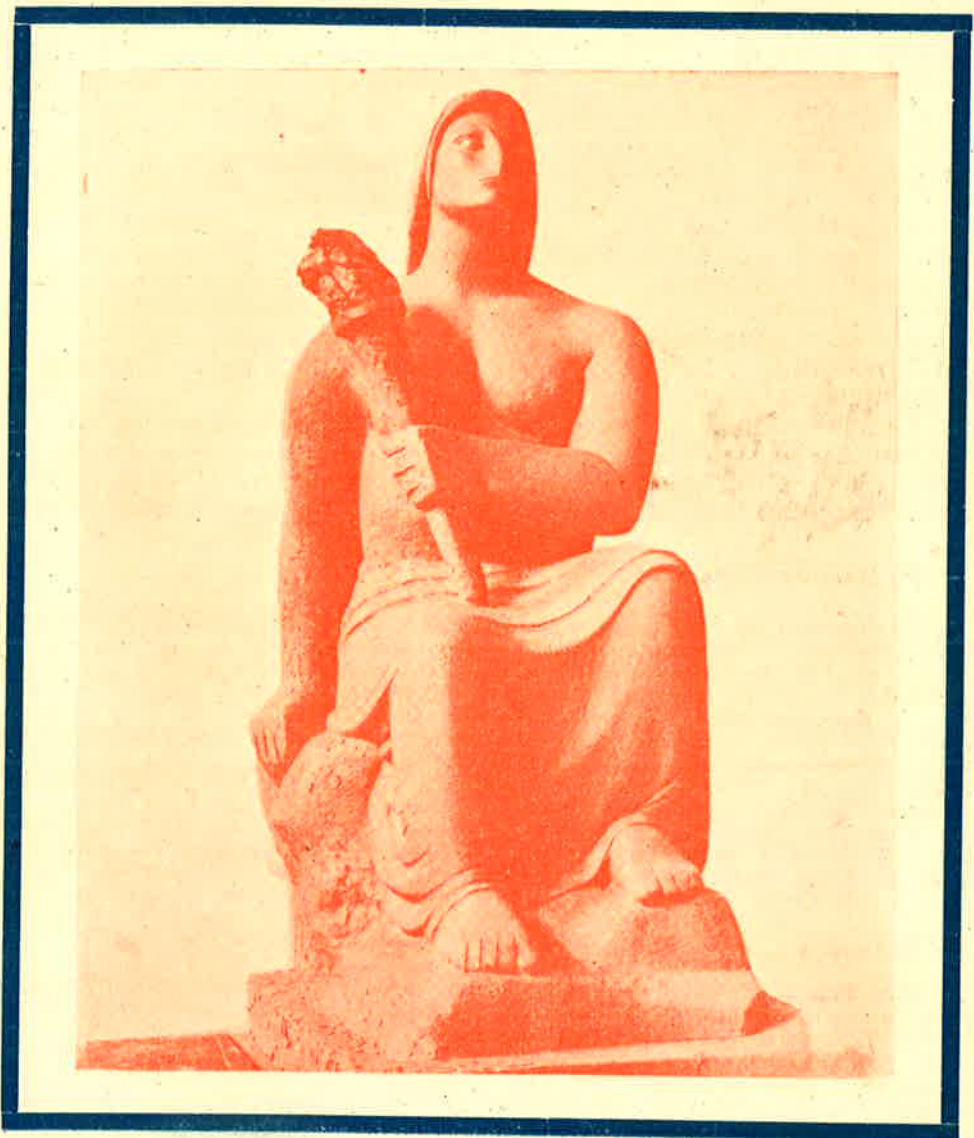
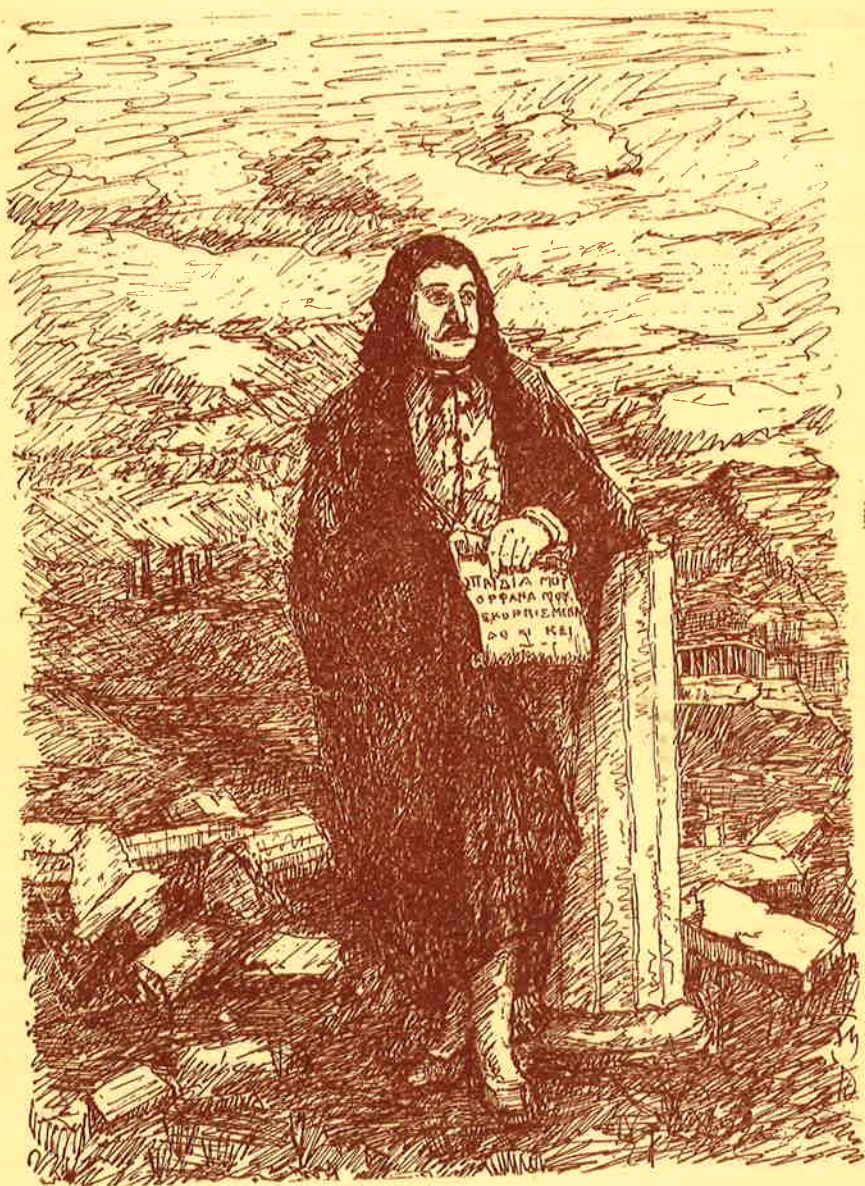

522

NEA EΣTIA

25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1821 - 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1949

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥ

Ο ΡΗΓΑΣ (ΧΑΛΚΟΓΡΑΦΙΑ)

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΓ' — 1949

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1949

ΤΕΥΧΟΣ 522

25 ΜΑΡΤΙΟΥ

“Ολη ή θράσις του νεωτέρου έλληνισμού φανερώνη, ότι ούτος από του ιη' ήδη αιώ- νος έχει την συνείδησιν, ότι μόνος του κυ- ρίως κρατεί στα χέρια του την τύχην του. Είς την έξωθεν βοήθειαν αρχίζει να δυσπι- στη. Προς δύο κατευθύνσεις εκδηλώνονται τα θαυμαστά αποτελέσματα της αυτοκυβερ- νήσεώς του. Είς την ανάπτυξιν της οίκονο- μίας του. Το έλληνικόν δαιμόνιον, εκμεταλ- λεύόμενον ευμενείς περιστάσεις, άντλεί πλούτον από την βιοτεχνίαν, το εμπόριον και την εξαγωγικήν προώθησιν της ναυτι- λίας, ή οποία άπλώνεται όλίγον κατ' όλίγον όχι μόνον είς όλόκληρον την Μεσόγειον αλλά και εκειθεν του Γιβραλτάρ.

“Ο Έλλην πλουτίζει, αποταμιεύει. Δεν αρ- κείται όμως είς άγονον και έγωϊστικόν πλου- τισμόν. Με επίγνωσιν της αξίας πού έχει ό φωτισμός των πνευμάτων δια την όνειρευο- μένην Άνάστασιν του Γένους, χορηγεί ά- φθονα τα μέσα δια να καταρτισθούν οι διδά- σκαλοι δια τα κατά εκατοντάδας ιδρυέντα τότε, άπανταχού του Έλληνισμού — από Μακεδονίας μέχρι Μικράς Άσίας — σχολεία. Τυπώνει βιβλία διδακτικά, βιβλία φωτίζοντα τον νουν και ενισχύοντα το ήθος, βιβλία έμ- πνέοντα ένθουςιασμόν και εκθέτοντα την ά- ριστοκρατικήν θέσιν πού κατέχει ό έλληνι- σμός είς την ιστορίαν της ανθρωπότητος.

Παρασκευάζει έτσι, σιγά-σιγά, ψυχικώς

και πνευματικώς, τάς διαδεχομένας άλλήλας γενεάς δια την ώραν της κρίσεως.

Πρακτικώς όμως ό νους του “Έλληνος. Άν- τιλαμβάνεται ότι μόνος ό διαφωτισμός δεν άρκει. “Η προσπάθεια στρέφεται και προς άλλας κατευθύνσεις. “Ετσι ευρέθηκε όλό- κληρος ό έλληνισμός, όταν επέστη ό και- ρός, πλούσιος και είς παντός είδους όπλι- σμόν. Είς διάφορα σημεία της “Ελλάδος συνεστήθησαν κέντρα πολεμικού ύλικού. “Ιδρύθησαν εργαστήρια κατασκευής σφαιρών και πυρίτιδος. “Η “Ελλάς έγέμισε καριοφι- λια και γιαταγάνια.

Και όταν εκλήθη ή γενεά του 21 να άνα- λάβη τον Άγώνα, ευρέθη ώριμος και έτοι- μοπόλεμος, μέσα είς μίαν χώραν όπωσδή- ποτε έφωδιασμένην. “Ετοιμοπόλεμος ήτο, όχι μόνον διότι είχε χαλυβδώσει την ψυχήν της, αλλά και διότι είχε άσκήσει το σώμα είς κάθε είδους πολεμικήν ένέργειαν.

“Ο κατακτητής ευρέθη εξαφνικά ένώπιον ξήνους ένόπλου, γυμνασμένου και έτοιμού να διεκδικήση με το αίμα του την άνεξαρ- τησίαν του τόπου και του άτόμου την έλευ- θερίαν. Τα δύο υπέρτατα αγαθά δια τα όποια το έθνος άγωνίζεται και σήμεραν.

ΑΛΕΞ. Ν. ΔΙΟΜΗΔΗΣ

“Αντιπρόεδρος της Κυβερνήσεως

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ

Ὁ ἀγώνας τοῦ Εἰκοσιένα δὲν τελείωσε. Στὰ ἑκατὸν τριάντα τοῦτα χρόνια, ἔξω ἀπὸ μερικὲς ἀνάπαυλες, ὁ κίνδυνος τοῦ θανάτου εἶταν πάντα παρών. Καὶ πάντα ἀποτρέπονταν ἀπὸ τὴν ἀκατάβλητη θέληση ζωῆς, ἀπὸ τὴν ἀδιάσειστη πίστη τοῦ Γένους. Σήμερα εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλείτερος ὁ ἐχθρὸς, μὰ καὶ ἀσύγκριτα μεγαλείτερη καὶ καθολικώτερη ἡ θέληση καὶ ἡ πίστη.

* *

Εἴτανε τόσο τὸ χιόνι ποὺ ἀναγκασθήκαμε ν' ἀνεβούμε πεζὴ πρὸς τὸ σχολειό. Μαῦρα ἀπὸ τὴ φωτιά τὰ γκρεμισμένα ντουβάρια, δεξιά, ξερβά, καὶ φάνταζαν ἄγρια μέσα στὴν νεκρικὴ ἀσπράδα τοῦ χιονιοῦ. Στὸ σχολειό, σ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ γλύτωσαν, εἶταν στριμωγμένα παιδιὰ τοῦ γυμνασίου, ὅσα δὲν εἶχε ἀπαγάγει ὁ εἰσβολέας, καὶ παιδάκια τοῦ δημοτικοῦ. Κάθε παιδί καὶ μιὰ ὀρφάνια, ἓνας φόνος, ἓνας χαμός, ἓνα ἐγκλημα.

Ὅσῃν ὥρᾳ ὁ καθηγητής, ὁ τιμημένος ἀοπλος μαχητῆς τῆς μεγάλης ἀθέατης μάχης, ἔλεγε «τὸν προσήκοντα λόγον», ἐγὼ κοίταζα τὰ μάτια τῶν παιδιῶν καὶ σκεπτόμουν τι ἄραγε νὰ εἶδαν τοῦτα τὰ μάτια καὶ τί νὰ κλάψανε τοῦτες τίς τελευταῖες μέρες. Πίσω μου εἶχε σταθεῖ ἓνα ξανθὸ δεκάχρονο ἀγοράκι. Πενθοῦσε. Γιατί; ρώτησα. Τοῦ εἶχαν σφάζει τὸν πατέρα. Ἀκούμπησα τὸ χέρι μου ἀπάνω στὸ κουρεμένο γουλι κεφαλάκι του, γιατί ντρεπόμουν — ἐπίσημος εἶμουν — νὰ σκύψω νὰ τὸ φιλήσω καὶ νὰ τὸ χαϊδέψω. Ὑστερα ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς μὲ προσφώνησε ἓνα κοριτσάκι καὶ μοῦ πρόσφερε μιὰ ἀνθοδέσμη. Εἴτανε τούτῃ ἡ ἀνθοδέσμη ἡ ὁμορφότερη ποὺ εἶδα ἢ καὶ θὰ δῶ ποτὲ στὴ ζωὴ μου. Οὔτε ἀπὸ σπάνιες ὀρχιδέες, οὔτε ἀπὸ καμέλιες, οὔτε ἀπὸ σπάνια τριαντάφυλλα εἶταν. Εἴτανε ἀπὸ πέντε - ἕξι μααραμένες βριόλες καὶ ἀπὸ δύο - τρία μισοφαγωμένα κλωνάρια ἐνδὸς θάμνου ποὺ δὲν ξέρω τῶνομά του. Σ' ἓνα πράσινο χαρτί δεμένα σφιχτὰ μ' ἓνα σπάγγο. Καὶ ὅμως ὁ σπάγγος αὐτὸς ἔδενε ὅλα τὰ πλούτη

τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς, ὅλη τὴν ἀριστοκρατικότητα τῆς μέσα στὴ φτώχεια καὶ τῇ δυστυχία.

— Τί νὰ σὰς στείλω, παιδιά, τώρα ποὺ θὰ πάω στὴν Ἀθήνα;

— Δασκάλους νὰ μὰς στείλῃς, φώναζαν αὐθόρμητα ὅλα μαζί. Οὔτε γιὰ ψωμί φώναζαν τὰ πεινασμένα, οὔτε γιὰ ρούχα τὰ γυυτά. Φῶς μοῦ ἐζήτησαν τὰ ἐλληνόπουλα, φῶς. Μόνο τριάντα αἰώνων μεγαλεῖο ἐπιτρέπει τέτοιον ὕψος.

Καὶ ὅταν καὶ ἐγὼ μὲ τὴ σειρά μου φέλλισα μερικὰ λόγια ἐνθαρρυντικά — γιὰ τοιοῦς ἄρα γε; — ὅλα τὰ παιδιὰ, μονομιᾶς, ἄρχισαν νὰ τραγουδοῦν, νὰ ξεφωνίζουν μᾶλλον μὲ τὴν στριγγιὰ παιδικῆ φωνῆ:

«Δὲν θὰ τὴν πάρουνε ποτὲ τὴ γῆ τῶν Μακεδόνων»! Καὶ τότε μέσα ἀπὸ τὰ δάκρυά μου, εἶδα τούτῃ τὴ φωνὴ τῶν παιδιῶν μας, πέρα ἀπὸ τὰ σπασμένα τζάμια τοῦ σχολείου, πέρα ἀπὸ τοὺς γκρεμισμένους τοίχους τῆς λαβωμένης Νάουσας, νὰ σκορπάη στοὺς χιονισμένους κάμπους, νὰ ἀνεβαίνει στὰ ἀστέρια καὶ νὰ ξαπλώνεται κυρίαρχη σὲ ὅλη τὴν ἐλληνικὴ γῆ.

«Δὲν θὰ τὴν πάρουνε ποτὲ τὴ γῆ τῶν Μακεδόνων»!

* *

Κάποτε ἀνησυχούσα μήπως ὁ φανατισμὸς τῶν νοφιστῶν — αὐτοὶ ἐκεῖ οἱ ἐχθροὶ μας — εἶναι δυνατώτερος ἀπὸ τὴ θέληση τῇ δικῇ μας. Τώρα ξέρω — τὸ αἰσθάνθηκα σὲ κάθε γωνιά τῆς μακεδονικῆς γῆς — ὅτι ἐμεῖς ἔχομε καὶ δυνατώτερη θέληση καὶ στερεώτερη πίστη. Ὅπως ἀκριβῶς τὸ Εἰκοσιένα, τότε ποὺ ἄρχισε ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἴδια ἐλευθερία καὶ γιὰ τὰ ἴδια ἰδανικά. Τοῦ Κανάρη, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν Μεσολογγιτῶν ὁ ἀγώνας δὲν τελείωσε ἀκόμα. Συνεχίζεται.

Συνεχίζεται σήμερα ἀπὸ μᾶς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ

Υπουργὸς Θρησκευμάτων
καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ

Ἡ 25ῃ Μαρτίου δὲν εἶναι μόνο τὸ μεγαλύτερο καὶ σπουδαιότερο γεγονός στὴ νεώτερη ἱστορία μας. Εἶναι ἀκόμα καὶ ἕνας φώτεινός σταθμός στὴν ἱστορία ὅλου τοῦ κόσμου. Σταθμός πολιτισμοῦ, ποὺ φανερῶνει τὴν ἀσύγκριτη νίκη τοῦ πνεύματος, μὲ συνέπεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, νὰ καταργηθῇ καὶ τὸ κράτος τοῦ παντοδύναμου ὡς τότε πολιτικοῦ συνασπισμοῦ, τῆς φοβερῆς καὶ τρομερῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, καὶ ἔτσι νὰ ἀναθαρρήσουν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης στὰ κηρύγματα τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἐρχόνταν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ βαθύτερα αἷτια ποὺ ἔδωκαν τὴν ἐπιτυχία στὸν Ἀγῶνα τοῦ Εἰκοσιένα, εἶναι πρῶτα ἡ συνειδηση τοῦ Ἑλλήνος στὴν ὑπεροχὴ τῆς φυλῆς, ἡ βαθειὰ ἔπειτα θρησκευτικὴ του πίστη καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας.

Ἡ συνειδηση τῆς ὑπεροχῆς τῆς φυλῆς τοῦ ἔδωκε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴ δύναμη νὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὴν πραγματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ διοίκηση τῆς μεγάλης Αὐτοκρατορίας. Μέσα σὲ μιὰ τέτοια συνειδηση δυνάμωσε καὶ γιγαντώθηκε ὁ ἀγῶνας τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ θρησκευτικὴ πίστη τοῦ ἔδημιούργησε τὴν πεποίθηση, πῶς ὁ ἀγῶνας τοῦ ἦταν ἱερός καὶ εὐλογημένος ἀνωθεν· πῶς ἀποτελοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ τῶν κηρυγμάτων τοῦ θεανθρώπου γιὰ τὴν ἰσότητά καὶ τὴν ἐλευθερία. Καὶ γι' αὐτὸ οἱ πρόγονοί μας διάλεξαν τὴν 25ῃ Μαρτίου—ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ—γιὰ τὴν κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας εἶναι ὁ μαρτυρικὸς δρόμος ποὺ προτίμησέ πάντα ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ σήμερα. Εἶναι τὸ ἴδιο πνεῦμα ποὺ μᾶς ἔδωκε τὴ νίκη στὸ 1940 καὶ στὸν σημερινὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κομμουνιστικοῦ πανσλαβισμού.

Αὐτὲς ὅλες οἱ ἀρετὲς καὶ ιδιότητες ἐξηγῶνε, πῶς ἕνας λαὸς δύο ἑκατομμυρίων, ἀπὸ ἀγρότες καὶ ναυτικούς, μὲ τὴν ἀξίνα καὶ μὲ τὸ κουπί, κατενίκησαν τὴν δύναμη μιᾶς Αὐτοκρατορίας διακοσίων ἑκατομμυρίων.

Τὸ 1940 φανερῶνει πῶς αἰτία στὴν ἐπιτυχία τῆς νίκης ἦταν οἱ ἴδιες αὐτὲς ἀναλλοίωτες ιδιότητες καὶ ἀρετὲς τῆς φυλῆς μας.

Καὶ ὁ ἀγῶνας ποὺ δυὸ χρόνια τῶρα κἀνει ἡ Ἑλλάς ἐναντίον τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητας, τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ τὸ ἐπισφραγίζει ἀκόμα μιὰ φορά. Ρίξτε μιὰ ματιά γύρω μας καὶ θὰ δῆτε ὁλόκληρα ἔθνη ποὺ ὑπέκυψαν καὶ σωριάστηκαν κάτω ἀπ' τὴν Ἀσιατικὴν βία, κι' αὐτὸ γιὰτὶ δὲν εἶχαν τὴν δύναμη νὰ θυσιαστοῦν.

Καὶ μόνον ὁ ἔθνος—ἡ Ἑλλάδα μας—στάθηκεν ὄρθιο καὶ συγκρατεῖ ἀλύγιστα τὸ πελώριο κύμα τοῦ σλαβικοῦ κατακλισμοῦ.

Κι' ἂν τὸ Εἰκοσιένα φεγγοβολῇ στὴν πορεία τῆς φυλῆς μας, τὸ 47, τὸ 48 καὶ τὸ 49 μὲ τὴν τελικὴ τους νίκη, θὰ γίνουν ὁ λαμπερότερος σταθμός στὴν πορεία τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ πνεύματος διὰ μέσου τῆς Ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας.

ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΝΤΟΥΔΗΣ

Διευθυντὴς Γραμμάτων
Υπουργείου Ἐθνικῆς Παιδείας

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΑΚΡΥΑ

Δέν εἶναι πολλὰ χρόνια ἀπὸ τότε, εἶναι ὅμως πολλὰ τὰ γεγονότα πού ἔπесαν βαρὺς σωρὸς καὶ μέσα καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ζωὴ, πού τὰ ζήσαμε μὲ τὴ δραματικὴ ἐκείνη ἔνταση πού τὰ πολλαπλασιάζει, καὶ τώρα τὰ βλέπουμε ἀκόμα πὺ μάκρινά, λὲς καὶ πῆραν πιά θέση στὸ βάθος μιᾶς παλιᾶς ἱστορίας.

Εἶχε ἀρχίσει ὁ δεῦτερος μέγας πόλεμος, μὰ δὲν εἶχε φτάσει στὰ σύνορά μας. Οἱ Ἕλληνες μέναμε ἀκόμα ἄνθρωποι τοῦ μεσοπόλεμου, μὲ ιδέες, μὲ συγκινήσεις, μὲ σχέδια, μὲ χαρὲς καὶ μὲ θυμὸς πού ἔκαναν ἓναν κόσμον σχεδὸν εἰδυλλιακό, γιὰ νὰ μὴν πῶ χιμαϊρικό. Δὲν εἶχαμε κερδίσει ἀκόμα τὴ μεγάλη πείρα, — μὲ τόση ὀδύνη. Κι ὅταν τρέχαμε σὲ μιὰ ὁμαδικὴ ἐκδήλωση, σὲ μιὰ τελετὴ, σ' ἓνα πανηγύρι ἢ σὲ μιὰ πολιτικὴ συγκέντρωση, τότε ἡμαστέ ἄλλοι ἄνθρωποι, ἡμαστέ παιδιά, μικρὰ καὶ ξέγνοιαστα παιδιά, καὶ εἶχαμε εὐκολὴ καὶ ἀνυπόκριτὴ τὴ ζητωκραυγὴ, πλούσιο τὸ γέλιο καὶ ἀκρατὴ τὸ δάκρυ.

Ἐνωσα, λοιπόν, ἀκόμα πὺ ἀδιάλλαχτο καὶ ἀκόμα πὺ ποτισμένον ἀπὸ τίς ιδέες τοῦ τὸν ὥριμο ἄντρα πού ἔτυχε νὰ βρεθεῖ πλάι μου σ' ἓνα πεζοδρομίου τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ παρακολουθεῖ ἀμίλητος, ἀσυγκίνητος, σχεδὸν βλοσυρὸς τὴν παρέλαση τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ 1940. Ἦταν παλιὸς φίλος, — εἶχαμε ὑπηρετήσει μαζί κληρωτοὶ στὰ πυροβολικά, — καὶ ἤξειρα τίς πεποιθήσεις του. Ἦταν γνωστὸς καὶ δομητικὸς ἀγωνιστὴς καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος καὶ ὅλων τῶν ἄλλων κοινωνιῶν πού περιφρονοῦν τὰ συμπεράσματα τοῦ σοβιετικοῦ πειράματος, ἦταν ἀσυμβίβαστος καὶ συχνὰ βάνανυσος στὸ φανατισμό του, καὶ ἀποροῦσα πού τὸν ἔβλεπα ἐκεῖ, ἀποροῦσα πού τὸν ἔβλεπα νὰ καταπονεῖ τὴν ἀδιαφορίαν τὸν ὀρθίου, μέσα σὲ τόσο συνωστισμό καὶ κοντὰ σὲ τόσο διαφορετικὸς ἀνθρώπους. Γύρω μας, ἡ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Γιορτὴ: σὲ σημαῖες, σὲ χρώματα, σὲ πρόσωπα, σὲ στολές, σὲ φωνές, σὲ

μουσικὲς, σὲ λεβέντικα κορμιά πού διαλαλοῦσαν τὴν ἐλληνικὴ ἀλήκη, ἀκόμα καὶ σὲ γερόντους πού ἔστηναν ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὰ νιάτα καὶ στὰ σαλπίσματα, ἀκαμπτὴ τὴν πίστη καὶ τὴν παράδοση. Τὸν παρακολουθοῦσα μὲ τὴν ἀκρὴ τοῦ ματιοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔλεγα τίποτα. Ἐφαχνα στὰ μάτια του, στὸ πρόσωπό του, στίς ρυτίδες του, κάτι νὰ διαβάσω, κάτι ν' ἀνακαλύψω, κάτι νὰ μαντέψω, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἔκανα καμιά ἐρώτηση, δὲν ἔριχνα κανένα ἀγκίστρι νὰ ψαρέψω. Τί νὰ ψαρέψω σὲ νεκρὴ θάλασσα, — στὴν ἀδιαφορία του, στὴν ἀταραξία του, στὴν πεισματικὴ σιωπὴ του;

Ὡστόσο, ἡ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Γιορτὴ εἶχε φτάσει στὴν πὺ λαμπρὴ ὥρα της. Πρόβαλε ἡ τιμητικὴ ἴλη ἱππικοῦ, πέρασε μὲ ἐλαφρὸ καλπασμό, προειδοποίησε ὅτι ἦρθε ἡ ἐπίσημη στιγμὴ. Κι ἀμέσως ἔπειτα, φάνηκε τὸ Ἔθνος, ἀκολούθησε ἡ Πολιτεία, καὶ σὲ λίγο ἦρθε τὸ μεγάλο θέαμα καὶ ἡ μεγάλη περηφάνεια τῶν Ἑλλήνων πού συνωστίζονταν στὰ πεζοδρομια ἢ κρέμονταν ἀπὸ παράθυρα καὶ ἀπὸ μπαλκόνια: ἡ ἐλληνικὴ πολεμικὴ δύναμη. Ὅλα τὰ ὄπλα, ὅλες οἱ εἰδικότητες, ὅλοι οἱ σχηματισμοί, ὅλες οἱ στολές, ὅλες οἱ ἀναμνήσεις, ὅλοι οἱ πόλεμοι, παλιοὶ καὶ νέοι, ὅλα τὰ στρατιωτικὰ ἐμβλήματα, ὅλη ἡ ἐλληνικὴ λεβεντιά.

Εἶχα ξεχάσει τὸν ἀσυγκίνητο ἄνθρωπον πού ἔστεκε πλάι μου. Μὰ ἓνα δομητικὸ κύμα κόσμου τὸν πέταξε ξαφνικὰ ἀπάνω μου, γύρισα, τὸν εἶδα, καὶ τότε δογίστηκα. Ἡ ἀδιαφορία του ἀρχισε νὰ μ' ἐνοχλεῖ. Ἀλλὰ καὶ μ' ἔβαλε σὲ πειρασμό. Τί ἤθελε ἐπιτέλους ἐκεῖ; Γιατί ξεροστάλιαζε τόσην ὥρα, χωρὶς συγκίνηση, χωρὶς σκοπὸ; Τί περίμενε; Τί προσδοκοῦσε; Κ' ἐνῶ μιὰ δολοκλήρη ὥρα τὸν εἶχα ξεχάσει, τώρα κάτι μ' ἔκανε νὰ γυρίσω κάθε τόσο νὰ τὸν κοιτάξω, νὰ τὸν ἐξετάζω, νὰ τὸν παρακολουθῶ.

Ἡ Γιορτὴ, στὸ μεταξύ, προχωροῦσε. Εἶχαν περάσει ὅλοι οἱ ἐπίσημοι, εἶχε τελειώσει ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν αὐτοκινήτων, καὶ

ἄρχιζε ἡ παρέλαση. Ὅπως ὅλα τὰ χρόνια, καὶ πάλι τὸ πεζικὸ εἶχε τὸ προβάδισμα. Ἐμφάνιση λιτῆ, βάδισμα ἄψογο, εὐθυγράμμιση στοίχων θαυμαστή, σύνολο ὑποδειγματικόν, — τὸ πεζικόν, ὁ στρατὸς στήν πιδό γενική καὶ περιληπτική ἔννοια. Ἀπὸ πεζοδρομία, ἀπὸ μπαλκόνια, ἀπὸ παράθυρα, ὠκεανὸς ἡ λαϊκὴ ἐπιδοκιμασία. Ὅλοι φώναζαν καὶ μιὰ φωνὴ ἦταν. Ὅλοι σφενδόνιζαν λέξεις, φράσεις, κραυγές, κ' ἕνας χαιρετισμὸς ὑποδέχονταν τοὺς πεζοὺς, ποὺ ἄνοιγαν τὴν παρέλαση κ' ἔδιναν τὴ μεγάλη χαρὰ στὸ λαόν. Ὅλοι ἦταν μέσα σ' αὐτὴ τὴ χαρὰ, καὶ μόνο ἕνας ἄνθρωπος ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει ἀδιάφορος, ἀσυγκίνητος, ἀνέκφραστος, — ὁ πλαῖνός μου.

Πέρασε, ὥστόσο, τὸ πεζικὸ καὶ στὸ γύρισμα τοῦ δρόμου ἔλαμψαν τὰ πρῶτα κανόνια. Ἀργοκίνητα, καλογυαλισμένα, μὲ τὰ ζευγάρια τῶν πυροβολητῶν ἀπάνω τους ἀκίνητα, ἐπίσημα καὶ περήφανα. Ἄλλο ὄπλο, ἄλλοι ἐνθουσιασμοί, ἄλλη χαρὰ στὰ πεζοδρομία, στὰ παράθυρα, στὰ μπαλκόνια. Ἄλλος κόσμος κι ἄλλο ρίγος. Καὶ πρέπει νᾶχεις ὑπηρετήσει σὲ τεχνικὸ ὄπλο, γιὰ νὰ καταλάβεις τί ἀξίζει, τί καμὰρι εἶναι καὶ τί χαρὰ δίνει σὲ μιὰ μεγάλη παρέλαση ἕνα πυροβόλο, ποὺ κυλάει βαρὺ, ἀργὸ καὶ ἀγέρωχο, ἢ ἕνα ὁμορφο ἄλλογο, ποὺ χρόνια δλόκληρα τὸ ἀγάπησαν καὶ ὥρες δλόκληρες τὸ περιποιήθηκαν, τὸ χαιδεψαν, τὸ στόλισαν, πρὶν τὸ στείλουν στήν ἐπίδειξη.

Εἶχα λησμονήσει πάλι τὸν ἀδιάφορο πλαῖνό μου. Ἀλλὰ μόλις πρόβαλαν τὰ κανόνια, τὸν θυμήθηκα, θυμήθηκα τὸν παλιὸ πυροβολητὴ, καὶ γύρισα νὰ τὸν δῶ, λές καὶ εἶχα ξεχάσει τὸν κόσμο τῶν ιδεῶν, ποὺ τὸν ἔδενε καὶ τὸν κράταγε ἀκίνητο καὶ ἀ-

συγκίνητο, καὶ ἤθελα νὰ μιλήσω στὸ συνάδελφο, στὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε δουλέψει ἀπάνω στὸ σίδερο, στὸ σίδερο ποὺ πέρναγε, στὸ σίδερο ποὺ τὸν γνώριζε κι αὐτὸν πολὺ καλά. Μιὰ γρήγορη ματιὰ πῆγα νὰ τοῦ ρίξω, μὰ στάθηκε. Στάθηκε στὸ πρόσωπό του, ποὺ ἦταν ἴδιο, ἀσυγκίνητο καὶ βλοσυρό, μὰ καὶ ἀλλοιώτικο, πιδό ὀργισμένο, ἔτοιμο νὰ πάρει τὴν ἐκφραση ποὺ ἤθελε, ἔτοιμο νὰ ξεσπάσει. Ἐνας ἄλλος ἄνθρωπος ἀρχισε νὰ προβάλλει σ' αὐτὸ τὸ ἀνέκφραστο πρόσωπο. Καὶ στὴ δευτέρῃ ματιὰ ποὺ τοῦ ἔριξα, εἶδα πιά δλόκληρον αὐτὸν τὸν ἄλλον ἄνθρωπο: δυὸ μάτια εἶχαν βουρκώσει καὶ σὲ λίγο ἄφησαν νὰ κυλήσουν δάκρυα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ πολὺ μακρυνά, ποὺ τίποτα δὲν μπορούσε νὰ τὰ κρατήσει, οὔτε φανατισμοί, οὔτε πείσματα, οὔτε καὶ ἡ νέα μάσκα προσώπου ποὺ εἶχε δεχτεῖ καὶ εἶχε φορέσει ὁ παλιὸς πυροβολητὴς.

Τὰ κανόνια ἦταν ἀρκετὰ καὶ πέρασαν πέντε-δέκα λεπτά ὥσπου νὰ καθοῦν σιγά-σιγὰ στὸ γύρισμα τοῦ ἄλλου δρόμου. Κι ὅταν γύρισα νὰ δῶ ἀκόμη μιὰ φορὰ τὰ δάκρυα τοῦ πλαῖνοῦ μου, εἶχα ἄλλη μιὰν ἐκπληξη. Δὲν ἦταν πιά πλαῖνό μου. Κοίταξ' ἀπὸ δῶ, κοίταξ' ἀπὸ κεῖ, ἔφαξα μ' ἐπιμονή, καὶ σὲ λίγο τὸν εἶδα νὰ μεταφέρει τὸν ἑαυτὸ του ἔξω ἀπὸ τὸν συνωστισμό, μέσα σ' ἕνα ἄσπρο μαντηλάκι, ποὺ σφιχτὰ τὸ κρατοῦσε καὶ ποὺ ἀσφαλῶς πολλὰ εἶχε νὰ ἱστορήσει...

Δὲν ξαίρω ἂν πῆγε σὲ ἄλλο πεζοδρόμιον νὰ σταθεῖ καὶ νὰ δεῖ ὡς τὸ τέλος τὴν παρέλαση. Ὅπου ὅμως κι ἂν πῆγε κι ὅπου κι ἂν στάθηκε, εἶχε, τουλάχιστον τὴν ἡμέρα ἐκείνη, δλόκληρη τὴν πατρίδα στὰ μάτια του, στὰ μάγουλά του ποὺ ἐνωσαν τὰ ζεστά δάκρυα, στὸ νοτισμένο μαντήλι του.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Τὸ κείμενον τοῦτο, ὅπως εἶναι πρωτοδημοσιευμένον εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν ἐφημερίδα τοῦ Ἀγῶνος «Ἐλληνικὴ Σάλπιγξ» (Φύλλ. 3 20 Αὐγ. 1821) ποῦ ἐτυπώ-
νετο εἰς Καλαμάταν μετὰ Διευθυντὴν τὸν
περίφημον Κληρικὸν Θεόκλητον Φαρμακί-
δην, πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ θεωρῇται
τὸ γνήσιον καὶ τὸ αὐθεντικόν. Εἰς τὰ
Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, εἰς τὰ ἔγγραφα
τοῦ Ρήγα Παλαμῆδη, εὐρίσκεται ἀντίγρα-
φον τοῦ ὁποῖον πρέπει νὰ προέρχεται ἐκ
τοῦ πρωτογράφου. Εἰς τὰς γνωστάς Ἱστο-
ρίας τοῦ Ἀγῶνος (Τρικούπη, Φιλήμονος,
Κοκκίνου) τὸ ἔγγραφον δημοσιεύεται με-
λεκτικὰς τινὰς παραλλαγὰς καὶ ὑπὸ διά-
φορον τίτλον καὶ ἡμερομηνίαν. Ἀλλ' ὅτι ἡ
ἀκριβὴς χρονολογία τῆς Προκηρύξεως πρέ-
πει νὰ εἶναι ἡ 23ῃ καὶ ὄχι ἡ 25ῃ ἢ ἡ 24ῃ, ἀ-
ποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγ-
χρόνου ἱστοριογράφου Σπυρ. Τρικούπη, ὅτι
ἡ Γερουσία τῆς Καλαμάτας συνεδρίασε
κατὰ πρώτην φοράν τὴν 28ην Μαρτίου καὶ
ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξεδόθη τὸ πρὸς
τὴν Εὐρώπην κήρυγμα. Αὐτὴν δὲ τὴν
χρονολογίαν τῆς 28ης Μαρτίου φέρουν
καὶ τὰ ἐν Γαλλικῇ μεταφράσει ὑπὸ τῶν
συγχρόνων Πρόκες - Ὅστεν καὶ Raybaud
δημοσιευθέντα κείμενα τῆς Προκηρύξεως.
Ἀλλ' ὅτι καὶ μετὴν ἡμερομηνίαν τῆς 25ῃς
Μαρτίου ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην
ἀντίτυπα τῆς Προκηρύξεως, μαρτυρεῖ εἰδη-
σις δημοσιευομένη εἰς τὴν Γερμανικὴν «Γε-
νικὴν Ἐφημερίδα» (Allgemeine
Zeitung 30 Μαΐου 1821): «Διὰ Τερψί-
στης ἐλήφθη εἰς νεοελληνικὴν
ἐν γλῶσσᾳ συντεταγμένη
προκήρυξις (Manifest) πρὸς τὰς
Εὐρωπαϊκάς Αὐλὰς ἐκ μέ-
ρους τοῦ φιλογεννοῦς (sein Volk
liebenden!) ἀρχιστρατήγου τῶν
Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων
Πέτρου Μαυρομιχαλῆ καὶ τῆς
ἐν Καλαμάτᾳ Μεσσηνιακῆς
Βουλῆς (Rathes). Χρονολογεῖ-
ται: Ἐκ τοῦ Σπαρτιατικοῦ
Στρατοπέδου τὴν 25ην Μαρτίου
μετὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον,
μετὰ τὸ νέον δ' Ἀπριλίου 1821 (alten
Styls, des neuen am 6 April 1821)».

Ἐσχάτως δ' κ. Φάνης Μιχαλόπουλος
(«Νέα Ζωὴ» 1945 ἀρ. 10 Μαρτίου) ἐδη-
μοσίευσεν κείμενον τῆς προκηρύξεως παραλ-
λαγμένον, κατὰ ἡ βραχυτέρον καὶ μετὰ ἡμε-
ρομηνίαν 24 Μαρτίου 1821, τὸ ὁποῖον χα-
ρακτηρίζει «τὸ αὐθεντικώτερον καὶ
πιθόροθον ἀντίγραφο ποῦ κα-
τέχομεν». Δὲν ἡξεύρω ποῦ στηρίζεται
ἡ γνώμη αὐτή. Ἀλλ' ἐρωτῶ: Πῶς εἶναι
δυνατὸν νὰ εἶναι αὐθεντικὸν τὸ ἀντίγρα-
φον τοῦτο τοῦ κ. Φ. Μ. καὶ νὰ μὴ εἶναι
ἐκεῖνο ποῦ εἶχαν ὀ. Π. ὅσιν οἱ σύγχρονοι τοῦ
Ἀγῶνος, Σπυρ. Τρικούπης, Ἰω. Φιλῆμων,
Πρόκες-Ὅστεν, Raybaud, ποῦ ἐκυκλοφόρη-
σεν εἰς τὴν Γερμανίαν τὸν Μάϊον τοῦ 1821 καὶ

ποῦ ἐδημοσιεύθη εἰς αὐτὴν τὴν Καλαμάταν
τὸν Αὐγουστον τοῦ 1821 ἀπὸ τὸν Θεόκλη-
τον Φαρμακίδην, ὅστις εἰς τὸ 1ον φύλλον
τῆς «Ἐλληνικῆς Σάλπιγγος»
ὥριζεν ὡς πρόγραμμα, ὅτι «Αἱ περὶ
Ἐλλάδος ἐκδιδόμεναι εἰδή-
σεις θέλουν εἶναι ἀληθεῖς
καὶ αὐστηρὰ προσοχὴ θέλει
δοθεῖ μὴ βλαβῶσι ποτὲ τὰ
πρὸς ὅλας τὰς διοικήσεις
ὀφειλόμενα καθήκοντα»; Εἶ-
ναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς ὁ ἀξιόλογος τῆς
Καλαμάτας «Σύλλογος πρὸς διὰ-
δοσιν τῶν Γραμμάτων» εἰς τὸ
πέρυσιν ἐκδοθὲν λαμπρὸν βιβλίον «Ἡ Κα-
λαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις
τοῦ 21, Κείμενα καὶ Δοκίμια»
υλοθέτησεν ἀβασανίστως ἐν σελ. 6 τὴν αὐ-
θεντικότητα τοῦ περιετιμμένου τούτου κει-
μένου, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ περίλη-
ψις ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπηλιά-
δη, (Α' σ. 63) γραμμένα 25 χρόνια τουλάχι-
στον ἀργότερα.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὸν συντάκτην τῆς
περιφήμου Προκηρύξεως, ὅστις πρέπει νὰ
ἦτο ἀναλόγου πρὸς ταύτην δυνάμει καὶ
ὀλκῆς. Ὁ λογιώτατος Μεσσηνίος, Σεβα-
σμιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος
Κύριος Ἰεζεκιὴλ κατ' ἐπανάληψιν, καὶ εἰς
πρόσφατα καὶ εἰς παλαιότερα Αὐτοῦ δημο-
σιεύματα, ἰσχυρίζεται ὅτι συντάκτης τῆς
Προκηρύξεως ἦτο ὁ Γεώργιος Παγωνόπου-
λος, ὁ ὕστερον ὡς πρωτοσύγκελος καὶ ἀκο-
λούθως ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀργολίδος με-
τονομασθεὶς Γεράσιμος, περὶ τοῦ ὁποῖου
λέγει («Ἐμπρός» 8 Ἀπριλίου 1948 καὶ Δ.
Δουκάκη Μεσσηνικὰ σελ. 283) ὅτι
ἦτο Γραμματεὺς τοῦ Πετρόμπεη.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀβέβαιον καὶ, ἐφ' ὅ-
σον γνωρίζω, ἐντελῶς ἀμάρτυρον. Αἱ στε-
ναὶ φιλικαὶ καὶ συγγενικαὶ σχέσεις τοῦ Πε-
τρόμπεη μετὰ τὴν οἰκογένειαν Παγῶνη εἶναι
γνωσταί. Μάλιστα ὁ Γεώργιος-Γεράσιμος
Παγῶνης εἶχεν ἰδιαιτέραν προσωπικὴν φι-
λίαν μετὰ τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Μπέη,
τὸν περίφημον ἥρωα Μπεζαντέ—Ἠλίαν, καὶ
οἱ δύο αὐτοὶ διὰ τολμηρὰς μυστικῆς συμ-
πράξεως τὴν 20 Μαρτίου 1821 εἰς Καλαμά-
ταν ἐπετάχυναν καὶ ἐξασφάλισαν τὴν ἔκρη-
ξιν τοῦ κινήματος. Αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα
περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γερασί-
μου μᾶς τὰ λέγει ὁ Θεόκλητος Βίμπος, ὅ-
στις ἐξεφώνησε τὸν ἐπικήδειον εἰς τὸν αἰ-
διμον Γεράσιμον Παγῶνη Ἀρχιεπίσκοπον
Ἀργολίδος τὴν 1ην Ἀπριλίου 1867 εἰς τὸν
Ναὸν τῆς Μητροπόλεως. Ἄν πράγματι εἶχε
χρηματίσει ὁ Γεράσιμος γραμματεὺς τοῦ
Πετρόμπεη, θὰ τὸ ἐγνώριζεν ὁ Βίμπος καὶ
θὰ τὸ ἀνέφερεν, ἢ αὐτὸς εἰς τὸν ἐπικήδειον,
ἢ ὁ Ν. Σαρρίπολος εἰς τὸν ἐπιτάφιόν του
λόγον. Ἐπεὶτα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Ἀγω-
νιστῶν, τὸ ἀποκείμενον εἰς τὴν Ἐθν. Βιβλι-
οθήκην, ὑπάρχει Ἀναφορά τοῦ Παναγιώτη
Παγῶνη, ἀνεψιοῦ τοῦ Γερασίμου, ὅπως τῷ

χρὴ συντάξεως ἢ οἰκογένεια διὰ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ θεοῦ των, καὶ ἐκεῖ ἀναφέρονται ὅλαι αἱ κατὰ τὸν Ἀγῶνα ὑπηρεσίαι τοῦ Γερασίου, ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἐμνημονεύετο καὶ ἡ παρὰ τῷ Μπέν γραμματεία, ἂν ὑπῆρχε. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἐχρησίμευσε κάποτε ὁ Γεράσιμος ὡς γραμματεὺς τοῦ Πετρόμπεη, θὰ ἐχρησίμευσεν διὰ συνήθους ὑπηρεσίας καὶ ὄχι διὰ διπλωματικὰς.

Τοιοῦτο ἔγγραφο, ποῦ δὲν εἶναι μόνον σπουδαῖον ἱστορικὸν ἔγγραφο, ἀλλὰ καὶ μνημεῖον λόγου ὑπέροχον, δὲν ἦτο εὐκόλως νὰ συνταχθῇ ἀπὸ γραμματεῖα τῆς σειρᾶς τοῦ Παγώνη, ὅστις μολονόνι εἶχε τύχει ἱκανῆς γραμματικῆς μορφώσεως εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Μελεῖ τῆς Ἀλαγονίας, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἰδρύσει ὁ θεὸς τοῦ Μητροπολίτης Χρύσανθος μὲ διδάσκαλον τὸν κλεινὸν μαθητὴν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως Μάξιμον, ἦτο ἐν τούτοις ἐθιζομένης νὰ συγγράφῃ «Περὶ βαθμῶν συγγενείας» καὶ «Ἀκολουθείας Ἀγίων εἰκότων». Ἡ προκήρυξις τῆς Καλαμάτας μὲ τὴν πυκνότητα τοῦ νοήματος, μὲ τὴν φραστικὴν καλλιτέλειαν, μὲ τὴν λυρικὴν ἑξαρσιν, μὲ τὰς ποιητικὰς τῆς εἰκόνας καὶ μὲ τὴν ὕψλην ἐν γένει πνοήν, προσδίδει συντάκτῃ δοκιμώτατον καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς συνήθεις γραμματικούς.

Ποῖος ἦτο ὁ Γραμματεὺς τῆς εἰς Καλαμάταν Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ μανθάνομεν ἀπὸ παρόμοιον ἔγγραφο, δημοσιευόμενον εἰς τὸ αὐτὸ 3ον φύλλον τῆς «Ἑλληνικῆς Σάλπιγγος». Τοῦτο εἶναι Διαμαρτυρία πρὸς τὸ Ἰόνιον Κράτος διὰ τὸν ἀποκλεισμὸν λιμένων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔχον ὡς ἐπικεφαλίδαν: «Ἐκ μέρους τοῦ ἐξοχώτατου Πέτρου Μαυρομιχάλη Ἀρχιστρατήγου τῶν Πελοποννησιακῶν ἀρμάτων καὶ τῆς ἐν Καλαμάτῃ Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου», καταλήγει: «Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸ Γενικὸν Στρατόπεδον τῶν Πελοποννησιακῶν δυνάμεων εἰς Καλαμάταν τῆς Μεσσηνιακῆς κατὰ β' (=2) Μαΐου αὐκ (=1821) α' (=1) ἔτος τῆς ἐλευθερίας. Σταμάτιος Ἀλεξάνδρου Δημάδης ἐξ ἀπερρητῶν τῆς Βουλῆς». Περὶ τοῦ Δημάδη τοῦτου δὲν εὐρήκα ἄλλας εἰδήσεις. Πάντως οὕτε αὐτὸς ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ὁ συντάκτης τῆς Προκηρύξεως, διότι ἂν ἦτο, θὰ ἀνεφέρετο καὶ εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομα του, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὴν Διαμαρτυρίαν. Ἀλλ' ὅμως εἰς τὴν παρότητα τοιούτων ἐγγράφων ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν οἱ συντάκται αὐτῶν καὶ προστάτουν αὐτὴν ὅταν πρόκειται νὰ σφετερισθῇ ἀπὸ ἄλλον. Δημοσιεύουσα ἡ «Ἑλληνικὴ Σάλπιγξ» εἰς τὸ 1ον καὶ 2ον αὐτῆς φύλλον τὴν Προκήρυξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη «Μάχου ὑπὲρ

πίστεως καὶ Πατρίδος» τῆς 24 Φεβρουαρίου 1821 ἀπὸ τὸ Γενικὸν Στρατόπεδον τοῦ Ἰαίου, σημειώνει: «Μεταδίδοντες καὶ διὰ τῆς ἐφημερίδος τὸ ἀνωτέρω προκήρυγμα παραρρησιάζομεν εἰς τὸ Πανελλήνιον καὶ τὸν συγγραφέα αὐτοῦ. Ὁ ἐξοχώτατος κ. Γ. Κ. Τυπάλδος κρύπτων τὸ ὄνομα του ἤκουσε μὲ ἀπορίαν του, ὡς ἐπληροφορήθημεν, νὰ σφετερίζονται ἄλλοι τοὺς κόπους του». Ὁ δὲ Ἰω. Φιλήμων ἀναδημοσιεύων τὴν προκήρυξιν αὐτὴν τοῦ Ὑψηλάντη, σημειώνει (Δοκ. Ἰστ. 2, 289): «Συνετέθη ἐν Κισινεὺῃ παρὰ τοῦ πεσπαυμένου καὶ πατριώτου Γεωργίου Κοζάκη Τυπάλδου... ὅτι δ' ἐγένετο συντάκτης τοῦ προκηρύγματος αὐτοῦ ὁ Τυπάλδος, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ἐνός γράμματος τοῦ ἰδίου ἐκ Τεργέστης καὶ ἀπὸ 16 Μαΐου πρὸς τὸν ἐν Παρίσι οἰκιστὴν Ἡπίτην, ὅτε κατέβαινε μετὰ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Ἑλλάδα: «... Μάθε μὲ τρόπον τι λέγουσιν ὁ Κοραῆς καὶ οἱ λοιποὶ πεσπαυμένοι περὶ τῆς διακηρύξεώς μου Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ ὑπὲρ πατρίδος, εἶναι κατὰ κανόνας; τὴν κριτικὰ ροῦν;» Καὶ προσθέτει ὁ Φιλήμων: «Ἀποροῦμεν πῶς ἔγγραφο τοιοῦτον παρ' ἄλλων μὲν ἱστοριογράφων τοῦ αἰῶνος οὐκ ἐδημοσιεύθη, παρ' ἄλλων δὲ τερατωδῶς παρηλαγμένον ἐδημοσιεύθη», (Ἰστ. Δοκ. τ. 2, 290).

Παρ' ὅλην τὴν σημασίαν ποῦ ἀποδίδει ὁ Φαρμακίδης εἰς τὴν μνείαν τῶν συντακτῶν, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτου τῆς εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα» δημοσιευομένης Προκηρύξεως τῆς Καλαμάτας, σημαίνει ὅτι ὁ συντάκτης αὐτῆς δὲν τὸ ἦτο γνωστός. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν, νομίζω, εἶναι, ὅτι ἡ Προκήρυξις δὲν συνετάχθη εἰς Καλαμάταν ἀπὸ κανένα πρόχειρον Γραμματικὸν τοῦ τόπου καὶ τῆς περιστάσεως, ἀλλ' ὅτι θὰ ἦλθε ἑτοιμὴ, βγαλμένη ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Ὑψηλάντη, τὸ ὁποῖον ἀπετέλουν ἄνδρες ἔμπειροι καὶ φωτισμένοι, ὅπως ὁ Λασσάνης, ὁ Περραιβός, ὁ Τυπάλδος κ. ἄ. Περὶ τῆς συνεργασίας τοῦ Ὑψηλάντικοῦ τοῦτου ἐπιτελείου εἰς τὰς προκηρύξεις ἔχομεν μερικὰς εἰδήσεις. Ὁ βιογράφος τοῦ Γ. Κ. Τυπάλδου P. Tip. Foresti (μετάφρ. Κ. Καλογέρου, Κεφάλαιον 1879 σελ. 11) λέγει, ὅτι ὁ Γ. Κ. Τυπάλδος «ἔγραφε τὰς προκηρύξεις, ἐγκυκλίους καὶ ἐπιστολάς συμφώνως τῷ διδασκάλῳ Λασσάνῃ, ἱατρῷ Ἡπίτῃ κλπ.». Μεταξὺ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ μεγάλου ἐπα-

ναστατικοῦ σχεδίου ποὺ κατεστρώθη εἰς τὸ Ἰσμαήλι τῆς Βασσαραβίας τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1820, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ εἶχε προβλεφθῇ καὶ ἡ λεπτομέρεια τῆς Προκηρύξεως ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν Μάνην, ἡ ὁποία εἶχεν ὀριοθῇ ὡς τόπος ἐξορμήσεως. Ὁ Παπαφλέσσας ποὺ ἤρχετο ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο Συμβούλιον τοῦ Ἰσμαηλίου ὡς πληρεξούσιος τοῦ Ἀρχηγοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ὀρισμένης ἐντολᾶς καὶ σαφῶς καταστρωμένα σχέδια περὶ τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως, μαζὶ μετὰ τὰ πληρεξούσια καὶ τὰ ἄλλα γράμματα θὰ ἔφερε μέσα εἰς τὸ ράσον του γραπτὴν καὶ τὴν πρὸς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς προκήρυξιν τῶν Ἑλλήνων ποὺ θὰ ἐπαναστατήσουν. Διὰ τὴν ἐνεργὸν ἀνάμειξιν τοῦ Παπαφλέσσα εἰς τὴν Προκήρυξιν, ἔχομεν ἄλλωστε μερικὰς ἐνδείξεις. Ὁ μακαρίτης πολιτευτὴς Μεσσηνίας Κωνσταντῖνος Φλέσσας εἰς ἀπόσπασμα ἀνεκδότου ἔργου του «Ἱστορία τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος», δημοσιευθὲν εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Καλαμῶν «Θάρος» τῆς 25 Μαρτίου 1911 καὶ ἀναδημοσιευόμενον εἰς τὸ μνημονευθὲν Λεύκωμα τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδ. Γραμμάτων «Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21» (σελ. 73), γράφει ὅτι τῶν περιφημῶν πρὸς τὰς Δυνάμεις Προκηρύξεων συντάκτης ἦτο ὁ Παπαφλέσσας.

Ὁ γράφων ἀντλεῖ ἴσως τὴν εἴδησιν ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Καλαματιανοῦ Ἀγωνιστοῦ Ἰωάννη Κυριακοῦ πρὸς τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην γραμμένην τὴν 27 Ἰανουαρίου 1847, τῆς ὁποίας ἀντίγραφον εὕρισκετο εἰς χεῖράς του, ἐνῶ τὸ πρωτότυπον δὲν ὑπάρ-

χει. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν γράφει ὁ Κυριακός: «Ἐγὼ δὲ μένων εἰς τὴν πόλιν (τῆς Καλαμάτας) μέλος τῆς τότε συσταθείσης Βουλῆς ἐξεδόσαμεν κατὰ τὰς σκέψεις τοῦ Γρηγορίου Δικαίου Φλέσσα τὴν προκήρυξιν δι' ἧς ἐφανερώσαμεν τὰς νομίμους αἰτίας καὶ τὰ ἀναμφισβήτητα δίκαια τῆς Ἐπαναστάσεως» (Μεσσηνιακὸν Ἔτος 1938 τοῦ Συλλ. πρὸς Διάδ. Γραμμ. σ. 116). Ἀλλ' ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Κυριακοῦ δὲν ἐξάγεται ὅτι ὁ Παπαφλέσσας ἦτο ὁ συντάκτης τῆς Προκηρύξεως. Οὐδεὶς βέβαια θὰ ἀρνήθῃ τὴν πείραν, τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν πατριωτικὴν πνοὴν τοῦ δαιμονίου ἀνδρός. Ἀλλὰ τὸ ὕψος τῆς προκηρύξεως εἶναι ὅλως διάφορον ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀρμοδίου ποὺ ἦτο τὸ ψευδώνυμον τοῦ Φιλικοῦ Παπαφλέσσα. Διάφορον ἐπίσης εἶναι καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς πρὸς τοὺς προξένους τῶν Πατρῶν συντόμου διακοινώσεως τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Τὸ ὕψος τῆς ἀπὸ Καλαμάταν Προκηρύξεως μετὰ τὰς ἐκφράσεις «Πελοποννησίους Γραικοὺς», «κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν», «ἐγκαρδίους ἀναστεναγμοὺς» κλπ. εἶναι ὕψος λόγου Φαναριώτικου. Ὁ Παπαφλέσσας θὰ ἔγινε φορεὺς καὶ κομιστὴς ὄχι μόνον τῶν σκέψεων, ἀλλὰ καὶ τῶν γραπτῶν κειμένων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ διευτυπώθησαν αὐταὶ κατὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ Ἰσμαηλίου. Ὁ ἱστοριογράφος τοῦ Ἀγῶνος Ἀμβρόσιος Φραντζῆς (Α' σ. 91) ρητῶς ἀναφέρει ὅτι ὁ Παπαφλέσσας ἔφερε «Γράμματα καὶ ὁδηγίας» τὸ 1820 ἀπὸ Ἰσμαήλι.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἡ σφραγίδα τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.

Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Θάθελα νάχα τη φραστική απλότητα ενός ανθρώπου του λαού μας που έζησε μέσα στην τρικυμία των χρόνων της Κατοχής. Ένός ανθρώπου του λαού που πάλεψε μ' όλα τα ψυχικά του μέσα για να βγί νικητής μέσ' από τη μαύρη σκλαβιά των έγχθρων μας και να επιζήσει μέσ' από τους τόσους κινδύνους που πέρασε, για να σάς πω με τη γλώσσα του την αντίστασή του. "Απ' την αντίσταση του σημερινού Έλληνα έναντι των Ιταλο-Γερμανών έδω, και την Βουλγάρων στη Μακεδονία και τη Θράκη θα καμντούσαμε και την αντίσταση που κατέβαλεν όλος ο Έλληνισμός επί τέσσερες ολόκληρους αιώνες έναντι των Μουσουλμάνων για να φτάση στον ξεσηκωμό του Εικοσιένα.

Έτσι λοιπόν θα σάς μιλήσω, σά να σάς διαβάζω περικοπές από σελίδες κάποιου ήμερολογίου που δέ γράφηκε ποτέ.

ΜΕΓΑΛΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΤΟΥ 1941

Οι έχθροι μās προστάζουν να κλειστούμε στα σπίτια μας... Οι έχθροι μπαίνουν στην Αθήνα μας. Οι έχθροι ξεχουνται σ' όλα τα καταστήματα της πρωτεύουσας σαν άρπαχτικά όρνια. Μας τὰ πέρνουν όλα. Αρχίζει ή πείνα... Αρχίζει ο θάνατος!... Τι θα κάνουμε; Θ' αφήσουμε να μās ξεκάνουν όλους χωρίς να προφέρουμε καμμιά διαμαρτυρία; Χωρίς να προβάλλουμε καμμιά αντίσταση; Και τί θα πούν οι ψυχές των αγωνιστών του Εικοσιένα; Τι θα πούν οι ψυχές των νικητών των Βαλκανικών Πολέμων κι οι ψυχές των ήρώων μας της Πίνδου και των άλβανικών βουνών στο χθεσινό άκόμα άνισον άγώνα μας έναντιόν των Ιταλών; Όλες ούτες άποτελούν μια ολόκληρη στρατιά που βγαίνει από τους τάφους τους κατεσπαρμένους σέ όλη τη Γή της Ελλάδας την ποτισμένη με τό αίμα τους και μās περιτριγυρίζουν κάθε στιγμή και δέν ήσυχάζουν αν δέ μās δουν να πάρουμε τό δρόμο που μās δείχνουν:

— Με τί όπλα; Τις ρωτάμε με άγωνία.

Κι αούτες μās άπαντούν ήσυχα και σταθερά:

— Χωρίς όπλα, στην άρχή.

ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΗΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ ΤΟΥ 1942

Φοιτητές και φοιτήτριες, ύπακούοντας τυφλά στις μυστικές προσταγές των ψυχών των αγωνιστών όλων των άπελευθερωτικών άγώνων της Φυλής από τό 1821 ως τό 1940, έξορμούν από τις συνοικίες και τὰ προά-

στεια της Αθήνας και τρέχουν προς τ' άγάλματα των ήρώων μας και μέσ' από τις σφαίρες των όπλων των καταχτητών, τὰ στολίζουν με τὰ χρώματα της Έλληνικής Σημαίας και τὰ στεφανώνουν με στεφάνια λουλουδιών, τραγουδώντας τις πρώτες στροφές του "Ύμνου της Έλευθερίας.

Τό άττικό χρώμα βάφεται με τό πρώτο αίμα των παιδιών μας, που άοπλα και ήρηνικά επήγανε να έκτελέσουν τό πατριωτικό τους καθήκον. Τό μίσος μας έναντιόν των καταχτητών θεριεύει μέσα στα στήθη μας. Και με σφιγμένα δόντια σιγοψιθυρίζουμε: *Έκδίκηση!*

Κι αρχίζουμε όλοι μας, ο καθένας με τό μέσο που μπορεί, τόν κρυφό, μὰ πολλές φορές και τόν φανερό πόλεμο, έναντιόν των Ιταλο-Γερμανών. Ο ένας με τό σμποτάζ κι ο άλλος με την πέννα, με την κρυφή έφημερίδα, με τό τραγοϋδι. Κι οι ψυχές των ήρώων του Εικοσιένα, των Βαλκανικών Πολέμων και του Έλληνο-Ιταλικού πολέμου, που μās παραστέκουν πάντοτε, αρχίζουν να νοιώθουν μια άληθινή, μια πλατιά άγαλλίαση.

Οι έχθροι μας λυσσάνε από άγανάκτηση και συλλαβαίνουν όμήρους άθώους πολίτες. Μπαίνουν στα σπίτια τους, σπάζοντας τις πόρτες, και τους σηκώνουν με τη βία άπ' τα κρεβάτια τους, χωρίς να ύποχωρουν στα παρακάλια των γυναικών τους και χωρίς να συγκινούνται άπ' τὰ δάκρυα των παιδιών τους. Οι φυλακές γεμίζουν από χιλιάδες πατριωτών. Τά σπίτια βυθίζονται στο πένθος. Μητέρες κι άδελφές ντυμένες στα μαύρα μοιρολογοϋν.

Όμως οι ψυχές των ήρώων του Εικοσιένα, των Βαλκανικών Πολέμων και των Άλβανικών βουνών δέ φεύγουν ούτε στιγμή από κοντά μας. Από παντού μās ψιθυρίζουν στ' αούτιά μας:

— Αν θέλετε να ξαναγίνετε έλεύθεροι, μιμηθήτε τό παράδειγμά μας. Μη δειλιάζετε. Μη φοβόσαστε τό θάνατο:

Ένας πεθαίνει, μὰ γεννιόυνται χίλιοι που έχουν τη λέξη «Έκδίκηση» στη σκέψη τους, που έχουν τη λέξη «Λευτεριά» στα χείλη.

1943.

Από χέρι σέ χέρι, λιθογραφημένο κυκλοφορεί ένα ποίημα με τόν τίτλο: «Η Έλ-λάδα Δεσμώτρια».

Αντιγράφω κάποιες στροφές του:

.....

Ὅμως ὄχι, ὦ Φωτοδότειρα
καὶ τοῦ κόσμου ὅλου Θρησκεία
ποῦ τῆς Ὁμορφίᾳς Βασίλισσα
σ' ὀνομάσαν κι' Ἀρμονία,

Δὲν πεθαίνεις!... Τοὺς ἀβάσταχτους
βάσταξε τοὺς πόνοὺς!... Νά,
ἀνεβαίνει τὸν ἀνήφορο,
ὦ μὲς στὶς Θεὲς Θεά,

Κάποιος ποῦ ποτὲ δὲν ἔφυγε,
ὦ Ἑλλάδα, ἀπὸ κοντὰ σου,
ποῦ σὲ παραστέκει πῶς πολὺ
ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ παιδιὰ σου.

γιὰ νὰ σὲ λυτρώσει πάλι.
Καὶ τὸ ἀγκάθινο στεφάνι
Θὰ σοῦ βγάλει
γιὰ νὰ σοῦ φορέσει τὸ χρυσὸ

τὸ ἀργασμένο ἀπὸ τοὺς πόθους μας
καὶ τὰ ὄνειράτά μας,
στὸ ἀργαστήρι μας τὸ μυστικόν,
Γόησσα καὶ Μάγισσά μας.

Νά τος!... Ἔρχεται ἀπὸ πέρα,
λυτρωτὴς σου καὶ λευτερωτὴς,
Πλάσμα ὄρατο τῆς Πανελληνίας
τῆς Ἐσχῆς,

ὦ Ἑλλάδα μας Μητέρα,

μὲ τὴ γληγοράδα τῆς σαΐτας
καὶ τῆς ἀστραπῆς
ὁ Θεόμορφος Ἀκρίτας,
ὁ ἀντρεπωμένος Διγενῆς.

Κι ἀλήθεια, ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ Διγενῆς
Ἀκρίτας; Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας εἶναι τὸ

σθένος μας, εἶναι ἡ ἀντοχή μας, εἶναι ἡ
ἀντίστασή μας, εἶναι τὸ ἀθάνατο πνεῦμα
τοῦ Εἰκοσιένα, ποῦ μᾶς ὁδηγοῦν σ' ἓναν
καθημερινό, κρυφὸ καὶ φανερό πόλεμο ἐναν-
τίον τῶν Καταχτητῶν. Ἐναν πόλεμο φθο-
ρᾶς. Κι οἱ καταχτητὲς ἀρχίζουν νὰ τὴ νοιώ-
θουν αὐτὴ τὴ φθορά. Κι ὁ θυμὸς τοὺς κορυ-
φώνεται, οἱ συλλήψεις διπλασιάζονται καὶ
τριπλασιάζονται καὶ οἱ ὁμηροὶ τουφεκίζον-
ται κατὰ ἑκατοντάδες.

Ὅμως τὰ Ἑλληνικὰ Νιάτα μένουν ἀτρό-
μητα. Νέοι καὶ νέες μαζεύονται κάθε τόσο
καὶ ξεχύνονται σὲ ὀγκώδεις διαδηλώσεις δια-
μαρτυρίας, ποῦ οἱ ἐχθροὶ μας τίς διαλύουν
μὲ τὰ τάνκς. Μπροστὰ μου, σὲ μιὰ ἀπὸ τίς
διαδηλώσεις αὐτές, στὸ πεζοδρόμιο τῆς ὁδοῦ
Πατησίων, πέφτει ἓνας σπουδαστὴς τοῦ Πο-
λυτεχνείου, ἓνα ὁμορφοπαλληκάρι. Ξαπλω-
μένο κάτω, μὲ τὰ μάτια βασιλεμένα ἀπὸ
τὸ θάνατο, ἔχει ἀκόμα μιὰ στιγμή ζωῆς,
γιὰ νὰ βάλῃ τὸ χέρι του στὸ θανατηφόρο
τραῦμα του καὶ νὰ γράψῃ μὲ τὸ αἷμα του
στὸ πλακόστρωτο τοῦ πεζοδρομίου :

— Ζήτω ἡ Ἐλευθερία!

Γιατὶ οἱ ψυχὲς τῶν Ἡρώων τοῦ Εἰκο-
σιένα, τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων, τῶν Ἀλ-
βανικῶν Βουνῶν, καθὼς κι οἱ ψυχὲς τῶν θυ-
μάτων τῆς Πείνας καὶ τῆς Ὀμηρίας, εἶταν
κοντὰ του. Κι' αὐτὲς σὲ λιγάκι πήρανε τὴν
ἀτρόμητη ψυχὴ του μαζί τους, γιὰ νὰ λάβῃ
μέρος στὸν αὐλὸ κι' ἀθάνατο χορὸ τους.
Γιὰ νὰ προστεθῇ στὰ ἑκατομμύρια τῶν ψυ-
χῶν τῶν ἡρώων μας, ποῦ πλανιοῦνται ἀγρυ-
πνὲς στὸν καταγάλανο οὐρανὸ τῆς Ἑλλά-
δας καὶ τὴν παραστέκουν σὲ κάθε τῆς
κίνδυνο.

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΚΙΠΗΣ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ἡ σφραγίδα τῆς Ἐπαναστάσεως κοινότητος Ἀθηναίων.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΥΛΗ

Δέν ὑπάρχει μπροστά μου κανένα ἐμπόδιο
Τίποτα ποῦ νὰ μοῦ κλείνει τὴ γυμνὴ θέα
Τὰ μάτια μου λυώνουν σὲ στιλπνὰ βότσαλα
Σὲ χρωματιστὰ κοχύλια κι' ὄστρακα
Τὸ φῶς μου τρεμουλιάζει σ' ἓνα: Ἐδῶ
τὸ φῶς μου λαμπυρίζει σ' ἓνα μακρινό: Ἐκεῖ πέρα.

Στὰ πόδια μου ὅλη γατίσιο νάζι
Χαϊδεύεται μι' ἀπέραντη θάλασσα
Ἕνας βαθὺς οὐρανὸς ξεδιπλώνεται στ' ἀστῆθι μου
Κ' ἡ μορφὴ μου ἀποτυπώνεται
Στ' ἀπλωμένο μαντήλι τοῦ ἡλίου
Ποῦ σκουπίζει τὸ λευκὸ πρόσωπο τῆς ἡμέρας.

Γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ στολίστηκα
Μὲ τὰ δεκάξι χρόνια μου
Μ' ἓνα στιφὸ ροϊδόχειλο ἔβαψα τὸ στόμα
Φόρεσα τάνοιξιάτικα μάτια μου
Τὰ μάτια μου τῶν εἴκοσι χρονῶ
Μὲ τὸ δακρυσμένο καλοκαιρινό τους ἥλιο.

Ἐδῶ κάτω εἶν' ἓνας τόπος ὁμορφος
Μιὰ ξανθὴ χώρα μ' ἑκατὸ γενιὲς καὶ κοκκινόχωμα
Μὲ ἀλμύρα καὶ μὲ δέκα ποτάμια
Ποῦ λούζονται μαζὶ θεοὶ κι' ἄθρωποι.

Δέν ὑπάρχει μπροστά μου κανένα ἐμπόδιο
Τίποτα ποῦ νὰ μοῦ κλείνει τὴ θέα τῶν ἄστρων
Ποῦ νὰ μοῦ κόβει τὸ δρόμο τοῦ ἀπείρου.
Κι' ὅσο πληθαίνω τὰ βήματά μου στὸν ἥλιο
Βῆμα τὸ βῆμα προχωράω πρὸς τὰ μέσα μου.

Εἶν' ἀνοιχτὰ τὰ κύματα μέχρι τὸ γέλιο τοῦ στρειδιοῦ
Εἶν' ἀνοιχτὸς ὁ δρόμος μέχρι τῆ Μεγάλῃ Πύλῃ τοῦ Θεοῦ.

ΠΑΝΟΣ ΣΠΑΛΑΣ

Ο ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΗΣ

Ἀνέβηκα στὴν Ἀθήνα τὴν παλιά, ζητώντας νὰ ῥθω σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς προγόνους. Μὲ τὸ ἀψηλὸ ραβδί τῶν προσκυνητῶν, μὲ τὸ δισάκι τῶν πιστῶν, πήρα τὸν ἀνήφορο τῆς Ἀθήνας τοῦ Ὁθωνα, τῆς Ἀθήνας τοῦ Ἀγώνα καὶ τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὡς προχωροῦσα, δρασκελώνοντας τοὺς καιρούς, ὄλο κι' ἐμπαινα πιδ πολὺ στὸν ἴσκιο τοῦ Κάστρου. Τὰ στενορόμια μπλέκανε στοὺς σκαλοδρόμους, οἱ σκαλοδρομοὶ σὲ στενὰ σοκάκια. Βάδιζα βαρειά, πατώντας σκληρὰ τὴ γῆς, νὰ νιώθω καλὰ τὸ χῶμα καὶ τὴν πέτρα κάτω ἀπ' τὴν πατούσα.

Κι' εἶτανε ἕνα θαῦμα σωστό, τὸ πῶς ἐγίνονταν ὅλα παιγνίδι τοῦ λογιμοῦ, ἀφοῦ εἶταν καιρὸς πιά πὺ εἶμουνα κατὰ κάποιον τρόπο «καρφωμένος».

Ὡς ἀνηφόριζα λοιπόν, ἡ ἀνάσα μου εἶχε ἀρχίσει νὰ κόβεται καὶ λαχάνιαζα. Βρήκα ἕναν τοίχο χαμηλὸ, ἕναν τοίχο ἀπὸ τοῦβλα κεραμιδιὰ πὺ δένανε μιά μικρὴ μαρμάρινη κολώνα. Ἀκούμπησα τὴ ράχη κι' ἄφησα τὸν ἑαυτὸ μου.

Βλέπω τότε μπροστά μου μιά κόρη, μιά λιγερὴ κι' ἀχαμνὴ κόρη, ντυμένη στὰ κουρέλια, ὁμορφὴ μὲς' στὰ κουρέλια, πὺ μοῦ χαμογελοῦσε. Γύρω μας εἶταν συντρίμια καὶ πέτρες καὶ χῶμα ξερό. Πιδ πέρα ἀσπρολογοῦσαν κάτω καλύβια. Κι' ἡ κόρη χαμογελοῦσε, θάρρῳ πικρά. Ἐγὼ πήρα ἀπὸ τὸ βλέμμα της, τόσο διάφανο καὶ φωτερὸ εἶταν ἐκεῖνο τὸ βλέμμα, πήρα δύναμη καὶ ξανατράβηξα τὸν ἀνήφορο.

Κι' ὡς ἔφτανα ἐκεῖ πὺ γυρίζει τὸ μονοπάτι κάτω ἀπὸ τὸ βράχο, ἐκεῖ ἀκριβῶς πὺ ρίξανε μιά θεοσκότεινὴ νύχτα τὸν Ἀνδρούτσο οἱ δικοὶ μας, τὸν καιρὸ τοῦ ἀδερφοσκοτωμοῦ, κάποιοι ἀδερφοσκοτωμοῦ, ἀπάνω ἀπὸ τὰ τείχια τοῦ Κάστρου, στάθμηκα γιὰ τὴ ξεχώρισα μπρὸς μου νὰ ξεδιπλώνεται μιά πομπή, πὺ ὅδευε μὲ ἀργό, πομπικὸ βῆμα. Εἶταν ὁ Γκούρας καὶ ἡ Γκούραινα πὺ πήγαιναν νὰ παντρεύουν τὴν κόρη τὴ μοναχοκόρη τους μὲ τὸ Μαμούρη. Ὅλο τὸ Κάστρο εἶταν σὲ χαρὰ καὶ πέφτανε πλήθια τὰ σμπάρα.

Μὰ λίγο-λίγο γίνανε τόσο πολλὲς οἱ

ντουφεκιές, πὺ σήκωσα τὰ μάτια μου ξαφνιασμένος. Εἶδα δικούς μας ἀρματομένους, δικὰ μας παιδιὰ πὺ κένανε πόλεμο καὶ πὺ γιουρρυσεύανε ἀπὸ ταμπούρι σὲ ταμπούρι νὰ πάρουνε τὸ Κάστρο ἀπὸ τὸν Τοῦρκο.

Καὶ σ' ἕνα ἀπ' τὰ ταμπούρια εἶδα ἕναν ἄντρα ἀδύνατο, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, πὺ ψύχωνε τὰ παληκάρια του μὲ τίς φωνές. Ὡσπου ἕνα βόλι ξεματιστὸ τὸν βρίσκει κατακούτελα καὶ τὸν γονατίζει. — «Γιάννη! φωνάζει ἕνας καὶ τὸν κρατᾷ στὴν ἀγκυλιά του. Ὡχου, ἀδερφέ μου Μακρυγιάννη!» Ἐσβησε ὁ κόσμος ἀπ' τὰ μάτια μου.

Ὡστόσο προχωροῦσα κι' ἀνέβαινα, κι' ὡς γίνεται στὰ θέατρα ὅπου σβήνουνε τὰ φῶτα γιὰ μιά στιγμὴ κι' ὕστερα ξανανάβουν κι' εἶσαι ἄξαφνα σ' ἄλλον τόπο, σ' ἄλλην ὥρα, ἀνοιξε μπρὸς μου ὁ καιρὸς καὶ μ' ἄφησε νὰ περάσω.

Εἶμουνα τώρα κάτω ἀπ' τὸ Ναό, στὴν εἴσοδο τοῦ Βράχου. Ἀναθυμήθηκα μεμιάς ἐκεῖνο τὸ δειλὸ παιδί, πὺ εἶμουνα μιά μέρα, σὰν ἀκουσα ἀπρόσμενα μιά κανονιὰ νὰ σκάζει μὲς' στ' αὐτιά μου. Εἶτανε στημένο τὸ κανόνι ἀνάμεσα στὰ πεῦκα τὰ γερτὰ καὶ τοὺς ψυχροὺς ἀθάνατους καὶ χτύπαγε ἀρηὰ ἀρηὰ μιά κανονιὰ, μνημόσυνο γιὰ ἕναν βασιλιά, πὺ σκοτώθηκε στὴ Θεσσαλονίκη.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἀρχίζουν τὰ σκαλιά, φαρδειά, ὄρθια σκαλοπάτια μαρμάρινα. Σταμάτησα μπρὸς στὸ Ναό. Ἡλιος εἶταν πολὺς, φῶς ὑπερβολικὸ, ὅπου δὲ σ' ἄφηνε νὰ βλέπεις. Ἀντίκρυ, τὸ βουνὸ ἔγερνε γυμνὸ, ὁμορφὸ καὶ γυμνὸ. Ὁ Ναός, πολυκαιρισμένος, μὲ βαθεῖες λαβωματιές, μεγαλόπρεπος καὶ γυμνὸς εἶταν κι' ἐκεῖνος. Μὰ μὲς' ἀπὸ τὴ γύμνια του καὶ μὲς' ἀπὸ τὸ τόσο φῶς βγαίνανε ἴσκιοι, ἴσκιοι πὺ ὄλο καὶ πῆζανε, ὄλο καὶ παίρνανε μορφὴ καὶ σάλεβαν. Κι' ἔβγαινε ὁλοῦθε ἕνα βουητὸ κούφιο, κατιτὶ μεγάλο καὶ ἀκαθόριστο, ὡσὰν ἀχὸς ἀπὸ πλήθιες φαλμωδιές.

Εἶταν λαὸς ἀμέτρητος συναγμένος, ἀναδιπλωμένος γύρω στὸ Ναό, κι' ἔμενε ἕνα πλατὺ ἀνοιγμα ἀδειο, ὅπου προχωροῦσαν ἀνθρωποὶ πολεμιστές, κατάφραχτοι, θωρακοφόροι, βουτηγμένοι στίς σκόνες. Μέσα στοὺς

πρώτους βάδιζε ἕνας γέροντας ψηλός, κυπαρισσένιος, μὲ γένεια, μὲ χρυσή κορώνα στὸ κεφάλι. «Ἦν δὲ τὸ διάδημα τοῦτο στέφανος ὁ λεγόμενος τροπαιοῦχία, ἐκόσμιε γὰρ τὸ μέτωπον τῶν θριαμβεύοντων βασιλέων». «ὦ, Κύριε τῶν Δυνάμεων», εἶπα, ὁ Βασίλειος εἶναι!

Δίπλα μου ἔστεικε ἕνας ρασοφόρος, ἕνας ἀπὸ κείνους τοὺς καλόγερους ποὺ ἡ φοβερὴ ἄσκηση τοὺς ἐξεγύμνωσε τὸ πρόσωπο ἀπὸ τῆ σάρκα. Αὐτός, λοιπόν, ἔσκυβε σ' ἕνα κιτάπι καὶ διάβαζε χαμηλόφωνα: «Ἦλθεν ὁ εὐσεβῆς αὐτοκράτωρ, ἵνα τελέσῃ τὸν θρίαμβον τῶν ὅπλων αὐτοῦ.»

Στρατηγοὶ μὲ πανοπλίες σκονισμένες τὸν κυκλώνουνε, στρατιῶτες μὲ τίς λάσπες στὸ πρόσωπο καὶ τὰ μαλλιά τὸν ἀκολουθοῦνε. Ὁ ρασοφόρος διαβάζει ἀργὰ τὸ Συναξάρι: «Ἡ Ἑλλάς..... ἡ Ἑλλάς δεινότατα ταιπωρηθεῖσα κατὰ τὸν ἔσχατον καιρὸν ἐκ τῶν εἰσβολῶν τῶν Βουλγάρων, ἀνέπνευσεν ἡδὺν...»

Ὡσὰν κύμα ποὺ ξεχειλάει ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ Ναὸ καὶ πλησιάζει, εἶδα τὸ λαὸ ποὺ γονάτιζε, πρῶτα ἐκείνους ποὺ εἶταν μέσα στὸ Ναὸ, κοντὰ στὸ θυσιαστήρι, ὕστερα τοὺς κοντινοὺς ἀπέξω, ὕστερα τοὺς πιὸ πίσω, ὕστερα τοὺς πιὸ πίσω ἀκόμα, ἕνα κύμα ποὺ χαμηλώνει τὴν κορφή, ὡς πέρα στὴν ἄκρη τ' ἀκροτείχι..... «Δέσποινα, Παρθένο καὶ Μήτηρ Θεοῦ, ἐλεήμων καὶ σώτειρα...» Ἐτρεμε ἄπειρη λατρεία στὰ μάτια καὶ στὰ χεῖλη. Ὁ ρασοφόρος μουρμουρίζει, μασώντας τὰ λόγια: «... ἅπαξ ἔτι περὶ τὸν βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, δαφνοστεφῇ ἐπὶ τῇ νίκῃ, περιστοιχιζόμενον ὑπὸ τῶν κονιορτοβριθῶν παλαιμάχων στρατιωτῶν τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, συνηθροίσθησαν ὑπὸ τοὺς ἡχοὺς τῶν εὐφημιῶν καὶ τῶν ψαλμῶν τῶν ἱερέων, οἱ στρατηγοί, οἱ σεβάσμιοι ἱεράρχαι, οἱ δικασταὶ τῶν θεμάτων καὶ οἱ νοτάριοι αὐτῶν,

οἱ δημοτικοὶ ἄρχοντες, οἱ πρέσβεις τῶν ἐλληνίδων πόλεων... Γονυπετῆς ὁ σεπτὸς νικητῆς ἐπικαλεῖται τὴν ἐπώνυμον τῆς πόλεως προστάτιδα...». Μπρὸς στὸ εἰκονοστάσι λαμπυρίζουν μυριάδες τὰ καριά, καντήλια κόκκινα καὶ πράσινα, λαμπάδες λευκὲς ὡσὰν τὸ χιόνι. Κι ἀφοῦ σηκώθηκε ὁ βασιλιάς, πῆρε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πρωτοστάτορα μιὰ χρυσὴ περιστερὰ καὶ τὴν κρέμασε πάνω ἀπ' τὸ θυσιαστήρι, νὰ συμβολίζει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Πῆρε κι' ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Τουρμαρχοῦ ἕνα χρυσὸ λυχνάρι καὶ τὸ κρέμασε μπροστὰ στὴν Πύλη, νὰ καίει φῶς ἀκόμητο.

Καὶ τότε, μέσα στὸ πολὺ τὸ φῶς, χώνεψαν ὅλα μέσ' στὸ φῶς, γίνηκαν ἀχνὸς ὅλα, κι' ἔμεινα μόνος. Κι' ἐνῶ ἀχολογοῦσε ἀκόμα στ' αὐτιά μου, λαμπρὸς κι' ἀπόμακρος ἀντίλαλος, ὁ ἱερὸς ὕμνος: «ὦ, Στρατηλάτισσα Κυρά, σ' Ἐσὲ τὰ νικητήρια...» γύρω μου ἄκουσα ν' ἀνεβαίνει, ἀπὸ τοῦ Κάστρου τίς ρίζες ὁλόγυρα ν' ἀνεβαίνει, ὡσὰν μιὰ ἀνάσα μυριόμορφη, ρυθμικὴ, βαρεῖα κι' ἀνάλαφρη μαζί, τῆς Πολιτείας ἡ ἀνάσα, τοῦ λαοῦ ἡ ἀνάσα, καμωμένη ἀπὸ βουή κι' ἀπὸ ξεχωριστὲς φωνές, καὶ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ πόνου φωνές, μὰ πιὸ πολὺ ἀπὸ φωνές τοῦ μόχθου, μιὰν ἀνάσα ποὺ ἄπλωσε ὡσὰν σύννεφο καὶ θάμπωσε τὸ περίσσιο φῶς.

Λίγο-λίγο ξανάπαιρναν μορφή τὰ μάρμαρα. Στὸν οὐρανὸ ποὺ εἶταν γαλάζιος ζυγιάστηκαν λευκὲς κολώνες. Κατιτὶ ὡσὰν πνεῦμα, πνεῦμα θεοῦ, ἰσόρροπο καὶ μετρημένο, ἐρχόταν νὰ καθήσῃ ξανά, καταχνιὰ φωτερή, ἀπάνω στίς μετόπες. Εἶδα κοντὰ μου μιὰ μικρὴ ἐλιά, ἀνάμεσα στίς πέτρες. Πίσω της, ἀλλὰ πέρα μακριά, ἄπλωνε ὁ Σαρωνικὸς βαθυγάλαζ πλάτειά ταινία. Εἶπα: «ὦ, Θεέ μου, αὐτὸς ὁ τόπος θὰ εἶναι καὶ σήμερα καὶ πάντα τόπος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνα!»

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΕΤΣΑΛΗΣ

ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΕΡΓΑ

“Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ Ο ΞΕΝΟΣ,”

(ΤΟΥ Γ. ΛΑΣΣΑΝΗ)

Δὲν εἶναι καθόλου ἄγνωστο πὼς τὸ νέο ἑλληνικὸ θέατρο εἶχε μπεῖ, μαζὶ μὲ ὅλες τὶς ἄλλες δυνάμεις τοῦ ἔθνους, κί' αὐτὸ στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐθνεγεροῦς. Δάσκαλοι καὶ μαθητὲς οἱ πρῶτοι ἐργάτες τοῦ καὶ οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ, μὲ τὴν πλοῦσια ἑλληνικὴ τους κοινωνία, εἶδαν-νε τὶς πρῶτες τοῦ παρὰστάσεις.

Θὰ θυμηθοῦμε ὡς ἓνα εὐλαβικὸ μνημό-συνο, μὲ συγκίνηση καὶ ὄχι μὲ ἱστορικὴ τά-ξη, ἓνα χαρακτηριστικὸ ἔργο καὶ θὰ παρα-θέσομε καὶ λίγες γραμμὲς τοῦ :

Ὁδισσὸς 15 Φεβρουαρίου 1819 παίζεται «Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ ξένος», μιὰ φαντασμαγο-ρία μονόπρακτῃ τοῦ Γ. Λασσάνη :

Πρόσωπα : Ἑλλάς (ὁ ἀκουστὸς τότε ἦθο-ποιὸς Γ. Ἀβραμιώτης), Περιηγητὴς (ὁ συγ-γραφέας), Ἑρμῆς (ὁ ἡρωϊκὸς Σ. Δρακού-λης).

Ὑπόθεση : “Ενας ξένος ταξιδιώτης βρί-σκεται στὴν ξηρὰ μόνος του· τὸ πλοῖο του πνίγηκε σὲ μεγάλη τρικυμία· δὲν ξέρει ποῦ τὸν ἔχουν βγάλει τὰ κύματα : ξαφνικὰ τοῦ παρουσιάζεται ἡ Ἑλλάς, τοῦ φανερώνει ὅτι πατάει τοὺς βράχους τοῦ Ἀρείου Πά-γου καὶ τοῦ δείχνει τ' ἀγάλματα τῶν ἀρ-χαίων ἡρώων τῆς ἐλευθερίας. Τοῦ δείχνει καὶ μιὰ στήλη ὅπου ἀναγράφονται τὰ ὀνό-ματα τῶν Ζωσιμαδῶν, τοῦ Κοραΐ καὶ ἄλ-λων ποὺ εὐνοοῦν τὴν ἀναγέννηση τῶν Ἑλ-λήνων. Στὸ τέλος, μέσα σὲ ἀστραπόβροντα, ἐμφανίζεται ὁ Ἑρμῆς καὶ προσφωνεῖ προ-φητικὰ τὴν Ἑλλάδα :

«ΕΡΜΗΣ. Θάρσει, ὦ Ἑλλάς ! Οἱ θεοὶ ἐλῆγκουσιν τὰς δεήσεις σου. Εἰς τὴν βου-λὴν τῶν ἀθανάτων ἀπεφασίσθ' ἡ παῦσις τῶν δεινῶν σου. Ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων, ἡ χορεία τῶν Μουσῶν, καὶ αὐτὸς ὁ θρασὺς Ἄρης, ἐδιορίσθησαν ἀπὸ τὸν ὕψιστον Κρο-νίωνα νὰ γείνωσι καθοδηγοὶ τῶν υἱῶν σου. Λαμπρὰν πορφύραν σ' ἐτοιμάζου τὰ τέκνα

σου ! καὶ ἡ βάσκανος τύχη δὲν θέλει κατι-σχύσει κατ' αὐτῆς, διότι αὕτη εἶναι ἡ βου-λὴ τοῦ οὐρανοῦ μας πατρός ! Ἄγγελος αὐ-τοῦ εἴμ' ἐγώ... ἐστάλην νὰ σὲ φέρω τὰ εὐαγγέλια. Σὺ δέ, ὦ ξέने, μὴν ἀργοπορῆς πλέον, ἀλλὰ τάχυνε νὰ ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν πατρίδα σου...».

Τυπώθηκε στὰ 1820 καὶ εἶναι ἀφιερωμέ-νο στὸ Ρήγα :

«Πρὸς τὰς ἱερὰς σκιάς τοῦ Ρ... τοῦ Β... καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ὑπὲρ πατρίδος κλεινῶς ἀποθανόντων...».

Φάσμα τρομερὸν πολυδύνου θανάτου στήνει τὸν θρόνον του εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἑλλάδος κι αἰῶνας πολλοὺς θερίζει τὰ τέ-κνα τῆς μὲ τὸ αἰμοσταγὲς αὐτοῦ σπαθίον. Ἡ δὲ τάλαινα τῶν Γραικῶν μήτηρ κατατη-κομένη ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἀλύσεων τῆς δου-λείας, εἰς μάτην θλίβει· ὀδυνηρῶς καὶ στοναχεῖ ἐκ βάθους καρδίας... Ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον ζῆτε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν γνησίων ὁμογενῶν Σας, κ' ἐμπνέει· εἰς αὐτοὺς ὕψηλὰ καὶ λαμπρὰ τῆς ἐλευθε-ρίας τὰ φρονήματα.

Στεφάνου μετ' ἐγκωμίων χρεῖαν ἔχετε. Στέφανον ἀμάραντον τῆς εὐκλείας Σᾶς ἔπλεξεν ὁ ἔνδοξος θάνατός Σας· ἀπὸ δὲ τὰς κιθάρας τῶν ποιητῶν θέλουν ἡχεῖ εἰς λαμπροτέρας τῆς Ἑλλάδος ἡμέρας τὰ ὀνό-ματά Σας ὡς ποτε τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος.

Τώρα δέξασθε τὴν προσφορὰν ταύτην ὡς δεῖγμα βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἐνθέρ-μου λατρείας ὁμογενοῦς προθύμου ν' ἀκο-λουθήσῃ τὰ ἴχνη Σας.

Γοργίδα Δυσάνιος ».

(Μὲ αὐτὸ τὸ ψευδώνυμο, ἀπὸ σκοπιμό-τητα, κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο καὶ γι' αὐτὸ ἀναγράφει μόνο τ' ἀρχικὰ τοῦ Ρήγα).

«Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ ξένος» — ἓνα μικρὸ

βιβλίο μὲ γαλάζιο λεπτό χαρτί καὶ μὲ δύο τυπογραφικά φύλλα!

Τὸ ἀνοίγω συχνά, καθὼς καὶ κάμποσα σύγχρονά του, καὶ συλλογίζομαι, πὼς μπορεῖ, αὐτὰ τὰ ἴδια τ' ἀντίτυπα νὰ ἴτ' εἶχαν τυχὸν κρατήσῃ, πρὶν ἀράξουν γιὰ ν' ἀναπαυθοῦν στὶς βιβλιοθήκες τοῦ θεατρικοῦ Μουσείου ὡς τὸ πολυτιμότερο ἀπόκτημά του, τὰ ἱερὰ χέρια τῶν νεαρῶν ἐκείνων

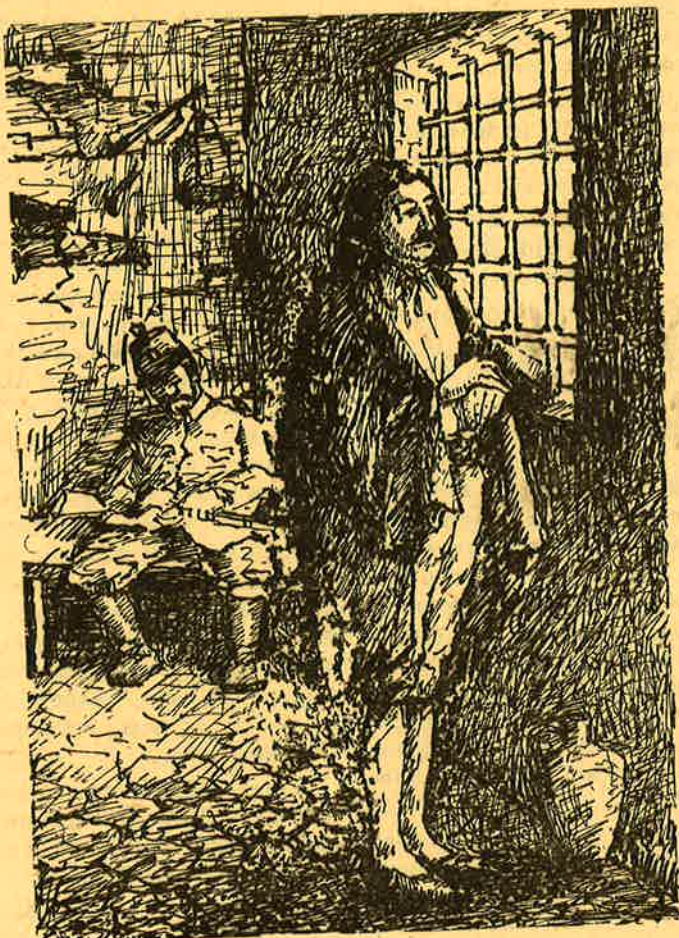
ῥηθοποιῶν ποὺ ἀντιπαραταχθήκανε στὸν ἑθρό, ἀφίνοντας θρανία καὶ παραστάσεις, εἰς τὸ Δραγατσάνι!

Κι ἀλήθεια!

«Λαμπράν πορφύραν σ' εἰτοίμασαν [αὐτὰ] τὰ τέκνα σου! καὶ ἡ βάσκανος τύχη δὲν θέλει κατισχύσει κατὰ Σοῦ, διότι αὐτ' εἶν' βουλή τοῦ οὐρανίου πατρός!»

ΓΙΑΝ. ΣΙΔΕΡΗΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΟΥΜΒΕΡΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥ

Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΗ ΦΥΛΑΚΗ (ΧΑΛΚΟΓΡΑΦΙΑ)

ΤΟ 1821 ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

[ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ]

Στὴν κυρίως Ἑλλάδα ἡ ἀρχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου τοποθετεῖται στὰ πρῶτα ἐπαναστατικά χρόνια. Βέβαια εἶναι γνωστόν ὅτι ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἴσαμε τὶς παραμονὲς τοῦ 21 εἶχαν σημειωθῇ θεατρόφιλες κινήσεις σὲ διάφορα ἑλληνικά κέντρα τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ, ὅπου περισσότερες κοινωνικὲς ἐλευθερίες καὶ σχετικὴ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη εἶχαν ἐπιτρέψει τέτοιου εἶδους ἐκδηλώσεις, πρὸ πάντων μάλιστα στὴν Ἐπτανήσο, στὴν Ὁδησσὸ καὶ στὸ Βουκουρέστι¹. Ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα τοῦ 21 τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικά. Μπορεῖ τὸ κάθε χωριὸ νὰ εἶχε τὴν ἐκκλησιά του καὶ μπορεῖ ποὺ καὶ ποὺ νὰ λειτουργοῦσ' ἓνα σχολεῖο, μὰ παραπέρα ἀπ' αὐτὰ ἡ ζωὴ τοῦ ραγιά δὲν εἶχε ἄλλες χαρές.

Οἱ ἱστορικοὶ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου ὑπογραμμίζουν ὡς τὸ πλεόν σημαντικό θεατρικὸ γεγονός τὴν ἐκδοσὴ τοῦ γνωστοῦ ἑλληνικοῦ δράματος ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο *Νικήρατος*². Τὸ ἔργο ἔγραψε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1827 στ' Ἀνάπλι ἡ Εὐανθία Κατῆρ³, ἀδελφὴ τοῦ περίφημου θεολόγου καὶ φιλοσόφου τοῦ περασμένου αἰῶνα Θεοφίλου, ἀπ' τὴν ἄνδρo, ἐμπνευσμένο ἀπ' τὸ θρυλικὸ Μεσολόγγι καὶ τὴν ἥρωική του ἐξοδo, ποὺ στάθηκε θέμα θεατρικῆς δημιουργίας καὶ σὲ ξένους.

Τούτῃ τὴν ἐποχὴ τ' Ἀνάπλι, ποὺ δικαιο-

λογημένα ἔφερε τὴν τιμὴ νὰ εἶναι ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα, εἶχε μὲ κάποιαν ἀξιοπρόσεχτὴ κοινωνικὴν ἀνάπτυξη. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ εἶχε πολὺ ἀύξηθῇ. Λογάριαζαν ὅτ' ἦταν μαζεμένες κάπου 30 χιλ. ψυχές μέσ' στὴν πόλιν καὶ στίς σκηνές καὶ στίς καλύβες ποὺ εἶχαν τοποθετηθῇ ὀλόγυρά τῆς στοὺς πρόποδες τοῦ Παλαμηδιοῦ, ἀπ' τὴν πολλὴ προσφυγιά ποὺ εἶχε καταφύγει ἐκεῖ⁴. Στ' Ἀνάπλι εἶχαν καταφύγει καὶ τὰ ὑπολείμματα τῆς φρουράς τοῦ Μεσολογγιοῦ. Οἱ διηγῆσεις τοὺς γιὰ τὸ πρόσφατο μεγάλο γεγονός, καθημερινές καὶ δραματικές, εἶχαν συγκινήσει πολὺ τὸ λαὸ καὶ τὰ παθήματά τους εἶχαν κεντρίσει τὴν ἐθνικὴ του ὑπερφάνεια⁵. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα ἡ νεαρὰ ἑλληνίδα ἔγραφε τὸ *Νικήρατο*.

Ἀργότερα ποὺ ἀνοίξαν τὰ σαλόνια τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν πολιτικῶν κ' ἐγκατεστάθη στ' Ἀνάπλι ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας, ἐδημιουργήθη πρὸ σημαντικὴ πνευματικὴ κίνησις, ὅ,τιοι ποὺ ὄχι πλέον ἢ Αἴγινα, ἀλλὰ τ' Ἀνάπλι ἔγινε τὸ κέντρον τῆς διανοητικῆς καλλιέργειας τοῦ ἔθνους⁶. Φορεῖς στὴν πνευματικὴ καὶ κοσμικὴν ἀνάπτυξη τῆς νέας κοινωνίας στάθηκαν λόγιοι καὶ πολιτικοί, ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπ' τὰ ξένα, ὁ Δ. Ὑψηλάντης, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος, ὁ Κ. Σχινᾶς, ὁ ἐκδότης τοῦ «Λογίου Ἑρμῆ» Φαρμακίδης, ὁ Κ. Καρατζᾶς, οἱ Σοῦτσοι, ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Καλῆργης, ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης, ποὺ εἶχε παντρευτῇ τὴν ἀδελφὴ τοῦ πλοῦσιου Βυτιναίου Ν. Ταμπακοπούλου ἀπ' τὴν Ὁδησσὸ, ὁ Πραντούνας, ὁ Ταλιαπιέτρας καὶ ἄλλοι, ποὺ μὲ τὶς περίφημες συγκεντρώσεις στὰ σπίτια τους ἔδωκαν τὸν

1. Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, Τόμ. Α', Ἀθήναι 1938, σελ. 150 κ. ἐξ. Πολὺ διαφωτιστικά τὰ δυὸ διεξοδικὰ τελευταῖα ἄρθρα τοῦ Φίλου Γιάννη Σιδέρη, Οἱ ἀρχές τοῦ νέου ἑλληνικοῦ θεάτρου (1794—1821), στὴν «Παίδεια», ἔτ. Α' (1946/47), σελ. 522 κ. ἐξ., 579 κ. ἐξ. (τεύχη 10, 11—12/1947).

2. *Νικήρατος*, δράμα εἰς τρεῖς πράξεις ὑπὸ Ἑλληνίδος τινὸς συνθεθέν, ἐν Ναυπλίῳ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Διοικήσεως, 1826. Μετεφράσθη καὶ ἐξεδόθη καὶ Ἱταλικά.

3. Ἔχομε γι' αὐτὴν ἰδιαίτερη μονογραφία: Δ. Π. Πασχάλη, Εὐανθία Κατῆρ, 1799—1866, ἐν Ἀθήναις 1929. Ὁ Νικήρατος τῆς Κατῆρ, ποὺ τυπώθηκε ἀνώνυμα, δὲν βρίσκεται εὐκόλα. Ἡ ἔθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν δὲν ἔχει ἀντίτυπο, ἔχει ὅμως μίαν ἀνώνυμα ἐπίσης τυπωμένη μετάφραση τοῦ Thomas, Μάρκου Αὐρηλίου ἐγκώμιον, ἐν Ἑρμούπολει 1835, μετάφρασις ὑπὸ τῆς *** [=Εὐανθίας Κατῆρ], ὑπὸ ἐπίσημα Ε. Φ* 2513.

4. Μιχ. Γ. Λαμπруνίδου, Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ἐν Ἀθήναις 1898, σελ. 447.

4α. Σπ. Τρικώπη, Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, ἐκδ. γ', Τόμ. Δ' ἐν Ἀθήναις 1888, σελ. 16.

5. Ν. Ι. Λάσκαρη, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 264 κ. ἐξ.

6. Ἀλ. Ραγκαβῆ, Ἀπομνημονεύματα, Τόμ. Α' ἐν Ἀθήναις 1894, σελ. 253.

7. Ὁ Ραγκαβῆς ἔγραψε τὴν κωμῶδιαν μέσα σὲ δυὸ μέρες, ἴσα γιὰ νὰ παιχθῇ στὴν πρώτη αὐτῇ πανηγυρικῇ παράστασιν στὸ σπίτι τοῦ Καλῆργη. Ἐπαίχτηκε ὅμως πολὺ ἀργότερα (1843) στὴν Ἀθήνα καὶ τυπώθηκε πολλὰς φορές. Βλ. Ἀλ. Ραγκαβῆ, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 276—277.

τόνο τῆς καινούργιας ζωῆς στὴ μικρὴ κοινωνία τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας, μὲ χαρτί, χορὸ, γιορτὲς κι ἄλλες διασκεδάσεις. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα ἦταν πολὺ φυσικὸ καὶ νὰ γραφτῇ καὶ νὰ παιχτῇ ἕνα θεατρικὸ ἔργο. Καὶ πραγματικὰ ἐγράφησαν καὶ ἐδιδάσκονταν πολλὰ καὶ θεατρικὰ καὶ ποιητικὰ ἔργα. Ἀλλὰ γιὰ νὰ λειτουργήσῃ σκηνὴ ἐχρειάστηκε νὰ περάσῃ πολὺς καιρὸς ἀκόμη, γιὰτ' οἱ λόγοι τῆς ἐποχῆς εἶχαν τὸ φόβο πὼς ὁ λαὸς μὲ τὰ συντηρητικὰ του ἦθη μὴ θεατρικὴ παράσταση θὰ δεχόταν ὡς ἀντιθρησκευτικὴ πράξη.

Κατάλληλὴ εὐκαιρία δόθηκε δὲν μαθεύτηκε ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ὁθωνα στὰ 1832. Τὸ μεγάλο μήνυμα τιμήθηκε μὲ γιορτὲς καὶ πανηγύρια στ' Ἀνάπλι καὶ ἀπ' τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τῆς ἐποχῆς ἀποφασίστηκε νὰ παιχθῇ ἡ κωμωδία τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ *Γάμος ἄνευ νύμφης*⁸ ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν ἐγένε καὶ παιχτῆκε μὴ πάντομῃ αὐτοσχέδια, δπου ὁ ἴδιος ὁ Ραγκαβῆς ὑποδύθηκε τὸ γυναικεῖο πρόσωπο⁹.

Αὐτὰ λέει ἡ ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, γιὰ τὴν πρώτη τοῦ ἐμφάνισή στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα. Μιὰ ἄγνωστη μαρτυρία, ὅμως μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὸ τέλος τοῦ 1823, λίγο προτοῦ ἀνάψῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ 21, ἕνας ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Νικητὰς Σταματελόπουλος-Νικηταρᾶς, ἐσκέφθηκε νὰ ἐξασφαλίσῃ μιὰ ἐρῶν χωρὶν σάλα ποὺ ἦταν ἀχρησιμοποίητη, γιὰ νὰ τὴν κάμῃ θέατρο. Ὁ Νικηταρᾶς, ὁ γενναῖος στρατιώτης ποὺ εἶχε γίνε διὰσκημος ἀπ' τὰ Δολιανὰ καὶ τὰ Δερβενάκια¹⁰, ἦταν διωρισμένος πολιτάρχης στ' Ἀνάπλι, νὰ ποῦμε ἀστυνόμος¹¹. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του αὐτὴν ἔστειλε στίς 25 Ν/βρίου 1823 ἕνα ἔγγραφο στὸν προϊστάμενόν του Ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν, κι' αὐτὸς ἦταν τότε ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος, ὁ περιάλλτος Παπαφλέσσας, καὶ τοῦ ἐζήτησε νὰ τεθῇ στὴν ἐξουσία του τὸ τζαμί τοῦ Ἀγᾶ πασᾶ, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ γιὰ θέατρο, καὶ κάτι ἄλλα σπίτια γιὰ νὰ γίνουν σχολεῖο καὶ νοσοκομεῖο. Τὸ ἔγγραφο βρίσκεται στὸ φάκελ-

λο τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν τοῦ 1823, στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Συλλογὴ Βλαχογιάννη), καὶ νὰ το :

Ἐξοχότατε Ὑπουργέ τῶν Ἐσωτερικῶν

Ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ πρῶτον ἀγαθὸν πράγμα εἶναι ἡ παιδεία, καθὼς πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν ἰδίαν¹², ἱερῶτατον¹³ καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῶν πτωχῶν ἀσθενῶν, μάλιστα δὲ τῶν στρατιωτῶν, ζητῶ διὰ τοῦ παρόντος μου μέσον τοῦ Ὑπουργείου τοῦτου παρὰ τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως, ἵνα δοθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, πρῶτον τὸ τζαμί τοῦ Ἀγᾶ πασᾶ μεθ' ὅλα του τὰ περιεχόμενα ἐργαστήρια, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ θέατρον¹⁴, δεύτερον τὴν μεγάλην οἰκίαν ἐνδοσκομηνῆν εἰς τὸ πλάτωμα ἀπέναντι τοῦ τζαμίου, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ σχολεῖον μεθ' ὅλα του τὰ περιεχόμενα ἐργαστήρια, καὶ τρίτον ἕνα ὁσπίτιον μεγάλον κατὰ τὰ πέντε Ἀδελφία, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ Νοσοκομεῖον, διὰ τὰ ὅποια ἀφ' οὗ μοι δοθῇ ἡ ἀδεία, ἀφίνω ἐπίτροπον διὰ νὰ τὰ τελειώσῃ, παρακαλῶντας τὴν Ὑπερτάτην διὰ νὰ ἤθελεν διορῆσῃ ἕναν ἐπιστάτην τῆς, ἵνα μετὰ τοῦ ἐδικοῦ μου λαμβάνωναι τὰ εἰσοδήματα, καὶ κάμνωσι τὰ ἔξωδα, καὶ χρονικῶς δίδωσι λογαριασμοῦν.

Ὅθεν καὶ νὰ ἔχω τὴν ἀπόκρισιν, προσκυνῶ καὶ μένω

Ἐκ Ναυπλοίου τῇ 25 9βρίου 1823

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τὴν 29 πρὸς 30 Ν/βρίου 1822 ὁ Ζατουίνης Σταίκος Σταϊκόπουλος ἐκυρίευσεν τὸ Παλαμῆδι καὶ σὲ λίγες μέρες τ' Ἀνάπλι ἦταν στὰ χέρια τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν Ἑλλήνων¹⁵. Πρῶτος φρούραρχος τ' Ἀναπλιοῦ διωρίστηκε ὁ Δημ. Κόλιας-Πλαπούτας, ποὺ τὸν διεδέχθη εὐθὺς κατόπιν κ' ἔμεινε ὡς τὰ ὕστερα χρόνια ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης¹⁶. Ὁ Νικηταρᾶς διετέλεσε γιὰ λίγο πολιτάρχης¹⁷. Ἦταν πιά τ' Ἀνάπλι ἀπ' τῆς 18 Ἰανουαρίου 1823 ἡ πρωτεύουσα καὶ ἔδρα τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως¹⁸.

8. Ἀλ. Ραγκαβῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 277.— Ν. Ἀσκαρῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 286.

9. Μακρὰ εἶναι ἡ σχετικὴ μὲ τὸν ἥρωα βιβλιογραφία. Σημειῶναι τὴ μικρὴ μονογραφία τοῦ λιγόνμερου Ἐμ. Θ. Γρηγορίου, Ὁ Νικηταρᾶς, Ἀθῆναι 1942, ἐκδ. «Λετοῦ». Τελευταία τυπώθηκαν καὶ τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικηταρᾶ, ποὺ εἶχε καταγράψει ὁ Γ. Τερτσέτης. Βλ. Ν. Α. Βέη, Νικητὰ Σταματελόπουλος ἢ Νικηταρᾶς, Ἀπομνημονεύματα αὐτοσχέδια ἐκ καταγραφῆς Γ. Τερτσέτη, περιοδ. «Ἑλληνικά», τόμ. Γ' (1930), σελ. 163 κέξ., τόμ. Δ' (1931), σελ. 443 κέξ., τόμ. Ε' (1932), σελ. 69 κέξ.

10. Πολιτάρχης τὴν ἐποχὴ τῆς σκλαβιάς ἦσαν οἱ δημογέροντες, ποὺ ἐκτὸς ἀπ' τὰ καθήκοντά τους στὴν τοπικὴ διοίκησιν, εἶχαν καὶ δικαστικὴν ἐξουσία. Μετὰ τὸν Καποδίστρια πολιτάρχες ἦσαν οἱ διευθυντὲς τῆς Ἀστυνομίας, ἡ καλὺτέρα καὶ λίγο ἐνωρίτερα εἶχε καθιερωθῇ ὁ θεσμὸς τοῦ Πολιτάρχου γιὰ τὴν πρωτεύουσα.

11. Ἐννοεῖται, ἀνθρωπότητα.

12. Ἐννοεῖται, ἀγαθὸν εἶναι.

13. Μ. Οἰκονόμου, Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας ἢ ὁ ἱερὸς τῶν Ἑλλήνων ἱγών, ἐν Ἀθῆναις 1873, σελ. 382—384.— Φωτῖον Χρυσανθοῦ ἀποπολλοῦ—Φωτῖακου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', ἐν Ἀθῆναις 1899 (ἐκδ. Στ. Ἀνδρ. Πούλου), σελ. 410 κέξ.— Ἰωάν. Θ. Κολοκοτρώνη, Ἑλληνικά Ὑπομνήματα, Ἀθῆναις 1856, σελ. 71 κέξ.

14. Ν. Α. Βέη, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Δ' (1931), σελ. 460—461.

15. Αὐτόθι σελ. 460.— Ε. Θ. Γρηγορίου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 82.

16. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, ἐν Ἀθῆναις 1857, σελ. 176.— Τὸν σχετικὸν Νόμον ἔχει κι ὁ Μ. Λαμπρινίδης, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 446.

Ἀκολούθησεν ἡ συνέλευσις τοῦ Ἀστρου (23 Μαρτίου ἕως 18 Ἀπριλίου 1823), κ' οἱ ἀλέφθριες ἐμφύλιες διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς-κοτσαμπάσδες. Τὸ Νικητὰ συναντᾶμε κατόπιν στοὺς θερινοὺς μῆνες τοῦ 1823 ἀρχηγὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἰσμοῦ. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ρούμης Ἀνδρουτῶος καὶ Πανουργιάς τὸν ζητοῦν στὰ Σάλανα κ' ἡ Κυβέρνησις τοῦ δίνει τὴ διαταγὴν νὰ πάη, ἴσως γιὰ νὰ τὸν ξεφορτωθῇ¹⁷. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς εἶναι μοιραῖο νὰ μὴ μείνῃ ἔξω ἀπ' τὸν ἐμφύλιο χορὸ κι ὁ τουρκοφάγος τοῦ Δερβενακιοῦ, ὁ πιστὸς αὐτὸς ἀνιψιὸς τοῦ Κολοκοτρῶνη, ποὺ θέλοντας καὶ μὴ θὰ γίνῃ κι ὁ ἐκτελεστής τῶν βουλῶν τοῦ Γέρου. Καὶ πραγματικὰ δταν τὸ πρᾶγμα ἔφτασε στὸ ἀπροχώρητο, στὶς 7 Νηβρίου 1823 ὁ Νικηταρὰς μαζί με τὸν Πάνο Κολοκοτρῶνη καὶ τὸν Δ. Τζῶκρη χτυποῦν στὸ Ἄργος τῆ φρουρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ γιὰ νὰ διαλύσουν τὸ σῶμα.

Πότε ξαναγύρισε στὸ Ναύπλιο ὁ Νικηταρὰς, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ραγδαίαν ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων σὲ πραγματικὸν ἐμφύλιο πόλεμο, δὲν τὸ ξέρομε. Στὸ σημείον αὐτὸ μένει κάπως ἀνεξήγητο τὸ παραπάνω ἔγγραφο. Ξαναπῆρε τὴν ἰδιότητα τοῦ Πολιτάρχου ἡ Νικητὰς¹⁸; ἴσως, καὶ δταν τύχαινε νὰ φεύγῃ, ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ, γιὰ τὸν ἔγγραφο λέει πὼς φεύγοντας ἀφῆνε τὸν Ἐπίτροπό του. Ἀλλὰ μέσ' στὸ φούντωμα τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν, αὐτὸς ἔγραφε στὴ Διοίκησι, ποὺ δὲν τὴν ἀναγνώριζε κἀν, καὶ ζητοῦσε οἰκῆμα γιὰ θέατρο καὶ γιὰ σχολεῖο καὶ νοσοκομεῖο; Ἄν γραφότανε τὸ ἔγγραφο πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνον περίπου, θὰ ἦταν δικαιολογημένο καὶ θὰ εἶχε τὸ νόημα τοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ Σχολεῖο καὶ τὸ Νοσοκομεῖο εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῇ κανένας ὅτ' ἦταν δυὸ ἀνάγκες, ποὺ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ κ' οἱ πολιτικοὶ κι ὁ λαὸς πολὺ πιό πολὺ τίς ἐνοιῶσαν. Σχολεῖο στ' Ἀνάπλι λειτούργοι ἀπὸ χρόνια πολὺ παλιά. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔχει συνδεθῇ με τ' ὄνομα τοῦ Ἰω. Ζυγομαλά, κ' ἡ ἀκμὴ τοῦ κρατήθηκε μέσ' ἀπὸ τόσα καὶ τόσ' ἀναστατώματα τοῦ Μωριά ὡς τὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως¹⁹, γιὰ τὸ φρόντιζαν πολὺ οἱ Ἀναπλιῶτες καὶ τότε κι ἀργότερα, ποὺ ἡ πατρίδα τους, στὸν καιρὸ τοῦ Κυβερνήτη, ἀπόκτησε τὰ πιὸ ἀξιόλογα ἐκπαιδευτήρια τῆς Ἑλλάδας²⁰. Εἶναι λοιπὸν πολὺ φυσικὸ

νὰ ζητᾷ ὁ Πολιτάρχης σπίτι γιὰ σχολεῖο. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ νοσοκομεῖο, γιὰ τὸ ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα δὲ γίνονται μονάχα με βόλια καὶ ψωμί. Ἀλλὰ θέατρο; Παραπάνω ἀπ' τὴ δίνη τοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα πρὸς ξένους καὶ δικούς, ὁ Νικηταρὰς ἐσκέφθηκε τὸ θέατρο; Καὶ ἦταν δική του ἡ ἰδέα ἡ ξένη; Ἀδιάφορο ἂν πραγματοποιήθηκε ἢ ὄχι, τότε ἢ ἀργότερα²¹.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξηγηθῇ, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ Νικηταρὰς πολὺς φορὰς ξενιτεύθηκε στὰ προεπαναστατικὰ χρόνια. Σὲ ἡλικία 18 χρονῶν πῆγε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Ζάκυνθο μετ' τὸ θεῖο του Θ. Κολοκοτρῶνη, στὰ 1805 τὸν Αὐγουστο, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ χάλασμα τῶν κλεφτῶν στὸ Μωριά, κ' ἔμειν' ἐκεῖ ἀρκετὰ, ἐνῶ ὁ Γέρος μετὰ 15 ἡμέρες ἔφυγε²². Καὶ ἐπέστρεψε μὲν κι ὁ Νικηταρὰς ἀργότερα, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἀλῆ Φαρμάκη στοῦ Λάλα, καθὼς διηγείται ὁ Ἰδιος²³, ὅστερα ὅμως πῆγε μετ' τὸ θεῖο του στὴν Κέρκυρα, στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Λευκάδα, ὅπου συνεννοοῦντο γιὰ κίνημα κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τοῦ γιοῦ του Βελή τῆς Πελοποννήσου, ὅπως λέει στ' Ἀπομνημονεῦματά του²⁴, καὶ ξαναπῆγε στὴ Ζάκυνθο στὰ 1810, καὶ γιὰνάφυγε πάλι, ξαναπῆγε στὰ 1818 καὶ γνώρισε ἀκόμη κι ἄλλα μέρη. Ἔτσι ὁ Νικηταρὰς στὰ πιὸ λεύτερα αὐτὰ μέρη ποὺ γύρισε, κάπου θὰ εἶδε θέατρο, θὰ τοῦ ἄρεσε καὶ καθὼς φαίνεται θὰ θέλησε νὰ τὸ μεταφυτέψῃ καὶ στὴν ἐλευθερωμένη Ἑλλάδα, τὸ πὼς καὶ τί βέβαια δὲν τὰ ξέρομε, ἀλλὰ τοῦλάχιστον φροντίζοντας, γιὰ καὶ παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία, νὰ ἐξασφαλίσῃ πρῶτ' ἀπ' ἔλα τὴ στέγη, ὅπου ὀνειρεύτηκε νὰ στεγάσῃ τὴν πρώτη ἑλληνικὴ Σκηνή.

Ὡς κατὰλληλο κτίριο ὁ Νικηταρὰς διάλεξε τὸ *τζαμί τοῦ Ἀγᾶ-πασᾶ*. Ὁ Ἀγᾶ-πασᾶς ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεγαλύτερης Τουρκικῆς οἰκογένειας στ' Ἀναπλιό, πλούσιος καὶ δυναμικῆς, καθὼς ἀναφέρεται²⁵. Μέλος αὐτῆς εἶχε διοικήσει τὸ Μωριά στὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα μετ' πολλὴ φρόνησι. Λαϊκὴ παράδοση τοποθετεῖ αὐτὸν χρόν' αὐτὴ ἡ λιγὺ ἀργότερα ἕνα ἐπεισόδιο. Δυὸ νεαροὶ Ἐνετοὶ—λέει ἡ παράδοση—ἀπόγονοι τοῦ τελευταίου Διοικητῆ Ἰσως στὸν καιρὸ τῆς Ἐνετοκρατίας, ἦρθαν στ' Ἀνάπλι μετ' συστατικὰ γράμματα γιὰ τὸν ἐκεῖ Ὀλλανδὸ Πρόξενο Ρούπαν καὶ

σὲ μιὰ αἴτησις ἢ μιὰ ἀναφορά, ἔγραφε στὴ ράχη τοῦ ἔγγράφου καὶ τὸ κατ'ἔθικμον ὅπως ἦταν τὸ ἴδιο, χωρίς νὰ κρατᾷ σχέδιο. Τὸ ἔγγραφο τοῦ Νικηταρὰ θὰ ἐξακριβώθηκε γιὰ τὸ ἀρχεῖο, γιὰ τὸ μόνον ποὺ εἶναι πρωτοκολλημένο δὲν φέρει ἄλλες ἐνδείξεις.

22. Θ. Κολοκοτρῶνη, Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐκδ. «Ἐστίας» (Ν. Γ. Πολίτη), Τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1889, σελ. 15—16.

23. Ν. Α. Βέης, «Ἑλληνικά», Τόμ. Γ' (1930), σελ. 174, στ. 13.

24. Αὐτόθι, σελ. 174, στ. 20—24.

25. Ἰωάννου Φιλήμονος, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμ. Γ'. Ἀθήναι 1860, σελ. 62.

17. Ν. Α. Βέης, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 461—462.

18. Στὸ μεταξὺ συναντᾶμε ἄλλους Πολιτάρχες, π. χ. στὶς 5 Ἰουλ. 1823 Γεν. Ἀστυνόμος Ναυπλίου Κωστάκης (ἔγγραφο Ὑπ. Ἐσωτερ. Σὺλλ. Βλαχογιάννη).

19. Τ. Ρ. Εὐαγγελίδου. Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1936, σελ. 294 κέξ.

20. Αὐτόθι, σελ. 296—297.

21. Τὸ παραπάνω ἔγγραφο τοῦ Πολιτάρχου Νικηταρὰ δὲν φαίνεται νὰ εἶχε συνέχεια. Συνήθως τότε, ἂν ἐπρόκειτο μιὰ ἀρχὴ νὰ κάμῃ μιὰ ἐνέργεια ἐπάνω

τοπογραφικὸ διάγραμμα, γιὰ ν' ἀνακαλύψουν κρυμμένον ἀπ' τοὺς προγόνους τοὺς θησαυροὺς. Ὁ θησαυρὸς βρισκόταν σὲ μιὰ κρύπτη στὸ μέγαρο τοῦ Ἀγᾶ-πασα. Συνενοήθησαν εὐκολὰ μαζί του οἱ νέοι καὶ κρυφὰ ἔσκαψαν καὶ βρῆκαν τὸ θησαυρὸ. Ἀλλ' ὁ Ἀγᾶ-πασας, πλεονέχτης ἐμπρὸς σὲ τόσους θησαυροὺς, μὲ τὸ ἴδιο τσαπὶ ποὺ ἔκαμαν τὴν ἀνάσκαφὴ σκότωσε τοὺς Βενετσάνους συνεταιροὺς του καὶ τοὺς ἔθαψ' ἐκεῖ. Ὅταν σὲ λίγο ἔνοιωθε νὰ τὸν πιέζῃ τὸ βάρος τοῦ ἐγκλήματος κι ἄκουε τὶς φωνὲς τῶν σκοτωμένων νὰ τὸν συνταράζουν μέσ' ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ ἐδάφους, χρησιμοποίησ' ἕνα μέρος τῶν θησαυρῶν. κατόπιν συμβουλῆς Δερβίση ἀπ' τὴ Μέκκα, κ' ἔχτισ' ἕνα τζαμί, ἢ τεκέ, ποὺ μὲ τὴν ταχτικὴ προσευχὴ ἐπίστευε πῶς θὰ τοῦ κάμῃ ἐλαφρότερη τὴν καθημερινὴ ἀγωνία. Ὁ τεκές ἦταν μεγαλοπρεπὲς καὶ πολυτελής, ὅλος χτισμένος μὲ πωρὶ, ἴσως παρμένο ἀπ' τὸ παλιὸ βυζαντινὸ μοναστήρι τοῦ Καρακαλᾶ, ποὺ γκρέμισε ὁ Βελῆ-πασας.²⁶

Πλαῖι στὸν τεκέ ἦταν τὸ σπίτι τοῦ Ἀγᾶ-πασα, ποὺ τοῦ ἔγραφε νὰ γκρεμιστῇ καὶ νὰ σκοτωθῇ ἀπ' τὸ μπαλκόνι του. Ὁ Νικηταρᾶς ζητάει τὸ τζαμί «μεθ' ὅλα του τὰ περιεχόμενα ἐργαστήρια», δηλ. τὸ σπίτι τοῦ Ἀγᾶ-πασα. Ἐνὰ ἄλλο τῆς πολιτείας Μεγάλο τζαμί, πρὸς τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, χρησιμοποιήθηκεν ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση γιὰ σχολεῖο κ' ὕστερα γιὰ θέατρο²⁷. Αὐτὸ δείχνει πόσο σοφὴ ἦταν ἡ ἰδέα τοῦ Νικηταρᾶ, νὰ χρησιμοποιήσῃ ἕνα τόσο κατὰλληλο χῶρο γιὰ ἕναν τέτοιο σκοπὸ. Τοῦ Ἀγᾶ-πασα τὸ τζαμί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ βρισκότανε στὴν πλατεία τοῦ Πλατάνου καὶ διαρρυθμισμένο ἀπὸ τὸ μηχανικὸ Θ. Βαλιάνο σ' ὠραίαν οἰκοδομή, ἐγκαινιάστηκε στὶς 21 Σεβρίου 1825 μὲ σχετικὴν ἱεροτελεστία γιὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Βουλευτικοῦ, γι' αὐτὸ καὶ βουλευτικὸ ἔλεγε στὰ κατοπινὰ

χρόνια ὁ λαὸς τὸ χτίριο, ἂν καὶ μέχρι πρὸ ὀλίγου ἔκλειναν μέσα καταδίκους²⁸. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι τὸ ἴδιο αὐτὸ τζαμί τῆς πλατείας Πλατάνου, παραχωρημένο ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ποὺ ὥστόσο εἶχε ἐγκαταλείψει τὸ Ναύπλιο, μετὰ τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Ἀπρίλ. 1826), κ' εἶχε πάει στὴν Αἴγινα²⁹, ἢ «Φιλανθρωπικὴ Ἑταιρεία» Ναυπλίου χρησιμοποίησε στὰ 1826³⁰ γι' ἀλληλοδιδασκτικὸ σχολεῖο.

Τὰ Πέντε Ἀδέρφια, ποὺ μνημονεύονται στὸ ἔγγραφο τοῦ Νικηταρᾶ, εἶναι ὁ προμαχῶνας μὲ τὰ πέντε πυροβόλα, ποὺ προσάπιζαν τὸν περίβολο τῆς κάτω πολιτείας. Τὸ δνομα σώζεται ὡς σήμερα³¹.

Ξαναγυρίζοντας στὴ μακάριαν ἐποχὴ τῶν χρόνων τοῦ Κυβερνήτη Καποδίστρια, δταν ἡ ζωὴ τῆς πρώτης πρωτεύουσας τῆς Ἑλλάδας κυλοῦσε μὲ τὶς συγκεντρώσεις στὰ σπίτια τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐποχῆς, θὰ σημειώσωμε μιὰ συγκέντρωση στὸ σπίτι τοῦ Ζακυνθιανοῦ γιατροῦ τοῦ Κυβερνήτη Διονυσίου Ταλιαπιέτρα, ποὺ εἶχε τὴν ἔμπνευση νὰ προσφέρῃ στοὺς καλεσμένους του... τηγανίτες. Ὁ Ἰωάννης Βηλαράς, σπιρτουόζος ἀνάμεσα στοὺς καλεσμένους, ἐκφράζει μὲ τέσσερες δακτυλο-τροχαϊκοὺς στίχους τὸν ἐνθουσιασμό τῆς συντροφιάς:

ὦ τηγανίτες καλοφτιασμένες,
ὦ τηγανίτες μὲ τὸ σωρό,
ἄχαρωμένες καὶ μελωμένες
μὲ τὸ σουσάμι τ' ἀσπρονδερό!...³²

Αὐτὰ εἶναι τὰ προθεατρικὰ σπέρματα τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐλεύθερης πατρίδας μας ἔπειτ' ἀπὸ τὸσων χρόνων σκλαβιά. Ρίχνοντας τὸ βλέμμα γύρω μας, ὕστερ' ἀπὸ ἕναν αἰῶνα, θὰ διαπιστώσωμε δυστυχῶς, ὅτι δὲν προχώρησε μόνον ἡ τέχνη τοῦ θεάτρου...

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

26. Μιχ. Γ. Λαμπруνίδου, «Ἡ Ναυπλία, σελ. 348—350, ὅπου καὶ (σελ. 351) ἀπὸ χαλκογραφία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα εἰκόνα τῆς πλατείας τ' Ἀναπλίου, μὲ τὸ τζαμί καὶ τὸ σεράγι.

27. Αὐτόθι, σελ. 241.

28. Αὐτόθι, σελ. 479, 350.

29. Σπ. Τρικούπη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 82 κ. ἐξ.

30. Μ. Λαμπруνίδης, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 485.

31. Μ. Λαμπруνίδης, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 340.

32. Αὐτόθι, σελ. 509.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

[Γνωστὲς καὶ ἄγνωστες μαρτυρίες γιὰ τὸν ἀνώνυμο συγγραφέα της]

Δεκαπέντε χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 τυπώθηκε στὴν Ἰταλία ἕνα ἐμπνευσμένο βιβλίο μετ' ἰτίλο «Ἑλληνικὴ Νομαρχία», ἥτοι «λόγος περὶ ἐλευθερίας» κλπ., ὑπὸ ἀνωνύμου τοῦ Ἑλλήνος (κατὰ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου). Τὸ βιβλίο αὐτὸ γράφηκε ἀπὸ ἄγνωστο μὰ γνωστικὸ καὶ ἀγνὸ πατριώτῃ μετ' σκοπὸ νὰ διαλύσῃ τὴν ἀπογοήτευση ποὺ σκόρπισε ὁ θάνατος τοῦ Ρήγα, τοῦ ὁραματιστοῦ καὶ ψάλλη τῆς ἐλευθερίας, ποὺ στὸν τύμβο του ἀφιερώνεται τὸ βιβλίο, καὶ νὰ δείξῃ στὸ ὑπόδουλο Γένος, ὅτι μποροῦσε ν' ἀποχτήσῃ τὴν πολυπόθητὴ ἐλευθερία, ὅχι μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀλλογενῶν, ἀλλὰ μὲ τὶς δικές του δυνάμεις. Τὸν ἱερὸν αὐτὸ σκοπὸ ἐπιδιώκει ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας μετ' ἐπιχειρήματα ἱστορικὰ, λογικὰ, ἠθικὰ, φιλοσοφικά, ποὺ δείχνουν ὅτι εἶχε καὶ κατάρτιση ἀνάλογη. Ἀσφαλῶς ἐκείνοι ποὺ θὰ κρίνουν τὸ ἔργο μετ' ἡ γραμματικῇ τοῦ Γαζῆ στὸ χέρι θὰ ἔχουν πολλὰ νὰ ἐπικρίνουν. Γιὰ κείνους ὅμως ποὺ τὸ δνομα τῆς Ἑλλάδος καὶ προφερόμενο προκαλεῖ ρίγη συγκινήσεως ἱερῆς, τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ εἶναι μιὰ ἐθνικὴ κολυμβήθρα, μέσα στὴν ὁποία θ' ἀναβαφτίζεται ἡ ψυχὴ τῶν καὶ θὰ βρῖσκη καὶ τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν πίστη στὴν ἰδέα τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

Ἀξίζει λοιπὸν τὸν κόπο νὰ ζητήσουμε νὰ μάθουμε τὸν ἀνώνυμο Ἑλληνα, ποὺ ἡ ψυχὴ του, ἡφαίστειο πατριωτικὸ, μᾶς ἐ χάρισε τὸ ἐθνικὸ καὶ ἠθικὸ αὐτὸ εὐαγγέλιο, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀειμνήστου Βλαχογιάννη.

Στὴν ἐργασία αὕτῃ θὰ προβοῦμε σὲ ἔλεγχο ὧν τῶν μαρτυριῶν, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, ποὺ σχετίζονται μετ' τὸν συγγραφέα, μετ' σκοπὸ ὅχι τὴν ἐπίκριση γνωμῶν ἀντιθέτων, ἀλλὰ τὴν ἐξεύρεση τῆς ἀληθείας, τὴν ἀποκάλυψη δηλ. τῆς ἀνωρυμίας τοῦ συγγραφέα, ποὺ ἂν τιμᾷ τὸν ἴδιο, δὲν εἶναι ὅμως τιμητικὴ καὶ γιὰ τὴ νεοελληνικὴν ἔρευνα. Περιττὸ νὰ τὸνίσω, ὅτι δελεῖα καὶ σημειώματα τοῦ ἀειμνήστου Βλαχογιάννη ἦταν γιὰ τὴν παροῖσα τὰ πρῶτα βασικὰ ἐρεθίσματα καὶ βοηθήματα, στὰ ὁποῖα ἡ ἔρευνα προσέθεσε καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΠΥΡ. ΣΠΑΧΟ

Ἡ ἀρχαιότερη μαρτυρία εἶναι ἐκείνη

ποὺ φέρει συγγραφέα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας τὸν Σπυρίδωνα Σπάχο, Γιαννιώτῃ ἔμπορο μετ' φιλελεύθερες ἀρχές, ποὺ ζοῦσε στὴν Ὀλλάνδα. Ὁ Α. Παπαδόπουλος, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς καὶ ὑποστηρικτὴς τῆς γνώμης αὐτῆς, σημειώνει κάτω ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας, ὅτι τὸ ποίημα, ὅπως ὀνομάζει τὸ βιβλίο, γράφηκε ἀπὸ τὸν Σπυρ. Σπάχο καὶ τυπώθηκε, ὅχι στὴν Ἰταλία, ὅπως ἀναφέρει ὁ τίτλος, ἀλλὰ στὸ Ἀμστελδάμο (!).

Ἡ πληροφορία τοῦ Βρετοῦ εἶναι βέβαια σημαντικὴ, ἀφοῦ ἔχει πηγὴ ἕνα λαμπρὸ βιβλιογράφο. Ἀκριβῶς ὅμως ἡ ἰδιότητά του αὕτῃ εἶναι ἐκείνη ποὺ μᾶς ἐμποδίζει νὰ παραδεχθοῦμε τὴ γνώμη του. Ἡ περιγραφή τοῦ Βρετοῦ δὲ βρίσκεται μονάχα σὲ ἀντίθεση μετ' τὴ σημείωσή του καὶ ὡς πρὸς τὸν τόπο ποὺ τυπώθηκε τὸ βιβλίο καὶ ὡς πρὸς τὸ συγγραφέα, ἔχει καὶ ἐλλείψεις (παραλείπει ἀριθμὸ σελίδων), ἀλλὰ καὶ ἀνακρίβειες (μεταβάλλει τὸ σχῆμα τοῦ βιβλίου ἀπὸ 160 σὲ 80). Τέτοια λάθη ἀδικοιολόγητα (ποὺ δὲν εἶναι καὶ μοναδικὰ, (?) κάνουν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσίν μας ὅτι ἡ περιγραφή τοῦ Βρετοῦ δὲ βασίστηκε σὲ αὐτοψία, ἀλλὰ σὲ πληροφορίες φιλικές, ποὺ δὲν ἦταν καὶ ὁλοκληρωμένες. Ποιὸς ὅμως μετέδωσε αὐτὲς τὶς πληροφορίες; Ὁ κ. Ν. Τωμαδάκης στὰ μακρὰ προλεγόμενα ποὺ ἀφιερώνει στὴν ἔκδοση Βαγιονάκη ὑποστηρίζει ὅτι τὸ πρόσωπο αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ὁ Πάργιος διδάσκαλος τοῦ Γένους Ἀνδ. Ἰδρωμένους, ποὺ δίκαια ἐπαινεῖται, ὅπως καὶ ὁ Κοσμάς Μπαλάνος τῶν Ἰωαννίνων, γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ σοφία του. Ἡ ὑπόθεση εἶναι βέβαια πιθανή. Ὑπάρχει ὅμως καὶ πιθανότερη. Ἄν ὁ Σ. Σπάχος εἶναι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰδρωμένο δὲν θὰ τὸ εἶχε μάθει ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας, ὁ περιφημὸς διδάσκαλος τοῦ Γένους, ποὺ εἶχε πεθαρὸ τὸ Σπάχο; Κι' ἂν τὸ ἐγνώριζε ὁ ψαλιδόγλωσσος Ψαλίδας, ποὺ ἔλεγε ξέφραγα τὴ γνώμη του ἀκόμα καὶ στὸ Μαυροκορδάτο, θὰ τὸ κρατοῦσε μυστικὸ καὶ δὲ θὰ ἔρριχνε κάπου δυὸ λέξεις αὐτὸς ἢ οἱ μαθητὲς του, οἱ τόσοι καὶ τόσοι ποὺ εἶχε στὰ Γιάννενα, στοὺς Κορφοῦς καὶ στὴ Λευ-

1. Βλ. Νεοελλ. Φιλολογία, Β', Ἀθ., 1857, σ. 140-141).

2. (βλ. Ε. Legrand, Bibliographie Hellénique, τ 9).

κάδα; Τί νά ὑποθέσῃ κανεῖς; Ἡ σιωπή τοῦ Ψαλῖδα, γαμπροῦ τοῦ Σπάχου, προσθέτει μία ἀκόμα βασική ἀντίρρηση πού δέν ἐπιτρέπει, βασιζόμενοι στά γνωστά δεδομένα, νά θεωρήσουμε τόν Σπάχον ὡς συγγραφέα τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας. Δέν ξέρομε ἐπίσης ἂν ἀξιῶθηκαν αἱ νά πολεμήσουν γιά τίς ἰδέες των στόν Ἀγῶνα τόν Ἱερό τοῦ 21 οὔτε ὁ Σπ. Σπάχος — ἀφοῦ οἱ σχετικές ἀμάρτυρες πάλι πληροφορίες τοῦ Βρετοῦ δέν ἐπιβεβαιώνονται ἀπό ἄλλη πηγή, — οὔτε ὁ Ἀναστάσιος Σπάχος, πού ζοῦσε στό Ἀμστελδάμο καί μυήθηκε στή Φιλική ἀπό τά 1819, ὅπως δείχνει τὸ ἀφιερωτικό τοῦ Μιχαήλου Σικελιανοῦ, ὁ ὁποῖος στέλνει ἀπό τὴν Κέρκυρα στά 1819 τὴ συνδρομή του («Τῷ Ἀναστ. Σπάχῳ, Ἀμστελδοάμιον») (1). Τὴ γνώμη τοῦ Βρετοῦ συμμερίζεται καί ὁ W. (Κορδάτος;) πού θεωρεῖ τὸν συγγραφέα ὁπαδὸ τοῦ Ρήγα καί μέλος τῆς ὁργανώσεώς του, ἡ ὁποία κατέβαλε καί τὰ ἔξοδα γιά τὴν ἐκτύπωση τοῦ βιβλίου. (4) Μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ ὁ πόθεση βρίσκεται σὲ ἀντίθεση (ἴσως φαινομενική) ἢ Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ὅπου ὁ συγγραφέας τῆς γράφει καί στὸ ἐξώφυλλο ὅτι τυπώθηκε «ἰδίως ἀναλώμασι», ἐνῶ στὸ διάλογο βάζει στὸ στόμα τοῦ φίλου του τὰ ἑξῆς: «Ἡ ὑπερηφάνειά σου σὲ τύφλωσε τόσον, ὅπου μὲ τοὺς ἰδίους σου κόπους καί μὲ ἔξοδά σου ἠθέλησες νά ἀποκτήσης βάσανα».

ΓΝΩΜΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΩΛΕΤΤΗ

Ἡ γνώμη πού φέρει συγγραφέα τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας τὸ δυνατό Συρακιώτῃ πολιτικό Κωλέττη, ἔχει συνήγορο τὸν Κ. Σάθα, εἰσηγητὴ καί πρωτοστάτη τῶν Ἑλλ. σπουδῶν, τοὺς ἱστοριογράφους Ἀραβαντινὸ, Ρωμανὸ καί ὁσους ἀπὸ τοὺς συγχρόνους βασιζόνται σ' αὐτοὺς (Φάνη Μιχαλόπουλο κλπ.). Ἀντίθετα μὲ τὸν Βρετὸ πού ἀποσιωπᾷ τίς πηγές τῶν πληροφοριῶν του, ὁ Κ. Σάθας ἀναφέρει, ὅτι οἱ πληροφορίες γιά τὸν Κωλέττη τοῦ εἶχαν μεταδοθῇ ἀπὸ τὸν Π. Λάμπρο, πατέρα τοῦ αἰμνι-

στοῦ ἱστορικοῦ, πού διέσωζε σχετικὲς διηγήσεις τοῦ Ραφτάνη, «ἀνδρὸς κάλλιον παντὸς ἄλλου δυναμένου νά γινώσκῃ τὰ τῆς ἑαυτοῦ Πατρίδος Ἠπείρου» (5). Ἐρευνες πού ἔκαμε κατόπιν ὁ Σάθας σὲ βιβλιοθήκες τῆς Ἱταλίας, τὸν ἐπεισαν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία δέν εἶχε τυπωθῇ στὸ Ἀμστελδάμο, ἀλλὰ στὴν Πίζα τῆς Ἱταλίας, ὅπως γίνεται φανερό ἀπὸ ἐντύπα τῆς ἴδιας ἐποχῆς (1806), τυπωμένα μὲ τὰ ἴδια τυπογραφικὰ στοιχεῖα (6). Οἱ πληροφορίες τοῦ Σάθα, δηλαδὴ τῶν Ραφτάνη καί Π. Λάμπρου, διασώζουν καί λεπτομέρειες καταστροφῆς ἀντιτύπων τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας, πού ἐγίνε στὰ Γιάννενα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐκδότη μὲ τὴ βοήθεια τοῦ θείου του Τουρτούρη γιά τὸν δικαιολογημένο φόβο τοῦ Ἀλῆ - Πασᾶ (7). Τὸ περιστατικό τῆς καταστροφῆς τῶν ἀντιτύπων τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας ἐπαναλαμβάνεται μὲ διαφορὲς παραλλαγές ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸ (8), καθὼς καί σὲ μία ἐφημερίδα τοῦ 1884, ὅπου τονίζεται «ὅτι 2-3 ἀντίτυπα τῆς Ἑλλ. Νομαρχίας περιεσώθησαν, τῶν λοιπῶν ἐξαφανισθέντων ὑπὸ τινος συγγενοῦς τοῦ συγγραφέως». «Ὅλα αὐτὰ φαίνεται νά δικαιολογοῦν τὴν ὑπόθεση πού διατυπώνει τελευταία ὁ κ. Κ. Θ. Δημαρχῶς ὅτι «ἐγίνε κάποτε θεληματικὰ ἢ καταστροφὴ ἐ-

Τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου κατὰ χαλκογραφία τοῦ 1821.

νὸς μεγάλου ἀριθμοῦ σωμάτων τοῦ ἔργου». (9)

Μὲ τὴ γνώμη τοῦ Σάθα συμφωνεῖ καί ὁ Κερκυραῖος ἱστορικός Ι. Α. Ρωμανός. Νά τί γράφει σχετικὰ στή βιογραφία τοῦ ἱερέως καί διδασκάλου τοῦ Γένους Ἀνδρ. Ἰδρωμένου: «... Καί ὁ διδάσκαλος Ἰω. Κωλέττης ἐν συγγραφῇ ἀνωνύμως ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσῃ τὸ 1806 ἐν Ἱταλίᾳ καί ἐπιγραφομένη «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» τὸν ἐν Κερκύρᾳ ἱερέα καί διδασκάλον προβάλλει ἀρετῆς ὑπόδει-

5. Τουρκοκρατημένη Ἑλλάς... Ἀθ. 1869, σελ. 639-640, σημ.

6. Ἡ μὴ ἀναγραφή τῶν ἐντύπων αὐτῶν στή βιβλιογραφία Θ. Μέσα δέν σημαίνει βέβαια ὅτι δέν ἔγιναν στὴν περίοδον αὐτὴν ἐκδόσεις ἐλληνικῶν κειμένων. Ἡ ἀναθεώρηση λοιπὸν τῆς γνώμης τοῦ Σάθα, δέν ἀποτελεῖ πράξη ἀξιοκατάκριτη, ἀφοῦ βασιζέται σὲ ἔρευνες συστηματικὰ καί μακροχρόνιες.

7. Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς... σ. 639-640.

8. Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ... 1895 σελ. 471.

9. Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα» 19 Νηβρίου 1948.

3. Βλ. Βαλ. Μέξα. Οἱ Φιλικοὶ Ἀθ. 1937, σ. 230.

4. Ἐφημ. «Τὰ Νέα» 14-9-1948.

γμα καὶ παιδείας εἰς τοὺς συγχρόνους ὁμογενεῖς μετὰ τοῦ ἐν Ἰωαννίνους Κοσμά Μπαλάνου καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Κοραῆ» (10). Οἱ κατηγορίες λοιπὸν ποὺ διατυπώνει ὁ συγγραφέας κατὰ τῶν ὑπερβασίων τοῦ κλήρου, καὶ μάλιστα τοῦ ἀνωτέρου, δὲν προέρχονται ἀπὸ ἀνευλάβειας, οὔτε στρέφονται κατὰ τοῦ συνόλου τοῦ κλήρου, ἀλλὰ κατὰ προσώπων. Ἀτυχῶς ὁ συγγραφέας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ δυτικόν, ὀρθολογιστικὸν καὶ ἀντικληρικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ γενικεύει τὴν ἐπικρίσιν σὲ ὠρισμένα σημεῖα, καὶ ἔτσι ἐνῶ σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ κτυπήσῃ κάθε λογῆς ὑπερβασίης τοῦ κλήρου παρα-

σύρεται ἄθελα καὶ αὐτὸς σὲ ὠρισμένες ὑπερβασίαι. Οἱ κληρικοὶ ποὺ γίνονται στόχος τῶν ἐπικρίσεων τοῦ εἶναι οἱ τότε μητροπολίτες Ἰωαννίνων, Ἀρτης καὶ Γρεβενῶν. Ὅλοι θεωροῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα ὅχι μόνον παραβάτες ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἠθικῶν νόμων καὶ διατάξεων, ἀλλὰ — τὸ χειρότερον — ὄργανα τῆς θελήσεως τοῦ Ἀλῆ (11). Ὁ Ἰωαννίνων χρησιμοποίησε, κατὰ τὸν συγγραφέα, καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως γιὰ νὰ ἐξυπηρετῇ τὸν Ἀλῆ (αὐτ. σ. 181, σημ. α'). «Ὁ Ἀρτης ἠπάτησε καὶ ἐπρόδωσε τοὺς ἥρωας Σουλιώτας» (αὐτ. σ. 174, σημ. α'). Ἡ λεπτομέρεια αὕτη πείθει ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀρτης, ποὺ ὑπονοεῖ ὁ συγγραφέας, δὲν εἶναι ὁ Γαβρ. Γκάγκας (12), ἀλλὰ ὁ Ἰγνατίος ποὺ ἀναγκάστηκε, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὸν Ἀλῆ νὰ ἐκδώσῃ ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἐπαρχίας του, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπειλοῦσε ν' ἀφορίσῃ ἐκεῖνους ποὺ θὰ βοηθοῦσαν ὀπωσδήποτε τοὺς Σουλιώτες (13). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐκδοσὴ τοῦ ἀναγκαστικοῦ αὐτοῦ ἀφορισμοῦ βαρύνει τὸν Ἰγνατίον, ὅσο βαρύνει καὶ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε' ὁ ἀφορισμὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ ἐκδώσῃ. Ὅτι δὲν ἦταν ὄργανο συνειδητὸ τοῦ τυράννου μαρτυρεῖ καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Ἰγνατίου ἀπὸ τὸ σιδηροῦν

παραπέτασμα τοῦ Ἀλῆ, καθὼς καὶ ἡ μετέπειτα πατριωτικὴ δράση του. Ποιὸς ξέρει, ἴσως καὶ αὕτη νὰ ὑποχρέωσε τὸν κατήγορον ν' ἀποσύρῃ καὶ νὰ καταστρέψῃ ὁ ἴδιος ὅσα ἀπὸ τὰ βιβλία του δὲν εἶχαν συγκεντρωθῇ ἀπὸ τὸν κατηγορούμενον καὶ τοὺς συναδέλφους του γιὰ τὸν ἴδιον σκοπόν.

Τὸν Κωλέττη θυμίζει σὲ ὠρισμένα σημεῖα τῆς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία. Οἱ Ἕλληνες ἀποκαλοῦνται σ' αὐτὴν «ἀγαπητοὶ καὶ φίλτατοι», προσφωνοῦνται δηλ. μὲ ἐπίθετα ποὺ συχνὰ ἀγαποῦσε νὰ χρησιμοποιοῖ ὁ Κωλέττης (14).

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀντιρρήσεις. «Ὅπως

ξέρουμε, γράφει ὁ W. ὁ Κωλέττης ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασσά. Ἦταν λοιπὸν δυνατόν νὰ γράφῃ τὰ ὅσα ἔχουν γραφῇ στὴν Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ;» Ἀσφαλῶς ὀχι. Ξέρουμε ὅμως ὅτι «ἐκπαιδευόμενος εἰς Ἱταλίαν συνέστησε, πρῶτος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Φωσκόλου θεράπωντος τῶν Μουσῶν, Ἑταιρείαν μυστικὴν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως διὰ τῶν Γάλλων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἕθνους» (15). Ἦταν λοιπὸν πιθανόν νὰ μὴ διενέετο ἀπὸ τόσο φιλικὰ αἰσθήματα πρὸς τὸν Ἀλῆ στὰ 1806, ποὺ εἶδε τὸ φῶς ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία.

— Ναι, ἀλλὰ ἀφοῦ γύρισε στὰ Γιάννενα;

— Ἰσως νὰ χαμογελοῦσε στὸ θηρίον, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ποὺ ἦσαν στὴν αὐ-

λὴ του. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματα τοῦ Κωλέττη εἶχαν οὐδὲν ὁλόκληρα ἀπὸ τὴν ψυχὴν του. Ὅσοι ἀμφισβητοῦν τὰ αἰσθήματα αὐτὰ τοῦ Κωλέττη, ἂς μὴ λησμονοῦν ὅτι ὁ Καλαρᾶς, ὁ συμφοιτητὴς του στὴν Ἱταλία, εἶχε στείλῃ τὴ συνδρομὴν του ὡς φιλικὸς στὸν Κωλέττη, ἀπὸ τὰ 1818 (16), ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ ὑπηρεσία τοῦ Κωλέττη κοντὰ στὸν Ἀλῆ δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ δώσῃ ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀκρόαση στοὺς σκοποὺς καὶ τὰ σχέδια τῶν Φιλικῶν καὶ νὰ ἐργαστῇ δραστήρια γιὰ τὴν

ΙΩ. ΚΩΛΕΤΤΗΣ

10. Βλ. I. A. Ρωμανοῦ: Ἀνδρ. Ἰδρωμένος, περ. «Πανόρρας», 15 Φεβρ. 1871, τόμ. ΚΑ', φύλ. 5002 καὶ Ἑλλην. Νομαρχία, σ. 147, σημ. α'.

11. Ἑλλ. Νομαρχία, σ. 174 σημ. α'.

12. Ἑλλ. Νομαρχία, ἐκδ. Β', σ. 203, σημ. 31.

13. Βλ. Finlay, History of the Greek Revolution, τόμ. VI, σ. 48.

14. Βλ. Ἑλλ. Νομαρχία, σ. 7, 8, 26, 123, 125, 131, 136, 143, 151, 212α κλπ.

15. Π. Σούττου: Λόγος ἐπιτάφιος εἰς Κωλέττην, Ἀθῆναι 1847, σ. 9.

16. Βλ. Βαλερ. Μέξα: Οἱ Φιλικοί, Ἀθ. 1937, ἀρ. 135 σ. 21.

πραγματοποίησίν τῶν. Ἄν ὁ Ἀλῆς ποὺ ἐτυχε νὰ ὑπηρετῇ ὁ Κωλέττης, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι, ἀναγκάστηκε, ὅχι βέβαια ἀπὸ φιλελληνισμό, νὰ πλησιάσῃ περισσότερο τοὺς Ἕλληνες, ποὺ ὑπεδαύλιζαν τὴ φιλοδοξία του καὶ ἔκαμαν σιγὰ σιγὰ ἀγεφύρωτο τὸ χάσμα ποὺ τὸν ἐχώριζε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν ὅχι τὰ σχέδια τοῦ ἀλλὰ τοὺς σκοποὺς τῶν τοὺς ἱεροῦς, φυσικοῦ ἦταν καὶ ὁ Κωλέττης, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἀνεξίκακοι καὶ πατριῶτες ὅπως ἦταν, νὰ μὴ βλέπουν στὸν Ἀλῆ μόνον τὸν τύραννο ποὺ μισοῦσαν, ἀλλὰ καὶ ἕνα πρόσωπο σημαντικό γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ ψυχὴ τοῦ Κωλέττη ἦταν σταθερὰ προσηλωμένη στὴν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας εἶναι δύσκολο, νομίζουμε, βασιζόμενοι στὶς φιλικὰς τάξας διαθέσεις του πρὸς τὸν Ἀλῆ, ν' ἀποκλείσουμε γι' αὐτὸν καὶ μόνο τὸ λόγο τὴν ὑπόθεσιν ποὺ ἀποδίδει στὸν Κωλέττη τὴν Ἑλλην. Νομαρχία, ποὺ διαπνέεται ἀπὸ τὸ ἴδιο φιλελευθέρου πνεῦμα. Αὕτῃ τὴν ἔννοια θὰ ἔπρεπε ν' ἀποδώσῃ καὶ στὴν ἀπολογία τοῦ Ἀλῆ⁽¹⁷⁾, ποὺ θεωρεῖται, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιο, ἔργο τοῦ Κωλέττη. Οἱ λόγοι ποὺ μᾶς ἐμποδίζουν ν' ἀποδώσουμε τὴν Ἑλλ. Νομαρχία στὸν Κωλέττη εἶναι ἄλλοι καὶ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν Ἑλλ. Νομαρχία. Ἄν ὠρισμένους ἐκφράσεις θυμίζουν Κωλέττη, ἂν ὁ πρὸς τὸν Ρῆγα θαυμασμός τοῦ Κωλέττη καὶ οἱ λόγοι ποὺ ἀναφέρει φαίνεται νὰ συνγοροῦν γιὰ τὰ δικαιώματά του, ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ποὺ δὲν ἐνισχύουν αὐτὴ τὴν ὑπόθεσιν.

Ὅπως εἴπαμε, ὁ Κωλέττης γύρισε στὰ Γιάννενα στὰ 1810 καὶ κατ' ἄλλους στὰ 1813. Ἄν ὅμως εἶχε μείνει τόσο διάστημα στὴν Ἰταλία καὶ μάλιστα ἑπταετία, σύμφωνα μὲ τὴ δευτέρη ἐκδοχή, θὰ ἔπρεπε στὰ 1806 ποὺ τυπώνεται ἡ Ἑλλ. Νομαρχία νὰ εἶναι στὴν ἀρχὴ τῶν σπουδῶν του, ὅπως τονίζει καὶ ὁ Γούδας ποὺ θεωρεῖ πιθανώτερο συγγραφέα τὸ Σ. Σπάχο⁽¹⁸⁾. Τόσο νέος ὅμως παρὰ τὴν πανθομολογούμενη εὐφυΐα του καὶ τὴν τάσιν πρὸς τὴ σπουδὴ καὶ τὴ μάθησιν, ποὺ διακρίνει κάθε ἡπειρωτόπουλο, θὰ ἦταν δύσκολο νὰ μᾶς ἔδωκε ἕνα τόσο μεστό σὲ ἰδέας ἔργο, ποὺ προϋποθέτει καὶ προπαρασκευὴν ἀνάλογη καὶ μελέτῃ σταθερῇ εἰδικῶν συγγραμμάτων, ποὺ θὰ ἦταν ἀδύνατο. νὰ εἶχε γίνῃ ὥς τότε. Ἐπειτα ὑπάρχει καὶ ἕνα ἄλλο βασικὸ ἐπιχείρημα. Ἄν ἡ Ἑλληνικὴ Νομαρχία τυπώθηκε στὰ 1805, δὲν γράφηκε ὅμως καὶ σὲ τόσο μικρὸ διάστημα. Νὰ τί σχετικὰ μᾶς πληροφορεῖ ὁ συγγραφέας τῆς: «... Ὅταν εἰς τὴν ἐνθούμῳσίν μου, ἦρχετο ὁ σημερινὸς δλεθρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἀνήκουστα

καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα βάσανα τῆς πατρίδος μου εὐθὺς ἕνας παράξενος τρόμος ἀναγκτήσεως μὲ κυρίευσ ὅλον, ὅπου σὰς βεβαίω, ὦ φίλοι μου, δὲν ἤμποροῦσα οὔτε νὰ γράψω οὔτε νὰ ἀναγνώσω, οὔτε καὶ νὰ ὁμιλήσω καὶ μόνος ἔλεγον εἰς τὸν ἑαυτόν μου. Αἶ, διὰ τὴν οἱ Ἕλληνες νὰ εἶναι δοῦλοι! διὰ τὴν νὰ μὴν ἐλευθερωθοῦν μέχρι τῆς σήμερον! Εἶναι δυνατόν, εἶναι εὐκόλον ἢ ὅχι; καὶ ἂν εἶναι δυνατόν, ὅποια εἶναι αἱ αἰτίαι ὅπου τὸ ἐμποδίζουν; Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὸν λαβύρινθον τοσούτων θλιβερῶν στοχασμῶν ὅλος ἐνθουσιασμένος ἐλάμβανα τὸ κονδύλι καὶ ὀλίγον χαρτάκι καὶ ἔγραφα, ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός μου καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος μοὶ ἐπαγόρευον εἰς ἐκείνην τὴν στιγμήν, ἀφοῦ δὲ τὸ ἐτελείωνα ἔριπτον εἰς ἕν κιβήτιον τὸ γεγραμμένον χαρτίον καὶ οὕτως ἀναπαύετο ὅπως οὖν ἡ ψυχὴ μου. Τοιοῦτο τρόπον, ὦ ἀγαπητοί, ἠκολούθησα διὰ πολλὸν καιρὸν, ὅταν τέλος πάντων ἡ ποσότης τῶν αὐτῶν χαρτίων μὲ κατέστησε περίεργον νὰ τ' ἀναγνώσω. Ἦρχισα λοιπὸν νὰ τ' ἀναγνώσω καὶ νὰ βάνω εἰς τάξιν. Ἐπειδὴ, καθὼς εὐκόλως ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε δὲν εἶχα τὴν παραμικρὰν εὐταξίαν. Ἄλλα εὐρήκα γεγραμμένα Ἰταλιστί, ἄλλα Γαλλιστί, ἄλλα εἰς τὴν γλῶσσας μας καὶ ἄλλα τὸσον κακῶς γεγραμμένα, ὅπου μόλις ἠμποροῦσα νὰ τ' ἀναγνώσω. Ἐνθυμοῦμαι ὅπου εἰς ἕν κατεβατὸν ὀλάκερον δὲν ἦτο ἄλλο τί γεγραμμένον, ἐμὴ κακὴ ἄνθρωπε καὶ σκληροτράχηλε τύραννε. Τέλος πάντων ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀχρηστον ὅλον ἐσύναξα, ἐσύναξα καὶ ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον.»⁽¹⁹⁾. Χρειάσθηκε λοιπὸν πολλὸς καιρὸς, ὅπως τονίζει καὶ ὁ συγγραφέας, γιὰ νὰ γραφοῦν ὅσα ὁ ἐνθουσιασμός του τοῦ ἐπαγόρευε καὶ νὰ μεταγλωττισθοῦν ὅσα ἀπὸ τὰ σημειώματά του ἦταν γραμμένα σὲ ξένες γλώσσας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα σοβαρώτερα ἐπιχειρήματα. Ὁ Κωλέττης, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνα εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ, στὰ μετέπειτα χρόνια ὕψηρε φίλος καὶ στήριγμα τοῦ Ὁθωνά· ἄλλο ζήτημα, ἂν παράλληλα ζητοῦσε καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ξένων ἀπὸ τῶν Φαναριωτῶν, ὥστε νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν των καὶ ν' ἀποκτήσῃ κάποια αὐτοτέλεια καὶ ἀνεξαρτησία καὶ ὁ Θρόνος καὶ ἡ Χώρα⁽²⁰⁾.

ΑΓΓΕΛΟΣ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

(Τὸ τέλος στοῦ ἐρχόμενου)

19. Ἑλλ. Νομαρχία σ. 261—263.

20. Νὰ τί γράφει σχετικὰ καὶ ὁ ἴδιος. «Ἡ ἀπόφασίς μου εἶναι ἐν δυνάμει νὰ ἐργάζωμαι ὑπὲρ τῶν συμφερόντων, ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς Πατρίδος, δηλοῦντος πάντοτε ἀπὸ τὰς σοφὰς ἀδηγίας τοῦ Βασιλέως μας...» (ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς 31 Αὐγούστου 1836 πρὸς Ῥῆγαν Παλαμῆδην).

17. Βλ. Ἐφημ. «Σωτήρ». 21 Μαρτίου 1835.

18. Βίος Παράλληλοι, στ' 1890 σελ. 245, Βίος Κωλέττη.

Η ΕΞΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

Ἡ Μεσόγειος ἔχει τὴν ἡλιακὴ τῆς τραγικότητά, ποὺ δὲν εἶναι ἡ τραγικότητα τῆς οὐρανίας. Κάποια βράδια πάνω στὴ θάλασσα, στὰ ριζὰ τῶν βουνῶν, ἐκεῖ στὴν ἀπαράμιλλη ἀγκαλιά ἐνός μικροῦ κόρφου, πέφτει ἡ νύχτα καί, τότε, ἀνεβαίνει ἀπ' τὰ σιωπηλὰ νερά μιὰ πλήρωση ἀγωνιακῆ. Σ' αὐτοὺς τοὺς τόπους μπορεῖς νὰ καταλάβεις πῶς ἂν οἱ "Ἕλληνες ἀγνίσαν τὴν ἀπελπισία τοῦτο γίνηκε πάντα μὲς ἀπ' τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν τυράγνια τῆς. Σ' αὐτὴ τὴ χρυσωμένη δυστυχία ἡ τραγωδία μεσουρανεῖ. Ἡ Εὐρώπη μας, τὸ ἀντίθετο, ἔθρεψε τὴ δική της ἀπελπισία μὲς στὴν ἀσκήμια καὶ τίς ἀναστατώσεις. Γι' αὐτὸ ἡ Εὐρώπη θάτανε ποταπή, ἂν ἡ ὁδὸν μπορεῖ νάναί ποτέ τέτοια.

Ἐξορίσαμε τὴν ὁμορφιά, οἱ "Ἕλληνες πήρανε τ' ἄρματα γι' αὐτὴν. Πρώτη διαφορά, μὰ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ μακριά. Ἡ ἐλληνικὴ σκέψη χαράχτηκε πάντα στὴν ιδέα τοῦ ὀρίου. Δὲν ἔσπρωξε τίποτα ὡς τ' ἄκρα, οὔτε τὸ θεῖον οὔτε τὸ λογικόν, γιατί δὲν ἀπαρνήθηκε τίποτα, οὔτε τὸ θεῖον οὔτε τὸ λογικόν. Ἐνδιαφέρθηκε γιὰ ὅλα, ἰσορροπών-

[(*) Ὁ "Ἀλμπέρ Καμὺ, ἕνας ἀπ' τοὺς μεγάλτερους συγγραφεῖς τῆς σύγχρονης Γαλλίας, εἶναι σχεδὸν ὁλότελα ἀγνωστὸς στὸ ἐλληνικὸ κοινόν. Δὲ μπορῶ νὰ πῶ πῶς τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὶς ἄλλες χῶρες. Ἡ φήμῃ τοῦ ἔργου του, ἐνός ἔργου διπλῶς σημαντικοῦ (σὰν ὁπεύθυνος πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ σὰν καλλιτέχνη), ἔχει ἀπὸ καιρὸ ἀπλωθεῖ σ' ὅλον τὸν κόσμον. Ἐλπίζω σύντομα νὰ παρουσιάσω, ἀπ' τίς στήλες αὐτές, μιὰ κάπως πλατεῖα ἐργασία γι' αὐτὸ τὸ ἔργο, μαζί μὲ τὴ μετάφραση ἀντιπροσωπευτικῶν σελίδων του, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ φροντίσει νὰ μοῦ δοθεῖ ἡ σχετικὴ ἀδειά ἀπ' τοὺς ἐκδότες του Gallimard. Σήμερα δίνουμε ἕνα σύντομο δοκίμιό του, δημοσιευμένο στὸν τόμο «Permanence de la Grèce» ποὺ τόπωσε, πρόσφατα, τὸ γνωστὸ περιοδικὸ «Les Cahiers du Sud». Εἶναι ἕνα χαρακτηριστικὸ κείμενο τοῦ συγγραφέα τῆς «Πανούκλας» καὶ τοῦ «Καλιγούλα», ποὺ δίνει μὲ ζήλευτῃ πυκνότητα ὕψους καὶ σκέψης δάκρυον, θάλαγα, τὸν Albert Camus: τὴ θέση του ἀντίκρι στὸ πρόβλημα τῆς ἐποχῆς μας, κ' ἰδιαίτερα τῆς ἡπείρου μας τῆς Εὐρώπης. Μὲ μάτι ξάστερο καὶ σκέψη καθαρὴ, πάνω ἀπὸ κάθε εἶδος «ἰδεολογικοῦ φανατισμοῦ, μὲ τιμιότητα καὶ ἥθος γνήσιου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, τοποθετεῖ τὸ πρόβλημα στὴ σωστὴ τὸν βάση, καὶ καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ πνεύματος, τοὺς φυσικοὺς ἡγέτες τῶν μαζῶν, νὰ πάρουν τ' ἄρματα—τὰ δικά τους ἄρματα,— γιὰ ν' ἀπελευθερώσουν τὴν Εὐλήνη—τὸ κάλλος, τὸ πνεῦμα—ποὺ τόσο ἀλόγιστα τὸ περιφρόνησε καὶ τὸ ἐξόρισε ἡ ἐποχὴ μας, μὲς στὴν τυφλὴ παραζάλη τῆς, ὁπερτιμῶντας τίς τεχνικὰς κατακτήσεις τῆς, καὶ τὰ τώρα—θλιβερό ἀποτέλεσμα τῆς πλάνης τῆς—δεδεῖται ὁλόισια πρὸς τὴν καταστροφὴ ἐνός κόσμου ποὺ ἀκόμα δὲν τὸν ἐξαντλήσαμε, δὲν τὸν γνωρίσαμε καν—πρὸς τὸν αὐτοαφανισμό τῆς. — Α. Α.]

τας τὸν ἴσκιό μὲ τὸ φῶς. Ἡ Εὐρώπη μας, τὸ ἀντίθετο, ρίχτηκε στὴν ὁλοκληρωτικὴ κατάχτηση, κ' εἶναι τέκνο τῆς ὕβρεως. Ἀπαρνιέται τὴν ὁμορφιά, ὅπως ἀπαρνιέται καθετὶ ποὺ δὲν τὸ δοξάζει. Καί, ἂν καὶ διαφορετικὰ, ἕνα πράμα δοξάζει μόνο: τὴ μελλοντικὴ βασιλεία τοῦ λογικοῦ. Μὲς στὴν τρέλα τῆς μεγαλῶνει καὶ ξεπερνάει τὰ αἰώνια ὅρια καί, τώρα, σκοτεινὲς Ἐρινύες χτυποῦνται πάνω τῆς καὶ τὴν ξεσκίζουν. Ἡ Νέμεση ἀγρυπνεῖ, θὰ τοῦ μέτρου, διὰ τῆς ἐκδίκησης. Καὶ τιμωρεῖ ἀνελέητα ὅλους ὅσοι ξεπερνοῦν τὸ μέτρο.

Οἱ "Ἕλληνες, ποὺ ὀλάκερους αἰῶνες πασχισαν νὰ ὀρίσουν τί εἶναι δίκαιο, δὲ θὰ μπορούσαν τίποτα νὰ καταλάβουν ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς σήμερα λέμε δικαιοσύνη. Ἡ ἰσότης, γι' αὐτοὺς, εἶχε ὡς προϋπόθεση ἕνα μέτρο, ἐνῶ ὀλάκερη ἡ δική μας ἡπείρος γυρεῖ σπασμωδικὰ μιὰ δικαιοσύνη ποὺ τὴ θέλει ὀλάκερη. Στὸ πρωτοχάραγμα τῆς ἐλληνικῆς σκέψης, ὁ Ἡράκλειτος, ἔλεγε κιόλας πῶς ἡ δικαιοσύνη βάζει ὅρια καὶ σ' αὐτὸν ἀκόμα τὸ φυσικὸν κόσμον. «Ὁ ἥλιος δὲν θὰ ξεπεράσει τὰ ὅριά του, εἰσαλλιδῶς οἱ Ἐρινύες, ποὺ εἶναι φύλακες τῆς δικαιοσύνης, θὰ τὸ ἀνακαλύψουν»¹ (α). Ἐμεῖς ποὺ βγάλαμε ἀπ' τὴν τροχιά του τὸ σῆμα καὶ τὸ πνεῦμα, γελοῦμε μ' αὐτὴ τὴν ἀπειλή. Μὲς σ' ἕναν οὐρανὸ μεθυσμένο, ἀνάβουμε τοὺς ἥλιους ποὺ ἐμεῖς θέλουμε. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ ὑπάρχουν τὰ ὅρια, καὶ τὸ εἶραμε. Καὶ στὶς μεγαλήτερες παραφροσύνες μας ἀκόμα, ὀνειρευόμαστε μιὰ ἰσορροπία ποὺ τὴν ἔχουμε ἀφήσει πίσω μας, καὶ ποὺ θαρροῦμε μ' ἀπλοϊκότητα πῶς θὰ τὴν ξανάβρουμε, ὅταν πάρουνε πιά τέλος οἱ πλάνες μας. Παιδιάτικη ἔπαρση, κι αὕτῃ εἶναι ποὺ ἐξηγεῖ τὸ γεγονός ὅτι λαοὶ—παιδιά, κληρονόμοι τῆς τρέλας μας, ἔχουνε σήμερα στὰ χέρια τους τὰ ἱνία τῆς ἱστορίας μας.

Ἐνα ἀπόσπασμα, ποὺ τὸ ἀποδίνουν κι αὐτὸ στὸν Ἡράκλειτο, μὰς ἐξηγεῖ ἄλλα: «Ἐπαρση, ὁπισθοδρόμηση στὴν πρόοδο»² (β). Κι ἄρκετοὺς αἰῶνες ὕστερ' ἀπ' τὸν Ἐφέσιο, ὁ Σωκράτης, μπροστὰ στὴν ἀπειλὴ μιᾶς θανατικῆς καταδίκης, δὲν ἀναγνώριζε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καμιάν ἄλλη ἀνωτερότητα, παρὰ αὐτὴν ἐδῶ: ὅ,τι δὲν ἤξαιρε, δὲν πίστευε πῶς τὸ εἶραμε. Ἡ ὑποδειγματικώτερη ζωὴ καὶ σκέψη ἐκείνων τῶν χρόνων, καταλήγει μὲ μιὰ περήφανη ὁμολογία ἀγνοίας. Ἄν τὸ ξεχνοῦμε αὐτό, ἔχουμε λησμονήσει τὸν ἀν-

δρισμό μας. Προτιμήσαμε τὴ δύναμη ποὺ μαίμουδίζει τὸ μεγαλεῖο, τὸν Ἀλέξανδρο πρῶτα - πρῶτα, καὶ τοὺς ρωμαίους κατακτητὲς ὕστερα, ποὺ οἱ συγγραφεῖς τῶν σχολικῶν μας βιβλίων, μὲ ἀπαρόμοιαστὴ ψυχικὴ κατωτερότητα, μᾶς μαθαίνουν νὰ τοὺς θαυμάζουμε. Καταχτήσαμε καὶ μεῖς μὲ τὴ σειρὰ μας, μεταποτίσαμε τὰ ὄρια καὶ κυριέψαμε οὐρανὸ καὶ γῆ. Τὸ λογικὸ μας δημιούργησε τὸ κενό. Ἐπιτέλους μόνοι, βλέπουμε τὸ τέλος τῆς βασιλείας μας πάνω σὲ μιὰ ἔρημο. Πῶς θὰ τὴν εἶχαμε φανταστῇ λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἀνώτατη ἰσορροπία ποὺ ἰσοζυγιάζε τὴ φύση καὶ τὴν ἱστορία, τὴν ὁμορφιά μὲ τὸ καλὸ καὶ ποὺ ἔφερνε τὴν μουσικὴ τῶν ἀριθμῶν ὥς μὲ τὴν τραγωδία τοῦ αἵματος! Γυρνοῦμε τὴν πλάτη στὴ φύση, ντρεπόμαστε τὴν ὁμορφιά. Οἱ ἄθλιες τραγωδίες μας μυρίζουν γραφεῖο, καὶ τὸ αἶμα, ποὺ κυλᾷ ἀπ' αὐτές, ἔχει τὸ χρῶμα τῆς πηχτῆς μελάνης.

Νὰ γιατί δὲ μᾶς πρέπει νὰ διακηρύσσουμε σήμερα πῶς εἴμαστε οἱ γιοὶ τῆς Ἑλλάδας. Ἡ, καλῆτερα, εἴμαστε, ἀλλὰ εἴμαστε οἱ ἐξωμότες γιοὶ τῆς. Βάζοντας τὴν ἱστορία πάνω στοὺς θρόνους τοῦ Θεοῦ βαδίζουμε πρὸς τὴν θεοκρατία, σὰν αὐτοὺς ποὺ οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀποκαλοῦσαν Βαρβάρους καὶ τοὺς πολέμησαν θανάσιμα στὰ νερά τῆς Σαλαμίνος. Ἀλλὰ ἂν θέλει κανεὶς νὰ νιώσει καλὰ τὴ διαφορὰ μας, τὸν παραπέμψω σὲ κείνον ἀπ' τοὺς φιλοσόφους μας ποὺ εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἀντίπαλός τοῦ Πλάτωνα. Μονάχα ἡ σύγχρονη πόλη, τολμάει καὶ γράφει ὁ Ἑγελος, προσφέρει στὸ πνεῦμα τὸ ἔδαφος ὅπου μπορεῖ αὐτὸ νὰ πᾶρει συνείδηση τοῦ ἐαυτοῦ του. Ἐτοίζουμε τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων πόλεων. Ὁ κόσμος ἀποκόπηκε θεληματικὰ ἀπ' αὐτὸ ποὺ κάνει τὴ διαρκεία του: τὴ φύση, τὴ θάλασσα, τὸ λόφο, τὸ βραδινὸ στοχασμό. Δὲν ὑπάρχει πιά συνείδηση, παρὰ μονάχα μὲς στοὺς δρόμους, γιατί μονάχα μὲς στοὺς δρόμους ὑπάρχει ἱστορία, ἔτσι τὸ θέλησαν. Καὶ ἀκολουθώντας το πιστά, τὰ σημαντικότερα ἔργα μας μαρτυροῦν τὴν ἴδια πρόκληση. Τοῦ κακοῦ ἀναζητᾷς τὰ τοπία στὴ μεγάλη μεταντοστογεφσικὴ εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία. Ἡ ἱστορία δὲν ἐρμηνεύει οὔτε τὸ φυσικὸ σύμπαν, ποὺ εἶταν πρὶν ἀπ' αὐτὴ, οὔτε τὴν ὁμορφιά ποὺ εἶναι πάνω ἀπ' αὐτὴ. Προτιμᾷ λοιπὸν νὰ τ' ἀγνοεῖ. Ἐνῶ οἱ Πλάτων καὶ περιλάβαινε ὅλα, τὸ ἄλογο, τὸ λογικὸ καὶ τὸ μῦθος, οἱ δικοὶ μας φιλόσοφοι ἀσχολοῦνται μονάχα μὲ τὸ ἄλογο ἢ μὲ τὸ λογικὸ, γιατί ἔχουνε κλείσει τὰ μάτια σ' ὅλα τ' ἄλλα. Ὁ τυφλοπόντικας στοχάζεται.

Ὁ χριστιανισμὸς ἄρχισε ν' ἀντικαθιστᾷ τὴ θεώρηση τοῦ κόσμου μὲ τὴν τραγωδία τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ, τουλάχιστο, ἀναφερόταν σὲ μιὰ πνευματικὴ φύση καὶ συγκρατοῦσε μ' αὐτὴν μιὰ κάποια σταθερότητα. Ὑστερα ἀπ' τὸ θάνατο τοῦ Θεοῦ, δὲν ἀπομένει πιά

παρὰ μόνο ἡ ἱστορία καὶ ἡ δύναμη. Γιὰ πολὺν καιρὸ, ὅλη ἡ προσπάθεια τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, ὥς τὸν ὑπαρξισμό μας, λογουχάρη, εἶταν ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἐννοια τῆς ἀνθρώπινης φύσης μὲ τὴν ἐννοια τῆς κατάστασης, τὴν ἀρχαία ἀρμονία μὲ τὸ ἄρρυθμο πῆδημα τῆς τύχης ἢ τὴν ἀνελέητη κίνηση τοῦ λογικοῦ. Ἐνῶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἔβλεπαν στὴ βούληση τὰ ὄρια τοῦ λογικοῦ ἐμεῖς βάλαμε, γιὰ νὰ τελειώνουμε, τὸ πῆδημα τῆς βούλησης στὴν καρδιά τοῦ λογικοῦ ποὺ γίνθηκε ἔτσι δολοφονικό. Οἱ ἀξίες γιὰ τοὺς Ἕλληνες εἶταν προϋπάρχουσες ἀπὸ κάθε πράξη ποὺ τὰ ὄρια τῆς τὰ σημειώσαν μ' ἀκρίβεια. Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία τοποθετεῖ τις δικές της ἀξίες στὸ τέλος τῆς πράξης. Οἱ ἀξίες δὲν ὑπάρχουν, ἀλλὰ γίνονται καὶ θὰ τις γνωρίσουμε στὸ σύνολό τους μόνον ὅταν θὰ τελειώσει ἡ ἱστορία. Μαζί τους τὸ ὄριο ἐξαφανίζεται, καὶ καθὼς διαφορετικὰ τις συλλαμβάνει ὁ καθένας σχετικὰ μὲ τὸ τί θὰ εἶναι, καθὼς δὲν ὑπάρχει ἀγώνας ποὺ νὰ μὴν ἀπλώνεται ἀτέλειωτα δίχως τὸ συγκρατημὸ αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἀξιών, οἱ μεσιανισμοὶ ἀντιμετωπίζουν σήμερα ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, κ' ἡ βουή τους ἐνώνεται μὲ τὸ συντρίμμα τῶν αὐτοκρατοριῶν. Ἡ ὕβρις εἶναι μιὰ πυρκαγιά, κατὰ τὸν Ἡράκλειτο. Ἡ πυρκαγιά φουντώνει, ὁ Νίτσε ξεπεράστηκε. Ἡ Εὐρώπη δὲ φιλοσοφεῖ πιά μὲ σφυροκοπήματα, ἀλλὰ μὲ κανονιές.

Ὡστόσο, ἡ φύση ὑπάρχει πάντα. Ἀντιπαραβγαίνει τοὺς γαλήνιους οὐρανούς της καὶ τις ἐποχές της στὴν τρέλα τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ποὺ θὰ πάρει φωτιά καὶ τὸ ἄτομο καὶ θάρθει, τότε, ἡ συντέλεια τῆς ἱστορίας μὲς στὸ θρίαμβο τῆς λογικῆς καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ποτέ τους δὲν εἶπαν πῶς τὸ ὄριο εἶναι ἀξεπέραστο. Εἶπαν πῶς ὑπῆρχε καὶ πῶς ὅποιος τολμοῦσε νὰ τὸ ξεπεράσει θὰ χτυπιόταν ἀλύπητα. Τίποτα μὲς στὴ σημερινὴ ἱστορία δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀντιλογηθεῖ.

Τὸ ἱστορικὸ πνεῦμα κι ὁ καλλιτέχνης θέλουν κ' οἱ δυὸ νὰ ξαναφτιάξουν τὸν κόσμο. Ἀλλὰ ὁ καλλιτέχνης ξαίρει τὰ ὄρια τοῦ ποὺ τὸ ἱστορικὸ πνεῦμα τὰ παραγνωρίζει. Γι' αὐτό, τὸ τελευταῖο καταλήγει στὴν τυρανία, ἐνῶ τὸ πάθος τοῦ πρώτου εἶναι ἡ ἐλευθερία. Ὅλοι ὅσοι μάχονται σήμερα γιὰ τὴν ἐλευθερία, πολεμοῦν, σὲ τελευταία ἀνάληψη, γιὰ τὴν ὁμορφιά.

Ἀλλὰ δὲν εἶν' ὁ λόγος γιὰ τὴ διαφέντευση τῆς ὁμορφιάς γιὰ τὴν ὁμορφιά. Ἡ ὁμορφιά δὲ μπορεῖ νὰ παραμερίσει τὸν ἄνθρωπο καὶ θὰ μεγαλύνουμε καὶ θὰ γαληνέψουμε τὴν ἐποχὴ μας, μόνον ἂν τὸν παρακολουθήσουμε στὴ δυστυχία του. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς δὲ θῶμαστε πιά μοναχικοί. Ἀλλὰ δὲν εἶναι λιγώτερο ἀλήθεια πῶς ὁ ἄνθρωπος δὲ μπορεῖ νὰ παραμερίσει τὴν

ὁμορφιά, κι αὐτὸ ἀκριβῶς κάνει ἡ ἐποχὴ
μας πῶς δὲν τὸ ξαίρει. Βάζει τὰ δυ-
νατὰ τῆς γιὰ νὰ φτάσει τὸ ἀπόλυτο καὶ
τὴν κυριαρχία, θέλει νὰ μεταμορφώ-
σῃ τὸν κόσμον πρὶν τὸν ἐξαντλήσῃ, νὰ
τὸν ὑποτάξῃ, πρὶν τὸν νιώσῃ. Ὅ,τι κι
ἂν πεῖ, ἐρημώνει αὐτὸν τὸν κόσμον. Ὁ
Ὀδυσσεύς, στὸ νηοὶ τῆς Καλυψώς, μπορεῖ
νὰ διαλέξῃ ἀνάμεσα στὴν ἀθανασία καὶ
τὴν πατρογονικὴ του γῆ. Προτιμᾷ τὴ γῆ
καὶ μαζί μ' αὐτὴ τὸ θάνατο. Ἐνα τόσο
ἀπλὸ μεγαλεῖο μᾶς εἶναι ξένο σήμερα. Ἄλ-
λοι θὰ πῶν πῶς μᾶς λείπει ἡ ταπεινοφρο-
σύνη. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ λέξη, ὅπως κι ἂν τὴν
πάρεις, εἶναι χαμηλὴ. Ἴδιοι μ' ἐκείνους
τοὺς γελοίους τοῦ Ντοστογιέφσκυ πού
καυχῶνται γιὰ ὅλα ἀνεβαίνουν ὡς τ' ἀστέ-
ρια καὶ καταλήγουν νὰ ἐπιδειχνοῦν τέλος
τῇ ντροπῇ τοὺς δημόσια μπροστὰ στὸν
πρῶτο τυχόντα, μᾶς λείπει ἡ περηφάνεια τοῦ
ἀνθρώπου, πού εἶναι πίστη στὰ ὅρια του,
ἀγάπη πού ξεκρίνει καθαρὰ τὸ ριζικὸ του.
«Μισῶ τὴν ἐποχὴ μου», ἔγραφε πρὶν ἀπ'
τὸ θάνατό του ὁ Σαίנט Ἐξυπερύ, γιὰ λό-
γους πού δὲ διαφέρουν καὶ πολὺ ἀπ'
τοὺς γιὰ τοὺς ὁποίους μίλησα. Ἀλλὰ, ὅσο
κι ἂν μᾶς ἀναστατώνει αὐτὴ ἡ κραυγὴ
ἐπειδὴ ἔρχεται ἀπὸ κείνον πού ἀγάπησε
τοὺς ἀνθρώπους σ' ὅτι θαυμαστὸ ἔχουν,
δὲν θὰ τὴν υἱοθετήσουμε. Ὡστόσο τί πειρα-
σμὸς πού εἶναι, κάποιες ὥρες, ν' ἀποτρέ-
ψῃς τὸ πρόσωπο ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀπαίσιο
κι ἀπογυμνωμένο κόσμον! Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ
ἐποχὴ εἶναι ἡ δικὴ μας ἐποχὴ καὶ δὲ μπο-
ροῦμε νὰ ζήσουμε μισώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλ-
λον. Ἄν ἔπεσε τόσο χαμηλὰ φταίει ἡ ὑπερ-
βολὴ τῶν ἀρετῶν τῆς καὶ τὸ μεγαλεῖο τῶν
πλανῶν τῆς. Θὰ πολεμήσουμε γιὰ κείνη
τὴν ἀρετὴ τῆς, πού ἔρχεται ἀπὸ μακριά.

Ποιὰ ἀρετὴ; Τὰ ἄλογα τοῦ Πατρόκλου
κλαῖνε τὸν ἀφέντη τους πού σκοτώθηκε στὴ
μάχη. Ὅλα χάθηκαν. Ἡ μάχη ὅμως ξαναρ-
χίζει μετὰ τὸν Ἀχιλλέα κ' ἡ νίκη ἔρχεται,
γιατὶ δολοφονήθηκε ἡ φίλα; ἡ φίλα εἶναι
ἀρετὴ. «Ἄν εἶναι κάτι πού ἀξίζει νὰ πεθā-
νεις γι' αὐτό, εἶναι ἐκεῖνο πού δὲν ἀπαιτεῖ
νὰ σκοτώσεις γι' αὐτό». (*)

Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀγνοίας, ἡ ἀπάρνηση
τοῦ φανατισμοῦ, τὰ ὅρια τοῦ κόσμου καὶ
τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀγαπημένο πρόσωπο, τέ-
λος ἡ ὁμορφιά, νὰ τὸ πεδίο ὅπου θὰ σμί-
ξουμε Ἕλληνες. Κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ
νόημα τῆς ἱστορίας τοῦ αὐριο δὲν εἶναι
αὐτὸ πού θαρροῦν μερικοί. Εἶναι μὲς στὸν
ἀγῶνα ἀνάμεσα στοὺς καλλιτέχνες καὶ
τοὺς καταχτητές, τῇ δημιουργίᾳ καὶ τὴν
βία. Ὅσο κι ἂν τοὺς κοστίσουν, στοὺς
καλλιτέχνες, τ' ἄδεια τοὺς χέρια, μποροῦμε
νὰ ἐλπίσουμε πῶς θὰ νικήσουν. Γιὰ μιὰ
φορὰ ἀκόμα ἡ φιλοσοφία τοῦ σκοτούς θὰ
διαλυθεῖ πάνω ἀπ' τὴ λαμπερὴ θάλασσα.

Ὡ μεσημβρινὴ σκέψη, ὁ τρωϊκὸς πόλε-
μος θὰ γίνῃ! Καὶ τώρα πάλι, τὰ φοβερά
τείχη τῆς σύγχρονης πολιτείας θὰ πέσουν,
γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ, «αἰθρία ψυχὴ σὰν τὴν
γαλήνη τῶν θαλασσῶν», ἡ ὁμορφιά τῆς
Ἑλένης.

Μεταφρ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ

1. Τὰ δυὸ χωρία τοῦ Ἡρακλείτου τὰ μεταφράζω
ἀπ' τὸ κείμενο τοῦ Gamus, πού χρησιμοποίησε τὴ
μετάφραση τοῦ V. Battistini. Ὡστόσο παραθέτω ἐδῶ
καὶ τὸ ἀρχαῖο κείμενο:

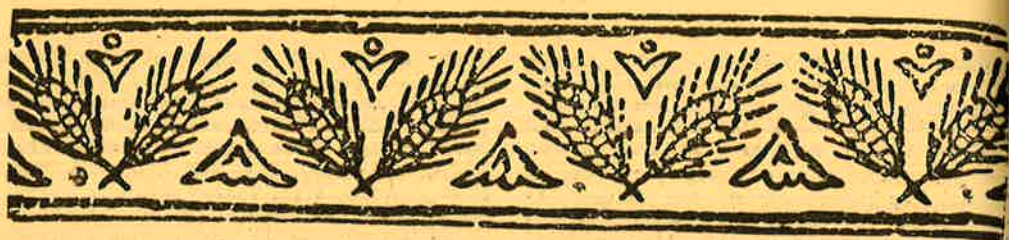
(α) «Ἡλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μὴ
Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπικούροι ἐξευρήσουσιν» (Ἀπ. 94).

(β) «ὁ δὲ γε Ἡράκλειτος ἔλεγε τὴν οἴησιν
προκοπῆς ἐγκοπὴν». (Ἀπ. 131).

(*) Victor Crastre.

Ἡ σφραγίδα τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἑταιρείας (1824 - 1828)

ΣΚΑΡΑΒΑΙΟΣ Ο ΙΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Σ' ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ

Δέν είναι μονάχα μιὰ τέχνη δύσκολη τὸ ταξίδι· εἶναι καὶ μιὰ περιπέτεια ψυχῆς καὶ νοῦ. Ξεκινῶμε μετὰ τὴν προσδοκίαν, ὅλα εἶναι μέσα μας πολὺ πρωινὰ, πολὺ χαρούμενα· κ' ἐπιστρέφουμε φορτωμένοι μνήμη καὶ πείρα. Γιατὶ συμβαίνει νὰ μὴν ἀγαποῦμε τοὺς ἀδι-ἀφορους περιηγητές, ποὺ περπατοῦνε στὶς ἐπιφάνειες καὶ θησαυρίζουν αἰσιόδοξα τὶς μικρὲς περιστατικὲς εὐτυχίες· μήτε καὶ τοὺς φιλόκερδους, ποὺ διατρέχουν τὶς στεριὲς καὶ τὶς θάλασσες τεντωμένοι, σὰν τὰ νεκρὰ κολεόπτερα, ἀνάμεσα σ' ἕνα κατάστιχο γεμάτο λιπαροὺς ἀριθμούς. "Εἶται τὸ ταξίδι μεταμορφώνεται σὲ μιὰ θαυμάσια μορφή θέας καὶ τὸ νιώθει ὁ ταξιδιώτης βαθύτατα, καθὼς κι ὁ τυφλὸς, πόσο ἀκριβῆ καὶ πόσο πνευματωμένη, πολὺ περισσότερο παρὰ οἱ ἄλλες αἰσθήσεις, εἶναι ἡ ὄραση. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά· σὲ μιὰ μετατόπιση ἀγωνίας. Πηγαίνουμε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, κινημένοι ἀπὸ τὴν ἐφιαλτικὴ παρόρμησιν τῆς φυγῆς, ἀπὸ τὴ δίψαν τῆς ἀγνωστῆς μέρας, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ προσφέρουμε ἕνα παρθενικὸ περιεχόμενο στὴν καθημερινή μας συνείδηση. Κ' ὕστερα, εἶναι τόσο σύντομη ἡ ζωὴ κ' εἶναι τόσο σπαραχτικὰ ὁμορφὴ αὐτὴ ἡ βάρβαρη γῆς—καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔργα· κι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἕνας, ὁ προαιώνιος, ποὺ διασκέλλει τὶς ἐποχὲς μετὰ τὰ μάτια γεμάτα ρέμβη καὶ ὄνειρο, μετὰ τὸ κορμὶ γεμάτο αἷμα κ' ἰδρώτα. Στὸ τέλος, ἀνακαλύπτουμε, φυσικά, πὼς στένεψε περισσότερο ὁλόγουρά μας ἡ γῆς καὶ πὼς τὸ ἀγνωστὸ τοῦτο κομμάτι ποὺ μετὰ τὸ ταξίδι κερδίσαμε καὶ τὸ ζοῦμε πιά μετὰ τὴ θύμηση σὰ μιὰν ἀγαπημένη μορφή δέν εἶναι παρὰ ἕνα ἄλλο σύνορο, ἕνα ἄλλο τεῖχος.

Κι ὥστόσο, ἀπομένει μιὰ μεγάλη χαρὰ τὸ νὰ σκύβει κανεὶς παρασπαστικὸς ἀπάνου ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ θαῶμα τῆς γῆς καὶ νὰ τὸ νιώθει, πὼς θὰ πρέπει νὰ τὸ κερδίσει αὐτὸ τὸ πρόσωπο σὲ μιὰ καὶ μόνῃ στιγμῇ, μετὰ τὴν ἔνταση, μετὰ τὴν ἐγρήγορση τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ὁλάκερου. Μιὰ μεγάλη χαρὰ καὶ μιὰ θλίψη. Ἡ ματαιότης τοῦ περιστατικοῦ κορυφώνει τὴν εὐφορίαν, τὴν εὐεξίαν τῆς ἐπαφῆς καὶ τὴν πλουτίζει μετὰ δυσπερίγραπτον ἄλγος. Αὐτὸ μᾶς συμβαίνει τυπικὰ τῇ στιγμῇ, ποὺ στεκόμαστε ἀντίκρου στὸ μνημεῖο

τῆς τέχνης, ἀντίκρου σ' ἕνα ναό, σ' ἕνα ἄγαλμα, σὲ μιὰ εἰκόνα. Τὸ ξέρουμε, πὼς χρόνια καὶ χρόνια τὴν καρτερούσαμε αὐτὴ τὴ στιγμή, πὼς τὴν ὄνειροπολούσαμε αὐτὴν ὡς ἀπάνου σὲ βαριά καὶ μελαγχολικὰ βιβλία, μέσα στὶς πεθαμένους βιβλιοθήκες, στὴ φοιτητικὴ κάμαρὴ μας, στὸ δρόμο, ἀνάμεσα στὸ ἀδιάφορο πλῆθος, ἢ σὲ μιὰν ὥραν εὐτυχισμένη, στὴν ὥρα ποὺ ξεμακραίνουν οἱ ὀρίζοντες κ' οἱ στοχασμοὶ καλπάζουν· ἀμέριμνοι στοὺς ἀτελεύτητους δρόμους τῆς φαντασίας. Καὶ νὰ ποὺ κάποια μοῖρα φιλό-ξενη τὸ φέρνει νὰ βρεθοῦμε ἀντίκρου στὸ θέαμα ποὺ ποθήσαμε· ἀνεβάζουμε τὴν ψυχὴν στὰ μάτια καὶ τρέμουμε σύγκορμοι καὶ παραδιδόμεστε στὴν κοινωνίαν τοῦ θαύματος. Μὰ τίποτε δέν εἶναι νὰ μείνει γιὰ πάντα. Καὶ δέν πρέπει νὰ μείνει. Τὸ ἀντικείμενο τῆς προσδοκίας μεταμορφώνεται σὲ μνήμη πολύτιμη, σὲ πλοῦτος ψυχῆς. Καὶ μέρα τὴ μέρα ἡ μνήμη χλωμαίνει, σκελετώνεται, ἐπι-ζει σ' ἕνα σημάδι χαρακτηριστικόν, σὲ μιὰ ὄψη, σὲ μιὰν ἀπόχρωση. Κατασταλάζει, σὲ ἀβέβαιο σχῆμα καὶ τοῦτο, μονάχα ὅ,τι βα-θύτερα συγκίνησε, βαθύτερα ἀγγίξε τὰ ἐσώτερα στρώματα τοῦ εἶναι.

Κ' ὕστερα, ὁ ταξιδιώτης παίρνει ἀπὸ τὸ ταξίδι ὅ,τι θὰ ποθοῦσε νὰ πάρει, καθὼς καὶ στὸ βιβλίο βρίσκει ἢ δὲ βρίσκει, κατὰ τὴν περίστασιν, ὅ,τι θὰ ποθοῦσε νὰ βρεῖ. Εἶναι ἴσως καὶ θλιβερό καὶ παραδόξον νὰ τὸ ποθῶμε, μὰ τί νὰ γίνῃ; θὰ πρέπει μετὰ κάποιον τρόπο νὰ εἰπωθεῖ· καὶ στὸ βιβλίο καὶ στὸ ταξίδι καὶ στὸ θέαμα καὶ στὸ ἀκουσμα καὶ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ στὸν ἀνθρωπο-τόν ἕνα, ποὺ μᾶς γίνεται ὁ ἀκριβὸς κι ὁ μοναδικός, τὸν ἑαυτὸν μας ἀναζητοῦμε. Ἡ ἐπικοινωνία δέν εἶναι παρὰ ἡ ταύτιση τοῦ ἐγώ-μας μ' ἕνα παράλληλον ἐγώ, μιὰ γνωριμιὰ, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ νιώσουμε τὸν ἑαυτό-μας καλύτερα καὶ ν' ἀποχτήσουμε κάποια στερεότερη στὸν ἑαυτὸ μας ὑπόληψη. Ταξιδεύουμε σ' ἕνα τόπο· μὰ δέν πρέπει καὶ νὰ τὸ λησμονοῦμε, πὼς ἐμεῖς ταξιδεύουμε. Κρατοῦμε μέσα μας τὴν ἰδεατὴ σύλληψη τοῦ τόπου, σχηματισμένη ἀπὸ ἀκούσματα καὶ ἀναγνώσματα, ἀπὸ ἀλλότριες πείρες καὶ μνήμες κι ἀπὸ κείνο τὸ στοιχεῖο τῆς προσω-πικῆς προσδοκίας, τῆς προσωπικῆς θέρ-

της, που άποτυπώνει στην ιδεατή σύλληψη την ιδιοτυπία της· κ' η ιδιοτυπία της είναι που την καταξιώνει μέσα μας, αυτή και μόνη. Υπάρχει, λοιπόν, στέν ταξιδιωτή μιὰ πρόθεση· κ' η πρόθεση μεταμορφώνεται σέ μοίρα του ταξιδιού, σ' ένα πεπρωμένο. Είναι ή χίμαιρα, είναι ακόμα κι ό σκοπός ό άντικειμενικός, γιά νά μήν τόν έξευτελίσομε στά μάτια τών πραχτικόν ανθρώπων, όνοματίζοντάς τον και τούτον χίμαιρα· ό ένας πορεύεται γιά τό κέρδος, ό άλλος θεωρεί την άναψυχή, ό τρίτος την ήδονή, ό τέταρτος ίκανοποιεί, γιά λίγο, τή δίψα της φυγής, που τόν μαστιγώνει άλύπητα· ένας άλλος όργώνει μέ τά βήματα του τή φλούδα της γής «θεωρήτης είνεκεν». Η τοιογογραφία μιās ψυχής έρχεται ν' άντιμετωηθεί μέ τό τοπίο τό φυσικό και μέ τό λείψανο τό Ιστορικό και μέ τό έργο τό σύγχρονο του ανθρώπου. Υπάρχουν οι φίλοι της λεπτομέρειας κ' οι έραστές τών συνόλων. Έκείνοι που επιδιώκουν κάτι άκάματα κ' έκείνοι που δέν επιδιώκουν τίποτε. Ποιός θα μάς δώσει την άληθινότερη του τόπου εικόνα; Και ποιά εικόνα είναι ή άληθινότερη; Η άλήθεια έχει τό ελάττωμα νά συντρίβεται σέ μικρά μικρά κομματάκια, σάν τό σπαραγμένο κορμί του Όσιρη, που τό άναζητούσε θρηνηλογώντας ή Ίσιδα. Κ' έμεις έχουμε τό ελάττωμα ν' απαιτούμε την άλήθεια άκέρια και μιὰ και γυμνή. Νομίζω, πώς αυτό και μόνο, τό κομματίσµα· από τή μιὰ μεριά, ή δίψα του άκέριου από την άλλη, μάς επιτρέπουν κάποτε κάποτε νά νιώθουμε κάποιον εϋτυχισµό, νά νιώθουμε, πώς δέν είναι πέρα γιά πέρα ή εϋτυχία άπρόσιτη.

Ενώπιος ενώπιω. Μας είναι πολύ άγαπητή αυτή ή λόγος. Γιατί ζούµε σέ καιρούς, που ό φάρος χάνει τη σημασία του, που οι λέξεις αδειάζουν σάν τά τρύπια άσκιά, τά φθαρμένα, που ή δοκιµασμένη μας συνείδηση φοβάται και µισεί τά γερατιά και τό θάνατο κι άλλο δέν ποθοϋµε παρά τή θέα της πρώτης αύγης, την πλησμονή του δρθρου, την κατάδροση παρθενιά της ρίζας, όχι του σκελετωμένου κορµού. Μά πώς νά την τινάξουμε από πάνω μας, από μέσα μας, τή σκόνη τών βιβλίων, αυτή τή δύναμη της υποβολής που θρέφεται μέ τή γνώση και μέ την Ιστορική φαντασία; Πώς νά γυµνωθώµε από κάθε προϋπόθεση; Όχι, δέ γίνεται· και τό παίρνουμε άπόφαση πιά και πηγαίνουµε και στή γή της Αιγύπτου και περπατούµε στά χνάρια του σκαρβαίου του Ιεροϋ φορτωμένοι τή βιβλιοθήκη μας.

Η θάλασσα της Ανατολής, τό περιγιάλι της Αφρικής, λάµπει κάτωθι µας, Δεκέµβρη μήνα, σέ μιάν αλλοιόδοξη καλοκαιρία, βόστρυχοι χρυσοί φωσφορίζουν στά νερά τ' άκίνητα κ' έμεις συλλογιούµαστε τή Νεφερίτη, που θρηνεί στή βορεινή ξενιτιά τή χαμένη πατρίδα, όμοια μέ την άθηναία κόρη

την άπόδημη, και τή βασίλισσα Χατσεψούτ, μέ τή δαιμονική όμορφιά και μέ την ψυχή τή δαιμονική, τή βασίλισσα μέ τ' όνομα τό βαρβαρόηχο, που άγρυπνεί στο μουσειό, στο Κάιρο, και τή Βερενίκη, μέ την κόμη την καταστερωμένη, και την Κλεοπάτρα, αυτό τό θαυμάσιο λουλουδι της παρακμής—κ' έμεις συλλογιούµαστε τούς μίμους του Ηρώνα και τά επιγράµµατα τά έρωτικά, και συχνά τ' άνοιχτόστομα, της παλατινής άνθολογίας και τούς άπάνθρωπους έρημίτες της Θηβαίδας, αυτούς τούς καταπληχτικούς αυτότιµωρούµενους—κ' έμεις συλλογιούµαστε τούς αιώνες της Ισλαμικής άκμής και τά χρόνια τά μεταγενέστερα, έυπνοϋνε τά βιβλία, έυπνοϋνε τ' άγάλµατα, έυπνοϋνε οι τοιχογραφίες, οι όβελίσκοι τρέµουν στ' ασάλευτα βάθρα τους, οι προαιώνιοι πυλώνες άνοίγουν τά πέτρινα τείχη τους γιά νά διαβώµε, έδώ προσκυνητές κ' έκει «σοφίας έπιθυµηταί» και παρακάτου της μόνης βεβαιότητας, που είν' ή όμορφιά, έραστές. Παρόμοια μέ καράβι μακρόστενο, χαµηλό, άνάµεσα στή θάλασσα τή Μεσόγειο τή γαλάζια και τή θολή Μαρεΐτιδα, άκίνητη ή Άλεξάνδρεια, στά κράσπεδα μιās ολόσιας, άπίστευτης γής. Η Αίγυπτος είναι ό θρίαµβος της όριζόντιας έπιφάνειας. Δέ νιώθεις τόν δγκο παρά μονάχα σ' αρχαιολογικά της μνημεία—και πόσο βαριά και πόσο καταθλιπτικά τόν αισθάνεσαι τότε! Έρχεσαι από τις στενές κοιλάδες, από τά γυνιά τά βουνά, από τά νησιά τά κωνικά. Λίγες ώρες πρωτύτερα προσπαθοϋρες νά καταλάβεις πώς κατορθώνουν και ζουν οι Κρητικοί στίς χιονισµένες μαδάρες τους—και νά που βρίσκεις μιὰ χώρα όριζοντιωµένη, σάν τή γυναίκα τή νιόνυφη, κι άλλο δέν ποθείς παρά νά γείρεις άπάνου της, νά ξεπλωθείς, νά ξεµουδιάσεις τά μέλη σου, νά σμίξεις μαζί της πρόσωπο μέ πρόσωπο, κορµί μέ κορµί. Οι όρίζοντες μακραίνουν, άνοίγονται, χάνονται σέ άπίστευτα βάθη. Και σύ, ό μαθητευόµενος ταξιδιωτής της χώρας, είσαι συνηθισµένος ν' άναπαύεις τή µατιά σου σέ βουνά φαλακρά, νά βλέπεις τούς όρίζοντες νά μετατοπίζονται από κορφή σέ κορφή, από περιγιάλι σέ περιγιάλι. Και σά νά νιώθεις, πώς στόν τόπο τούτο δέ θά ξέρεις που ν' άκουμπήσεις, πώς ή άπλα κ' ή Ισιάδα θά σου γίνει σέ λίγο βραχνάς, πώς τό άδειο θά περιζώσει την ύπαρξή σου. Μάταιος φόβος. Αυτό τό άνοιχτό διάστημα κ' οι ούρανοι οι πυρφόροι που πέφτουν κοφτοί, μονοκόµµατα πάνου του, μεταμορφώνονται μέσα σου σέ μιὰ βαθύτατη συνείδηση λευτεριάς. Η Αίγυπτος είναι περίπου ένας πίνακας χωρίς πλαίσια. Τίποτε πουθενά δέν τελειώνει. Δέν είναι νά τελειώσει τίποτε. Έδώ κ' έκει ή ξεπλωµένη γής, κουρασμένη, προσπαθεί ν' άνασηκωθεί, ν' αλλάξει θέση· συνοφρυώνεται, λυγίζει τό γόνατο, λυγίζει τό χέρι, σπέρνει στο τεντωµένο κορµί της μικρές άπόπειρες ύψους· τά

κατάγυμα ἀσβεστολιθικά βουνά, στήν κάτω καί στή μέση Αἴγυπτο, τὰ βουνά τοῦ γρα- νίτη καί τοῦ ἀλάβαστρου στήν ἄνω Αἴγυ- πτο καί στή Νουβία δέν εἶναι παρά φευγα- λέοι κυματισμοί, πού ἐντείνουν, δέν κατα- στρέφουν τή γενική μορφή τοῦ τοπίου.

Οἱ Ἀρχαῖοι τήν εἶπαν «Χῆμι» καί «Χέμι», μαύρη γῆ. Κ' εἶναι μαύρη, ἀλή- θεια, μαύρη καί σταχτιά, γεμάτη λάσπη λι- παρή, πλουτοφόρα, τή λάσπη τοῦ Νεῖλου, πού δίνει στόν ἄνθρωπο τίς διπλές καί τίς τριπλές σοδιές τῆ χρονιά, τή γονιμότητα καί τήν ἀφθονία. Μαύρη καί πράσινη. Τό τρί- γωνο πού ἔχει τήν κορφή του στό Κάιρο κι ἀπλώνει τά σκέλη του πρὸς τή θάλασσα τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀπό τή μιὰ μεριά, πρὸς τὸ κανάλι τοῦ Σουέζ, παράπλευρα στήν πολι- τεία τοῦ Πόρτ - Σαῖτ ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι ὁ παράδεισος τῆς βορειοανατολικῆς Ἀφρικῆς, ἕνας τόπος βιβλικός, ὅπου οἱ ἄνθρωποι καί τὰ ζῶα γαληνεύουν ἀνασαινοντας τήν εὐ- λογία τοῦ χλωροῦ μίσχου, τοῦ χλωροῦ φύλ- λου. Καί παραπέρα καί παραπέρα, παράλ- ληλα στὸ ποτάμι, σὲ μιὰ φαρδιά γραμμῇ, πού κόβει τὴν Αἴγυπτο στὰ δύο, τὸ φυτὸ καί τὸ δέντρο, πληθωρικό, πλουτίζει τήν ὄραση μὲ τὴν ὑποβλητικὴ γοητεία του. Κι ὁ Νεῖλος ἀτάραχος κατεβάζει τὰ γαλάζια ἐδῶ, τὰ θολὰ παρακάτου νερά του, ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀφρικῆς στὰ περιγιάλια τῆς Μέ- σης θάλασσας, κύριος καί δεσπότης τῆς χώρας, παρόμοιος μὲ τὸ ἡμερωμένο ἀγρίμι, πού τὸ δάμασε ὁ πολυμήχανος ἄνθρωπος καί τὸ ὑπόταξε στὸ ρυθμὸ τῆς καθημερινῆς του ἀνάγκης. Κάπου πεντέμισι χιλιάδες χι- λιόμετρα περπατεῖ, ἀνάμεσα στὶς πράσινες ἀκροποταμιές του, ὀλόγυρα στὰ μαγευτικά του νησάκια, γιὰ νὰ σμίξει μὲ τὸ νερὸ τ' ἄρ- μυρό. Οἱ Ἀρχαῖοι τὸν εἶπαν «Αἴγυπτο» καί τὸ Νεῖλο. Ὁ Αἴγυπτος. «Στῆσε δ' ἐν Αἴ- γύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιέλισσας», «Αἴγυ- πτοιο διηπετέος ποταμοῖο». Αὐτὲς τίς φρά- σεις τίς βρίσκουμε στὴν «Ὁδύσεια». Αἴγυ- πτος μᾶς παραδόθηκε κ' ἕνας βασιλιάς τῆς χώρας. Τὸ ποτάμι, ἡ χώρα, ἡ ἐξουσία. Τρεῖς ἔννοιες στενὰ δεμένες ἀναμεταξύ τους. Τὸ ποτάμι καρπίζει τὸν τόπο καί δίνει στὴν ἐξουσία τὴν ὕλική δύναμή της. Κ' εἶναι ἡ δύναμη ἡ ὕλική, ἡ ἀφθονία κι ὁ πλοῦτος, γνῶριμα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα τῆς Αἴγυπτου. Αὐτὴ ἡ μαύρη γῆ, ἡ γόνιμη κι ὁ- μορφη, στάθηκε, μέσα σὲ πέντε χιλιάδες χρόνια, ἡ μελαψὴ Ἀφροδίτη, ἡ Ἑλένη ἡ μελαψή, πού ξεσήκωσε τοὺς πολέμαρχους, πού κέντρινε τοὺς πόθους, πού ἐνόησε τίς ἐπιμιξίες, τίς ἐπικοινωνίες, πού ἔφερε τοὺς λαοὺς κοντὰ της. Κ' οἱ λαοὶ τὴν ἐνίωσαν τὴν ἀπορροφητικὴ δύναμή της, τὴν ἀκατανί- κητη γοητεία της καί σμίξανε μὲ κείνο τὸ χῶμα τὸ βαθί, μὲ κείνο τὸ θολὸ τὸ νερὸ κ' ἔγιναν ἕνα μὲ τὴ μαύρη γῆς. «Εἵμεθα ἕνα κρᾶμα ἐδῶ· Σύροι, Γραικοί, Ἀρμένιοι, Μῆδοι». Θυμοῦμαι τὸ στίχο τοῦ Καβάφη. Ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη, οἱ γειτονικὲς ἐπικρά-

τειες τῆς Ἀφρικῆς ξέβρασαν τίς στρατίες τους στὴν Αἴγυπτο. Ξέβρασε κ' ἡ Αἴγυπτος κάποτε τοὺς στρατοὺς της στὴν Ἀσία, στὴν ἐνδότερη Ἀφρικῇ. Ἀλλόφυλοι κι ἀλλόθρη- σκοι κι ἀλλόγλωσσοι πέσανε ὁ ἕνας πάνω στὸν ἄλλο καί σὰν κόπασε ὁ πάταγος τῶν αἱμάτων καί τῶν θρήνων — ἡ αἰγυπτιακὴ ἱστορία εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ σκληρὲς ἱστο- ρίες τοῦ κόσμου τοῦτου — τὰ κατακάθια ρίζωσαν στὸν τόπο, οἱ καταχτητὲς κ' οἱ μέ- τοικοι, κι ὅσο καί νὰ μὴν ἀφομοιώθηκαν ὁλότελα μὲ τοὺς ντόπιους, τὴν ἐνίωσαν, ὥστόσο, τὴ ζέστα καί τὴν ἰδιοτυπία τῆς γῆς, τὸ ἀγάπησαν αὐτὸ τὸ πολυθρόβο καί πολυάνθρωπο. καί πολυχρῶμο σταυροδρόμι. Ἔτσι ἀπάνου στὸ τοπίο τὸ φυσικὸ ἀναδι- πλώνεται τὸ τοπίο τὸ ἱστορικὸ — ἡ παρά- δοξη, ὁ μύθος καί τὸ βεβαιωμένο περιστα- τικό. Ὁ ταξιδιώτης πού φεύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ κερδίσει τὸ νόημα καί τὸ ὕφος τῶν κάμπων τοῦ Νεῖλου, αἰσθάνεται πῶς ὑποχωρεῖ, μὲ μεγάλα βήματα, μέσα στὸ χῶρο τὸν ἱστορικό. Κ' εἶναι τοῦτο μιὰ πρόσ- θετη συνείδηση λευτεριάς. Ἐχουμε μιὰ θαυ- μαστὴ ἀρχαιότητα κληροδοσία μας καί μιὰ ἱστορικὴ παράδοση ἀδιάσπαστη μέσα σὲ τρεῖς τρισημίσι χιλιάδες χρόνια, ἕνα διά- στημα, ὅπου ἄνετα μπορεῖ κι ὁ πιὸ ἀπλη- στος νὰ περπατήσει. Καί νὰ πού τὸ διά- στημα τοῦτο μεγαλώνει, πλαταίνει, γίνεται τέσσερις, γίνεται πέντε χιλιάδες χρόνια, ἀγγίζει τίς ἑξὶ χιλιάδες, φτάνει ὀλίσσια στὶς πηγὲς τοῦ μύθου, στὸν ὄρθρο τῆς ἱ- στορίας. Ἐκεῖ κάτω πᾶμε νὰ συναντήσουμε κάποιους προγόνους. Πᾶμε νὰ νιώσουμε, ξεσκαλίζοντας τοὺς αἰῶνες, τὴν ἀνάγκη πού παρακίνησε τοὺς φυσιολόγους τῆς Ἰωνίας καί τὸ Δημόκριτο καί τὸν Πυθαγόρα καί τὸν Πλάτωνα καί τὸν Ἡρόδοτο καί τὸ Στράβωνα νὰ πάρουν τοὺς δρόμους τοῦ νό- του τοὺς μακρινούς—καί τόσο δύσκολους τότε—ν' ἀγγίξουμε τὴν πρώτη οὐσία, τὴ ζέστη, τὴ γνώση τῆ μυστικῆ, τὸ πάθος καί τ' ὄνειρο, πού ἔγινε στοχασμὸς καθάριος, νόηση γεωμετρημένη, ἀφορμὴ γι' ἀνεβάσματα καταπληχτικὰ στὸ πνεῦμα τὸ δημιουργικό, τὸ κριτικό, τὸ πειθαρχημένο τῶν Ἑλλήνων. Πᾶμε ἀκόμα καί μιὰ μεγαλύτερη Ἑλλάδα νὰ βροῦμε κεῖ πέρα, τὴν Ἑλλάδα τῶν στερ- νῶν ἀρχαίων αἰώνων, τὴν Ἑλλάδα τῶν Πτολεμαίων, τὸν ἴδιο τὸ στοχασμὸ τὸν ἐλ- ληνικὸ ντυμένον τὴν πορφύρα μᾶς χλιδῆς μυθικῆς, πλουτισμένον μὲ τὸ πάθος, μὲ τὴ δύναμη τοῦ πάθους, πού εἶναι ἡ μοῖρα κ' ἡ δύναμη ἡ γενέτειρα τοῦ τόπου. Οἱ τριάντα φαραωνικὲς δυναστείες, οἱ δεκατέσσερις Πτολεμαῖοι, οἱ Βυζαντινοί, οἱ Τουλουνίδες, οἱ Φατιμῖτες κ' οἱ Ἀγιουβίτες χαλίφες, οἱ Τουρκομάνοι κ' οἱ Κιρκάσιοι Μαμελοῦδοι, οἱ Τοῦρκοι σουλτάνοι ὑπερότερα, γιὰ νὰ σταθοῦμε στίς πιὸ σημαντικὲς ἐποχὲς τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας, ἐπλασαν τὴν πολυ- μορφία τῆς χώρας, χωρὶς νὰ ζημιώσουν τὴν ἐνότητα τοῦ ὕφους της. Τρία ἐπάλληλα

στρώματα μεγάλων πολιτισμών, του αρχαίου αιγυπτιακού, του ελληνιστικού, του άραβικού σχημάτισαν την Ιστορική γεωλογία της. Τά ελληνιστικά κατάλοιπα είναι τά φτωχότερα σήμερα. Η Άλεξάνδρεια των Πτολεμαίων είναι περίπου χαμένη, καθώς κ' ή ρωμαϊκή, κ' ή βυζαντινή. Χαμένη στην άφάνεια, χαμένη και στο μέγα δάσος της τέχνης της αιγυπτιακής. Μά και τ' όνομά της μονάχα ν' ακούσεις και τά Ιστορικά τοπωνύμια, πού απομένουν έδώ και κεί ζωντανά, νά συμμαζέψεις, οι μεγάλες έποχές ξαναζούν μέσα σ' όλο τό φανταστικό μεγαλείο τους. Η σημερινή Αίγυπτος, όστόσο, διασώζει δυό μονάχα πολιτισμούς: τόν αρχαίο αιγυπτιακό και τόν άραβικό. Και μέ τέτιαν άπλα, μέ τέτια ένταση, μέ τέτια χλιδή, ώστε ό ταξιδιώτης ό προικισμένος μέ τη δύναμη της Ιστορικής φαντασίας μετεωρίζεται ανάμεσα στο πιο άπίστευτον δεινρό και στην πιο αίσθητή πραγματικότητα. Τά σύντομα λυκόφωτα εκεί κάτω, ανάμεσα στις μοναχικές χουμαδιές, στους δχτους του Νείλου τους λασπερούς και στά πυκνά του κανάλια, τά λυκόφωτα της Γκεζίρας στην καρδιά της μυθικής πολιτείας πού είναι τό Κάιρο, τά λυκόφωτα πού άνοιξιάντικου Λούξορ και του Άσσουάν, δέν είναι παρά ή ποίηση της Άνατολής, τό τραγούδι του Φιρντούσι, του Σααντί και του Όμάρ Καγιάμ μετουσιωμένο σέ σχήμα και χρώμα, λουσμένο, μέ τη δική του άθανασία την άμόλευτη στη θάλασσα της πιο όμοιόμορφης αωνιότητας. Μέ τά μάτια γεμάτα τοιχογραφίες κι άνάγλυφα από τους τάφους των βασιλιάδων και των βασιλισσών και των μεγιστάνων στην άριστερή κοιλάδα του Νείλου, αντίκρυ στο Λούξορ και τό Καρνάκ, ξαναζούμε σ' εκείνα τά λυκόφωτα τόν προαιώνιο ρυθμό μις ζωής, πού δέν έχασε, μέσα στο πέραςμα των καιρών, την άρμολή της, την ένότητά της, την αληθινή της ούσία. Ό βοϊδολάτης φελλάχος πάντε χιλιάδες χρόνια τώρα έπιστρέφει μέ την ίδια ράθυμη κίνηση, παρόμοια ντυμένος, στο ταπεινό του χαμώγι. Κ' οι γυναίκες, όρθόστητες, όρθόστητες, λυγρές, μελαψές, μέ τά μάτια καφερά, μέ τά λαγήνια τά προϊστορικά στο κεφάλι, ακολουθούν ή μιá την άλλη σέ μακριές θεωρίες. Κ' οι φοινικές προσέχονταν στόν Άλλάχ του Ίσλάμ μέ τους θυσάνους των σκληρών φύλλων και των μελιχρών καρπών, στυλίτες άμετανόητοι, μέ την ίδια άσαλεψιά, μέ την ίδια γαλήνη, πού παρακαλούσαν άλλοτε τόν Άμωνα-Ρά νά στομώσει τά πυρφόρα του βέλη. Κ' οι έρωδιοί άκροπατούν στα χαντάκια και σεοιδνε τό παρδαλό τους λοφίο μέ την ίδια λυγεράδα, την ίδιαν, άκάματη έπιπολαότητα. Και τό άσπρο πουλί, τό τόσο ανθρώπινο, τό πουλί τό Ιερογλυφικό, τό σοφό, τό Ιερότατο της Αίγυπτου, ή Ίβις, πληθαίνει στα χωράφια, ανάμεσα στο μόχθο του ξωμάχου και σμάρι τό σμάρι άπλώνει την άσπρη

του συνεφιά στην καρπερή γής, τό πουλί πού μέ περισσή προσοχή καθαρίζει τό χώμα από τό κάθε λογής βλαβερό έντομο. Κι ό σκαραβαίος, τό υπέρτατο σύμβολο, ό άργοκίνητος, ό σιωπηλός, ό χρυσοπράσινος σκαραβαίος, τό μυθικό κολεόπτερο, άόβραγιά σέ βραγιά, από μονοπάτι σέ μονοπάτι ύφαίνει τελετουργικά τ' άνώφελα παρاللهόγραμμά του.

Η μετατόπιση από τό χώρο της αίσθητικής θέας, από τό χώρο της τέχνης στο χώρο της καθημερινής ζωής και της πολυφωνής πραγματικότητας σ' έλάχιστους τόπους είναι τόσο άνετη, τόσο εύκολη όσο στην Αίγυπτο. Υπάρχουν ένα σωρό περιπτώσεις, όπου ή όραση δέ χρειάζεται κανένα καινούριο προσανατολισμό, καμιά διδαχή. Τό τοπίο του Νείλου τό σημερινό είναι τό ίδιο τοπίο πού εικονίζει, μέ την Ιππάζουσα προοπτική, στους τοίχους των βασιλικών τάφων ό αρχαίος ζωγράφος, ό αρχαίος γλύπτης. Οι βάρκες μέ τά τριγωνικά πανιά, οι μελαψοί κωπηλάτες πού λάνθουν, μέ τό τραγούδι στα χείλη, στα νερά της Νουβίας, είναι οι ξύλινες βάρκες οι χρωματισμένες μέ τ' άσπρο και τό κόκκινο χρώμα, οι μακρόστενες, είναι οι ξύλινοι κωπηλάτες, πού συναπαντούμε στο τεράστιο μουσείο της αρχαίας αιγυπτιακής τέχνης, στο Κάιρο. Άκόμα και τά καλάθια, πού μεταχειρίζεται για τά φτωχά του αγαθά ό φελλάχος, είναι τά φαραωνικά καλάθια, σέ σχήμα, σέ πλέξη, σ' άνάστημα. Η Αίγυπτος άνήκει στους έλάχιστους προνομιακούς τόπους, όπου ή ζωή, παρ' όλα τά πολυτάραχα περιστατικά, πού την κομμάτιασαν, δέν έχασε τό πανάρχαιο ύφος της. Φυσικά, στις μεγάλες πολιτείες, στα «έμπορεία» και στα κέντρα τά ήπειρωτικά της βορινής Άφρικής, ό σύγχρονος πάταγος έχει έπιβάλει παντού την σφραγίδα του. Μά σέ μιá χώρα ξωμάχων οι πολιτείες δέν είναι κείνες πού σχηματίζουν τό αληθινό πρόσωπο της παρούσας και της παντοτινής ώρας. Είναι τό άνοιχτό ύπαιθρο και ό λαός του, αυτός ό λαός πού μπολιάστηκε μέ τό αίμα τό καφερό των Άράβων, για νά συνεχίσει άσταμάτητη τη μεγάλη του Ιστορική περιπέτεια. Άλλωστε, κ' ή σύζευξη όλου του Ίσλάμ μέ την Αίγυπτο, μ' όσο κι άν πληρώθηκεν αίμα, δέν είταν παρά μιá άνάγκη Ιστορική. Ένας κόσμος της Άνατολής πού βασίλευε πήρε δύναμη νέα από τόν κόσμο της Άνατολής πού τότε γεννιόταν. Τό πνεύμα της άραβικής έρημιάς ήρθε ν' άδερφωθεί μέ τό πνεύμα του Νείλου, νά σμίξει σ' ένα μυστικό ύμέναιο και νά πλάσει ένα καινούριο μαγευτικό παραμύθι. Θυμώμαι τά Ιστορημένα χειρόγραφα της άραβικής βιβλιοθήκης, στο Κάιρο, τά κοράνια τά φορτωμένα αιώνες, μέ τη γραφή την άραβική, πού είναι κι από μοναχή της άριστοτέχνημα, μέ τά ξόμπλια τά ζεστά, τά φανταχτερά, μέ κείνο τό

πράσινο καὶ τὸ κόκκινο καὶ τὸ γαλάζιο καὶ τὸ χρυσὸ τῶν ὀνείρων καὶ τῶν κήπων τῆς Χαλιμάς· καὶ θυμοῦμαι, παράλληλα, τὸ γαλάζιο καὶ τὸ κόκκινο καὶ τὸ χρυσὸ τῶν βασιλικῶν τάφων, στὶς πανάρχαιες Θήβες, τὶς ἑκατόμυλες· καὶ συλλογιόμην, πῶς, παρ' ὅλα τὰ ἐπιφαινόμενα, ὑπάρχει καὶ σὲ τοῦτα καὶ σὲ κείνα μιά κοινὴ αἴσθηση, ἓνα πάθος κοινόν. Κ' εἶναι ἡ αἴσθηση τῆς ζωῆς ἡ ζεστή καὶ τὸ πάθος, ὁ ἔρωτας ὁ μεγάλος τοῦ κόσμου τοῦ ὕλικοῦ κ' ἡ σάρκα ποῦ γίνεται κατάνυξη, ὄχι πνεῦμα καθάριον, τὸ γνώρισμα τὸ ἀναφαίρετο τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ πολέμικοι Φαραῶ—καὶ σὰς ὁμολογῶ, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τούτη, πῶς μὲ πολλὰ δυσαρέσκεια μεταχειρίζομαι τὸν ὄρο «Φαραῶ», τόσο κακόζηλο τὸν βρῖσκω καὶ τόσο κακὸν—κ' οἱ καστροπολεμίτες τοῦ Ἰσλάμ, ντυμένοι τὴν ἴδια δύναμη, τὴν ἴδια ἀρματωσιά τοῦ ὕλικοῦ, ὄχι τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου, ἀρχηγοὶ λαῶν καὶ ἱερεῖς καὶ προφῆτες, ποιητὲς τῆς ἐνέργειας, ὄχι τοῦ λόγου, καμιά φορὰ καὶ τοῦ λόγου, ὥστόσο, μοιάζουν σὰ ν' ἀνῆλθον στὴν ἴδια φυλὴ. Τὸ ἴδιο πάθος τοὺς ἐξουσιάζει. Τὸ πάθος τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ νόμος τῆς σάρκα καὶ ὁ νόμος τῆς ψυχῆς, ὄχι ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, καθὼς θὰ μπορούσε νὰ τὸν συλλάβει ἓνας νηφάλιος δυτικός, εἶναι οἱ δυὸ νόμοι ποῦ σχηματίζουν τοῦτο τὸ πάθος. Κι ὅσο κατεβαίνεις, κι ἄς σοῦ φαίνεται πῶς ἀνεβαίνεις, στὴν Αἴγυπτο, τὸ νιώθεις ἐντελέστερα τοῦτο. Ἡ ὁμοιομορφία τοῦ τοπίου εἶναι ἡ ἔκφραση μιᾶς ἐνότητος, τῆς ἐνότητος ποῦ καὶ στὰ ἱστορικά καὶ στὰ καθολικότερα πεπωμένα τῆς χώρας παρατηροῦμε. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ἴσαμε τὸ Κάιρο ἡ ἀπόσταση εἶναι διακόσια ἐννιά χιλιόμετρα. Κι ὀχθακόςια ὀδγόντα ὀχτῶ ἀπὸ τὸ Κάιρο στὸ Ἀσσουάν. Κι ἄλλα δεκαπέντε ἀπὸ τὸ Ἀσσουάν στὸ Σελλάλ, ἐπίνειο στὸ Νεῖλο, ὅπου τελειώνει ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ. Μπορεῖς νὰ μέινεις καρφωμένος εἰκοσι ὥρες καὶ περισσότερο στὸ παραθυράκι τοῦ τραίνου· σπάνια θὰ συλλάβει ἡ ματιά σου τὴν ἀλλαγὴ· οἱ πράσινες κοιλάδες τοῦ Νεῖλου· καὶ τὸ ποτάμι, πότε δεξιὰ, πότε ἀριστερά, κ' οἱ χουρμαδιές, ἄλλοι χωριστές, ἄλλοι πυκνωμένες σὲ μικρὰ δάση, ποῦ δὲν κατορθώνουν νὰ σὲ κάμουν νὰ νιώσεις τὸ δάσος, γιὰ καὶ συντροφεμένο τὸ δέντρο τοῦτο, γυμνὸ καθὼς εἶναι καὶ σκαλωτὸ, μονάχο κ' ἔρημο φαίνεται, καὶ τὰ κανάλια καὶ τὰ λασποχτισμένα κυκλικά χωριά, παρόμοια μὲ τὰ κουβέλια τῶν μελισσιῶν, καὶ χειρότερα, τὸ χωριὸ τῆς Αἰγύπτου εἶναι, νομίζω, ἡ τελειότερη ἔκφραση τῆς φτώχειας, τῆς γύμνιας καὶ τῆς ἀπλυσίας, καὶ κάπου κάπου ἡ καρτερικὴ γκαμήλα, ἡ προαιώνια, μιά, δυό, τρεῖς, ἄλλες γονατισμένες στὸν ἀμφίβολο Ἰσκιο τῆς χουρμαδιάς, ἄλλες ξεμοναχιασμένες στὶς σταχτιές ἀκροποταμιές καὶ τὸ πουλί, ἡ ἴβρις, ἀνοιξιάντικο χιόνι στοὺς κάμπους τῆς χλόης, καὶ τὸ ἄχαρο βόδι τῆς

Ἀφρικῆς, ἡ γκαμούσα—κι ὅλα τοῦτα σὲ μὴν ἴδια γραμμὴ, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ριζωμένα στὴ γῆς, ἀσάλευα, πανάρχαια σὰ νὰ μὴ ζοῦνε, σὰ νὰ μὴ πεθαίνουν, κάτω ἀπὸ τὸν ἀλύπητον ἥλιο, μέσα σ' ἓνα φῶς μαλαματένιο, σ' ἓνα φῶς ποῦ τρεμίζει κι ἀνασαίνει ζέστη καὶ κούραση. Τί νὰ γίνῃ; Κισμέτ! Μὰ τὸ «Κισμέτ» δὲν εἶναι μονάχα τὸ πνεῦμα τῆς ὑποταγῆς· εἶναι, ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ τ' ὀξύμωρον—καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ πάθους. Εἶναι μιά ζεστὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ γῆς, μὲ τὴν ὁλόγυρα φύση καὶ μὲ τοῦ ἀνθρώπου τὴ μοῖρα. Ὁ φίλος τῆς λεπτομέρειας, ποῦ θὰ θελήσει νὰ πεῖ, πῶς ἡ ἀσαλεψιά κοιμίζει τὴν αἴσθηση, νομίζω, πῶς θὰ πείσει σὲ μέγιστο λάθος. Ἡ ἀσαλεψιά κοιμίζει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν αἴσθηση τὴν κρατεῖ σὲ μὴν ἐγρήγορη φοβερή. Οἱ μοναξίες μας, γιὰτὶ νὰ μὴν τὸ ποῦμε καὶ τοῦτο; εἶναι ἐρωτικές μοναξίες, γυμνάσματα τῆς ἐνοχῆς φαντασίας. Κι ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀνατολῆς, ἐλάχιστα φιλαπόδημος καθὼς εἶναι, ριζωμένος στὴ γῆ του, νιώθει τοὺς χυμοὺς τῆς δημιουργίας νὰ περπατοῦν καφεροὶ στὶς πέντε αἰσθήσεις του. Ἄλλῃ λύτρωση δὲν ὑπάρχει παρὰ ἡ πῶς στυννὴ μορφὴ τοῦ ἀσκητισμοῦ. Ὁ στυλῆτης τῆς Θηβαΐδας γινόταν ἀπάνθρωπος τοῦ κορμιοῦ τοῦ βασανιστῆς, γιὰτ' εἶχε τὴν αἴσθηση ζωντανή, γιὰτὶ τὸ κορμὶ του εἶταν μιά ἄμεση καὶ βασανιστικὴ κ' ἐπιταχτικὴ παρουσία. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, μορφὴ πάθους εἶναι καὶ τοῦ «μυστικοῦ» ἡ καθοσίωση. Καὶ δὲν εἶναι χωρὶς ἰδιαιτέρο νόημα, ποῦ ὁ πλατωνισμὸς μεταφερόμενος στὴν Ἀφρικὴ μεταμορφώθηκε σὲ νεοπλατωνισμὸ καὶ τοὺς καθάρσιους στοχαστὲς τῆς ἀττικῆς ἀκαδήμειας διαδέχτηκαν οἱ μυστικοὶ τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Ἀμμόνιου Σακκά καὶ τοῦ Ἰαμβλίου. Αὐτὸ στάθηκε ἓνα θαυμάσιο πείραμα, ποῦ μᾶς ἔδειξε τὴν ἀντιστροφή πλευρὰ τοῦ νομίσματος. Γιὰτὶ συχνὰ μᾶς ἀρέσει νὰ μελετοῦμε τοὺς διαφορίσμοις ποῦ παθαίνει τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς μεταφερόμενο στὰ χῶματα τῆς Εὐρώπης. Μὰ δὲ σπουδάζουμε ἐξίσου συχνὰ τὰ παθήματα τοῦ πῶς καθάριον πνεῦμα τῆς Εὐρώπης, θέλω νὰ πῶ τοῦ ἀττικοῦ, στὰ χῶματα τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ «συνεπιθανοῦμενοι» εἶναι καρπὸς τῆς βορινῆς Ἀφρικῆς, ὁ πικρός, ὄχι ὁ μελιδύς, καρπὸς μιᾶς γνώσης, ποῦ δὲ μπόρεσε νὰ σταθεῖ ἀπερίσπαστη στὰ ἐπίπεδα τῆς λογικῆς σαφένειας, ποῦ δὲ μπόρεσε νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν αἴσθηση τῆς ζεστῆς τῆς ζωῆς, ν' ἄλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὸ βέβηλο, καὶ τὸ πολυδύναμον πάθος. Γιὰ τοῦτο ἡ Ἀνατολὴ εἶναι ἡ θρησκεία. Κ' ἡ Εὐρώπη ἡ ἐπιστήμη. Καὶ γι' αὐτὸ σὰ «γνώση μυστικὴ» τὴν καλλιέργησε καὶ τὴν ἐπιστήμη ἀκόμα ἡ Ἀνατολὴ. Οἱ παπάδες τῆς Αἰγύπτου, μαθηματικοὶ καὶ ἱεροφάντες. Αὐτὸ τὸ πάθος εἶναι ἡ οὐσία ἡ ἐσώτερη τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι ἀκόμα Ἀνατολή. Μὰ εἶναι συνάμα κ' ἡ Ἀφρικὴ, ὁ φλογισμένος

νότος. Κι ὅσο ἀποτραβίεσαι ἀπὸ τὰ μεσογειακά περιγιάλια κι ὅσο ἀπολησμονιέσαι μέσα σ' ἕναν κόσμο ἀλλόχρωμο, ἀλλόφυλο, ἀλλόθρησκο, ἀλλόκοτο, τόσο ἐξουσιαστικό-τερη ἀρχίζει νὰ νιώθεις τὴ φοβερὴ μαγγο-νεία, αὐτὴ τὴ γοητεία τὴν ἀπερίγραπτη καὶ τὴν ἀνερμήνευτη τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ πιδ με- λανὴ ἀνάμεσα στὶς πέντε ἡπείρους πιάνει τὸ σουραβὶ στὰ λιγνά δάχτυλά της καὶ σοῦ τραγουδεῖ ἕνα σκοπὸ πανάρχαιο, συρ-τό, σιγαλό, ὑγρὸ, ἕνα λὰ ἀτελεύτητο, ποῦ θολώνει τὸ νοῦ καὶ πέφτει παρόμοια μὲ χλιαρὸ μεθῦσι μέσα στὶς κοιμάμενες φλέ-βες σου. Ὁ Καβάφης, ἀσάλευτος σὸ περι-γιάλι του, ἔγραψε κάποτε, σ' ἕνα λαμπρὸ ἐπιτύμβιο: «... ἂν εἶσαι Ἀλεξανδρεὺς, δὲν θὰ ἐπικρίνεις. Ξέρεις τὴν ὁρμὴ τοῦ βίου μας· τί ἔθρμην ἔχει· τί ἥδονή ὑπερτάτη». Ἐνας θεὸς μόνο μπορεῖ νὰ φανταστεῖ, τί θαύραφε, ἂν ζοῦσαν ἔντονα τὴν ὥρα τῆς Νουβίας, ἀκόμα καὶ χειμῶνα καιρὸ, μέσα στὸν ἀκίνητο Νεῖλο, μέσα σὸ πυρωμένο ἡλιόφως, λάμνοντας γιὰ τὸ νησί τῶν Φιλῶν, τὸ ὑποβρύχιο, γιὰ τὰ πρόπυλα τοῦ ναοῦ τῆς Ἰσιδας, ποῦ μόλις ἀνάτειναν τὸ βαρὶ τοὺς ἀνάστημα ἀπάνου ἀπὸ τὰ νερά. Κι ἂν ἔβλεπε τὰ πλοῖα νὰ φεύουν φορτωμένα προμάτια, φορτωμένα μαύρους ἀνθρώπους, γιὰ τὸν τόπο μὲ τ' ὄνομα τὸ μαγευτικό, γιὰ τὸ Οὐάντι Χάλφα, τὴ στερνὴ πολιτεία, πρὶν ἀπὸ τὸ μακρινὸ Χαρτούμ, σὸ δεύτερο νε- λοφράχτη, σὸν τροπικὸ τοῦ Καρκίνου, σὴν ἔρημιά τῆς Νουβίας. Βέβαια, πρέπει νάσαι κανεὶς «αἰχμάλωτος τοῦ ἀγνώστου», ἕνας πέρα γιὰ πέρα ἀκατανόητος ἀνθρώπος, γιὰ νὰ μαγεύεται μ' ἕνα ὄνομα: Οὐάντι Χάλφα! Μά, τέλος πάντων, κάπως πρέπει νὰ υπάρ- ξουν σὲ τοιοῦτον τὸν πολὺ συλλογισμένο πλα- νήτη κ' οἱ ἀκατανόητοι ἀνθρώποι. Ἰσως, μόνον καὶ μόνο, γιὰ νὰ καμαρώνουν ἐκεῖ- νοι, ποῦ κατέχουν περισσευούμενη φρο- νιμάδα!

Ἐνα πάθος, μεγάλο κι ἀκατανόητο, εἶ- ναι κ' ἡ ἔρημιά. Ὁ Νεῖλος εἶναι ὁ ὁμο- σμένος ἀντίμαχος της. Ἐκεῖνος τὴ λαφυ- ραγωγεῖ. Ἐκεῖνος τὴ λιγοστεύει. Ὅσο πλη- θαίνουν τὰ κανάλια τοῦ Νεῖλου, τόσο ξε- μακραίνει, τόσο συμμαζώνεται στὶς βαθιές μοναξίες τῆς ἔρημιάς. Κι ὁ πατέρας Ἡρό- दोτος τόχε τοῦτο προσέξει: «Δῆλα γὰρ δι- καὶ μὴ προακούσαντι, ἰδόντι δέ, ὅστις γε σύνεσιν ἔχει, ὅτι Αἰγυπτίους ἐς τὴν Ἐλλάδα ναυτιλλονται ἐστὶ Αἰγυπτίοισι ἐπικτήτος τε γῆ καὶ ὤρον τοῦ ποταμοῦ». Συλλογίσθηκα πολὺ, ἂν ἔπρεπε μὲ τὴ σειρά μου νὰ ξα- ναπῶ τὴ φράση τοῦτ' ἐγὼ, ποῦ χιλιάδες χρόνια τὴ λένε καὶ τὴν ξαναλένε ὅσοι γιὰ τὴν Αἴγυπτο γράφουν. Μὰ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ τὴν ξεφύγει κανεὶς. Κ' ἐπικρίνει, ἕνας κοινὸς τόπος λιγότερο, ἕνας κοινὸς τόπος περισσότερο δύσκολα βαραίνει, ἅμα στοχα- στοῦμε, πὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πρω- τυπίας μας ξοδεύεται σὴν ἐπιδέξια σύζευξη

τῶν κοινῶν τόπων καὶ μόνο! «Ὀῶρον τοῦ πο- ταμοῦ». Μποροῦμε νὰ σχεδιάσουμε τὴν Αἴγυ- πτο μέσα σ' ἕνα τετράπλευρο ὀρθογώνιο. Θὰ δοῦμε τότε, πὼς μονάχ' ἀπὸ τὴ μιά μεριά ἀνοίγεται στὴ θάλασσα, τὴ Μεσόγειο. Ἡ ἔρημιά τῆς Ἀραβίας, ἡ ἔρημιά τῆς Λιβύης, ἡ ἔρημιά τῆς Νουβίας κλείνουν τὶς ἄλλες τρεῖς πλευρές της. Ὅπου φτάνει τὸ νερό τοῦ Νεῖλου, ἀνεβαίνει τὸ πράσινο δοξα- στικό: «ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον». Μὰ πάνου ἀπὸ τὴν κορφή τοῦ Δέλτα ἴσαμε τὴ Νουβία κοιλάδα πλάτυτε- ρη ἀπὸ δεκαπέντε χιλιόμετρα ἀπὸ ὕψους, ἔξω ἀπὸ τὴ μεγάλη δασὴ τοῦ Φαγιούμ. Πολλοὶ τὴν εἶδαν τὴν ἔρημιά σὰ μιά φο- βερὴ καὶ κακότεροτ' δύναμη, ποῦ ἐνεδρεῖ. Ὅχι, νομίζω πὼς εἶναι ἡ μεγάλη διψα- σμένη, ἡ στέρφα ποῦ καρτερεῖ τὸ σπὸρ τὸ γόνιμο, ἡ γυνὴ ποῦ νιώθει τὴ γόνιμα της. Σταλαματιά νὰ πέσει σὸ πρῶσωπό της τὸ φύτρο γίνεται βλαστὸς μονομιάς κι ὁ βλα- στὸς λουλούδι καὶ καρπὸς καὶ ξανάσασμα. Καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι καὶ τόσο λυπημένη καὶ τόσο ἀμίλητη ἡ ἔρημιά. Ἀνασαίνει βαριά, σὰ μιά θάλασσα ποῦ πέτωσε—καὶ μιά θά- λασσα κάποτε εἶταν. Καὶ τὸ καφερό της χνῶτο σὸ καταμεσήμερο τῆς Ἀφρικῆς κ' ἡ παγωνιά της σὴν κατὰστερη νύχτα γίνεται πόθος καὶ καημὸς ἀβάσταχτος. Καθὼς βρί- σκεσαι ἀνάμεσά της αἰσθάνεσαι τὴ γοητεία της καταθλιπτική, τὴ γοητεία ποῦ σοῦ ξε- θεμελιώνει καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ νοῦ. Ἐκεῖ πέρα δὲ σοῦ εἶναι δοσμένο νὰ συλλογιέ- σαι, νὰ παθαίνεσαι μόνο. Δὲν ὑπάρχει ὁ ἀνθρώπος. Οἱ πολιτείες εἶναι χαμένες πίσω ἀπὸ τοὺς φλογισμένους ὀρίζοντες, τὸ διά- στημα ἀνυδρο καὶ ἄδεντρο ἀπλώνεται ἴσιο, μόλις ρυτιδωμένο ἀπὸ τοὺς ἀνάλαφρους κυματισμοὺς τοῦ ἁμμοῦ. Κι ὁ ἅμμος εἶναι κίτρινος καὶ κοκκινωπὸς καὶ σταχτὴς κι ἀλάφρος καὶ λεπτὸς, μιά σκόνη ποῦ τρέμει σὸ φῶς, μιά ἐπιφάνεια ἀμόλυνη, ἄχραντη, ἀφίλη, ἀφιλόξενη—ἡ ἔρημιά δοσμένη στὴ μοναξιά της. Τότε νομίζεις, πὼς εἶσαι ὁ μό- νος ἀνθρώπος πάνου στὴ γῆς, πὼς ὅλος ὁ τόπος βρίσκεται σὴν ἐξουσία σου· μὰ καὶ τὸ νιώθεις συνάμα, πὼς εἶσαι σὺ σὴν ἐξουσία τοῦ τόπου κι ὀρβρίζουν ὁ δαίμονας κι ὁ ἄγγελος μέσα σου καὶ νικιέται ὁ ἄγ- γελος, γιατί ἡ ἔρημιά σὲ κατεβάζει σὸν πρωτόγονο ἐαυτὸ σου καὶ προσπαθεῖ τὴν προαίωνα, ποῦ φωλιάζει σὴν ἄβυσσο τῆς ψυχῆς σου καὶ ποῦ ἐτοιμάζεται πιά νὰ πα- λαίψει μὲ τὴ διάρκεια καὶ τὴν ἔκταση. Τὴν ὥρα κείνη ἀπολησμονιέσαι κι ὁλόενα σοῦ φαίνεται, πὼς ξεκρίνεις σὲ κάποιο βάθος τὸ Χριστὸ ἀνεβασμένο σὸ γυνὸ βουνὸ καὶ τὸν πειρασμὸ νὰ τοῦ δειχνεῖ, μὲ τὸ δά- χτυλο τεντωμένο, τὶς πολιτείες τῆς γῆς καὶ τοῦ κόσμου τοῦτου τὰ ἑλκυστικὰ ἀγαθὰ. Ἡ ἔρημιά εἶναι ἡ πιδ φοβερὴ ἀπὸ τὶς δοκι- μασίες. Εἶναι ἡ μισοτελειωμένη δημιουργία. Μονάχα τὸ φῶς βρίσκεται χωρισμένο ἀπὸ

τὸ σκοτάδι κι ἀπὸ τὴ θάλασσα ἢ στεριά. Δὲν ὑπάρχει μήτε δέντρο μήτε ζῶο μήτε ἄνθρωπος. Δὲν ὑπάρχει ἢ πλάση. Κ' ἔτσι ξαφνιάζεσαι, πού ἀνασαινεῖς μέσα σ' ἓν ἀκατασκεύαστο σύμπαν, πού περπατεῖς σφηνωμένος στὴν τρίτη μέρα τῆς δημιουργίας, ἄνθρωπος πρὶν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, δὲν εἶσαι τῆς ἔχτης μέρας τὸ πρόσωπο, εἶς ἓν ἄμορφος οὐσίας ἀνάμεσα σὲ γῆ κι οὐρανὸ, μιὰ προσδοκία ζωῆς, μιὰ σφοδρὴ ἐπιθυμία τοῦ εἶναι, θέλεις νὰ γίνεις, θέλεις νὰ ζῆσεις, σὲ δυναστεύει μιὰ ὀρμὴ ἀδάμαστη, πρέπει νὰ ὑπάρξεις, αὐτὸ εἶναι ὄλο, νὰ ὑπάρξεις πληθωρικά, θριαμβευτικά, νὰ τὴ νικήσεις τὴν ἐρημίαν, νὰ τὴν περπατήσεις, νὰ βεβαιώσεις τὴν παρουσία σου ἀντίκρου σ' αὐτὸ τὸ θαυμαστὸ καὶ ἀδυσώπητο πρόσωπο τοῦ θανάτου. Ἡ ἐρημιὰ δὲν εἶναι τοπίο, δὲν εἶναι κομμάτι στεριάς· εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο, ἓνα περιστατικὸ προικισμένον μὲ τεράστια δύναμη ὑποβολῆς. Ἕνας ὀλάκερος κόσμος, τὸ βασιλεῖο τῆς σιωπῆς, ἓνας χαμὸς πρὶν ἀπὸ κάθε χαμὸ. Ἐκεῖ πέρα τὸ μέγιστο συναπαντιέται μὲ τὸ ἐλάχιστο. Αὐτὸ τὸ ἄπειρο διδάσκει μὲ τρέμει σύγκορπο, φύλλο ἂν πέσει, περπατησιὰ ἄνθρωπου ἢ ζώου ἂν χαράξει τὴν ἄσπιλη ἐπιφάνεια. Οἱ ὥρες περνοῦν ἀπάνου στὶς ὥρες καὶ ξαφνικά μιὰ γκαμήλα διαγράφεται στὸ βάθος ἀσάλευτη, καρτερικὴ, μοναχικὴ. Ἀνθρώπος δὲ φαίνεται πουθενά. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται, ποῦ πηγαίνει, ποῖον ἀφέντη ξεγέλασε αὐτὴ ἡ γκαμήλα; Καὶ τότες ἡ ἐρημιὰ συμμαζεύεται ὀλόγουρά της, τὸ πολὺ φῶς, κι ὁ ἄμμος κι ὁ ὀρίζοντας ὁ ἀπίστευτος. Ὑστερα, ἓνας θάμνος, σκληρὸς, σκονισμένος, ἄδροςος, ἄχαρος. Κι ἄλλος θάμνος. Κ' οἱ ὥρες καὶ πάλι περνοῦν. Κ' οἱ θάμνοι πυκνώνουν, παρόμοιοι μὲ τοὺς ἀχινοὺς στὰ βάρη τῆς θάλασσας, κοπάδια, κοπάδια. Στὸ τέλος, ὁ φοίνικας. Καὶ λίγο νερὸ πού ταξιδεύει ἀπραγὸ στὸ στενὸ τοῦ κανάλι. Καὶ μονομιᾶς ἡ ἐρημιὰ ἐξαφανίζεται, ὁ σπαρμένος τόπος ὁ χλοερὸς ξαναβρίσκει τὴν ἐξουσία του, ἓνα σπιτάκι ἐδῶ, μιὰ καλύβα ταπεινὴ παραπέρα καὶ τὸ πρόβατο κ' ἡ γκαμούσα καὶ τὸ τραγοῦδι κι ὁ θόρυβος τῶν ἀνθρώπων, πού ζοῦνε στὰ κράσπεδα τῆς ἐρημιᾶς τῆς μεγάλῃς. Τὴν ὥρα κελὴν τὰ μάτια σου γεμίζουν δάκρυα. Ἦσουν τόσο μονάχος, τόσο ἐξαισία διαχυμένος μέσα στὴν πλάση, τόσο λυτρωμένος μέσα στὸ παρθενικὸ διδάσκειμα καὶ τώρα πρέπει νὰ ξαναγίνεις ὁ ἄνθρωπος ὁ καθημερινός, ὁ πεζός, νὰ ντυθεῖς καὶ πάλι τὴ μέριμνά σου, τὴ σύμβαση σου, νὰ μὴν εἶσαι πιά ὁ ἀκέρσιος, ὁ ἕνας, καὶ νὰ νιώσεις ξανά, πὼς κομματιάζεσαι μέσα στοὺς πολύμορφους ἑαυτοὺς σου, στοὺς ἑαυτοὺς σου τῆς κάθε στιγμῆς. Ὡστόσο, δὲν ἀπομένει χωρὶς συνέπεια τ' ὅτι μπόρεσες νὰ τὴ ζήσεις τὴν ἐρημίαν, νὰ αἰχμαλωτίσεις τὸ νόημά της, νὰ ἐπιστρέψεις στὴν τρίτη μέρα τῆς δημιουργίας.

Κ' ἔπειτα, ἡ θεὰ τῆς ἐρημιᾶς εἶναι στοὺς χεῖο ἀπὸ τὰ καίρια, πού θὰ πρέπει νὰ λογαριάσεις, ἂν σωστὰ ἐπιθυμήσεις νὰ αἰσθανθεῖς τὴ μνημειακὴ γεωγραφία τοῦ τόπου, ἂν θελήσεις νὰ ξαναγίνεις ὁ περιηγητὴς ὁ φιλότεχνος. Ἡ ἀρχαία τέχνη τῶν Αἰγυπτίων παλεῖ μὲ τὴν ἐρημίαν, μὲ τὴν λιαῖδα τῆς γῆς, μὲ τὸ θάνατο—δὲν εἶναι ἡ ἀναπαμμένη ἀποκρυστάλλωση ἑνὸς στοχασμοῦ ἢ ἐνὸς συναισθηματικοῦ κραδασμοῦ. Εἶναι μιὰ μάχη ἀδιάκοπη μὲ τὸ χῶρο, μὲ τὸ χρόνο, μὲ τὸ πεπρωμένο, μιὰ μάχη μὲ τὴ φθορά. Σχεδὸν μιὰ ἐπιβίωση ὀλική. Ἀρκεῖ νὰ συλλογιστοῦμε, πὼς, μόλις ἐπαιρνε στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία ὁ βασιλιάς, ἀρχιζε νὰ χτίζει τὸν τάφο του, γιὰ νὰ νιώσουμε αὐτὴ τὴ δίψα τῆς ἀθανασίας, πού ἔσπειρε τοὺς τεράστιους βασιλικοὺς τάφους στὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου. Καὶ συχνὰ ὁ τάφος σφραγιζόταν μισοτελειωμένος· πέθαινε νωρίτερα ὁ κάτοχός του. «Ἡ αἰγυπτιακὴ τέχνη», γράφει ὁ Λουδοβίκος Οὐρτίκ, «θέλησε νὰ σώσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὸν πέτυχε τὸ σκοπὸ της. Πουθενά ἄλλοι, ὅσο στὴν Αἴγυπτο, δὲ θὰ βροῦμε μνημεῖα ἱκανὰ ν' ἀντέχουν τόσο πολὺ στὴν καταστροφὴ καὶ στὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ. Ἀνὰ ὁ πλανήτης μας παλιάσει κάποτε, τὰ σημάδια τῆς ἀνθρωπότητος σύντομα θὰ χαθοῦν· μά, ὅσο ἡ γῆ θὰ περιφέρεται στὸ διὰστημα, οἱ πυραμίδες, ὅμοιες μὲ βουνά, θὰ ἐξακολοθεῖσουν νὰ ρίχνουν τὴν κωικὴ τους σκιά στοὺς ἄμμους τῆς ἐρημιᾶς». «Ὅμοιες μὲ βουνά». Σὲ μιὰ χώρα χωρὶς βουνά, οἱ τεχνητοὶ λόφοι τῶν τάφων, αὐτὲς οἱ ξεγδαρμένες πυραμίδες, οἱ ἄδειες, ὑψώνουν ἀγέρωχο τὸ ἀνάστημά τους σάν πρόκληση καὶ σάν ἱκεσία. Εἶναι κορμὶ ἀπὸ τὸ κορμὶ, ψυχὴ ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ τόπου. Ἄν μπορούσαμε νὰ τίς μετατοπίσουμε ἀνάμεσα στὰ βουνά τὰ ἐλληνικά, θὰ τὸ βλέπαμε μονομιᾶς, πόσο ἀταίριαστες καὶ πόσο ἀχρηστες θάταν. Στὴν Αἴγυπτο δὲν ξαφνιάζουν. Κι ὁχι μονάχα, γιατί τὸ μάθαμε, πὼς κάπου κεῖ πέρα εἶναι στημένες, μὰ καὶ γιατί δεμένες εἶναι μὲ τὴν ὀλόγουρα πλάση καὶ μὲ τὸν τόπου τὸ νόημα. Μιὰ δύναμη, πού δὲν τὴ φόβιζε παρὰ ἡ ἴδια τὴν ματαιότητα, μὲ τρόπο καλῦτερο δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐκφραστεῖ. Παρόμοια ἐκφραση ὑπάρχει παντοῦ. Στὴν Μέμφιδα, μὲ τὴν ἀλαβάστρινη Σφίγγα καὶ τοὺς ὑπτίους Ραμσῆδες τοὺς κολοσσικούς, στὴν ὑπόστεγη αἰθουσα τοῦ Καρνάκ, στὸ Ραμεσσεῖο, στὸ ναὸ τοῦ Λοῦξορ, στοὺς τάφους τῆς βασιλικῆς κοιλάδας, στὸ ναὸ τῆς Χατσεψούτ, στὸ Ἐντοφ, στὸ λατομεῖο ἀκόμα τοῦ ρόδινου γρανίτη στὸ Ἀσσουάν, ὅπου πελώριος βρίσκεται ξαπλωμένος ὁ ὀβελίσκος, πού δὲν πρόφτασε νὰ ξεκολλήσει ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς. Ἡ συνείδηση τοῦ ἀπεριόριστου δὲν εἶναι μονάχα μιὰ συνείδηση μεγαλείου· εἶναι κ' ἓνας τρόμος ἀνέκφραστος μπροστὰ στὸ χῶρο τὸν ἄδειο.

μπροστά στη φθορά. Γενιές ανθρώπων ἀπειράριθμες ἔβρεξαν μὲ τὸν ἰδρώτα, μὲ τὸ δάκρι καὶ μὲ τὸ αἷμα τους τὰ γιγάντια κομμάτια τοῦ γρανίτη ποὺ κατέβαιναν μὲ τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Νουβίας στὶς Θῆβες, στὸ Ἐντφοῦ, στὸ Δέλτα, τριακόσια κι ὀχτακόσια καὶ χίλια διακόσια χιλιόμετρα μακριά, γιὰ νὰ διαιωνίσουν τὴ μνήμη τῶν ἡγεμόνων. Καὶ κείνες οἱ γενιές περνούσαν καταδικασμένες σὲ βέβαιο θάνατο· ὁ τάφος τους εἶταν ἕνας λάκκος φτωχός, ποὺ τὸν ἀφάνιζε ὁ χρόνος. Μὰ σήμερα κ' οἱ μούμιες οἱ βασιλικές, τυλιγμένες στὰ φθαρμένα τους ἐντάφια, μᾶς κοιτάζουν μὲ τὰ παγωμένα τους μάτια, γεμάτες ἀπορία κι ἀπελπισμό, στὶς αἰθουσες τοῦ μουσεῖου στὸ Κάιρο. Κάπως θὰ τὸ νιώθουν καὶ κείνες, πόσο μάταιο πράγμα εἶναι ἡ μάχη μὲ τὴ ματαιότητα. Ναί, ἀναδίνουν μελαγχολία βαρύνουσα αὐτὰ τὰ λείψανα κι αὐτὰ τὰ χτίσματα καὶ μιὰ παράδοση ὁμορφιά μέσα στὸ φῶς τὸ λάγνο καὶ τὸ πηχτὸ τῆς Ἀνατολῆς!

Τὸ πνεῦμα τῆς ἐρημιᾶς, ποὺ κάνει τόσο

ζεστὴ καὶ τόσο πολύτιμη τὴ ζωὴ, πλάθει, κατὰ τὸ θέλημά του, καὶ τὴν αἰσθητικὴ ὁμορφιά. Ἄς θυμηθοῦμε τοὺς κολοσσικούς Μέμνονες στὴν κοιλάδα τοῦ Λοῦξορ, ἀνάμεσα στὰ πράσινα χωράφια, περιχυμένους ἀπὸ τὸ πορφυρὸ λυκόφως τῆς Ἀνώ Αἰγύπτου. Καθισμένοι στὰ μεγαλόπρεπα ἑδρανά τους, κομματιασμένοι, καταφαγωμένοι, φθαρμένοι, ἀνασαίνουν ὁλόγυρά τους τὴν ἐρημιὰ, ἕνα στέρφο, ἀλαζονικὸ καὶ καταφρονεμένο μεγαλεῖο. Ἀντέχουν ἀκόμα στὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, μὰ πῶς ἀντέχουν οἱ θλιβεροὶ αὐτοὶ κολοσσοί! Στεθῆκαν, γιὰ νὰ νικήσουν τὸ ἄδειο κ' ἐγίναν οἱ ἴδιοι τὸ ἄδειο, μιὰ ζοφερὴ κατάθλιψη μέσα στὸ κατάχρυσο φῶς. Ὅμορφιά καμιά δὲν κατέχουν κι οὔτε θὰ μπορούσαν νὰ κατέχουν ποτέ. Μὰ εἶναι ἕνα θαυμάσιο σύμβολο, τὸ σύμβολο τῆς ἀνθρώπινης μοίρας ποὺ βάλθηκε νὰ παλαίψει μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὸ χῶρο καὶ ποὺ πέτυχε τὴ νίκη κ' ἔφτασε ἴσαμε τὸ σήμερα, παρόμοια μὲ τὸν καταταστικισμένο ἄρματοδρόμο!

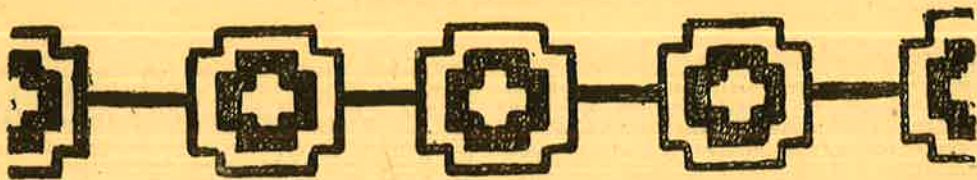
Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Γ. ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΟΡΦΗ ΣΕ ΕΚΣΤΑΣΗ, 1962

Ο ΜΗΝΑΣ ΤΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΩΝ

Περαισσότερο ἀπὸ τὸν «Αὐγουστο τῆς Θεομήτορος» τοῦ Παπαδιαμάντη, περισσότερον ἀπὸ τὸν Μάη τῶν Καθολικῶν, τὸν ποιητικὸν «mois de Marie», γιὰ μᾶς στὴν Πόλῃ ὁ μῆνας τῆς Παναγίας ἦταν ὁ Μάρτης. Διπλὸ σύμβολο θρησκευτικὸ κι' ἔθνικόν, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ ἔμπαινε γέμιζε τὶς ψυχὰς ὅλων μας ἐκεῖ μὲ τὴ γλυκύτερη προσδοκία. Στὴν προσμονὴ αὐτῆς τῆς μεγάλης μέρας τῆς 25 Μαρτίου, τὸ πρῶτον μῆνυμα τῆς "Ανοίξης πρόσδινε μιὰ ξεχωριστὴ γοητεία. Πρὶν πρασινίσουν ἀκόμα καλὰ-καλὰ οἱ φλαμουριές καὶ τὰ πλατάνια τῶν δρόμων, τὰ «σαλκήμια» τῶν ξυλένιων σπιτιῶν, ποὺ τ' ἀγκαλιάζουν μὲ τὶς πολυκλαδὲς περιπλοκάδες τοὺς τὶς ἀναρριχημένες ὡς τὰ κεραμίδια, παραποτισμένα ἀπ' τὶς χειμωνιάτικες βροχὰς καὶ τὶς ὑγρασίας τῆς Πόλης, ἀνθίζουν πρώϊμα, κι' ἀπ' τὴν ἀκμὴ τῆς δοξασμένης τοὺς ἀνθοβολῆς ἔρριχναν τὰ λουλούδια τοὺς στοὺς διαβάτες—βροχὴ ἀνθινὴ κέτασπρη καὶ λιλά καὶ τριανταφυλλένια. "Ἔτσι αὐτὲς οἱ ὀλάνθιστες βότρυς, οἱ κρεμασμένες σάν λιλά πολυκάντηλα ἀπάνω στὰ θλιβερά ξυλένια σπίατα, κι' ἡ αἰώνια ἀνανέωση τῆς ὀργιαστικῆς χλωρωσιᾶς ποὺ ξεπηδοῦσε μέσ' ἀπ' τὶς ρωγμὰς τῶν τειχῶν, καὶ σκέπαζε τὰ ἱστορικὰ χαλάσματα καὶ τὶς σκουριασμένους τοὺς σιδερόπορτες, ξεγελοῦσαν κάθε χρόνον τοὺς δοκιμασμένους ἀνθρώπους μέσα στοὺς κύκλους ποὺ χάραξαν γύρω τοὺς τὰ περάσματα τῆς ἱστορίας.

Τὸ ὕψος Φανάρι—τὸ κοιμητήρι τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων, ξυπνοῦσε τότε ἀπὸ τὴ βάρυπνη περισυλλογὴ τοῦ, ποὺ μὲ τὰ χρόνια εἶχε ἐξελιχθῇ σὲ μιὰ στωϊκότητα καὶ σὲ μιὰ νάρκη. Κι' ὅταν οἱ καμπάνες τῶν Χαιρετισμῶν δονοῦσαν τὸ δειλινὸ κάθε Παρασκευῆς τὸν κορεσμένο ἀπὸ μυστικοπάθεια αἰθέρα, ἡ Βυζαντινὴ ψυχὴ πρόβαλλε μὲ ὅλα τὰ νοητὰ καὶ τὰ ὑπερβατὰ, ἀχνὴ λυρικὴ ὀπτασία, ποὺ φανερώθηκε στὶς στροφές τοῦ ποιητῆ τῆς Πόλης :

*Σημαίνει ἡ ὥρα τῶν ὥρων
Κι' ὡς τὶς κορφὲς ἀγιάζει ἡ Δύση
Σπερνάζουσαν τὰ ἡγερά νερά
Στὸ σύθηρον ξωκκλήσι :*
Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε !

*Στὸ Εἰκόνημα τὸ ἀπόβαθρον
Κρεμνίζεται ἀχνὸ καντήλι.*

*Ὡς δέηση ἄλικη θλιβεται
Μπρός σου τὸ ἄρρωστο δεῖλι :*
Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε !

*Ἀσκήτευαν οἱ ἀγάπες μου
Στοῦ ἀβόλεστον τὴ θύρα
Κι' ἡρῶες εἴναι τὰ ἐντάφια
Νὰ τῆς ἀλείψῃς μύρα :*
Χαῖρε Νύμφη Ἀνύμφευτε !

Ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος μὲ τοὺς 24 ὁμοῦς τοῦ, ἔχει τὴ θέσιν τοῦ μέσου στ' ἀφθάρτα ἀριστουργήματα τῶν αἰώνων. Μόνον στὸ Φανάρι ὅμως, μέσα στὸν ἱερὸ Πατριαρχικὸ Ναό, ποὺ εὐδοιάζει ὅλος ἀπὸ μύρα πολῦτιμα σμύρνας, ἀλόης, βενζόης καὶ νάρδου—σταθμὸς δακρύβρεχτου προσκυνήματος—μπορεῖ νὰ βρῇ τὴν ὀλοκλήρωσίν του. Μὲ τὰ μηνύματα τῶν ἀλλοτινῶν καιρῶν ἡ ποίηση τῶν ὕμνων τοῦ Βυζαντίου μὲ τὴ ρυθμικὴ φραστικὴ καὶ τὴν ὑπερούσια χάρι, σκόρπιζε στὶς ψυχὰς τῶν πιστῶν μιὰν ἀκαθόριστὴ μεταφυσικὴ ἀγωνία, ἕνα διάχυτον λυρικὸ δέος, μὲ τὴ διάθεση τῆς ἐξασύλωσης καὶ τὸν ἔντονον ψυχισμό τῆς. Ἡ Ἀκολουθία αὐτῆς βρίσκει ἄμεση ἀνταπόκρισιν στὴ μυστικοπάθει ψυχῇ τοῦ Παπαδιαμάντη ποὺ γράφει : «Ἐν τῷ προκειμένῳ ὕμνῳ ἀπαντῶσιν ἐμπνεύσεις ἀκραίφνεστάτης ποιήσεως... Ἡ δι' ὅλου τοῦ ποιήματος διήκουσα ἰδέα, εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς θείας Σοφίας ἀπέναντι τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀνθρώπινης διανοίας πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ ἡ προσκύνῃς τῆς Παναγίας...».

Μὰ καὶ στὴν ποίηση τοῦ Παλαμᾶ βρίσκομε συχνοὺς ἀντίλαλους τῆς Βυζαντινῆς αὐτῆς ὕμνωδίας, κι' ἀντιπαγγίσματα τῆς μελιχρῆς ἀκτινοβολίας ποὺ ἀναδίδει : Στὴ «Φλογέρα τοῦ Βασιλῆα» ὁ Ποιητὴς μὲ τὴν ἔνθεον πνοὴν γιὰ νὰ δοῇ τὴν Παναγίαν, δανεῖζεται στίχους καὶ στροφὰς ἀπ' τὴν Ἀκολουθία τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου :

Ὑπέρομας Στρατήγισσα, σ' Ἐσὲ τὰ νικητήρια.

Μ' Ἐσὲ ξημέρωσε ἡ χαρὰ καὶ οὐεῖ ἡ κατὰρα.
[Πῆρε

Μ' Ἐσὲ, Μητέρα, κι' ὁ Θεὸς τὴν ὡμορφίαν τοῦ
[βρέφους.

Κι' ὁ γέρον-Κόσμος ἄλλαξε καὶ νιὸς ξανασηλώθη.

Σκέπη τοῦ κόσμου πῶς πλατεῖα ἀπ' τὸν κόσμον, σὲ
[σκοτάδι

*Πύρινε στύλε οδηγητή, καὶ τῆς ψυχῆς λιμάνι,
καὶ ποταμὲ πού μᾶς κυλᾷς τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα.*

*Ἄγνὸ βιβλίον καὶ ζωντανό, πού τῶχει σφραγισμένο
τὸ Πνεῦμα, ῥόδο ἀμάραντο, πύρινε θρόνε, χαῖρε!*

*Ψηλότερη ἀπ' τοὺς οὐρανοὺς τῆς γῆς τὸ θέμελο
[εἶσαι.*

*Ψηλότερη ἀπ' τοὺς οὐρανοὺς, πὺ καθαρὴ ἀπ' τὸν
[ἥλιο*

*καὶ πὺ ἀκριβὴ ἀπ' τὰ Χερουβείμ, πὺ δοξασιμένη
[ἀκόμα.*

*Κι' ἀπὸ τὰ Σεραφεείμ, Ἐσὺ, στάμνα τοῦ θεοῦ
[μᾶνα!*

Κάθε χρόνο, τὸν Μάρτη, τὸν μήνα τῆς Παναγίας, πηγαίναμε τακτικὰ στὸ προσκύνημα τῆς Βυζαντινῆς Μονῆς τῆς Χώρας, —τὸ σημερινὸ «Καχριε Τζαμί», —πού σώζεται ἀκέραια σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ λόφους τῆς Πόλης, ἐπάνω ἀπ' τὸ Φανάρι. Γύρω μας, τὰ βουνὰ τῆς Ἐφτάλοφης, τυλιγμένα ἀκόμα μέσα σ' ἀσημιεὶ ομίχλες, ἀρχίζουν νὰ δοιοῦνται ἀπ' τῆς Ἀνοιγῆς τὴν πρώτη ἀνατριχίλα. Μέσα στὸ κέντρο τοῦ πανοράματος, τὸν Κεράτειο, τὴν «Ἀργυρολίμνη» τῶν Βυζαντινῶν, τὰ γλυκά νερά τῶν δυὸ ποταμῶν τοῦ Κεάτ - Χανέ ἔσμιγαν μὲ πλῆθος ρεῦματα, γλαυκά, κρυστάλλινα καὶ σμαραγδένια, πού ἔπλεκταν τὰ ὑγρά τους δίχτυα. Κι' ἀπάνω μας, οἱ οὐρανοὶ τῆς Πόλης, καθρέφτες τῆς μεγάλης ἱστορίας τῆς πού ἀντιφέγγιζαν τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, σκορποῦσαν χάρδια αἰθέρια, ντύνονταν φλόγες πολεμόχαρες καὶ χλωμάδες παρακμῆς, χρυσόνονταν μὲ φωτιεὶ ὀργῶν, περιβάλλονταν μὲ δοξασιμένες αὐτοκρατορικὲς πορφύρες, βάφονταν μὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων... Μειδίουσαν μὲ ῥόδινοὺς γλυκασμοὺς καὶ συννέφιαζαν μὲ θυμοὺς ἔνθεους πού προμνηοῦσαν καταγίδες.

Ἡ «Μονὴ τῆς Χώρας» εἶνε μιὰ Ἑκκλησία τῆς Παναγίας ἀπὸ τίς πεντακόσιες βυζαντινῆς Ἑκκλησίαις τῆς Πόλης, ἀφιερωμένη στὴν Πολιοῦχο Παρθένο, τῇ Χριστιανικῇ Ἀθηνᾷ τοῦ Βυζαντίου. Μονὴ τῆς Χώρας. Κάθε τι τὸ Βυζαντινὸ, κρύβει ἓνα σύμβολο βαθύ, ἓνα μυστικιστικὸ θρόλο. Ἡ Παναγία εἶναι ἡ χώρα τῶν ζώντων. Ἡ Χώρα ἡ ὁποία ἐχώρησε τὸν Ἀχώρητον. Ἐτοί ἐρμηνεύουν οἱ ἱστορικοὶ τ' ὄνομά της.

Ἡ γυναικα τοῦ καλοκάγαθου Χότζα τοῦ τζαμιοῦ μᾶς ἄνοιγε πρόθυμα μὲ τὸ «μπαχτοῖσι» πού τῆς δίναμε τὴν ἀρχαία κλειστὴ σιδερόπορτα, μὲ τὰ πελώρια κλειδιά πού ἔτρεχε νὰ φέρῃ ἀπ' τὸ γειτονικὸ τους σπιτάκι. Ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ πρώτου νάρθηκος βλέπαμε τίς ἀχτίδες τοῦ ἡλιοῦ νὰ σπάζουν τὰ βέλη τους ἐπάνω στὰ δόχρυσα μωσαϊκὰ τοῦ ναοῦ, τὰ ποικιλμένα μὲ τὴ ζωηρότερη Βυζαντινὴ πολυχρωμία. Τὸ φόντο τῶν πολύτιμων αὐτῶν τοιχογραφιῶν φαντάζει ὁλόχρυσον. Κι' ἀπάνω στὸ ἀγνὸ χρυσάφι τοῦ ἀνιστορεῖται ἡ ζωὴ τῆς Παναγίας, ἀπὸ

τὴν πρώτη στιγμή πού ἀνοίγει τ' ἀνύοπτα βρεφικὰ μάτια τῆς στὸ Φῶς τῆς Ζωῆς, ὡς τὴ στιγμή πού δοξάζεται ἀπ' τὸ θεῖο μήνυμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μὲ τὴ θεία σύλληψη, κι' ἐξαγιάζεται ἀπὸ τὸν μητρικὸ πόνο, μὲ ὁλοὺς τοὺς διάμεσους σταθμοὺς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, πού εἰκονίζονται ρεαλιστικὰ μέσα σ' ἓνα πλῆθος λεπτομερειῶν ἐπεισοδίων. Κύκλος ἱλαρώτατος πού κλείνει μὲ τὸ δραματικὸ πέρασμα τοῦ Θεανθρώπου, ἐπάνω στὴ γῆν αὐτὴ τῶν στεναγμῶν μᾶς. Μὰ τὸ κυρύφωμα τοῦ ἐκφραστικοῦ μεγαλείου καὶ τῆς αἰσθητικῆς ὑπεροχῆς συγκίνησης πού μεταγγίζουν οἱ ψηφιδωτὲς εἰκόνες ἀπὸ πολῦτιμα πετράδια καὶ γυαλιὰ πολυχρώμα, εἶναι στὰ δεξιὰ τοῦ Νάρθηκος ἡ «Λήσις» —μιὰ εἰκόνα ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, πού συγκεντρώνει ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὸν Χριστό, ὄρθιο σὲ μιὰν αὐστηρὴ στάση πού ἀποπνέει ὅλο τὸ μυστήριο τοῦ φριχτοῦ θυσιασμοῦ τῆς θείας ἐπιβολῆς πού παλεῦει μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἐγκατέριση, καὶ τὴν Παναγία μὲ τὴ σπαραχτικὴ διαίσθηση τοῦ μητρικοῦ πόνου διάχυτη στὴ θεία μορφὴ τῆς. Ἐπάνω στὸ θόλο, ἡ Βασίλισσα τῶν Οὐρανῶν δοξάζεται ἀπ' τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς βασιλεῖς. Μέσα ὁ Ναός, βυθισμένος στὴν ὑποβλητικώτερη σιωπῇ, ἔχει ὡς μόνη διακόσμηση ἓνα μεγάλο μωσαϊκὸ πού εἰκονίζει τὸν Εὐαγγελισμὸ τῆς Θεοτόκου. Εἶναι ὁ ἐξαγιασμός καὶ ἡ ἀποθέσις τῆς Παρθένου μέσα σὲ μιὰν ἐνδόμυχη γαλήνη.

Πόση διαφορὰ ἔχει ὁ Βυζαντινὸς Ἀρχάγγελος ἀπ' τοὺς Ἀρχαγγέλους τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγενήσεως, πού εἶδα στὴν Ἐκθεση τῶν «Εὐαγγελισμῶν» ἓνα καλοκαίρι στὴ Βενετία πρὶν ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια... Πόσες παραλλαγές ἐπάνω στὸ ἴδιο θέμα!

Σὲ καμμιά μουσικὴ δὲν θὰ βροῦμε παρόμοιο πλοῦτο. Μόνο στοὺς Ἰταλοὺς τῆς Ἀναγενήσεως καὶ σὲ λίγους διαλεχτοὺς Φλαμανδοὺς θὰ συναντήσωμε αὐτὰ τὰ θαύματα τῶν παραλλαγῶν τῆς ἀτμοσφαιρᾶς καὶ τῶν ἐκφράσεων ἐπάνω στὴ θεία μορφὴ τῆς Παναγίας. Τὰ θαύματα αὐτὰ παρελαύνουν τώρα ὁλοζώντανά ἐμπρὸς στὰ μάτια μου, μὲ μόνη τὴν ἀναπόλησίν τους. Πόσες Παναγίες ἐκεῖ ἐπάνω στὸν τελευταῖον δροφὸ τοῦ Παλάτζο Πέζαρο —στὸ ὕψος τῶν καμπαριῶν καὶ τῶν πουλιῶν πού πετοῦσαν πλῆθος —λουσιμένες μέσα στὸ φῶς τοῦ διελινοῦ, καὶ στίς γαλάζιες ἀνταύγειες τῶν βελούδων πού σκέπαζαν ὅλους τοὺς τοίχους... Παραλλαγές θεσπέσιες ἐπάνω στὸ ἴδιο μοναδικὸ θέμα. Ὅλες ἀνιστοροῦν τὴν ἴδια μυστηριακὴ σκηνή, μὲ παραπλήσιες σκηνογραφίες, κι' ὅμως καμμιά εἰκόνα δὲν μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη.

Ἐκθεση «Εὐαγγελισμῶν»... Ἐβλεπες ἐκεῖ μέσα Παναγίες ὁλόχαρες νὰ λάμπουν

στό φῶς τῆς χαραυγῆς, καὶ Παναγίες θλιμμένες μέσα σ' ἓνα θαμπόχρωμο βράδυ. Παναγίες ντυμένες με ροῦχα βασιλικά, βαρύτιμα, καὶ Παναγίες μοναστικές, μέσα στὴν αὐστηρῇ, λιτῇ περιβολῇ τους. Ὅλες σκύβουν στοχαστικά ἢ αἰσθαντικά ἐμπρὸς στοθεῖο Μηνυτή, ποὺ τίς χαιρετᾷ μέσα σ' ἓνα φρικίασμα τῶν ἀρχαγγελικῶν φτερῶν του.

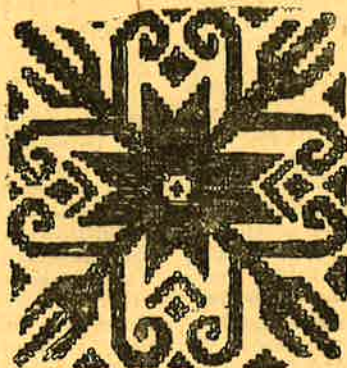
Ἕνας μεγαλοφάντατος Ἰταλὸς ζωγράφος, ὁ Σιμόνε Μέμμι, τοποθετεῖ τὴν ἀνίδα Παρθένα σὲ θρόνο μαρμαροσκαλισμένο. Ἀτενίζει με δέος τὸν ὀλόχρυσο Ἄγγελο ποὺ ἔρχεται μέσα σ' ἀργυρὴ φωτονεφέλη. Νομίζεις πῶς ζητᾷ νὰ κρυφτῇ μέσα στο μεγάλο θρόνο τῆς, τόσο μεγάλο γιὰ τὴ μικρόσωμη Κόρη, ποὺ φοβάται τὸν ὠραῖο Ἀρχάγγελο τὸν στεφανωμένο με μύρτα, ποὺ τῆς προσφέρει ἓνα κλάδο μυρτιάς βαθύχρωμο καὶ θλιβερό, ἀντὶ τοῦ συμβολικοῦ κρίνου τῶν Εὐαγγελισμῶν τῶν ἄλλων Ἀρχαγγέλων. Ἡ μικρὴ Παναγία τοῦ Μέμμι φοβάται τὸ ἀντίκρουσμα τοῦ ἀξεδιάλυτου Μυστηρίου ποὺ ἔρχεται μέσα σ' ἓνα ὑποβλητικό σκίῳφως. Μὰ ἡ Παναγία τοῦ Μποτιτσέλλι ἀποζητᾷ τὸ φῶς. Κάθεται πρόσχαρη ἐμπρὸς σ' ἓνα παράθυρο ἀνοιχτὸ πρὸς τὴν πανοραματικὴ θέα μιᾶς πόλης πολυδαίδαλης, με λόφους ὀλοσπαρμένους, με σπίτια παράξενα, καὶ μ' ἁγιασμένα ποτάμια. Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ντυμένος με πορφύρα, τὴν ἀτενίζει με θαυμασμό, με λατρεία, καὶ με βαθειὰ συμπόνια...

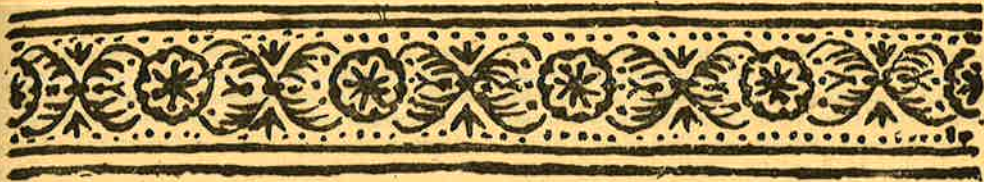
Ἡ Παναγία τοῦ Ὁρκάνια, σοβαρὴ καὶ συγκεντρωμένη σὲ μιὰ ψυχικὴ ἐνόραση, μοιάζει με σοφὴ Ἠγουμένη αὐστηροῦ μο-

ναστηριοῦ, ποὺ δέχεται με ἐγκαρτέρηση τὸν θεῖο Ἀπεσταλμένο. Εἶναι νέα στοχαστικὴ καὶ πικραμένη, ἐτοιμὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ κάθε μαρτύριο, προτείνοντας τὸ ἀδύναμο στήθος τῆς στὴ ρομφαία τοῦ πόνου. Τὸ χλωμὸ πρόσωπό τῆς προδικάζει τὴν πίκρα. Οἱ Παρθένες τοῦ Ἀνιολο Γκάττι, λευκὲς καὶ γαλάζιες μέσα σ' ἐσθῆτες ἀπλὲς καὶ στενόμακρες, μοιάζουν μεσαιωνικὲς πριγκηπέσσοις κλεισμένες μέσα σ' ἀπροσπέλαστους πύργους... Κι' ἡ Παναγία τοῦ Μπαλντοβίνι θυμίζει πυργοδέσποινα ἐπουράνιου θρόλου. Ὁ «Εὐαγγελισμὸς» τοῦ Γκρέκο κρύβει ὅλο τὸ ἀξεδιάλυτο μυστήριό τῆς Θεῆς Ἐπιφοίτησης, χωρὶς κανένα μάταιο διακοσμητικὸ στοιχείο. Κάτω ἀπὸ ἓνα κιονόκρανο Ἑλληνικοῦ ρυθμοῦ, ἡ Παρθένα προὔπαντᾷ τὸν Ἀρχάγγελο με τὴ σχεδὸν ἀθώρητη μορφή, τυλιγμένο μέσα σὲ βαρὺ μανδύα ὀλόλευκο ποὺ μοιάζει με μοναστικὸ ράσο. Κι' ἡ Παναγία εἶναι κι' αὐτὴ περιτυλιγμένη ὀλόκληρη μέσα σὲ πέπλα πυκνά, ποὺ σχηματίζουν γύρω τῆς ἀμέτρητες πτυχές. Καὶ οἱ δύο μορφές μένουν ἀνεξερεύνητες. Ὅλο τὸ μυστήριό κρύβεται μέσα στὶς πτυχές τῶν θεῶν φορεμάτων.

Μὰ ὅλο τὸ φῶς τὸ ἀπόκοσμο ἐκπορεύεται ἀπ' τὸν «Εὐαγγελισμό» τοῦ Λεονάρδου ντὰ Βίντσι. Ὁ Ἀρχάγγελος ἔρχεται μέσα στὸν κῆπο τῶν κυπαρισσιῶν, βυθισμένο στὶς σκιές καὶ στὸ ἐπερχόμενο σκοτάδι. Τὸν ἀτενίζει ἡ Παναγία, ξανθὴ, ἀνέρεη ὀπτασία, ποὺ τὸ θεῖο τῆς μέτωπο ἔχει συνάξει ὅλο τὸ φῶς...

ΣΟΦΙΑ Κ. ΣΠΑΝΟΥΔΗ

Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

[ΕΚΤΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ*]

Σκέπτομαι, προτού αρχίσω την ομιλία που σκοπό της έχει να τιμήση τη μνήμη του Κωστή Παλαμά, πώς συμφωνότερο ὕσως με τὸ πνεῦμα τῆς πρόσκλησης τοῦ «Ἀθηναίου» θὰ ἦταν ἂν τὸ θέμα τῆς δὲν ἀφοροῦσε τὸν Παλαμᾶ καὶ τὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ τὸν Παλαμᾶ καὶ τὴν ἐποχὴ του. Παλαιὰ συνήθεια θέλει, ὁ ὁμιλητὴς, στὶς περιπτώσεις αὐτές, νὰ περιορίζεται στὶς ἐγκωμιαστικὲς γενικότητες καὶ νὰ διερευνᾷ τὸ θέμα του γιὰ ν' ἀνιχνεύσῃ τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ τὸν βοηθοῦσαν νὰ προβάλῃ στὸ ἀκροατήριό του ἀκόμη πὺδ μεγαλωμένη τὴ μορφή ποὺ με κοινὴ συναίνεση ὅλοι—καὶ ὁμιλητῆς καὶ ἀκροατῆς—πιστεύουμε μεγάλῃ. Αὐτὸς θαρρῶ πὺς εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τῶν μνημόσυνων ομιλιῶν. Θὰ ἤθελα ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή νὰ διευκρινήσω πὺς αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ δική μου πρόθεσις. Γιὰ δύο λόγους: Ὁ ἕνας εἶναι, ὅτι ἡ ποιητικὴ προσωπικότητα τοῦ Κωστή Παλαμά, γεμίζοντας μισὸν αἰῶνα τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔχει ἐξασφαλίσῃ ἀδιάσειστο τὸ βάθος τῆς. Ἡ μορφή του εἶναι σταθερὰ περιγεγραμμένη, οἱ διαστάσεις τοῦ πνευματικοῦ ἀναστήματος τοῦ Ποιητῆ ἔχουν ἐπιβληθῇ στὴν κοινὴ συνείδηση. Ὁ ἄλλος λόγος εἶναι ὅτι οἱ μορφῆς ἀκριβῶς αὐτὲς ποὺ δὲν ἔχουν περάσει μόνο στὴν ἱστορία, ἀλλὰ κ' ἔχουν γράψῃ τὴν ἱστορία—κ' ἐννοῶ πάντα τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος—ἀποτελοῦν μεγέθη διαρκῶς παρόντα καὶ παρακινοῦν τὴν ἀδιάλειπτῃ δοκιμασίᾳ τῶν αἰσθημάτων, τῶν αἰσθητικῶν μας κριτηρίων, τῆς συνείδησής μας, τέλος—γιατί, ὅταν πρόκειται νὰ σταθοῦμε σὲ μίαν ἐποπτικὴ σκοπιὰ γιὰ ν' ἀντικρύσουμε τὸ πεδίο ποὺ ἀπλώνεται μπροστά μας, τὸ βλέμμα μας ἀναγκάζεται νὰ σταματήσῃ, εἴτε τὸ θέλει εἴτε μὴ, στὸν ὅριο ποὺ προβάλλει ὁ γεωμετρικὸς δρῶν. Νομίζω πὺς οἱ δύο τοῦτοι λόγοι ἐξηγοῦν κάπως καὶ τὴν ἐκλογὴ μου ἀνάμεσα στὶς δύο ἐποχές—τὴν ἐποχὴ του καὶ τὴν ἐποχὴ μας—ἀπ' ὅπου θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ σήμερα γιὰ ν' ἀντικρύσω τὸ μέγεθος: Παλαμάς.

Ἄλλ' εἶναι καὶ κάποιος ἄλλος λόγος, αὐτὸς ὁμιλῶς ἐντελὲς προσωπικός, ποὺ ἐβά-

ρυνε στὴν ἐπιλογή μου: Τὸν Παλαμᾶ καὶ τὴν ἐποχὴ του—τολμῶ νὰ τὸ ὑπενθυμίσω—ἐπεχείρησα νὰ ἐξετάσω σὲ μίαν ἀρκετὰ ἐκτενῇ μελέτῃ, ἀπὸ καιρὸ συμπληρωμένη, ποὺ ἀπλώνεται σὲ πέντε πολυσέλιδους τόμους¹. Γιὰ μένα, συνεπῶς, ὁ Παλαμᾶς μέσα στὴν ἐποχὴ του, ἐρμηνευτῆς τῆς ἐποχῆς του, πρωταθλητῆς τῆς ἐποχῆς—ὁ Παλαμᾶς μὴ ὀλόκληρῃ ἐποχῇ—ἀποτελεῖ μίαν περαιωμένη, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ κριτικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὑπόθεσις. Νομίζω ἄλλωστε πὺς ὁ σημερινὸς ἀκροατὴς θὰ ἤθελε περισσότερο νὰ σταθῇ κι αὐτὸς μαζί μου στὴ σκοπιὰ τοῦ παρόντος γιὰ ν' ἀναψηλαφήσουμε μέσα στὴν ψυχὴ μας τὰ κατάλοιπα τῶν παλαμικῶν ἐπιδράσεων, ἀφοῦ ἡ εἰσβολὴ στὸ κλίμα τοῦ ποιητῆ ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ σ' ὅποιον δὴποτε στιγμή τὸ θελήσουμε. Τὰ βιβλία του εἶναι πάντοτε μίᾳ γοητεία ἀκαταμάχητη. Ὅταν, λοιπόν, ἡ τιμητικὴ πρόσκλησις τοῦ «Ἀθηναίου» με ὑποχρέωσε ν' ἀναπολήσω τὸν Παλαμᾶ καὶ νὰ βρεθῶ πάλιν στὴν ἀτιμωσφαῖρα τῆς δικῆς του, δὲν τῆς ἔμεινα αἰχμάλωτος, δεσμώτης τῆς, ὅπως ἄλλοτε. Δὲν ἀναζήτησα ἀνάμεσα σ' ἀνέκδοτα ἀκόμη χαρτιά μου τίς ἐντυπώσεις, τίς συγκινήσεις, τίς ἀντιδράσεις ἀπὸ τὴ ζεστὴ ἐπαφὴ με τὸ ποιητικὸ ἐκεῖνο σῶμα ποὺ ἐπὶ μῆνες πολλοὺς—καὶ σὲ μικρὰ χρόνια—με προκαλοῦσε καὶ με παρακινούσε ν' ἀναζήσω ἀναδρομικὰ τίς δικές του συγκινήσεις, τὰ δικά του αἰσθήματα, τοὺς δικούς του παλμούς. Ἐψάξα μόνο βαθειὰ μέσα μου νὰ συναντήσω τὸ ἀπόθεμα, τὸ θησαύρισμα τὸ ποιητικὸ, τὴν ἀποκρυσταλλωμένην ἐντύπωση ἀπὸ τὴν περιπλάνησι ἐκείνῃ ἐπάνω στὴ θάλασσα τῶν στίχων ὅπου ἀπὸ τὰ νεανικὰ χρόνια ταξίδευα με τὸ ὀλάρμενο ποιητικὸ καράβι ἄτακτα, ἔπειτα με περιέργεια καὶ προσδοκία, ὕστερα με ἀγάπη, κατόπιν με πάθος, ἀργότερα με κάποιαν ἄρνησι πειστωμένη, ἔπειτα πάλιν με προσοχὴ, με διάθεσι κριτικὴ, ὅπου σὺ τὸ τέλος με κατανόησι—καὶ ἔς μου ἐπιτραπῇ νὰ τὸ πιστεύω—με ὥριμην ἐμπειρία ποὺ γνωρίζει νὰ προσδέχεται ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπορρίπτει.

Δὲ μπορεῖ σίγουρα νὰ ἐνδιαφέρει τὸν

(*) Ὁμιλία ποὺ διαβάστηκε στὸν μορφωτικὸ σὺλλογο «Ἀθηναίων» στὶς 5 τοῦ Μάρτη, ἀπ' ἀφορμὴ τῆς 50ῆς ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Ποιητῆ.

1. Ἀπὸ τοὺς τόμους τούτους ὁ Α' ἔχει ἐκδοθῇ στὰ 1944. Ὁ Β' θὰ κυκλοφορήσῃ σὲ λίγους μῆνες ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Ἀετός».

ἀκροατή ή προσωπική μου περιπέτεια με την ποίηση του Κωστή Παλαμά. Μά θαρρώ πώς ο καθένας μας θά είχε νά διηγηθῇ μιὰ κάποια Ιστορία από τήν ἀναστροφή του με τό πνεύμα τοῦτο τό ἀνήσυχο καί τό ἐρευνητικό, τό διαρκῶς ἀγρυπνο καί διαρκῶς ἀπληστο, πού εἶχε τήν καταπληκτική εὐκαμψία ν' ἀνεβοκατεβαίνει τήν κλίμακα τῶν παράφορων ἐνθουσιασμῶν καί τῶν πικρότερων καταθλίψεων. Ἡ ἐποχή του τόν εἶχε κατὰ κάποιο τρόπο παραμερίσει ἢ μᾶλλον ἡ ἴδια ἡ ἐποχή προσπάθησε νά παραμερίσει ἀπό κείνον. Θρεμένη μέ τή μονοχορδῆ μελωδία—ὁ Σολωμός ἦταν μιὰ ἄλλη περιοχή—ἐξοικειωμένη μέ τήν ἡθογραφία τῶν ἀσθημάτων καί μέ τή ζωγραφία τῶν τοπίων, μέ τό ἔμμετρο ἀφήγημα καί μέ τοὺς ἀπλοῦς τόνους πού ὑποβίβαζαν τήν ποίηση στό στιχουργημένο χρονικό τοῦ καθημερινοῦ γεγονότος μίᾳ φτωχῆς σέ πνευματικήν ἀνησυχία ζωῆς—κ' ἴσως γιά τοῦτο πιδ εὐτυχισμένης—ἡ ἐποχή τοῦ Παλαμά στάθηκε δύσπιστη, ὅταν δέν ἦτάν ἀπροσχηματίστα ἐχθρική, στίς τολμηρές ἐκείνες πτήσεις πού ἔφερναν τόν Ποιητή σέ παντεποπτική σκοπιά. Ἀπό τὰ ὕψη ἐκείνα πρόσβλεπε πρὸς τήν πορεία τοῦ ἔθνους του, ὅχι μόνο στήν ἐπική Ιστορικότητά της, ἀλλά καί πρὸς ἕναν ἄλλον ἄγωνα, στή μάχη τῆς βεβαίωσης τῆς ψυχῆς τῆς ἐθνότητος μέσα στό πλέγμα τῶν κοσμικῶν ἀντιφάσεων.

Ὅμως, καθὼς εἶπα, ἡ ἐποχή ἦταν ἀκόμη ἀνώριμη. Ὁ πνευματικός μας πολιτισμός, ἂν θέλουμε νά λέμε τήν ἀλήθεια καί ὅχι νά δημαγωγούμε καί νά λογοκοποῦμε μέ τοὺς πιδ μωροὺς καί κάποτε ἰδιοτελεῖς κομπασμοὺς, εἶναι ἀκόμη νήπιος. Ἡ πνευματική μας ὁδοντοφυΐα ἔγινε ἱκανή νά δαγκώνει τή γνώση καί νά μὴ τήν φτύνει σάν ἐνοχλητικό χαλινάρι, μόλις τίς τελευταῖες τοῦτες δεκαετίες, ὅταν ζητήσαμε νά ἐρθοῦμε στά σοβαρά καί στά γευᾶτα, σέ μιὰν ἀμεσώτερη ἐπαφή μέ τή σκέψη τῆς Δύσης πού εἶχε τό προνόμιο τῶν πολλῶν ἑκατονταετιῶν τοῦ ἐλεύθερου βίου καί μπόρεσε νά δημιουργήσει παράδοση, ὅταν ἐμεῖς ἀκόμη συλλαβίζαμε τὰ πρῶτα μας γράμματα. Ὁ Παλαμάς ἀνήκει στή χορεία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού γεννιοῦνται γιά νά ζοῦν τὰ χρόνια τους μέ τίς δεκαετίες. Στά πενήντα χρόνια τῆς πνευματικῆς του ἀθλήσεως συμποκνώνονται καί ξεπερνιῶνται τὰ τετρακόσια χρόνια τῆς πνευματικῆς μας σκοτεινιάς καί τὰ ἑκατὸ τόσα χρόνια τῶν δειλῶν ἐπιδόσεων μας ἀνάμεσα ἀπὸ τίς περιπέτειες τῆς ἐθνικῆς μας ἐλευθερίας. Τοῦτο ἴσως ἐξηγεῖ γιὰτί ὁ Παλαμάς ἐξῆσε τόν περισσότερο καιρὸ στήν ἀπομόνωση καί θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς σύγχρονους του σάν «σκοτεινὸς» ποιητής, ἐνὸς σήμερα τοῦ μόνο πού δέν θά σκεπτόταν ἴσως κανεὶς ποτὲ ν' ἀποδώσει στὸν Παλαμά εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ σκοτεινοῦ.

Ὅμως, καθὼς λέει ὁ Βαλερύ, «τὸ καλὸ-

τερο ἔργο εἶναι ἐκεῖνο πού κρατεῖ τὸ μυστικό του ὅσο πιδ πολὺ πορεῖ...» Πόσο φυσικὸ ἂν στήν ἐποχή τοῦ Παλαμά ἡ ποίησή του κρατοῦσε, ἴσως χωρὶς νά τὸ θέλει, τὸ μυστικὸ της περισσότερο ζήλοτυπα. Ἡ ποίησή του, γιά κείνους τοὺς καιροὺς, ἦταν φυλαγμένη γιά τοὺς «γυμνασμένους νόες» πού ζητοῦσε ὁ Σολωμός. Ἔτσι ὁ Παλαμάς ἐνοιώθε σέ βαθμὸν ἐντονώτερο τήν ἀπελπισία τῶν μοναχικῶν ὁδοιπόρων. Ὅταν στεκόταν σέ κάποιο σταθμὸ γιά νά ἐποπτεύσῃ τὴ διανυμένη ἀπόσταση δέν ἐβλεπε στό βάθος κἂν τοῦ δρόμου πού ἐχάραξαν τὰ βήματά του τὴ σκιά κανενὸς ἀργοπορημένου συντρόφου. Ἡ ἐποχή του, ὁ καιρὸς τῆς βραδυκίνητης χελώνας. Κι αὐτὸς εἶχε στά πόδια του φτερά. Προσπάθησα ἄλλοι ν' ἀναπλάσω τὸ πνευματικὸ τοῦτο κλίμα πού σ' αὐτὸ μέσα ἀνάπνευσε κ' ἐξῆσε τὴ φθαρτὴ ζωὴ του ὁ Ποιητής. Ἄν ἔμενε σ' αὐτὸ καί μέ νωχελὴ περπατησιὰ ζητοῦσε νά ρυθμίσῃ τὸ βῆμα του μέ τὴ δρασκειὰ τῶν συγχρόνων του, σήμερα δὲ θά εἴμαστε δῶ πέρα γιά νά τιμήσουμε τὴ μνήμη του. Ὁ Παλαμάς θά περνοῦσε ἀπὸ τὴν πνευματικὴν μας Ιστορία ὅπως ἐπέρασαν τόσοι, ἀφίνοντας μονάχα κάποια ἴχνη πού θά τ' ἀναζητοῦσαν οἱ γραμματολόγοι γιά νά κρατοῦν ἐνημερωμένο τὸ χρονικὸ τῆς ἐθνικῆς πνευματικῆς πορείας.

Εἶπα πρὸ ὀλίγου ὅτι ἡ ἐποχή τοῦ Παλαμά εἶχε κατὰ κάποιον τρόπο παραμερίσει ἀπὸ τὸ ἐπιβλητικὸ πνευματικὸ του ἀνάστημα. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο παραμερίζουν καί οἱ βιαστικοὶ ἢ οἱ ἀνήμεροι ὁδοιπόροι ἀπὸ τὸν ὀγκόλιθο πού τυχαίνει στό δρόμο τους. Κι ὁ Παλαμάς πικραίνεται γιὰτί ἔχει τὴν περηφάνεια τῆς αὐτογνωσίας:

Καὶ τ' ἀγαλμα ἀγωνίστηκα γιά τὸ ναὸ νά πλάσω
σὴν πέτρα τὴ δική μου ἀπάνω,
καὶ νά τὸ στήσω δλόγυμνο καὶ νά περάσω,
καὶ νά περάσω, δίχως νά πεθάνω.

Καὶ τῆπλασα. Κ' οἱ ἄνθρωποι στενοὶ προσκυνητάδες
στά ἔδανα τ' ἀπλάστα μπροστά καὶ τὰ κακοντυμένα,
θυμὸ γρικῆσαν τινάγμα καὶ φόβου ἀνατρίχδες,
κ' εἶδανε σάν ἀντίμαχους καὶ τ' ἀγαλμα κ' ἐμένα.

Καὶ τ' ἀγαλμα στά σκύβαλα, κ' ἐμὲ στήν ἐξορία.

Κι ἄλλοι, στίς *Ἐκατὸ Φωνές*, θά μιλήσῃ σ' ἄλλον τόνο ἀλλὰ μέ τὸ ἴδιο νόημα:

Ὡ λιγοστοὶ καὶ ὦ διαλεχτοὶ κι ἀρίφνητοι αἴριο
Εἶναι μιὰ Ἀλήθεια κάτου ἐδῶ πού τὴ χτυπάει τὸ
Εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ Ὁμορφιά πού ἡ καταφρόνιᾳ δένει
καὶ εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ Ἀρετὴ δειλὴ καὶ ντροπισμένη.

Εἶναι ὁ Ποιητῆς πού ἐνοιώθε τὸν ἐαυτὸ του «πιδ κοντὰ στό φῶς καὶ στήν ἀλήθεια».

Ἡ δική μας εὐαισθησία εἶναι ἀναντίρρητα περισσότερο πρόθυμη ν' ἀντιληφθῇ, ν' ἀφομοιώσῃ ἀλλὰ καὶ ν' ἀποτιμήσῃ τὸ μῆ-

νυμα τοῦ Κωστή Παλαμᾶ. Εἶναι μιὰ εὐαισθησία ἀκονισμένη καὶ γυμνασμένη ἀπὸ τὸ δράμα τῶν καιρῶν κι ἀπὸ τὴν τραγικὴ πείρα μιᾶς τριακονταετίας ποῦ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ συνωστισμό τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν θάψευστων. Γι' αὐτὸ εἴμαστε σήμερα σὲ θέση νὰ πραγματοποιοῦμε τὴ νοερὴ μετάσταση ἀπὸ τὴ δικὴ μας ἀγωνία στὴν ἀγωνία τοῦ Ποιητῆ. Ζοῦμε ἀληθινὰ μὲ περισσότερη ἔνταση καὶ μὲ περισσότερη πίκρα καὶ τὸ πνεῦμα μας ζητεῖ νὰ συλλάβει μὲ λαίμαργία, ὅ,τι τοῦ προσφέρεται νέο γιατί σ' αὐτὸ τὸ νέο θέλει νὰ βλέπει μιὰ διέξοδο ἀπὸ τὸ βραχυκύκλωμα τοῦ παρόντος. Δὲ μοιάζουμε, χωρὶς ἀμφιβολία, δὲ μοιάζει ἡ δικὴ μας προσδοκία τοῦ νέου μὲ τὴν προσδοκία τοῦ Παλαμᾶ. Ὁ Παλαμᾶς δεχόταν τὸ νέο μῆνυμα μὲ διψαλὰ περιέργεια σὰν ἕνα καινούργιο γεφύρι ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐνώσει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἄλλην Εὐρώπη. Ἐμεῖς προσδεχόμαστε τὸ μῆνυμα σὰν μιὰ πρόσκληση στὴν ψυχὴ μας καὶ σὰν γεφύρι, ναί, ἀλλὰ ποῦ θὰ γεφυρώσει ὅχι τόσο τὴν πνευματικὴν μας ἀτμόσφαιρα μὲ τὴν ξένη, ὅσο τὴν ἐσωτερικὴν μας περιπέτεια μὲ τὴν ταραχὴ τῆς συνειδήσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπων ποῦ πονοῦν πολὺ γιατί σκέπτονται πολὺ. Ἐμεῖς δὲν ἔχουμε πιά τὴν ἐκπληξὴ τῶν ὁάσεων. Ἐχουμε τὴ μονότονη ὁμοιομορφία τῶν ἐρήμων, (Κ' ἔχω πάντα σὸ νοῦ μου τὴν τοπιογραφία τῆς Ἰδεολογίας). Τὸ εἰδύλλιο ἔχει πράγματι ἐγκαταλείψει τὴν ἐποχὴ μας. Ὁ ρομαντισμός ἂν διατηρεῖ μαζί της κάποια σχέση θὰ πρέπει τὴ σχέση τοῦτη νὰ τὴν ἀνιχνεύσουμε στὴν περιοχὴ τῶν ἐξάλλων ἐκείνων ἐκρήξεων τοῦ ἀτόμου ποῦ προσπαθεῖ νὰ γράψῃ τὴν ἐποποιία τῆς δικῆς του περιπέτειας μέσα σὸ ἀόρητα πνικτικὸ περιβάλλον τῶν περιπτώσεων τοῦ μαζικοῦ ἐνοστίκτου. Οἱ μοναχικοὶ δρόμοι εἶναι καὶ γιὰ μᾶς πολὺ μοναχικοί καὶ οἱ ὁδοιποροὶ τοὺς ἔχουν τὴν περηφάνεια τῶν μεγάλων ἀκατάδεχτων. Εἴμαστε ἐρημίτες γιατί τὸ θέλουμε ἐμεῖς—ὅχι γιατί οἱ ἄλλοι φοβοῦνται, ἢ δὲ μποροῦν νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν. Νοιώθουμε τὴ συντροφιά τῆς ψυχῆς μας πιὸ πλούσια σὲ παρουσία ἀπὸ κάθε ἄλλη στιγμὴ τῆς ζωῆς μας. Εἴμαστε—θὰ πῶ τὴ βέβηλη λέξη—αὐτάρκει, γιατί ξαφνικὰ ἔχουμε ἀνακαλύψει ἀπροσδόκητους θησαυροὺς μέσα σὸ *ἐγὼ* μας τὸ κρυμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτὸ, ἔχουμε διαισθανθῇ τὴν παρουσία τῆς φυγαλέας ἐκείνης ὑπάρξεως ποῦ ὥς σήμερα ἦταν καταπιεσμένη, διαμορφωμένη ἀπὸ τὶς ἰδέες ποῦ μᾶς ἐγέμισε ὁ 19ος αἰώνας καὶ μᾶς κληροδότησε μὲ ὑποχρεωτικὸ συμβόλαιο ἀποδοχῆς ὁ Εἰκοστός. Κ' ὕστερα ὅλες τοῦτες οἱ δεκαετίες τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἰδεῶν ποῦ κατεῖχαν μὲ κυρίαρχη προτεραιότητα τὸ προσκήνιο τοῦ κοινωνικοῦ μας βίου κι ἀπορροφούσαν τὶς θελήσεις καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά μας, μᾶς ἀνάγκαζαν νὰ ἐρευνῶμε πολὺ, ν' ἀγωνιοῦμε γιὰ πράγματα

καὶ γιὰ κινήματα ποῦ τώρα σάμπως νὰ τὰ βλέπουμε σὰν ἔξω ἀπὸ μᾶς, σὰν ἀδιάφορα πρὸς τὸν βαθύτερό μας ἑαυτὸ, ἀφοῦ περάσαμε ἀπὸ τὸν τρομακτικὸν ἐκείνον κύκλο τῆς φωτιᾶς ποῦ μᾶς ἔζωνε καὶ μᾶς πύρωνε καὶ μᾶς παρακινούσε νὰ πάρουμε τὴν κρίσιμη θέση σὸ λαοκῶμα. Ὁ τραυματισμένος στὴ μάχη χρονοῦναι τὸ τραῦμα τοῦ καὶ δὲ ρίχνει τ' ὄπλο γιὰ ν' ἀναζητήσῃ τὸν ἐπίδεσμο καὶ τὸ φορεῖο. Μὰ ἔρχεται ἡ στιγμή ποῦ τὸ τραῦμα διεκδικεῖ ἀπὸ τὴ μάχη τὸν ἄρρωστό του. Ἰδίως ὅταν ἡ μάχη ἀρχίσῃ νὰ καταλαγιάζει γιὰ νὰ ἐπιτρέψῃ σὸ μυαλὸ νὰ στοχαστῇ καὶ στὴν ψυχὴ νὰ νοιώσῃ τὴν ψυχὴ τῆς. Τώρα, λοιπόν, ποῦ βρισκόμαστε ἕναν αἰῶνα μακριὰ ἀπὸ ὅ,τι ἦταν χτές, τώρα ποῦ ἀρχίζουμε νὰ νοιώθουμε πόσο βαθὺ ἦταν τὸ τραῦμα τοῦ ἐγὼ μας μέσα στὸν ἐξαλλὸν ἐκείνον ἀγῶνα ποῦ οἱ τελευταῖες τοῦ φάσεις ἔχουν γραφτῇ σὸ ἐπώδυνο διάστημα τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν τῆς μεσοπολέμης Ἰδεολογίας—καὶ τὸ διάστημα τοῦτο σημαδεύεται στὴν ἱστορία τῶν πρώτων μηνῶν τῆς δευτέρας Ἀνακωχῆς—τώρα, ναυαγοὶ τοῦ ὁμαδικοῦ οὐνείρου ἀναζητοῦμε σωτηρία ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ μας δράμα. Τώρα, τώρα ποῦ εἴμαστε λυτρωμένοι ἀπὸ τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτὸ, θάρρῳ πῶς εἶναι ἡ πῶ πρόσφορη στιγμὴ γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουμε ξανά μιαν ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Παλαμᾶ. Μὲ τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ μὲ τὴν ψυχὴ, μὲ τὴ δραματικὴν του ταλάντευση, μὲ ὅ,τι μᾶς μνησθεῖ ὁ στίχος του, μὲ ὅ,τι μᾶς ἀφίνει νὰ ὑποπτευθοῦμε ἢ συχνὴ ρητορεία ποῦ μοιάζει σὰν νὰ θέλει νὰ κρύψῃ μὲ τὴ φανταχτερὴ πολλές φορές πολυτέλεια τοῦ λόγου τὴ λιτότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς μεγάλης δοκιμασίας τοῦ Ποιητῆ ἀπὸ τὴν ἀναστροφή του μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τ' ἀνθρώπινα. Πιστεύω ἀληθινὰ πῶς σήμερα μποροῦμε ν' ἀγαπήσουμε περισσότερο τὸν ἀνθρώπο—Παλαμᾶ ἀπ' ὅσο ποτὲ ἀγαπήσαμε τὸν ποιητὴ—Παλαμᾶ. Γιὰ τὸν Παλαμᾶ δὲν τὸν ἀγαπήσαμε ποτέ ὥς τώρα μὲ αὐτὸν τὸν ἔρωτα τὸν ψυχικὸ, τὸν ἔρωτα ποῦ πηγάζει ὅχι τόσο ἀπὸ περίσσειμα αἰσθήματος ὅσο ἀπὸ περίσσειμα πίκρας καὶ κατάθλιψης, ὅχι τόσο ἀπὸ πρόθυμη ἐγκατάλειψη στὴ γοητεία τοῦ στίχου, ὅσο ἀπὸ τὴ συνειδήση πῶς μαζί μας, σὸ πλάϊ μας ἕνας ἀνθρώπος δυναστευμένος ἀπὸ τὴν ἀέναη ταλαιπωρία τοῦ βαθύτερου ἑαυτοῦ του, προσπαθεῖ νὰ συνταιριάξῃ στίχους, ρίμες, ρυθμούς γιατί ἄλλο δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ παρὰ νὰ τραγουδεῖ καὶ ὅταν ἀκόμη κλαίει.

Νομίζω πῶς ἂν ἦμουν ὑποχρεωμένος νὰ προσδιορίσω μὲ μονολεκτικότητα τὴν ποιητικὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ Παλαμᾶ, ἂν δηλαδὴ μοῦ ἀπαγορευόταν ἡ χρῆση ὁποιοῦδήποτε ἐπιθέτου καὶ μοῦ ἀφινόταν ἡ ἐπιλογή ἐνὸς καὶ μόνοι ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράζει τὸ οὐσιαστικώτερο γνῶρισμα τῆς

πνευματικῆς του προσωπικότητος, θὰ σταματοῦσα ἀδιτάκτα στὴ λέξη: *ἀντιφατικός*. Αὐτὴ ἡ ἀντιφατικότης ποὺ μαρτυρεῖ τὴν ἀδιάλειπτη τριβὴ καὶ δοκιμασίαν τῆς ποιητικῆς συνειδήσεως μὲ τὶς ἰδέες καὶ τὰ περιστατικά τοῦ καιροῦ του, ἂν εἶναι ἓνα τεκμήριον τῆς ρευστότητος τῶν ἀντιλήψεων του σὲ πολλὰ ζητήματα—ζητήματα αἰσθητικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά—εἶναι παράλληλα μὴ ἔνδειξη τῆς ἐσωτερικῆς του ταλαιπωρίας. Κανένας περισσότερο ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ αἰσθανθῇ μὲ δύναμιν καὶ νὰ νοήσῃ ὅ,τι προσεφέρετο νέον, συχνὰ ριζικὰ ἀνατρεπτικὸ τοῦ παλαιοῦ καὶ πάντα ἀναταρακτικὸ τῆς συνειδήσεως. Ὅμως, ἂν αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ κάθε Ποιητῆ, ἡ μοῖρα τοῦ βασανισμένου προφήτη ποῦ ἔχει τὸ θλιβερό προνόμιον νὰ πονεῖ προτοῦ πονέσουν οἱ ἄνθρωποι καὶ κάποτες τὴ χαρὰ νὰ λυτρώνεται ὅταν οἱ ἄλλοι θὰ ἔχουν μὲ πολλὴ βραδυπορίαν περιπλακῇ στὸν κύκλον τῆς ἀγωνίας ποῦ ἐκεῖνος θὰ ἔχει κίβλας ξεπεράσει—ἂν αὐτὴ, λέω, εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ Ποιητῆ, ἡ μοῖρα τοῦ Παλαμᾶ εἶχε τὴ διαδρομὴ μιᾶς τροχιάς ποῦ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Λιμνοθάλασσαν τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰῶνα γιὰ νὰ εἰσδύσῃ στὰ σεισμικά ἐδάφη τῶν καιρῶν τῆς ἀναστάσεως. Γι' αὐτὸ κ' ἔμεινε δραματικὴ ὡς τὸν ἀκραῖον σταθμὸ τῆς. Μιὰ κραυγὴ φόβου ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πλατὺ ἐκεῖνον στήθος ποῦ ἐχώρεσε τὸν παλμὸ τῆς πορείας τοῦ ἔθνους του στὸν Πρόλογον τῶν *Παράκαιρων*. Θυμίζω τὴ φράση του: «Δὲν τόλμησ' ἀκόμη στὰ σύγκαира νὰ τ' ἀπλώσω τὸ χέρι ὅσο κι ἂν τὴ σταμάτησα τὴ ματιά μου ἐπάνω τους καθὼς τὸ δείχνουν μερικοὶ στίχοι τῶν *Παράκαιρων*, ὅχι γιατί δὲν τοὺς πολυφροντίζω τοὺς καιροὺς αὐτοὺς ἢ γιατί μὲν ἀγνάτεις τοὺς ἀσυγκίνητους. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει: τοὺς πολυσυλλογίζομαι, κι ὅσο περισσότερο τοὺς συλλογίζομαι τόσο περισσότερο φοβοῦμαι νὰ τοὺς ἀγγίξω...» Ὅμως δίνει μιὰ ὑπόσχεση. Τὴν ὑπόσχεση πὼς ἀφοῦ κερδίσῃ τὴν προοπτικὴ τοῦ χρόνου, ὅταν θὰ μπορέσῃ νὰ ξανααντικρύσῃ τὰ γεγονότα «ὀλάκερα ἀπὸ κάποια ὕψη», θὰ τόλμησῃ νὰ βάλῃ τὸ δάχτυλον στὸ καυτερό τους περίγραμμα. Κι ὥστόσο ὕστερ' ἀπὸ ἕξη χρόνια στοὺς *Πεντασύλλαβους* καὶ τὰ *Παθητικά Κρυφομύθια*, δηλαδὴ κάπου στὰ 1925, θὰ μᾶς ἔλθῃ ἡ ἐκ βαθέων ὁμολογία: «Ζῶ—λέει σὲ μιάν ὀλοκληρωτικὴ ἐκμυστήρευση στὸν ἀναγνώστη του—ζῶ τὸν προπολεμικὸ καιρὸ ὅχι γιατί δὲν φτάνει Ἰσάμ' ἐμένα τὸ φοβερό συγκρατητὸ ἀκατάπαυτον ἀλάλασμα τοῦ μεταπολεμικοῦ ξεθεμελιωμοῦ σὲ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ... ἀλλὰ αἰσθάνομαι πὼς μοῦ εἶναι ἀδύνατον στερεὰ νὰ περπατήσω σ' αὐτὰ τὰ σεισμοχτύπητα καὶ σεισμορραγισμένα ἐδάφη...»

Αἰσθάνομαι, εἶμαι σὰν τὸ πλάσμα, ποῦ χάνει τὸ κλαδί, τὸ ἀκούσιμμά του, γύρω του ὁ κόσμος χάλασμα καὶ χάσμα, καὶ τὸ δέντρο, πελεκημένο, κάτω.

Αὐτὸν τὸν Ποιητῆ, τὸν Ποιητῆ ποῦ στέκει μπροστὰ στὸν ξεθεμελιωμὸ—καὶ τί ἦταν ὁ ξεθεμελιωμὸς ἐκεῖνος ὁ πρῶτος μπροστὰ στὴν τρομαχτικὴ κατακρήμνιση ποῦ ἔφερε ὁ δεύτερος πόλεμος!—τὸν ποιητῆ τῆς ἀμφιβολίας, τῆς ἀνησυχίας καὶ τοῦ διχασμοῦ, ποῦ σκύβει περισσότερο στὸν ἑαυτὸ του καὶ κλείνεται μέσα στὰ τεῖχη τῆς ὑπαρξῆς του γιὰ νὰ ζῇ τὸ δραματικὸ παιχνίδι τῶν μεταπτώσεων ἀπὸ τὸν *τυρταϊσμό* στὸν *κασσιανισμό* του, ἀπὸ τὴν ἔξαρση στὴ συντριβὴ, μποροῦμε ἐμεῖς σήμερον νὰ τὸν ἀγαπήσουμε περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε. Δὲ νοιώθουμε ἀσφαλῶς τὶς ἴδιες ἀντιδράσεις μπροστὰ στὰ ξεθεμελιώματα καὶ στὶς καταρρέουσες τῶν καιρῶν μας. Ἡ ἠθικὴ μας κρίσις εἶναι σίγουρα πυκνότερη καὶ βαθύτερη. Γιὰ ἐμεῖς πιστέψαμε πολὺ, δοθήκαμε πολὺ καὶ ἀρνηθήκαμε μὲ πάθος. Ἡ μοῖρα μας εἶναι τώρα νὰ ξεθεμελιώσουμε καὶ νὰ γκρεμίσουμε καὶ νὰ πασκίσουμε νὰ οἰκοδομήσουμε ὅχι μὲ τὰ χαλάσματα ἀλλὰ μὲ κάποια ἄλλα καινούργια ὕλικά, καθαρισμένα ἀπὸ τὶς λάσπες τοῦ παρελθόντος, κάποια πίστη ἀντισεισμική, κάποια προσδοκία βιώσιμη. Ἡ δικὴ μας ἱστορία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πολυκύμαντη μεσοπόλεμον Εἰκοσαετία, τὴν ἐπομένη τοῦ πρώτου μεγάλου πολέμου. Ἡ πνευματικὴ ἱστορία τοῦ Παλαμᾶ τελειώνει στὴ δικὴ μας ἀφετηρία. Ὁ Ποιητὴς σταμάτησε ἐκεῖ στὸ κατόφλι, μὲ τὴν ἀδυναμία τῶν γερασμένων πρωταθλητῶν ποῦ μάταια καὶ ἀδίκῃ θὰ τοὺς ζητοῦσε κανεὶς νὰ ἐπιβάλουν νέες προσπάθειες στοὺς σκληρυμένους μυῶνες. Καὶ ἡ νεβρὴ τοῦ τόξου του εἶναι πιά χαλαρή.

* *

Θάθελα, ἀφοῦ ἡ ὁμιλία τοῦτῃ δὲν ἔχει τίποτα τὸ μνημόσυνον καὶ τὸ ἀφηρημένον ἐγκωμιαστικόν, νὰ ἐξετάζαμε μερικά ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς παλαμικῆς μουσῆς, θεωρημένα ἀπὸ τοὺς καιροὺς τοὺς δικούς μας. Νομίζω πὼς ἔτσι δικαίως, ὡς ἓνα σημεῖον, τὴν πρόθεσίν μου ποῦ θέλησε νὰ ἐντοπίσῃ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Παλαμᾶ στὴν ἐποχὴ μας. Μέσα στὰ περιθώρια λοιπὸν ποῦ ἐπιτρέπει ἡ κλεψύδρα μιᾶς ὁμιλίας θὰ προσπαθῶ νὰ τὰ θίξω.

Καὶ πρῶτα—πρῶτα ἡ μορφή τοῦ στίχου του.

Ὁ νέος ἀναγνώστης, αὐτὸς ποῦ δὲν εἶχε τὸν καιρὸ, γιατί τοῦ ἔλειψε τὸ ἀνεπιθύμητον προνόμιον τῶν ἐτῶν, ν' ἀνατραφῇ μὲ τὴν ποίησιν τῆς παράδοσης καὶ ποῦ τὴ γνωρίζει μόνον ἀπὸ τὶς Ἀνθολογίας ἢ ἀπὸ τὰ σκόρπια του διαβάσματα, ὁ ἀναγνώστης ποῦ ἀγαπᾷ ὥστόσο τὴν Ποίησιν καὶ περιτρέχει μὲ ἀπληστία τὶς συλλογὰς τῶν συγγραμμάτων, γιατί βρίσκει πὼς ἡ Νέα Ποίησις τοῦ προσφέρει αὐτὸ τὸ διασπασμένο καὶ φαινομενικὰ ἄρρυθμον ποῦ εἶναι καὶ ἡ δικὴ του ψυχὴ, ὅταν συμβῇ νὰ μείνῃ γιὰ πολὺ

στον ἀρχιτεκτονημένο χώρο τῆς παλαμικῆς ποίησης θὰ ἔχη ὡς πρώτην ἀντίδρασή του τὴ δυσφορία. Ἐταί εἶναι. Ἡ κλασικὴ φόρμα μᾶς στενοχωρεῖ σήμερα καὶ μᾶς πληττει. Ἡ Νέα Ποίηση, ἔχοντας οἰκειωθῇ τὴν πρόζα καὶ διεκδικώντας ἀπὸ τὴν πρόζα πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἡ πρόζα διεκδικούσε ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Ποίηση—τὴν ἀπλότητα, τὸ ἀνεπιτήδευτο, τὴ φυσικὴ ἔκταση τοῦ νοήματος, ὅταν νόημα ὑπάρχει, καὶ τὴν ἀνετη κοίτη τοῦ ὄνειρου, χωρὶς τοὺς χαλινούς τοῦ ἰσοσύλλαβου στίχου, τοῦ ἐνιαίου μέτρου, τοῦ ρυθμισμένου ρυθμοῦ, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ γλωσσικούς καὶ τυπολογικούς κανόνες—ἡ νέα αὐτὴ ποίηση μᾶς ἔχει ἐπιβάλει τὴν κἀποιαν ἀουδοσία τῆς. Ἐφτάσαμε νὰ θεωροῦμε ὅτι τὸ ποιητικὸ τοῦτο κλίμα εἶναι τὸ κλίμα τῆς δικῆς μας γενιᾶς καὶ ὅταν κάποτε ἡ ὥρα τοῦ φέρνει νὰ πισωστρατίζουμε γιὰ ν' ἀναχθοῦμε σὲ κάποια κεφαλόβρυσα τοῦ Λυρισμοῦ, τὰ μαστορεμένα χτισίματα μᾶς ἐνοχλοῦν. Ἀκούμε λίγο πρὸ πέρα τοῦ νεροῦ ποῦ κυλάει ἀτιθάσσευτο καὶ σκορπιέται στὴ χλόη καὶ βιαζόμεστε νὰ κυττάσουμε πέρ' ἀπ' ἀπὸ τὴ βρύση τὴν ἀρχοντικὰ μαρμαροκεντημένη γιὰ ν' ἀναψύξουμε τὸ μάτι μας στὴν παρθενικὴν ἀνοιχτώσιά. Προσπαθοῦμε νὰ θησαυρίσουμε τὸ στοχασμὸ, τὸ αἶσθημα, ἂν καὶ ὅταν μᾶς ἐνδιαιφέρει, καὶ διασκελίζουμε τὸ λεπτοσκαλισμένο ἐκεῖνο περιστύλιο ποῦ χρειάστηκε τόσο μόχθο καὶ τόσο κέντημα μὲ τὸ κοντύλι γιὰ νὰ φτάσῃ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς ποῦ διεκδικούσε. Γιὰ τοῦτ' ἡ δουλειὰ τὴν ἐξαντλητικὴ καὶ τὴν ἀναγκαστικὰ ἐργαστηριακὴ μᾶς μιλεῖ συχνὰ ὁ Παλαμάς στὰ πεζὰ του ποῦ μὲ τὸν εὐγλωττία ὑπομνηματίζουν τὴν ποίησίν του. Στὰ *Σημειώματα στὸ Περιθώριο*, στὸν πρῶτο τόμο τῶν *Πεζῶν* του *Δρόμων* μᾶς ἄφισε νὰ διαισθανθοῦμε πόσο ὁ Παλαμάς θεωροῖ τὴν Ποίηση ὄχι μόνον τέχνη μὰ καὶ *τεχνική*. «Ἡ χρονολογία—μᾶς λέγει—ποῦ γράφτηκε κάτω ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦτο—(δηλαδὴ τὸ ὁποιοδήποτε τραγούδι, προσθέτω ἐγὼ)—σημειώνει τὸ τέλος τοῦ *ὀριστικοῦ* τοῦ ἔργου» καὶ τὸ ὀριστικὸ τὸ ὑπογραμμίζει. «Εἶναι ἡ σφραγίδα του,—συνεχίζει. Γιατί ἀπὸ πρωτύτερα, ἡμέρες τώρα συλλαμβάνονταν, ἐκυφορεῖτο, καθὼς λέμε οἱ λογιστάτοι, γεννιόταν, σπαργανώονταν, βαφτίζονταν, χτενιζόταν, λίγο-λίγο διορθώνονταν, καλλωπιζόταν. Δὲν εἶμαι βέβαια στοὺς περισσότερους καὶ στοὺς καλότερους ἴσως στίχους μου αὐτοσχεδιαστής καὶ δὲν ἱκανοποιοῦμαι γρήγορα... Ὑπάρχουν καλαισθητικοὶ διανοούμενοι καὶ ποιητικοὶ ἄνθρωποι ποῦ πιστεύουν πῶς ἡ ποίηση πρέπει νὰ μένει καθὼς ἔρχεται, ἱερή, ἀγγιχτή, ἀπαρβίαση. Ἡ ἐμπνευση, λένε, ἡ πρώτη ὄρμη, ἡ εἰλικρίνεια, τὸ αἶσθημα. Ὅλα τ' ἄλλα ὑπολογισμός. Καὶ κάνουν φιγούρα τὰ λόγια τους καὶ ὁποῖος δὲν εἶναι γερά μπασμένος στὸ νόημα τῆς τέχνης, γιὰ νὰ θυμῇ τὴ φράση τοῦ

Σολωμοῦ, νομίζει πῶς ἔχουν δίκην. Κι ὁ μᾶς δὲν ἔχουν. Σκέπτονται κάπως ἐπιπόλαια. Δὲν ὑποπεύονται τὴν τέχνη τῆς ποίησης, οὔτε τὴν ποίηση τῆς τέχνης, οὔτε τὸ λόγο τὸ δυσκολοδόμαστο ποῦ θέλει τεχνικὴ ὑπομονητικὸ κ' ἐπίμονο δομαστή. Ὅσες φορές συλλογίζομαι τὴν τέρτσα ρίμα τοῦ Δάντη στὴ *Θεῖα Κωμωδία* μὲ πιάνει ρίγος σὰ φαντάζομαι τὴν ἀκατάβλητη θέληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ ποιὸν ἱερὸ ἐνθουσιασμό κινήμενη καὶ προστατευμένη θὰ ἦταν ἡ θέληση αὐτὴ γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν πλατεῖά τῆς σκέψῃ στὸ στενὸ τὸ στίχο. Ἡ μέθη τῆς ἐμπνεύσεως βέβαια μπορεῖ νὰ κατέρχεται, θεῖα χάρη, ἀπὸ ψηλὰ· ἀλλὰ τὸ δούλεμα τοῦ τεχνίτη δὲν τὴν ἀδυνατίζει, τὴ συνεχίζει· ὅταν διορθῶν καὶ ξαναδιορθῶν ἔνα μου στίχο ὑπηρετῶ τὴν ἐμπνευσή μου καὶ συμπληρώνομαι.»

Ἄν ἀνάφερα ὁλόκληρη τούτῃ τὴν περικοπή, ποῦ δὲν εἶναι ἄλλωστε ἡ μόνη στὰ ἄπειρα πεζὰ γραψίματα τοῦ Ποιητῆ, εἶναι γιὰ νὰ δειξῶ πόσο βαθεῖα πηγαίνει ἡ τομὴ ποῦ χωρίζει τὴν ποίηση τοῦ Παλαμά ἀπὸ τὴ νεώτερη ποίηση. Ἡ Νεώτερη Ποίηση δὲ γνωρίζει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν τεχνικὴ ταλαιπωρία. Εἶναι περισσότερο ἐλεύθερη, περισσότερο αὐθόρμητη, πειθαρχεῖ, ὅπου ὑπάρχει ἀνάγκη πειθαρχίας, σὲ μιὰν αἰσθητικὴ ἀγωγή ποῦ πηγάζει μάλ' ὅλον ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀπηχίσεως τοῦ ψυχικοῦ κραδασμοῦ χωρὶς διόλου νὰ σκοτίζεται ἂν ὁ κραδασμὸς αὐτὸς θὰ ξεχαρβαλώσῃ τὸ σεισμογράφο τοῦ στίχου. Ὁ Παλαμάς, μ' ὅλη τὴν ἐξαλλή ρομαντικὴ του φύση, εἶναι σὲ τοῦτο κλασσικός. Ὁ Βαλερὺ ἔλεγε πῶς ἔνα ποίημα πρέπει νὰ εἶναι ἔνα ξεφάντωμα τῆς νοήσεως. «Δὲν μπορεῖ—ἐπρόσθετε—νὰ εἶναι ἄλλο πρᾶμα. Καὶ τὸ ξεφάντωμα τοῦτο εἶν' ἔνα παιχνίδι· ὡστόσο παιχνίδι ἐπίσημο, ρυθμισμένο, πολυσήμαντο... Καὶ πανηγυρίζουμε ἔνα πρᾶμα ὅταν τὸ πραγματώνουμε ἢ τὸ ἀναπαριστοῦμε στὴν ἀγνόητη καὶ ὠραιότερῃ του κατάστασι. Ὁργανώνουμε τὴν ἀνώτατη δυνατότητα τῆς γλώσσας: παραμερίζουμε τίς μιζέριες τῆς, τίς ἀδυναμίες τῆς, τὴν καθημερινότητά τῆς. Κι ὅταν τὸ πανηγύρι τελειώσῃ, τίποτε πιά δὲν ἀπομένει. Στάχτες, πατημένες γιρλάντες...». Αὐτὸ ἦταν τὸ ποίημα καὶ γιὰ τὸν Παλαμά. Ἐνα πανηγύρι τοῦ νοητικοῦ. Κ' ἔνα ἄθλημα τῆς γλώσσας. Κι ὁ ποιητὴς μας, βεβαιώνοντας ἄλλοι τὴν κυριαρχία τῆς λογικῆς, δειχνεῖ νὰ ἔχει πολὺς πλευρὲς ἐπαφῆς μὲ τὸν πρίγκιπα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἰντελλεκτουαλισμοῦ. «Εἴμαστε λαὸς διανοητικός, δὲν εἴμαστε λαὸς μουσικός. Στοχαστικοί, ὄχι ὄνειροπλέκτες. Ὁ Παρθενῶνας λογικὴ σὲ μάρμαρο...». Αὐτὸ λέει κι αὐτὸ πιστεύει ὁ Παλαμάς. Αὐτὸ εἶναι ποῦ δὲν πιστεύει ἡ Νέα Ποίηση. Καὶ μᾶς ἔπεισε ἡ Νέα Ποίηση, ποῦ ἡ γενιά τῆς κρατεῖ ἀπὸ τὸ ὄνειρο καὶ ἀπὸ τὸν παρθένο κόσμο τοῦ ὑποσυνειδητοῦ—καὶ προσπαθοῦν

ἀκόμη νὰ μᾶς πείσουν καὶ κάποιοις τοιμη-
 ρές εἰσδύσεις τῆς πρὸς αὐτὴν περιοχῇ τοῦ
 ὄνειρου, — πῶς ἡ ἐκθρόνισις τῆς λογικῆς, δη-
 λαδὴ τῆς στεγνῆς νοησιαρχίας καὶ ἡ χαλά-
 ρωσις τῶν τυπικῶν λογικῶν συνειρμῶν δὲν
 ἀφαιροῦν, προικίζουν τὴν Ποίησιν ὅχι σ'
 ἔκτασι γεωμετρική, ἀλλὰ σὲ βάθος ἀγεω-
 μέτρητο. Γιατὶ ἡ Νέα Ποίησις πειθαρχεῖ,
 χωρὶς νὰ τὸ διαλαλεῖ, σὲ μιὰν ἄλλην, δική
 τῆς λογική, ἐσωτερική, ἀγνωστὴ, ἀκοινώνη-
 τη, τῇ λογικῇ ποῦ δὲν ἔχει τεκμηριωμένην
 ἀπόδειξη, ποῦ ξεκόβει ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ
 δέντρο τῶν ἰδεῶν - μητέρων γιατί αὐτὴ ἡ
 λογική ἔχει τὶς δικές της ἰδέες, σύμφυτες
 μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ποῦ κατευθύνουν
 συχνὰ τὴν ὑπαρξή μας, ἀδιάσειστες ἀπὸ
 τὸν αὐστηρόν ἔλεγχον τοῦ καθιερωμένου
 Λογικοῦ Νόμου ποῦ διέπει τὶς σχέσεις τῶν
 ἀνθρώπων ἀνάμεσόν τους, εἴτε στὸν τομέα
 τὸν κοινωνικόν, εἴτε σ' ὅποιαδήποτε ἄλλη
 σφαῖρα ὅπου ὁ ἕνας ἀπαντᾷ τὸν ἄλλον
 καὶ γίνονται ὁ ἕνας πολλοὶ καὶ οἱ πολλοὶ
 γίνονται ἕνας. "Ὅμως φοβοῦμαι πῶς σὸ
 σημεῖο τοῦτο γίνονται κάπως δυσνόητος.
 Θέλω νὰ πῶ — καὶ δὲν τὸ λέω πρῶτος ἐγώ —
 πῶς ὅ,τι ὀνομάζουμε «ἰδέες», ὅ,τι παραδε-
 χόμαστε ὡς ἰδέες, ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρό-
 νια ἴσαμε τὰ σημερινά, δὲν εἶναι παρὰ συ-
 σχετίσεις ὀρισμένων πρῶτων ἰδεῶν, ἀδιά-
 λειπτη μελέτη, ἐμβάθυνσις κ' ἐρμηνεία δο-
 σμένων ἐννοιῶν καὶ κάθε φορὰ ποῦ κατορ-
 θώνουμε νὰ λύσουμε αὐτὸ τὸ κουβάρι καὶ
 νὰ βροῦμε μιὰν ἄκρη ποῦ θὰ μᾶς βοηθήσῃ
 νὰ φτάσουμε στὸν πρῶτον πυρῆνα, νοιώθου-
 με τὴ χαρὰ τῶν ἐξερευνητῶν ποῦ φτάνουν
 σὲ μιὰν ἀγνωστὴ γῆ. "Ὅμως ἡ γῆ τοῦτη
 ὑπῆρχε, εἶχε τὴ δική της ζωὴ, τὴ δική της
 περιπέτεια στὴ διαδρομῇ τῶν αἰώνων κ'
 ἔλειπαν μονάχα οἱ ἐξερευνητὲς γιὰ νὰ τὴ
 γνωρίσουν οἱ ἴδιοι καὶ νὰ τὴ γνωρίσουν καὶ
 στὸν ὑπόλοιπον κόσμον.

Αὐτὲς οἱ μητέρες-ἰδέες, οἱ μητρες δηλαδὴ
 τῆς ἀνθρώπινης νόησης, ἔδωκαν πάντα πολ-
 λούς συνδυασμούς καὶ οἱ νεωτερισμοὶ τῶν
 συνδυασμῶν τοὺς ὑπῆρξαν οἱ κατὰ καιροὺς
 ἰδεολογίες. Ἀπὸ αὐτὲς ἀντλήσῃ τὸ παγκόσμιον
 πνεῦμα — ἀντλήσῃ ἡ φιλοσοφία, ἀντλήσῃ ἡ
 κοινωνιολογία, ἀντλήσῃ ἡ Ποίησις. Τώρα ἡ
 Ποίησις θέλει ν' ἀντλήσῃ ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἀπό-
 θεμα ἰδεῶν, αὐτῶν τῶν ἰδεῶν ποῦ εἶναι πε-
 ρισσότερο ἐνστικτὴ ὁρμή, συνείδησις ἀσυνεί-
 δητη, δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν συν-
 δυασμῶν τῶν περιγεγραμμένων ἰδεῶν ποῦ
 γίνονται οἱ νόμοι τῆς ὑπαρξῆς μας. 'Ο Πα-

λαμᾶς δὲν ἀντλήσῃ ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα τοῦτο.
 Ἔμεινε στὶς περιγεγραμμένες ἰδέες καὶ τοὺς
 συνδυασμούς τῶν ἰδεῶν.

Ὡστόσο μὲ τὸν Παλαμᾶ συμβαίνει ὅ,τι
 μὲ τὶς ἀληθινὰ ποιητικὰ φύσεις ποῦ φέρ-
 νουν μέσα τους τὴ μουσικὴ τῶν λέξεων καὶ
 τοὺς μουσικοὺς συνδυασμούς τῶν λέξεων,
 ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πρόθεσιν τῆς ἐκφρά-
 σεως ἐνὸς ὀρισμένου λογικοῦ συνειρμοῦ. Σὲ
 κάποια μελέτῃ¹ ἀπὸ τὶς ἀπειρες ποῦ ἔχουν
 ἐκδοθῇ γιὰ νὰ διαφωτίσουν τὸν ψυχολογί-
 κόν μηχανισμό τῆς λεγόμενης «καθαρῆς
 ποίησης», ἔχω διαβάσει τοῦτο τὸ σωστό:
 «Οἱ λέξεις γιὰ ἕναν πεζογράφον χρησιμεύουν
 γιὰ νὰ ἐκφράσουν ὀρισμένες ἰδέες. Γιὰ τὸν
 ποιητὴ μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν γιὰ τὸν
 ἴδιον σκοπὸν — (καὶ γνωρίζουμε δὲ πόσο ἡ
 ποίησις τοῦ Παλαμᾶ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν
 ἰδεοκρατίαν) — ὥστόσο οἱ ἐναρμονισμένες ἀνά-
 μεσόν τους λέξεις χρησιμεύουν κυρίως γιὰ
 νὰ ἐκφράσουν ρυθμούς καὶ ἤχους ποῦ ἐνυ-
 πήρξαν στὸ ὑποσυνείδητον τοῦ ποιητῆ καὶ
 ποῦ θὰ πρέπει νὰ ἐκφραστοῦν σ' ἕνα ποίη-
 μα. Ἡ μελωδία τραγουδεῖ μέσα του προτοῦ
 γεννηθῇ τὸ ποίημα». 'Ο Παλαμᾶς μᾶς μιλεῖ
 κάπου στὰ περιθωριακά του σημειώματα
 γιὰ ἕνα του στίχον ποῦ ἀναδόθηκε μέσα του
 καὶ μέσα του βουίζει σὰ μέλισσα χωρὶς νὰ
 μπορέσῃ νὰ τὸν ταιριάσῃ μ' ἄλλον, ὅσο
 κι ἂν προσπάθῃσῃ:

Τὸ καλοκαίρι γίασεμὰ καὶ τὸ χειμῶνα γιοῦλια

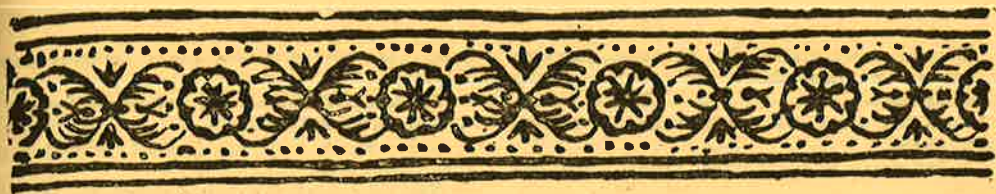
Αὐτὸς εἶναι ὁ στίχος. Δὲν εἶναι σπου-
 δαῖος. Μὰ ὅ,τι ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ὁμολογία
 τοῦ Ποιητῆ. Ἡ ποιητικὴ γοητεία ἐπενεργεῖ
 ἀσυναίσθητα στὸ πνεῦμα του καὶ μιὰ μελω-
 δία ἀπροσδιόριστη, ἀθέλητη, ἀβίαστη, τρα-
 γουδεῖ στὰ κατάβασθὰ τοῦ εἶναι κ' οἱ λέξεις,
 ἀτελείωτες, ἀσυμπλήρωτες, μάλλον ἰδεο-
 γράμματα λέξεων παρὰ μεγέθη φραστικῶς
 καὶ συντακτικῶς ἄρτια, συνταιριάζονται
 ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ λεξιλογικὴ τους ἐννοια,
 καὶ πειθαρχημένες μονάχα στὸ μουσικόν
 ἐκεῖνον ρυθμό ποῦ ἐπιζητεῖ ἀσυναίσθητά του
 ὁ ποιητὴς νὰ ἐκφράσῃ μὲ τὴ βοήθεια ὅχι
 φθόγγων ἀλλὰ λεκτικῶν συνηχίσεων καὶ
 παρηχήσεων.

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο)

1. Valentin Bresle: *Le Charm e Poétique*.

ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΔΡΟΜΟ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Πολύ άργότερα φάνηκε πώς ή γνωριμία ήταν πολύτιμη.

Χιόνισε κείνον τό χειμώνα. Όλο χιόνισε.

Φορούσα χωρίς ντροπή ένα ζευγάρι άρδουλα και μιá πατατούκα στρατιωτική, πού μου τήν μεταποίησε πρόχειρα ή μάνα, και έτρεχα μέσα στους δρόμους τής μεγάλης πολιτείας.

Δούλευα σ' ένα έμπορομανάβικο, και μετά τό μεσημέρι έτρεχα. Μάζευα θερεσέδια. Ή παρμονή μου σέ κείνη τή δουλειά και τό φωμί τής μάνας μου και τό δικό μου κρέμονταν μόνο από τό μακρος τής κοπιαστικής μου εργασίας.

Τό άφεντικό μου ήθελε κάθε μέρα περισσότερη απόδοση, και εγώ καρτσίκωνα τά είκοσιδυό μου χρόνια. Έτρεχα. Πώς τό θυμάμαι και κρυο-ιδρώνω! Έφτά χρόνια δουλειά από τις πέντε τό πρωί ως τις έντεκα τό βράδυ.

Τήν είχα σάν συνήθεια μιá λιγούστιμη ανά-παψη, μόλις έδβαινα στό δρόμο. Στεκόμουν στό πρακτορείο τών έφημερίδων νά δω τά κρεμασμένα φύλλα, τά χρωματιστά χαρτιά. Ό,τι πο-θούσα τ'όχα στά χέρια μου—χαρτιά και βιβλία—, μέ δέκα λεπτά γαλήνη, και τό ξεφύλλιζα, ευθι-ζόμουν μέσα του ευτυχισμένος.

Τά έγλυφα όμως. Όπως ό νηστικός περνά έξω από μαγειρείο, ούσιζεται και φύγει.

Έκει φτάναν τό βραδύκι, μπροστά στά κρεμασμένα φύλλα, και δυό κορίτσια. Τά εύρισκα νά στέκονται, νάναι προσηλωμένα στά γράμματα και τά χρώματα τών χαρτιών.

Τραδιόμουν και στεκόμουν πίσω τους. Τό μπόι μου σκέπαζε τά μικρά σώματα και οι χειρούκλες μου γρήγορα ανάκατευαν τά ψηλότερα κρεμασμένα φύλλα. Γυρνούσανε και μέ βλέπανε.

Μέ βλέπανε τόσο ταχτικά, πού μέ τις μέρες έπαφαν πιά νά γυρνούν μέ περιέργεια σέ μένα.

Μέ βλέπανε τώρα σάν απαράιτητο σ' αυτό τό μέρος.

Κάποιο βράδυ έγινε τούτη ή όμιλία :

—Είναι αυτό πού λέμε άγγλικά... και πρό-φερε έναν όρο.

Τότε τούς είπα τήν πρώτη κουδέντα μου.

—...Όπως θά λέγαμε στη γλώσσα μας.

Γύρισαν. Μέ είδαν ολόκληρο. Σκούφο, πατα-τούκα, άρδουλα και μαύρο πετσί.

—Σπουδάξεις ;

Μέ πήραν ή μιá από δω, ή άλλη από κεί.

Μά διαζόμουν νά φύγω.

—Μέ λένε Νίκο. Άλλη μέρα τά λέμε.

Έσφιξα τις μικρές παλάμες τους και έ-φυγα. Τή μιá τήν λένε Άντιγόνη, και τούτο τό

κορίτσι από τότε μ' έβρισκε. Όταν έκανα ένα παντελόνι τήν άνοιξη, πέταξα τό σκούφο κι' ά-γόρασα ένα πουκάμισο. Τά μικρά μου χρόνια μέ ξανάφτασαν. Ήμουνα είκοσι δυό χρονών, ψηλός πολύ, μέ δειμένα μέλη και άνοιγα στό δρόμο λε-δέντικο δήμα.

* *

Όταν θγαίνουμε πρós τήν έξοχή, τραγούδα. Σάν σταματούμε, μου έξηγεί :

—Τούτο τό κομάτι είναι από κεί...

Ό πατέρας μου ήτανε γεωργός. Δεν τόν θυ-μάμαι. Τόν πήρε ό πόλεμος. Ή μάνα μου, από τότε πού τόν πήρα ό πόλεμος, ξενοδούλευε. Όταν έφτανε τά βράδυα μέ λίγα μήλα και μου τά έδινε, τίς έντεκα τό βράδυ.

Πιο μικρή χαρά θέβαια δεν έχει στόν κόσμο. Μά ώρες-ώρες, θες από τήν έξοχή, θες από τό κορίτσι, ή μνήμη φέρνει ό,τι άκουσα. Ένα κομάτι από όπερα. Τό άφίγω μέσα στόν ήλιο, μέσα στά πλατάνια πού κατεβαίνουν από πέρα, από τά δάθη του κάμπου. Κορμένη μελωδία.

—Νά πρὸ έέρεις !

Γελῶ.

—Καὶ μὲν, ό,τι άκουσα λέω.

Και τής διηγούμαι ό,τι άκουσα.

Στό νοῦ μου φτάνει μιá ιστορία, καθώς μέ ρωτά άν ξέρω μουσική. Θυμάμαι πώς κάποτε ή μάνα μου πούλησε μιá ολόκληρη σειρά πιάτα για νά πάρουμε ένα παντελόνι και ένα ζευγάρι παπούτσια.

—Νά μοιάξεις κ' έσὸ από νοικοκυρεμένους γονιούς !

Έχουμε πολὺ βαδίζει. Έξοχή και άκροθαλασ-σιá. Σήμερα φαίνεται και τό άπέναντι νησί. Θάταν ώραία εκεί, στη θάσα.

Τόσα χρόνια, και μιá φορά μονάχα έχω πά-γει. Πικρογελῶ.

Σταμάτησα νά προσέχω. Έπιστρέφω στόν εαυτό μου.

Καμιά άπόκριση.

Τά δέντρα στεφανώνουνε πίσω μας τό μεγάλο δρόμο. Λαχανόκηποι, σάρια, πάλι δέντρα και βουνά. Χρώματα άπειρα. Τά ανακαλύπτω. Βυθί-ζομαι μέσα τους.

—Νά και άλλη ζωή.

Είπα φωναχτά. Έχει γυρίσει πολὺ σέ μένα τό κορίτσι.

Προσπαθεί νά μάθει. Ίσως ταξιδεύει στην φυχή μου.

"Ένα ρέμα κατεβαίνει από το βουνό. Περνάμε τη γέφυρα. Με σκουντά.

— Πρόσεξε.

Νερά δεν έχει. Τά παραγάτσια το δένουνε πέρα — πέρα.

Σ' ένα κορμό ακουμπισμένο ξεκουράζεται ένα κάρρο.

Χορτάρι είναι πεταμένο πέρα — δώθε και κοπριά από ζώα.

Λίγο κατά δώ, με τα σαμάρια στη ράχη, δεμένα στα παραγάτσια, δυο γαϊδουράκια σκούνουνε και μασουλίζουνε χόρτο. Τίποτ' άλλο. Κανένας θόρυβος. Μόνο τα τζιτζικια ταιριάζουν.

Κρεμιόμαστε από τα κάγκελα της γέφυρας ώρα πολλή.

— Σ' άρεσει;

Προσέχω. Μ' άρεσει, γιατί είναι κι' αυτή. 'Ο άνθρωπος πού με βοηθεί να βλέπω πιο καθαρία — λές αλιώτικα.

Κάτω, ένα αλέτρι χαλασμένο τραβά την προσοχή της. Κατεβαίνει και το περιεργάζεται. Πιάνει το ύνι, τη γυαλιστερή επιφάνειά του. Κάνω μια κακή σκέψη άμέσως. Άραγε, αν ήταν έδω ένας γεροκαλλιεργητής, άπόμαχος δουλευτής, θά τον πρόσεχε;

—...Κι' αυτό και τα ζώα και οί άνθρωποι πόσο κοπίσαν!...

Καρφωμένη στα μάτια μου, δείχνει πώς αμφιβάλλει αν είμαι μαζί της.

"Όταν ανέθηκε, την πήρα απ' το δεξι χέρι. Σιγά-σιγά προχωρούμε.

Στό δρόμο σπάζουνε χαλίχι. Κάποιος πετράς έχει ακουμπισμένο ένα καθρεφτάκι άπάνω στη σπασμένη πέτρα και ξυρίζεται. Προσπερνάμε. Λυπήθηκε.

— Τέτοια μέρα νάν' έδω!

Είναι Κυριακή. Έχουμε πλησιάσει στην άκρογαλιά. Ξαπλώνουμε στην άμμουδιά.

Τό κήμα έρχεται πλημμυρισμένο άπο ρεμβασμού. Φτάνει άργά, χαιρετά, άφίνει τη μελωδία του κ' έπιστρέφει. 'Η μουσική του φτάνει ως την καρδιά.

Πόσο μεγάλη και μακρυνά δείχνει ή θάλασσα! 'Ο νοός άυτηνής δεν είν' έδω. Κάθεται και κοιτάζει τό τοιτάδι μου. Πολλή ώρα σταματά. Τό πουκάμισο άφίνει όλο τό στήθος έξω.

— Έδω γιατί είναι μαύρο; Σάν καμένο.

Ναι, ένα μέρος από τό στήθος είναι τρυπημένο, μαύρο. Μιά μπιγέτα ξέθωρη, μελανιά. Τό μέρος δέ θγάξει τρίχα. "Όλο τό δέρμα είναι μαύρο και γυμνό. Σάν τρυπημένο με καρφίτσα, όπως κάνουνε οί ναυτεργάτες πού ταξιδεύουν στους πόντους—σκαλιστές γοργόνες ή χρονολογίες. Τό σίδερο μπαίνει, θανατώνει τον ιστό, κ' έτσι τό θανατωμένο μέρος μένει μαύρο.

— Είναι στενάχωρη ιστορία. Δεν κάνει να λάμε τέτοια. Έδω έχει ήλιο, πέλαγο. Τά τραγούδια σου.

— Δεν είμαστε συντρόφοι; Νά μου τό πεις.

Η μπλούζα της είναι κρέμ. Και τά νσιάτα της κλεισμένα έχει μέσα.

'Ο δείχτης του δεξιού χεριού της έχει σηκωθεί. Παίρνει τη μελανιά μπιγέτα του στήθους μου γύρω-γύρω, τη ζουλά και μετά ή μαλακιά

χουφτίτσα άνεβαίνει στό μικρό έξόγκωμα του στέρνου.

Χαίθευει. Τά μάτια της δείχνουνε στοργή.

Πρέπει να διηγηθώ.

— Δεν πονάς έτσι πού ζουλώ; Μήπως παιδί αρρώστησες;

Της διηγήθηκα ένα κομμάτι από την ιστορία.

—... Τότες δούλευα στον "Άγιο Γιώργη, στό Κερατσίνι. Σ' ένα εργοστάσιο. Βγάξαμε νικωτίνη. Κάθ' ένας είχε έναν κάδο μπροστά του. Έκχειλιζαμε τον καπνό με βενζίνα άεροπλάνου και ό,τι έβγαине τό δάξαμε στον κάδο μας και τό χτυπούσαμε με θειικό όξύ. Σάν χτυπούσαμε μέσα στον κάδο, είχαμε θεμένα με μαντήλι στόμα και μύτη. Μά οί καπνοί του κάδου τό περνούσανε τό μαντήλι. Λιγοθυμούσαμε ταχτικά. Μιά μέρα έτσι έγινε, και πέφτοντας πήρα μαζί μου και τον στενόμακρο κάδο. Λίγο θειικό όξύ χύθηκε στο στήθος.

Τά μάτια της παίξαν. "Όχι για να κλάψει. Κοιτάζει πέρα.

Δέθηκε.

— "Ε, της λέγω, είναι ιστορία...

Σηκώνεται.

— Πάμε, μου κάνει.

— Πού νά πάμε;

Η παλάμη μου έχει άρπάξει τό χέρι της. Άργά κάθεται. Βλέπω τά μαλλιά πού κυματίζουν. Τί περίεργο σήμερα! Πρώτη φορά έλέπω τά μαλλιά γυναίκας. Και πού νά κυματίζουν.

Ξεκουράζεται τό σκληρό χέρι άπάνω στα μαλλιά της.

Στό έμπορομανάβικο είμαι γραμματικός, χαμάλης, ζυγιστής, παραλήπτης στα δαπόρια. "Όταν δεν κόβω τιμολόγια, μετρώ μανταρινοπορτόκαλα. Άν δεν τό κάνω αυτό, δένω κοφίνια και κιβώτια σέ δέματα, πέντε-πέντε, δέκα-δέκα. Τά σκουριασμένα σύρματα και οί πένσες, πού δεν πιάνουνε πιά, έχουνε κάψει τό δέρμα των χεριών. Είμαι μέσα στη σκόνη, χειμώνα-καλοκαίρι. 'Ο ιδρώτας κολνά πάνω μου. Έχω άνάπαυση πότε πέντε, πότε έξη ώρες τό μερόνυχτο. Κλείνω άργά ταμείο, άφού γυρίσω όλη τη μεγάλη πολιτεία και μαζέψω θερεσέδια.

Τό βάσανό μου είναι τά βαπόρια. Τουτό τό «Έλληνις» όλο καθυστερημένο. Τρίτη, λέει, νάρθει, Πέμτη έρχεται. Έρχεται πνιγμένο, λαχανιασμένο. Λιγοθυμισμένο.

Οί καιροί, μετά τον "Αη Δημήτρη, τό υποδέχονται δάρδαρα.

Τίποτα δεν τού άφίνουν. Στραπατσαρισμένο μπαίνει στό λιμάνι.

Μόλις σφυρίζει, τό αφεντικό φωνάζει.

— Γραμματικέ, τρέχα. Πρώτοι νά τά θγάλουμε για νά πούλήσουμε πρώτοι. Άλλιώς θά μείνουν άπούλητα πάλι, θά σαπίσουν και θά τά πατάξουμε.

Και μονολογεί:

— Άλλιώς ούτ' εσύ, ούτ' εγώ χρειαζόμαστε έδω.

'Ο χοντρός λαίμπος φουσκώνει και ή μόνη έκφραση της σκληρότητας αλλάζει πάνω στο

πρόσωπο. Γίνεται θάναυση, σά λουρίδα μαστίγιου πού έρχεται μ' όρμη.

Φοβάμαι, έτσι όπως τόν βλέπω, και τρέχω. Έχω άνεβεί. Ό λογιστής και ό λοστρόμος με ξέρουνε.

Τους ρωτώ για τὰ πράματά μας.

— ...Πού νά ξέρω; Μ' αυτή τή θάλασσα άνακατευτήκανε όλα...

Άπάνω σὰ κοφίνια δέ φαίνονται μάρκες. Τό νερό τής θάλασσας, με τὰ πολλά κύματα, έγλυψε τις μάρκες. Τὰ τσουβαλένια καπάκια έχουνε πάρει έν' άνοιχτό μπλε χρώμα έτσι πού κανένα σημάδι δέ φαίνεται. Με τό μπότζι πάλι, άλλα κοφίνια πήγανε στή θάλασσα, κι' άλλα πέσανε από κατάστρωμα σέ κατάστρωμα κι' άνακατευτήκαν μ' άλλων παραληπτών εμπόρων.

Άνεδοκαθεδαινώ χωρίς νά ξέρω από πού ν' άρχίσω...

Η ώρα έχει περάσει. Ένα θαρκάκι πλησίον. Με φωνάζουνε.

Όταν γύρισα πρὸς τό μουράγιο, είδα τήν άσπρη μπλούζα τοῦ κοριτσιου. Νοέμβρης, έννιά ή ώρα τό βράδυ.

Κατέβηκα στο θαρκάκι και δγῆκα.

— Γιατί κάθεσαι εδώ τέτοιαν ώρα; ρωτώ.

— Θ' άργήσεις;

Μούπιασε τὰ χέρια.

— Μά εσύ πάγωσες, λέει, πάγωσες!

Οί μικρές παλάμες της πήρανε τὰ χέρια μου νά τὰ ζεστάνουνε. Τ' άνεβάζουν στο στόμα, τὰ

χουχουλίζουν και μετά τὰ χώνουν μέσα στο πανωφόρι. Τό ζεστό πανωφόρι.

Τό αίμα μου, όλη τήν ώρα, άνεβαίνει. Έκει πάνω τράβηξα τὰ χέρια μου άπότομα. Μιά μεγάλη δδύνη με γέμισε. Όπως ό άνθρωπος πού κοιμάται ξέγνοιαστα και τινάζεται άπότομα από βίαιο μαστίγωμα.

Μούγκρισα με νευρική υπερένταση.

— Τράβα, τής είπα. Νά φύγεις! Νά φύγεις!

Τὰ μέσα μου είχανε γεμίσει από βλαστήμιες. Η συνήθεια έφτανε καθυστερημένα. Και με τιμωρούσε.

Ν' άνταμώσω τή γυναίκα τις μικρές ώρες, ζαλισμένος από τό πιστό. Νά σογγάει κάτω από τὰ χοντρά χέρια μου, από θαρμό ή από ήδονή, και νά ευδαιμονεί. Με τους ανθρώπους πού πρωτοαντάμωσα στήν ήβη μου έτσι είχα μάθει.

Ευνούσε άπότομα μέσα μου αυτή ή ώρα, ως έβλεπα τούτη τή γυναίκα πού δέν έμοιαζε τή δικιά μου γυναίκα.

Τὰ ζεματισμένα μάγουλά μου έγιναν όργη. Σήκωσα άμέσως τό χέρι, και προτού τό κατεδάσω, ξανάπα:

— Νά φύγεις και νά μὴν ξανάρθεις!

Έφυγε. Έγώ πάλι γύρισα, μπήκα στο θαρκάκι και τράβηξα για τό «Έλληνίς».

Κείνη τή μέρα δουλέψαμε ως τὰ ξημερώματα. Σάν τελειώσαμε, κάναμε ένα μεγάλο διάλειμμα και τό ρίξαμε στο κρασί.

ΦΩΤΗΣ ΠΡΑΣΙΝΗΣ

Τ Ο Π Ι Ο

Τὸ ἀγέρι, τὰ φύλλα σὰ κλώνια,
κι' ὁ κάμπος σπαρμένος τριζόνια.

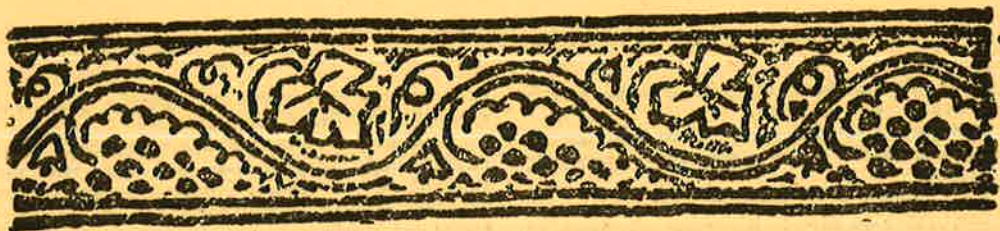
Πλατάνια, πὸν ἀπλώνουν τὰ χέρια
ν', ἀδράξουν φεγγάρι κι' ἀστέρια.

Κι' εἰς, κι' ὅλο εἰς, κι' εἰς μόνη,
τὸ ἀγέρι, τὰ φύλλα κι' οἱ κλώνοι.

Κι' εἰς τὸ φεγγάρι, τ' ἀστέρια,
κι' ἐγὼ τοῦ πλατάνου τὰ χέρια...

Ι. Π. ΚΟΥΤΣΟΧΕΡΑΣ

Η ΔΙΠΛΩΣΗ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ*

Τὴν ἔκφραση τοῦ προκαλεῖ ἡ διπλωση στὶς ἔννοιες οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων ὅπως εἶδαμε παραπάνω, τὴν βρίσκουμε καὶ στὶς ἔννοιες τῶν ρημάτων. Κ' ἐδῶ ἡ ἐπανάληψη τοῦ ρήματος σὲ διάφορους κλιτικούς τύπους δίνει στὴ γλῶσσα μας ἕνα μέσο γιὰ τὴν ἔκφραση ἑν το ν η ς π ρ ο τ ρ ο π ῆ ς πρὸς κάποια ἑνότητα.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ παρουσιάζεται μὲ τίς παρακάτω μορφές:

1) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' πληθυντ. προσώπων καὶ ἐνεστώτα ὑποταχτικῆς (δὴλ. νὰ μὲ ὀριστικῶς) α' πληθυντ. προσώπου: *χαίρετε νὰ χαίρωμεν*, | *κι ὅποιον εὗρεθ ὁ θάνατος | ὅλοι νὰ τὸν κλάρωμεν*, *Ἕπαιρος, φέγγετε νὰ φέγγουμε*, | *γιατ' ἔφτασε ὁ τουρλόπαπας Κεφαλληνία, τρέξετε νὰ τρέχωμεν*, | *τσ' ἔφτασε ὁ παπὰ λωλὸς Σκύρος* ¹ *κλαίτε τὴ νὰ τὴν κλαίμενε, πῆτε τὴ νὰ τὴ ποῦμε*, | *κ' ἥς ὀστερὴ τῇ ἡ φορὰ εἶναι ποὺ τὴ θωροῦμε* (μοιρολ.). Κρήτη. Ἀπὸ βραχυλογικὸ συμπυκνῶ τῶν τύπων τέτοιων φράσεων προε- πτικὸν σχηματίσθησαν οἱ γνωστοὶ νόθοι τύποι προσταχτικῆς ἀγωγῆς - *τε, πάμε - τε, δόμον - τε κτθ.*

2) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' πληθυντ. καὶ ἀόριστο ὑποταχτικῆς α' πληθυντικοῦ: τραβαῖν καὶ τραβήξουμι τοὺς ἔξημον τ' ἀμάξι Μακεδονία²,

κεδονία².
8) Μὲ ἀόριστο προσταχτικῆς β' πληθυντ.
καὶ ἀόριστο ὑποταχτικῆς α' πληθυντικοῦ:
φάτε νὰ φάμε Κορινθία, δουλέψτε νὰ δουλέ-
ψουμε Κορινθία, φάτι καὶ νὰ φάμι καὶ νὰ
γλυτῆσουμι Αἰτωλία, γιὰ φάτε, πιεῖτε, βοῦ πά-
διά, χαρῆς νὰ χαροῦμι "Ἡπειρος", χαρῆς νὰ
χαρήσωμι, τοαὶ μιὰ φορὰ "γ' τὰ νιάτα Σκύρος",
ζῆστε νὰ ζήσωμι δυὸ χρόνια, γιὰ νὰ ζήσωμι ὅλη
τὴ ζωὴ ἀγνώστου τόπου, κλάψτε νὰ τὴν κλά-
ψουμε τὴ νῆ τὴ ζηλεμένη Πελοπόννησος³, κλά-
ψτε νὰ τὸν κλάψωμι, πῆτε του νὰ τοῦ ποῦμι,
γιατὶ δὲν εἶναι βολετὸ νὰ τότε μεταδοῦμι⁴, κλά-
ψτε καὶ νὰ κλάψωμι, θλιφτεῖτε νὰ θλιφτοῦμι,
νὰ μαζωχτοῦν τὰ δάκρυα νὰ γένουνε ποτάμι "Ἡ-
πειρος".

4) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' ἐνικοῦ καὶ ἐνεστώτα ὑποταχτικῆς α' πληθυντικοῦ:

χαίρου να χαιρωμέστανε καὶ καθ' ἑαυτὰ βραδυνάζει
Κρήτη¹.

5) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' ἐνικοῦ καὶ ἀόριστο ὑποταχτικῆς α' πληθυντικοῦ: βίβρα νὰ βιοῶνουμε | καὶ νὰ βολιετίζομε Ἰθάκη.

6) Με άδριστο προσταχτικῆς β' ἐνικοῦ καὶ
 άδριστο ὑποταχτικῆς α' πληθυντικοῦ: βάλε
 βουλὴ νὰ βάλομε, ἀντάμα ν' ἀποθάνομε Σκῆρος².

7) Μὲ ἄοριστο προσαχτικῆς β' πληθυντι-
κοῦ καὶ παθ. ἄοριστο ὑποταχτικῆς α' ἐνικού:
γιὰ πῆτε μου καὶ σὰς εἰπὸ πόσος ἡμέρες εἶναι Κέ-
κυρα³, σηκώστε με νὰ σηκωθῶ, καθίστε με νὰ
κάτω Σηλοπόνηνθος⁴.

8) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' ἐνικού καὶ ἐνεστώτα ὑποταχτικῆς α' ἐνικού: *βάστα με νὰ σὲ βασιῶ, ν' ἀνεβῶμεν τὸν γκρομὸ, γέλα με νὰ σὲ γελῶ, νὰ περνοῦμε τὸν καιρὸ, ἀγάπα με νὰ σ' ἀγαπῶ, θέλε με νὰ σὲ θέλω, βάρε με νὰ σὲ βαρῶ, κροῦτε με νὰ σὲ κροῦν* (ὅλα δημοτικά), *τραγουδῖς καὶ νὰ τραγουδῶ νὰ πηγαίνωμ' ἴσα ἴσα, | σὰν τσοὶ σγουροὺς βασιλικούς καὶ σὰν τὰ κυπαρίσσια Κρήτη*⁵. (Τὸ σχῆμα τοῦτο μεταπλάστηκε καὶ σὲ ὀριστική: *παίτεις με παῖδες, φεύγεις πού φεύγω, χαθῆκαν οἱ Τοῦρκοι Πελοπόνν. [Βούρ-βουρα]*).

9) Μὲ ἐνεστώτα προσταχτικῆς β' ἐνικού
καὶ ἀόριστο ὑποταχτικῆς α' ἐνικού: κράτει,
ἀδερφε μου, κράτει με, κράτει γὰρ σὲ κρατήσω
Ἕπειρος⁶.

10) Μὲ ἀόριστο προσταχτικῆς β' ἐνικού
καὶ ἀόριστο ὑποταχτικῆς β' ἐνικού: τάχα τὸ
θάνατ' ἔστιν; — Πῆς μὲν το γὰρ σ' τὸ πῶ 'Ι.
Γουπάρη, Σκαρὰβ.

11) Με ἐνεστώτα προσταχτικής β' ἐνικού και ἐνεστώτα ὑποταχτικής πάλι β' ἐνικού: τρώγῃ μ', ἀρκούδι, τρώγῃ με, τρώγῃ με νὰ μὲ τρώγῃς Εὐβοία (Κάρυστος)†.

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενο καί' τέλος.

1. Ν. Α. Πέριδικα, Σκύρος, 2, 139.

1. Ν. Α. Περδικα,
2. Λαογραφία 6, 120.

2. Λαογραφία 6, 120.
3. Γ. Χασιώτου, Συλλογή, σ. 99.

4. Ν. Πέρδικα, Σκύρος, σ. 305.

5. Μ. Λελέκου, Ἐπιδόρπιον, σ.

6. Ν. Ἀνάλεκτα Παρνασσού, 1, 292.

7. E. L. Ilić, 'Ελλην. τραγούδια, σ. 234,

7. E.
10. 162.

1. Ἐπιστημ. Ἐπετηρίς Πανεπιστ. 7 (1910/11), σ.

71. Ἡ μορφή αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ στὰ Βουλγα-

71. Ἡ μορφή αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ στὰ Εὐαγγέλια π.χ. *hegaĩ da hegame* (=φεύγε νὰ φεύγουμε),

ρικά, π.χ. begai da begame (=φεύγε να φεύγουμε),
oliva da olivame (=κολούπα να κολουπούμε), zali,

plivai da plivame (=κολομπα να κολομπούμε, ζαπ,
zame da zalime (=λυπήσου, κόρη, να λυπούμαστε)

...mome, da zalime (=λυπήσου, κόρη, να λυπούμαστε)
με τὴν ἴδιαν σημασίᾳ τῆς ἔντονης προτροπῆς, ὅπως

μέ την ίδια σημασία της έντονης προτροπής, όπως
παρά Ελληνικά, και πρέπει, νομίζω, να θεωρηθεί έλ-

στά Ἑλληνικά, καὶ πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ἐλ-
-λινικά ἐπίδραση. γιατί στα Ἑλληνικά τὸ φαινό-

ληνική επίδραση, γιατί στα Έλληνικά το φαινό-
μενο αυτό έχει μεγαλύτερη διάδοση και ποικιλία

μενο αυτό έχει μεγαλύτερη διάδοση και ποικιλία

Πέριδικα, Σκυριανό, σ. 15.

2. Ν. Πέρδικα, Σκυριανά, σ. 15.
3. Μ. Σαλβάγου, Τραγ. καὶ μοιρολ. Ἀργ.

3. Μ. Σ α λ β α ν ο υ, Τραγ. καὶ μοιρολ. Ἀργ.

Κερκύρας, σ. 84.

4. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή,

σ. 69. Ε. Μ. α. 4. ν. π. Ἐυλόθετε τῆ : σ. 130.

5. Γ. Μαράντη, Ἐμάθετέ τη; σ. 130.

6. Π. Ἀραβαντινοῦ, Συλλογή, σ. 283.

7. Ε. Παπαχαρατζή, Δοκίμιον γλ. ιδιώμ. Κα-

ρύστου, σ. 58.

ростом, в. 30.

12) Μὲ ἐνεστώτα προστακτικῆς β' ἐνικοῦ καὶ ἀόριστο ὑποτακτικῆς πάλι β' ἐνικοῦ: βούρα καὶ νὰ βουρήσῃς, ἔφτασε τὸν καμηλάρη Κύπρος¹, βούρα καὶ νὰ βουρήσῃς, ἔπιασεν τὸ τὸ πᾶν Κύπρος², ἄκου ν' ἀκούσῃς τώρα εἶπε πάλι ὁ Γιάννης Π. Νιρβάνα, Συναξ. σ. 72.

13) Μὲ ἀόριστο προστακτικῆς β' ἐνικοῦ καὶ ἀόριστο ὑποτακτικῆς πάλι β' ἐνικοῦ: ὦτα νὰ πᾶν, ξέρασι καὶ νὰ ξιράς (= ἀπὸ τὸν πολὺν ἐμετὸ) γίν' καὶ τ' θανάτιον Λέσβος, λάψε, ἦλθε μου νὰ λάψῃς | καὶ πολλὰς καρδιὰς νὰ κάψῃς Μεγίστη³.

Αὐτοῦ τοῦ σχήματος παραλλαγὴ εἶναι ἡ περίπτωσις ὅπου τὸ ρῆμα διπλώνεται στὴν ὑποτακτικὴ μὲ ρῆμα ἀπὸ ἄλλῃ ρίζα, ἀλλὰ μὲ συγγενικὴ σημασία: κοίτα νὰ δῇς κοινό, καλλικεῖται πάνω στὴν γαυροῦν τὸ κοπέλλην καὶ ἄμ καὶ νὰ πᾶς, βρίσκει ἓνα δέντρον καὶ ἕκατος πονκάτω νὰ πᾶσῃ Κύπρος⁴, τὸ παιδὶν ἔφρην καὶ ἔφρην τὸν ἄμ καὶ νὰ πᾶς λοιπόν, ἦδρεν ἕναν καμηλάρη Κύπρος⁵.

Ὑστερ⁶ ἀπὸ τὴν παράθεσις τῶν τόσο ποιητικῶν μορφῶν τοῦ ἐκφραστικοῦ σχήματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ προβάλλει τὸ ἐρώτημα, πῶς σχηματίστηκε ἱστορικά, ἀπὸ ποῦ δηλ. ξεκίνησε.

Ἀπὸ ἀποψη χρονολογικὴ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τόσο παλιό, γιατί ἂν τὸ ἀναζητήσουμε σὲ παλαιότερα μεσαιωνικά κείμενα δὲ βρίσκουμε παρὰ μιὰ μόνο μορφὴ του, ἐκεῖνη ὅπου προτείνεται ἀμοιβαιότητα στὴν ἐνέργεια, καὶ αὕτη σπανιότατα, π. χ. λέγε με ξενοδόχισσα, λέγε με νὰ σὲ λέγω Λύβιστρο. Ροδ. στ. 2804, 2820 κ.ά. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα ἀπὸ τὰ Προδρομικά ποιήματα καὶ παίζουσι τὸ λέγουσιν οἱ παῖδες «εἶπα εἰπέτε» ὅπου φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ ὄνομα παιγνιδίου ὅπου χρησιμοποιοῦνταν ἡ φράσις εἶπα, εἰπέτε, εἶναι καὶ αὐτὸ ἀρκετὰ ἀσφές. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία δὲ βοήκα ἄλλο παράδειγμα ἀπὸ ἓνα τοῦ Πλουτάρχου 347 d Ἐὐκλέα δραμόντα σὺν τοῖς ὀπλοῖς θερμόν ἀπὸ τῆς μάχης καὶ ταῖς θύραις ἐμπροσθέντα τῶν πρώτων, τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν «χαίρετε καὶ χαίρομεν», εἰτα πύθης ἐπινεύσαι, ὅπου ὁ Cobet διόρθωσε, ἴσως χωρὶς ἀνάγκη, τὸ χαίρομεν σὲ νικῶμεν.

Τὰ τρία αὐτὰ παλαιότερα παραδείγματα

1. Α. Σακελλαρίου, Τὰ Κυπριακά 2, 304.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 496.

3. Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἑταιρ. 4, 698.

4. Α. Σακελλαρίου, ὅπου παραπ. σ. 338.

5. Στὸ ἴδιο.

τῆς προτροπικῆς δίπλωσις, μολονότι δὲ μᾶς λένε μεγάλα πράγματα μόνον τοὺς, ἀποκτοῦν κάποια ἀξία γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀφειρησίας τοῦ σχήματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, ὅταν προσέξουμε ὅτι ἡ μορφὴ στὴν ὁποία ἀνήκουν, δηλ. ἡ παρακίνησις σὲ ἀμοιβαία ἐνέργεια, φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ βασικὴ μορφὴ ἀπὸ τὴν ὁποία διαμορφώθηκαν καὶ στὴ νέα Ἑλληνικὴ ὅλες οἱ ἄλλες μορφές.

Ἐξετάζοντας τὶς νεοελληνικὲς μορφές τοῦ σχήματος, βλέπουμε πῶς ἐκεῖ ποῦ ἡ δίπλωσις τοῦ ρήματος σὲ διάφορες ἐγκλίσεις, χρόνους καὶ ἀριθμοὺς δικαιολογεῖται λογικὰ εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς προτροπῆς σὲ ἀμοιβαία ἐνέργεια, τοῦ τύπου ἀγάπα με νὰ σ' ἀγαπῶ πὺν ἀναφέρω στὴν κατηγορία μὲ ἀριθ. 8. Κ' εἰπεῖς οἱ μὴ λογικὲς συντακτικὲς μορφές — καὶ τέτοιες εἶναι ὅλες οἱ ἄλλες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν 8η, στὴν ὁποία ἡ δίπλωσις δὲν ἔχει ἐξελιχθῇ ἀκόμα σὲ συντακτικὸ σχῆμα, ἀλλὰ εἶναι κανονικὴ διατύπωση τῆς ἀμοιβαιότητος — μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ψυχολογικὰ καὶ γλωσσικὰ δικαιολογημένους μόνον ὅταν ἔχουν ὡς ἀφετηρία μιὰ λογικὰ δικαιολογημένη διατύπωση, πρέπει νὰ δεχτοῦμε πῶς ἡ κατηγορία μὲ ἀριθ. 8 εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀφετηρία τοῦ σχήματος μᾶς: Κατὰ τὰ ἀγάπα με νὰ σ' ἀγαπῶ, βόθηα με νὰ σὲ βοηθῶ κ.τ.δ. εἶπαν καὶ χαίρου νὰ χαίρωμεσταν καὶ βάλε βουλὴ νὰ βάλουμε, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο θὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα μὲ τὴν ἀμοιβαιότητα τὴν ἐνέργεια καὶ τῶν δύο ὡς συνόλου, καὶ πὺν πέρα εἶπαν καὶ σὲ πολλοὺς φεύγετε νὰ φεύγουμε, δουλεύετε νὰ δουλεύουμε, φάτε νὰ φάμε, χαρῆτε νὰ χαροῦμε, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ καθενὸς θὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐνέργεια τοῦ συνόλου.

Οἱ περιπτώσεις μὲ ἀριθ. 11, 12 καὶ 13, ὅπου καὶ οἱ δύο τύποι τοῦ διπλωμένου ρήματος ἀπευθύνονται στὸ ἴδιο δεύτερο ἐνικό πρόσωπο, π. χ. τρώγε με νὰ μὲ τρώγῃς, λάψε, ἦλθε μου, νὰ λάψῃς, βούρα καὶ νὰ βουρήσῃς, ἄμ καὶ νὰ πᾶς κτλ., πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ τελευταῖες ἐξελικτικὲς μορφές τοῦ σχήματος, ὅπου ἡ δίπλωσις δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ τονώσῃ τὴν προτροπὴν ἢ νὰ παραστήσῃ τὴ διάρκεια τῆς ἐνεργείας ὡς ἀποτέλεσμα μιᾶς ἐπίμονης ἐσωτερικῆς προτροπῆς.

Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

ΣΟΔΟΜΑ ΚΑΙ ΓΟΜΟΡΡΑ *

α' Κόρη.— Τί μαλώνεις, καλέ, με τὸν ἀγέρα; Ἔλα νὰ πιεῖς ἀκόμα μιὰν κούπα κρασί νὰ συνεφέρεις... Ἔλα λοιπόν!

β' Κόρη.— Ἐγὼ θὰ τὸν κεράσω! (παίρνει ἀπὸ χάμω τὴ λαγήνα).

Λώτ.— Τί ἔναι ἡ μαύρη αὐτὴ λαγήνα δίπλα στὸ προσκεφάλι μου; Μὲ τὴν κόκκινη βούλα ἀπάνω της τοῦ βασιλιά; Ποῖος τὴν ἔφερε; Τί ἔχε μέσα; Ὁχ, δὲ θυμάμαι!

α' Κόρη.— Κρασί. Σοῦ τὴν ἔστειλε ἀπόψε με τὸν Ἀράπη τοῦ τὸ μουνούχο ὁ βασιλιάς γεμάτη κρασί, ἀπὸ τὸ στοιχειωμένο τοῦ τὸ ἀμπέλι.

Λώτ.— Ἀπὸ τὸ στοιχειωμένο τοῦ τὸ ἀμπέλι; Ὁχ! Δὲν κάνει τὸ ἀμπέλι αὐτὸ κρασί, κἀναι αἷμα! Ἐφαιε παιδί, στοίχειωσε, τὰ σταφύλια τοῦ στάζουν αἷμα, ὁ βασιλιάς τὸ πίνει, τὸ μυαλό του ἀγριεύει, σηκώνει φαντάσματα, ξεχνάει τὸ Θεό...

Δὲ θέλω ἐγὼ νὰ πιῶ, δὲ θέλω νὰ ξεχάσω τὸ Θεό, δὲ θέλω!

β' Κόρη.— Σοῦ τῆπε, λέει, ἀπόψε ὁ βασιλιάς, νὰ πιεῖς, νὰ φουντώσει ἡ ψυχὴ σου, ν' ἀντρίψει ὁ νοῦς σου, νὰ νικήσεις, λέει, τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ φόβο.

Λώτ.— (με ἀγωνία) Κ' ἦπια; Ὁχ, ἦπια; τὴν ἀλήθεια! Λέγε, Ρούθ!

α' Κόρη.— Ἦπιες, ἦπιες κ' ἐγλείφεις καὶ τὰ χεῖλιά σου.

β' Κόρη.— Στὴν πρώτη γουλιὰ ἐγλείφεις τὰ χεῖλιά σου σὰ νάφαιες μέλι· στὴ δευτέρῃ τὰ μάτια σου ἀστράψαν· στὴν τρίτῃ, τὰ χέρια σου σάλεψαν, ἔψαξαν στὸν ἀγέρα κ' ἐπιασαν τὸν κόρφο μας.

Λώτ.— Ὁχ! Ὁχ! χάθηκα!

α' Κόρη.— Νά, νά, ἔτσι φώναζες καὶ τὴ νύχτα: Ὁχ, ὦχ, χάθηκα! καὶ γελοῦσες! Γελούσαμε κ' ἐμεῖς μαζί σου.

Λώτ.— Πόρνες, δὲ φοβηθήκατε τὸ Θεό;

β' Κόρη.— Ὁχι.

Λώτ.— Τὴ Μεγάλῃ Φωτιά;

β' Κόρη.— Ὁχι. Καλὰ περάσαμε κ' οἱ τρεῖς· μὴ φωνάζεις! (βάφει τὰ χεῖλιά)

Λώτ.— Κύριε, ἐσὺ ὅσαι Παντοδύναμος· ὅ,τι γίνεται, γίνεται γιὰτὶ ἐοῦ τὸ θέλεις· καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ εἶναι στὴν ἐξουσία σου· γιὰτὶ δὲν ἀπλωσες τὸ χέρι σου ἀπόψε ἀπάνω μου; γιὰτὶ μὲ ἀφήκες καὶ γκρεμίστηκα;

Κύριε, τὴ στερνὴ τούτῃ στιγμῇ, στὸν πάτο τῆς ἀμαρτίας, πέφτω, προσκυνῶ τὰ πόδια σου: Μὴ μὲ ἀφήσεις νὰ σηκώσω κεφάλι! Ἐνας δαίμονας ἀντάρτης τινάζεται μέσα μου, σκότωσέ τον! Μὴ μὲ ἀφήσεις, μὴ μὲ ἀφήσεις, Κύριε, νὰ σηκώσω κεφάλι!

α' Κόρη.— (πετιέται ἀπὸ τὸ στρώμα μισόγυμνη, πάει κ' ἔρχεται χοροεπτά, ἀναπνέει βαθιά, ἀχόρτιαγα). Τί ζεστός ἀγέρας, φουσκώνουν τὰ δέντρα, φούσκωσαν καὶ τὰ στήθη μας, ἀδερφή, ἀνοιξαν!

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενο.

"Ελα, σήκω νὰ χορέψουμε! Ποῖος μπορεῖ νὰ περπατήσῃ τέτοια νύχτα; Χορεύει!
(Τραβάει τὴ Ραχήλ, τὴ σηκώνει, χοροπηδοῦν ἑξαλλες, ἀνοίγουν τὰ στήθη τους
στὸν ἄνεμο, ἀποταυρίζονται ξαναμμένες)

β' Κόρη.—"Αχ, νιώθω τὴ μυρωδιὰ ἀπὸ τὶς μασκάλες τῶν ἀντρῶν, ἀδερφή μου. Γέμισε ὁ ἀγέρας βαρεῖα ἀντρίκια μυρωδιὰ... Θυμᾶσαι προχτὲς ποὺ πήγαμε στὰ κοπάδια πῶς μύριζε ὁ τράγος; "Ομοῖα μυρίζει ἀπόψε ὁ ἀγέρας· ἡ μυρωδιὰ τούτη θάναι αὐτὸ ποὺ λένε Θεός.

α' Κόρη.—(ἀφουκράζεται σκυμμένη ἀπὸ τὸν πύργο). Φωνὲς γρικῶ, ἀδερφή, καὶ σκυλιὰ ποὺ γαυγίζουν!

β' Κόρη.—Σεχνᾶς πῶς εἶναι πανσέληνος ἀπόψε; "Η βασίλισσα θὰ βγήκε μὲ τ' ἄσπρα σκυλιὰ της νὰ ρίξει τὰ ξόρκια της στὸ φεγγάρι... Πῆγε πάλι στὸ στοιχειωμένο ἄμπέλι

νὰ κράξει τὸν πεθαμένο γυιὸ της.

α' Κόρη.—(γελάει) "Ακόμα δὲ βαρέθηκε; "Ακόμα θὰ φωνάζει; Πάει αὐτός!

Λώτ.—Κύριε, σοῦχα παράπονο... Γιατὶ ἔκαμες τὴν ἁμαρτία τόσο γλυκεῖα; Γιατὶ τόσο ἀδύνατη τὴ σάρκα; Γιατὶ ἐπλασες τὴν ἀνοιξη, τὸ κρασί, τὴ γυναῖκα; Κι ἀφοῦ τὰπλασες, γιατίι δὲ μᾶς ἀφήνεις νὰ τὰ χαροῦμε;

Ἐφτὰ φίδια σηκώνονται μέσα μου, ἑφτὰ λαιμοὶ καὶ σὲ ρωτοῦνε· ἀποκρίσου!

β' Κόρη.—"Ακόμα δὲ βαρέθηκε καὶ τοῦτος; "Ακόμα θὰ κράζει τὸ Θεό; Δὲ μᾶς παρατάει!

α' Κόρη.—Θέλει, λέει, ἀπόκριση! (γελάει)

Λώτ.—"Αναψες στὸ αἷμα μας φοβερὲς πεῖνες, φοβερὲς δίψες κ' ὕστερα μᾶς ἔμπασες σ' ἓνα περιδῶλι φορτωμένο μελωμένους καρπούς καὶ μᾶς φώναξες: «Μὴν ἀγγίχτε· χαθήκατε!» Γιατί;

"Ἐπρεπε νὰ μὴ μᾶς δώσεις τίς πεῖνες καὶ τίς δίψες· ἢ μὴ καὶ μᾶς τίς ἔδωκες, νὰ μὴ μᾶς μπᾶσεις σὲ περιδῶλι, παρὰ νὰ μᾶς πετάξεις στὴν ἄμμο καὶ στὶς πέτρες,

νὰ φοφήσουμε ἐνάρετοι!

(ἀκούγεται πάλι τὸ κελάδημα τοῦ ἀηδοιοῦ)

β' Κόρη.—Σῶπα, γέρο, σῶπα, γέρο, ν' ἀκούσουμε τὸ ἀηδόνι!

Λώτ.—Φωνάζω, φωνάζω, γιατίι δὲν ἀκούς; "Ακούς, μὰ δὲν ἀποκρίνεσαι! Ζητῶ βοήθεια καὶ οὐ δλο καὶ μὲ δουλιάζεις στὸ κρίμα! μπῆκα σ' ἓνα βουρκο.

δὲν ἤθελα, τ' ὀρκίζουμαι, δὲν ἤθελα, μπᾶς καὶ μ' ἔρριξες ἐσύ, Κύριε;

Κάθε ἀγώνας μου νὰ βγῶ μὲ δουλιάζει δλο καὶ πιὸ θαθιὰ στὸ βουρκο... "Αχ, νὰ μποροῦσα νὰ φύγω, νὰ φύγω! Μὰ ποῦ νὰ χωθῶ;

α' Κόρη.—(γελώντας) "Ελα στὸν κόρφο μας κρύψου· ἐκεῖ δὲ θὰ σὲ βρεῖ. Δὲν ψάχνει αὐτὸς τοὺς κόρφους τῶν γυναικῶν.

β' Κόρη.—Κι ἂν σὲ βρεῖ δὲ θὰ μπορέσει νὰ σὲ ξεκολλήσει!

Λώτ.—Πνίγουμε, δλοῦθε Θεός. "Ανατολικά εἶναι ὁ Θεός καὶ γκρεμίζουμαι· δυτικά, πάλι ὁ Θεός καὶ γκρεμίζουμαι· βορρᾶ καὶ νότου, πάλι ὁ Θεός καὶ γκρεμίζουμαι!

"Αχ, ἄχ, μὴ πόρτα νὰ φύγω!

α' Κόρη.—Πάει ζαλίστηκε ὁ γέρος ἀπὸ τὸ πολὺ κρασί, ἀπὸ τὸ πολὺ φιλὶ καὶ θαρρεῖ πῶς γκρεμίζεται!

β' Κόρη.—Ἐχει δίκιο, ὁ κακομοῖρης... Τί νύχτα εἶναι ἐτούτη, ἀδερφή μου; Μέλι. Οἱ γυναῖκες ζαλίζονται, χάνουν τὰ συλλοϊκά τους εἰ ἄντρες ἀπὸ τὸ πολὺ φεγγάρι, ἀπὸ τὸ πολὺ ἀηδόνι, ἀπὸ τὸ πολὺ τριαντάφυλλο... (ἀνατινάζεται) "Αχ! ἓνας ἄντρας γαργαλίζει τὸν κόρφο μου!

α' Κόρη. Καὶ μένα... καὶ μένα... Στολίσου γρήγορα, ἀδερφή μου, νὰ κατεδοῦμε κ' ἐμεῖς στὸν ποταμὸ νὰ σεργιανίσουμε... Δὲν ἔχει πιὰ μανταλωμένες πόρτες.

τὴ νύχτα τούτη γενήκαμε γυναῖκες.

β' Κόρη.—Τὰ σπλάχνα μου δὲ σκίστηκαν, ἀδερφή· φοδᾶμαι, γέρασε, δὲν ἔχει γυιὸ τὰ

φιλί του. "Ανοίξε τὸν κόρφο σου, τὸν ἀνοίξα κ' ἐγώ, πᾶμε νὰ βροῦμε ἀληθινούς ἀντρες μὲ μαῦρα γένια.

Λώτ.— "Ολους τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἔχεις, Κύριε, δούλους σου — τὸν ἄγγελο τοῦ καλοῦ μαντάτου, τὸν ἄγγελο τῆς ἐλπίδας, τῆς ἀγάπης, τῆς ὁργῆς, τῆς σιωπῆς καὶ τῆς σοφίας. Ἐχεις καὶ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς, μὲ τὰ κόκκινα μαλλιά· ἄρπαξέ τον, ἄρμose τον στὴ σφεντόνα σου, ρίξε τον στὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα καὶ κάμε τὰ στάχτη!

(ἓνα ἄστρο χύνεται) "ὦχ, νὰ ἦ ἀπόκριση! Ἐνα ἄστρο χύθηκε, μιὰ ψυχὴ χάθηκε· ἡ ψυχὴ μου!

Κάψε με, Κύριε! μονάχα πιά ἡ φωτιά μπορεῖ νὰ με καθαρῇ. "Αν εἶσαι, καθὼς λένε, Παντοδύναμος, ἀν εἶσαι, καθὼς λένε, Πανάγαθος, κατέβα καὶ κάψε με!

α' Κόρη.— Οὐρ, δὲν μπορῶ πιά νὰ τὸν ἀκούω· θές ἐσὺ νὰ καεῖς; Ἐγὼ καθόλου· ἔλα νὰ φύγουμε!

β' Κόρη.— Στάσου, στάσου, ἀδερφή... Κουδούνια γροικῶ, μεγάλο καραβάνι ζυγώνει· τὰ σκυλιὰ γαυγίζουν.

α' Κόρη.— Βρόντηξε τὸ σπίτι, κάπιο θεριὸ κουτούλησε τὴν πόρτα!

β' Κόρη.— Τρόμαξε ὁ γέρος, κοίτα· τὰ μάτια του γούρλωσαν.

Λώτ.— Μούγκρισε ὁ οὐρανὸς σὰ λιοντάρι, μεγάλη ἀναπνοὴ καβαλλάει τὸν ἀγέρα. Θάνατι κανένας ἄγγελος· ἄκουσε τίς θλαστήμιες μου, πῆρε τὸ σπαθί του καὶ πάτησε τὸ σπίτι...

Καλῶς νὰ ὀρίσει! ἔφτασα πιά στὸν πάτο τοῦ γκρεμοῦ, τί μπορῶ πιά νὰ φοδᾶμαι; Καλῶς νὰ ὀρίσει!

"Ἄς ζῶσω τὸ αἱματωμένο αὐτὸ σκοινὶ κι ἄς κολλήσω στὸν τοῖχο.

***Αβραάμ.**— Λώτ!

Λώτ.— (τινάζεται χαρούμενος) Ποιὸς μὲ κράζει; "Ἀκουσα τ' ὄνομά μου στὸν ἀγέρα· ἐσὺ ἔσαι, Κύριε; Δώδεκα χρόνια ἔχω ν' ἀκούσω τὴ φωνή σου. Καλῶς ὥρισε· ἔμπα στὸ φτωχικό μου· ἔχω νὰ σοῦ μιλήσω!

α' Κόρη.— (σκύβει ἀπάνω ἀπὸ τὴ σκάλα τοῦ πύργου, ἀνασηκώνεται γελώντας) Πφ! θαρρεῖ πὼς εἶναι ὁ Θεός!

β' Κόρη.— Ποιὸς εἶναι, καλέ; Ποιὸς ἀνεβαίνει τίς σκάλες καὶ κουνιέται τὸ σπίτι;

α' Κόρη.— Ὁ γέρο *Αβραάμ· ἄλλος ξεμωραμένος καὶ τοῦτος· θ' ἀρχίσει πάλι τίς φωνάρες.

β' Κόρη.— Ἐμένε, νὰ σοῦ πῶ, μοῦ ἀρέσει· λεβέντης ἑκατοχρονίτης καὶ μπορεῖ ἀκόμα καὶ σπέρνει παιδιὰ.

α' Κόρη.— Μὰ λές, καημένη, νάναι ἀλήθεια; Τὴν περασμένη ἀνοιξη, λέει, μαζὶ μὲ τίς προβάτες καὶ τίς καμήλες του, γέννησε κ' ἡ παμπόγρια ἡ γυναίκα του κ' ἔκαμε γυιό!

β' Κόρη.— Γεῖά σου, γέρο κοτσονάτε! Καὶ στὰ δικά μας, Ρούθ!

α' Κόρη.— Εἶναι, λέει, ὁ Πατριάρχης τοῦ Γένους! Κάθεται κάτω ἀπὸ τὸ δρῦ κ' ἔρχεται τὸ δειλινὸ ὁ Θεὸς καὶ κουδεντιάζουν σὰ γειτόνοι. Πίνουν γάλα, ἀγλείφουν τὰ μουστάκια τους, καμαρώνουν τίς κοπέλες ποὺ πάνε στὸ πηγάδι καὶ κουτσομπολεύουν τοὺς ἀνθρώπους.

β' Κόρη.— Πικραμύθια! Θεὸς δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχει μονάχα μπαμπούλας γιὰ τὰ μωρὰ παιδιὰ. Φοβάσαι ἐσὺ; ἐγὼ μεγάλωσα, δὲ φοβᾶμαι.

α' Κόρη.— "Ἀκου τον, χτυπάει τὴ μαγκούρα του στὶς σκάλες, ξαναφωνάζει!

(φωνὴ ἀπὸ πῶς κοντὰ)

***Αβραάμ.**— Λώτ, γυιὲ τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Χαράν, δὲν ἀκοῦς; Κοιμᾶσαι; Ὁ κόσμος χάνεται καὶ σὺ κοιμᾶσαι; Εὐπνα!

Λώτ.— (θλιμμένος) "Ἀχ, δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ περίμενα! Ποῦ νὰ καταδεχτεῖ ἡ χάρη του! Δὲν εἶναι ὁ Θεός· (σαρκαστικὰ) εἶναι ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ!

Δὲν μπορῶ πιά νὰ τὸν βλέπω· δὲν ντρέπεται ; Ὅλα τούρχουνται βολικά· τίποτα δὲν τοῦ λείπει... Τί μὲ θέλει πάλι ; Τίποτα δὲν ἔχω νὰ μοιράσω μαζί του. Εἶναι πολὺ ἡσυχος, πολὺ σίγουρος, πολὺ ἐνάρετος. Εἶναι πρόβατο.

κι ὁ Θεὸς του ἔνα δεμάτι πράσινο χορτάρι· ἀπλώνει τὸ λαιμὸ κι ἀκλουθᾷ...
Νάτος !

Ἀβραάμ.— (προβαίνοντας) Λῶτ, σὲ φώναξα τρεῖς φορές, δὲν ἀκοῦς ; Γιατί δὲν μιλάς ;
Ποῦ εἶσαι ; Πρόβαλε στὸ φῶς.

Λῶτ.— Ἀδερφε τοῦ κυροῦ μου Χαράν, Πατριάρχῃ Ἀβραάμ, πιστὸ τσοπανόσκυλο τοῦ Θεοῦ, μακάριε δοῦλε τῆς ἀρετῆς,

καλῶς μᾶς κόπιασες ! Σκύδω καὶ προσκυνῶ τὸν Ἀρχιτσέλιγγα τοῦ Γένους.
Ποιὸς σὲ φέρνει στὸ φτωχικὸ μου ;

Ἀβραάμ.— Ὁ Θεὸς !

Λῶτ.— Ὁ Θεός ; Ποιὸς Θεός ;

Ἀβραάμ.— Ἕνας εἶναι ὁ Θεός, ὁ Θεός μας. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ προφέρει τ' ὄνομά του· καλεῖ τὰ χεῖλια.

α' Κόρη.— (γελώντας) Ὅλο ὁ Θεὸς τὸν στέλνει ! Πάει ν' ἀρμέξει τὴν κατσίκά του, ὁ Θεός· πάει νὰ κοιμηθεῖ μὲ τὴ γυναίκα του ; ὁ Θεός ! Καὶ τώρα πάλι τὰ ἴδια...

Δὲν μᾶς ἀφήνει, λέω ἐγώ, ἡσυχους ; καλὰ περνοῦμε καὶ χωρὶς Θεό.

β' Κόρη.— Τάχει καὶ τοῦτος χαμένον. (γελοῦν).

Λῶτ.— Ὁ Θεός ; Ποῦ μὲ θυμήθηκε ἡ χάρη του ; Ἄγριος ἀγέρας πυρωμένος σὲ τυλίγει· σπύθες πετοῦν τὰ φρύδια σου.

Τί κχινοῦρια φοβερά μαντάτα ;

(Οἱ Κόρες γελοῦν· ὁ Ἀβραάμ στρέφεται)

Ἀβραάμ.— Ποιὸς εἶναι οἱ πέρδικες τοῦτες ποὺ κακαρίζουν ;

Λῶτ.— Μὴ μὲ ρωτᾷς, ἀνάθεμά τις ! Δὲ βλέπεις τὰ νύχια τους, τὰ στήθια τους, τὰ λαγόνια ; Οἱ θυγατέρες τῆς Εὐας !

α' καὶ β' Κόρη.— Παπούλη, τὴν εὐχή σου· εἴμαστε οἱ θυγατέρες τοῦ Λῶτ.

Λῶτ.— Τὴν κατάρρα μου !

Ἀβραάμ.— Ἀφήστε μὲς μόνους· τὰ λόγια ποὺ μ' ἔστειλε ὁ Θεὸς νὰ πῶ δὲν εἶναι γιὰ γυναῖκες· πηγαίνετε !

α' Κόρη.— (σιγὰ) Ἄλλο ποὺ δὲ θέλαμε· χαρὰ στὴ συντροφιά !

β' Κόρη.— Πᾶμε, Ρούθ, πᾶμε νὰ δροῦμε ἄντρες μὲ μαῦρα γένια ! Καλὴ διασκέδαση, Πατέρες τοῦ Γένους !

(Κατρακυλοῦν ἀπὸ τὴ σκάλα χαχαρίζοντας)

Λῶτ.— Ἀκούω.

Ἀβραάμ.— Ἦρθε ὁ Θεὸς πάλι κάτω ἀπὸ τὸ δρυῖ δπου κάθουμουν καὶ καμάρωνα νὰ περνοῦν τὰ κοπάδια μου, οἱ σκλάβοι, οἱ καμήλες μου, τὰ πρόβατά μου... Τὸν πῆρε ἀπὸ μακριὰ τὸ μάτι μου, πετάχτηκα ἀπάνω, φώναξα τὴ γυναίκα μου :

« Πᾶρε ἀλευρί, γυναίκα, ζύμωσε· σκύψε, ἄρμεξε· σφάζε τὸ πιὸ παχὺ κριάρι, ψῆσε το· ἔρχεται ὁ Κύριος ! »

Μὰ αὐτὸς διάζουνταν. — « Βιάζουμαι, εἶπε, θὰ φύγω ! »

Ἔπεσα στὰ πόδια του : — « Τὰ πόδια σου καίνε σὰν κάρβουνα ἀναμένα, φώναξα, ποὺ πηγαίνεις, Κύριε ; » — « Πέρασα ἀπὸ τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, εἶδα·

πάω στὸν οὐρανὸ νὰ κράξω τὸν Ἄγγελο τὸν Πυρομάλλη ! »

(Ἀκολουθεῖ)

ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΕΣ*

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

IV

Παίρνω τό μπάνιο μου πάντα πολύ πρωί, τήν ώρα πού οί άλλοι ούτε έχουν ακόμα ξυπνήσει. Είμαι τόσο σίγουρος γιά τήν απόλυτη μοναξιά πού δέν έχω ανάγκη από κανένα «φύλλο συκής». Μά σήμερα είχα μιάν απροσδόκητη εκπλήξη: «Ένα άγαλμα στήν κορφή του βράχου; — όχι, βέβαια.

— Κύριλλε!

Είταν αυτός. «Ό,τι είχα θυγεί απ' τή θάλασσα κι άνέβαινα στό βράχο, όταν τον είδα ψηλά, στήν κορυφογραμμή, δλόγυμνο, μ' άστραφτερό τό κορμί του, σά μπορούζινο, δρθωμένο στό πρωινό φώς. Τά χέρια του άπάνω, χαιρετισμός στους δριζόντες και τά δάθη των ουρανών, τά πόδια του λίγο άνοιχτά νά έξασφαλίζουν τή στέρεη θέση του στό τοπίο, κοιτούσε κατά τήν άνατολή, όπου άναδυσόταν τό ροδόλευκο σήμα τής νεαρής γυναίκας του Τιθωνού. «Η θάλασσα κάτω ριγούσε ήδονισμένη, σκορπίζοντας φιλιά στό γιαλό, και τά δέντρα στό βουνό τής δύσης πετούσαν απ' τά μάτια τους τόν θπνο και τίς όνειροφαντασιές τής νύχτας, πού κρεμιόντουσαν δροσοστάλες στίς φυλ-λωπίές τους. «Όσο άνέβαινα μου φαίνονταν όλα, κάτω, πώς βούλιαζαν, μικρά κι άρρωστημένα. «Ό φίλος μου δέ μ' άκουσε πρωτήτερα. Τόν πλη-σάσα τώρα και κοιτούσα άπληστα αυτό τό κορμί πού άνάσαινε μ' όλους τούς πόρους του τή φρέ-σκιαν ήμέρα. Μά δέν τόλμησα και δέν ήθελα νά σπάσω αυτή τήν εικόνα, φωνάζοντάς τον άκόμα μιá φορά. «Άλλαξοδρόμιστα και ξεμάκρυνα. «Ό-ταν βρέθηκα σ' άρκετήν άπόσταση αντίκρι του, μέ τήν αίσιοδοξία πού μέ γέμισε τό βουβό τουτο συναπάντημα, στάθηκε πάλι, νιώθοντας τόν έαυτό μου γερό — ένα κομμάτι τής γελαστής και χα-ρούμενης περιγυρίδας μου.

«Ό Κύριλλος είτανε πάντα εκεί. Ύψώθηκα σέ μιá προσεχική του βράχου, τά γυμνά μου πέλ-ματα γαντζώθηκαν καλά στήν πέτρα και τίναξα τά χέρια μου ψηλά, λογχίζοντας τή ροδαυγή.

— Έsee!... φώναξα δυνατά κατά τή μεριά του άλλου.

Είταν μιá φωνή άναρθρη, πρωτόγονη, χαιρετι-στήρια στό συνάνθρωπο πού βρισκότανε λίγα μέ-τρα μακριά μου γυμνός και έξσκεπος, μέ τούς λογισμούς του καθαρούς νά κολυμπούν στήν

αίθρια του άσπλου μετώπου του. Είτανε μιá φωνή - κεληδισμός πού δοκίμασε όλους τούς τόνους.

«Άκουσε· έφερε πάν' απ' τά φρύδια του, σκι-άδι, τήν παλάμη του, νά δει καλήτερα. Μ' άνα-γνώρισε. Δέ ντράπηκε διόλου τή γύμνια του κ' έ-τραξε κοντά μου:

— 'Αλέξη, καλημέρα!

Έχετε προσέξει τί κοινοτοπία, νά μ'ήν πώ χυδαίοτητα, έχουνε πιά αυτές οί λέξεις «κα-λημέρα», «καλησπέρα», πού τίς επαναλαβαίνουμε καθημερινά σάν παπαγάλοι; Μά αυτό τό πρωινό τούτη ή ίδια λέξη βγήκε, σά νά πέρασε από μιá κολυμπήθρα του Σιλιάμ, μεταμορφωμένη, δλό-φρεσκη, ξεχειλίζοντας απ' τό άληθινό, τό πρώτο νόημά της. «Άκουσα και τή δική μου φωνή ν' άν-τηχεί — θαρούσα πώς όλα γύρο, ως μέ τά αδιό-ρατα μόρια του αϊθέρα, παίρναν κι άντιλαλούσαν σέ χορό:

— Καλημέρα!

Δέν χρειάζονταν άλλα λόγια· ή άτμόσφαιρα είτανε γυάλινη, λεπτή και θά ράγιζε. Καθί-σαμε άντικριστά πάνω στήν κορφή του βράχου κ' ή έκστατική σιωπή μας ύποδέχτηκε τό δράμα τής Άνατολής.

«Όταν σηκωθήκαμε, ό ήλιος είχε άνεβεί. «Ό βράχος έρριχνε τή σκιά του πού άπλωνόταν ως τά μισά του κολπίσκου, οί σκηνές και τά καλύδια άρχισαν νά παίρνουν ζωή. «Ό Κύριλλος τινάχτηκε ξαφνιασμένος, λές τώρα άνακάλυπτε τήν δλοκλη-ρωτική του γυμνότητα. Κατεβήκαμε τή βραχο-πλαγιά, σά ντροπιασμένα παιδιά τής φύσης πού πρέπει νά 'ρθούνε στους άνθρώπους· πήγαμε νά βρούμε τά ρούχα μας.

Σάν ξανασιμίσουμε είμαστε πιά τόσο αλλιώ-τικοι! Τό μέτωπο του φίλου μου σκιάστηκε πάλι απ' τή ρυτίδα πού άρχισε νά δργώνη ξανά τή λευκή επιφάνεια. «Ό κόσμος τής κατασκήνωσης ξεστράτιζε μέ θορύβους απ' τά καλύδια και σέ λιγάκι ή άμμος τής άκρογιαλιάς είτανε διάστι-χτη απ' τά χρωματιστά μπανιερά. Σταθήκαμε λίγο νά κοιτούμε, στ' άφτιά μας έρχόντουσαν τά χτυπήματα των κουπιών τής δάρκας, καθώς μπαί-νανε στους σκαριούς· τά κορμιά των παραθερι-στών ξεχώριζαν πέρα - δώθε, μερικά βουτούσαν κιάλας στό νερό.

«Η δάρκα γέμισε, λύθηκαν τά παλαμάρια και

* Συνέχεια άπ' τό προηγούμενο.

ξανολίχτηκε. Εξάφνου στην πλήρη θρῶνεται ὑπέρροχα ἓνα γυναῖκειο σῶμα λευκώτατο—κίτρινο-τολμηρό μπανιερό—κάνει ἓνα τίναγμα μὲ θυμιασθὴ λιγεράδα καὶ ρίχνεται στὴ θάλασσα. Βλέπω λοξὰ τὸν Κύριλλο, ποῦ, μὲ μισόκλειστα τὰ μυστικά του μάτια, γιὰ νὰ ξεκρίνει καλύτερα, κοιτάει κατὰ κει. "Ἐπειτ' ἀπὸ λίγο ἀναδύεται ἐκείνη στὴν ἥρεση πρωινῇ ἐμφάνεια, τὰ μέλη της ἀφροστολισμένα λάνθουν μ' ἀνοιχτὰς κινήσεις ὅλο ἀνεση,—κ' ἡ ἀνταρσία τῆς ἐβένινης κόρης νὰ λήμπει στὸν πρῶτον ἥλιο.

— Ἡ Λίγεια, λέω πῶς.

— Εἶχε μέρες νὰ φανεῖ πρῶι στὴ θάλασσα, φιθυρίζει ὁ Κύριλλος χωρὶς νὰ γυρίσει σὲ μένα.

Σωπαινουμε μιά στιγμὴ. Δὲν ξαίρω τί μ' ἐσπράξε :

— Ποιὸς τὴν ἔφερε ἐδῶ, Κύριλλε ; κάνω.

Γυρνάει καὶ μὲ κοιτάει περίεργα :

— Ὡστόσο, ὅχι ἐγώ, μοῦ λέει ἔντονα.

— Γιατί ὅχι ἐσύ ; Ἐγὼ δὲν τόπα γιὰ σένα.

— "Α... ἀποκρίνεται μόνο, ἀφηρημένα. Κι ἀμέσως :

— Νόμιζα πὼς ἤξαιρες... συμπληρώνει.

Νὰ τὸν ρωτήσω ; σκέφτομαι. Τὸν περιεργάζομαι ἀπὸ πάνω ὡς κάτω, ὑπερὰ ρίχνω ἓνα βλέμμα καὶ στὸν ἐαυτό μου : εἵμαστε ντυμένοι. "Ο δράχος, καὶ πῶς πολὺ ἡ πρωινὴ κορφή του, μοιάζει νάναί μακριὰ μας — πότε εἴτανε ; πρὶν λίγη ὥρα κι ὅμως... (εἵμαστε ντυμένοι τώρα.) Μιά ἀπ' τὶς μέρες ποῦ μᾶς πέρασαν κουδενιζάσαμε γιὰ τὸ θάνατο μὲ τὸν Κύριλλο — κ' εἴχαμε καὶ τὸ μικρὸν Ἀλέκο ἀνάμεσά μας. (Αὐτὸ τὸ παιδί ποῦ ἦρθε ἐδῶ, κουβαλώντας μὲς στὰ μῖτια του τὴ στοχαστικὴ ἐκπληξή, καὶ στὸ παιχνιδίσμα τῶν λεφαριδῶν του τρέμει ἡ ἀγωνία — μιά σκιά ποῦ ἄφησε ἓνας νεκρὸς εἶν' ὅλ' ἡ ὑπαρξή του). Λοιπὸν, μπορούμε νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὸν Ἐρωτα.

— Τί νὰ ξαίρω, Κύριλλε ; τόλμησα.

— Γιὰ τὴ Λίγεια καὶ γιὰ μένα.

Καὶ ὁ Κύριλλος μοῦ μίλησε. "Ὡς τὴν ὥρα ποῦ γυρίσαμε στὴν κατασκήνωση αὐτὸς πῆγε στὴ σκηνή του νὰ διαβάσει, ἐγὼ ἀνέβηκα στὴν παράτασ μου.

"Ο Ἀλέκος, ποῦ σὰν μ' ἄκουσε ν' ἀνεβαίνω ἦρθε μαζί μου, κάθεται λίγο μακριτέρᾳ μου καὶ παίζει μὲ κάτι χαρτιά. Σέβεται τὴ σιωπὴ μου αὐτὸς ὁ μικρὸς ποῦ ἀπαίτει νὰ σέβονται οἱ ἄλλοι τὴ δική του. Τὸν παρατηρῶ μιά στιγμὴ καὶ βλέπω πὼς δὲν παίζει μὲ τὰ χαρτιά, ὅπως νόμισα στὴν ἀρχή : κρατᾷε στὸ χέρι του ἓνα μολύβι καὶ ζωγραφίζει. "Ἔτσι ποῦ στέκει, σκυμένο μὲ προσοχή, τί ἀδύνατο ποῦ εἶναι τὸ πρόσωπό του, χλομό ! Οἱ φλέβες φεγγερίζουν στὴ διάφανη ἐπιδερμίδα. « Πῶς ἀδυνατίζει ! » εἶχε πεῖ ἡ θεία του τὶς προάλλες. Τὰ δῆματά του εἶναι σταθερά, ἀλλήμονο, γιὰ ἓνα δρόμο ποῦ δὲν τὸν ξαίρει κανεὶς. « Ἀλεχάκι », λέω μέσα μου, « μᾶς ἔφερε στὴ σκέψη ἓνα πράμα ποῦ ἔμοιαζε νὰ τ'ἔχουμε λησμονήσει. Μή, μὴ μᾶς τὸ παρουσιάσεις χεροπιαστὰ μὲ τὸ ριζικό σου. »

Ἐξάλλου ἡ ὑπόθεση μπερδεύεται. "Ο Ἥλιος δὲν ξαναφάνηκε νὰ μοῦ μιλήσει γιὰ τὴ φυγή

του κι αὐτὴ ἡ παραμονὴ τοῦ ἐδῶ, μέρᾳ τῇ μέρᾳ, δείχνει μονοπάτια γιὰ καθόλου εὐχάριστες λύσεις. Θυμιάζω τὴ σάστη τοῦ Κύριλλου. Τούτῃ ἡ Λίγεια, ὅχι, δὲν εἶναι ἀπὸ τὶς γυναῖκες ποῦ εὐκολὰ τὶς περιφρονεῖ κανεὶς. Κ' ἡ Μάρθα — αὐτὸ τὸ κορίτσι ποῦ μιά ἀλλιώτικη μοῖρα τὸ σημάδεψε νὰ μένει καθηλωμένη καὶ νὰ μετράει τὰ πλέγματα τῶν ἀστεριῶν — θὰ χαμογελοῦσε μὲ συγκατάβαση μπροστὰ της — λέω γιὰ μένα, μπροστὰ στὴ Λίγεια καὶ σὲ μένα. Ὡστόσο, Μάρθα, περιττὸ χαμογέλιο σου, ἐγὼ ἐδῶ βρήκα γαλήνη, μὰ συλλογιέμαι τοὺς ἄλλους. "Ο Κύριλλος μελετᾷ τὰ διβλία του καὶ φάχνει μὲς στοὺς μαϊνάνδρους νὰ βρεῖ τὸ μονοπάτι τοῦ καινοῦργου παράδεισου. Μὰ ἡ διαβολομένη γυναῖκα συναπάντησε τὸν ἄντρα μὲ τὸ θολὸ μάτι ποῦ εἶναι ἱκανὸς γιὰ ὅλα καὶ θάτανε κρίμα γιὰτὶ ὁ Κύριλλος πιστεύει πὼς ἔχει κάποιαν ἀξία καὶ πρέπει νὰ ζήσει. Τὸν Ἥλιον δὲν τὸν φοβοῦμαι ἀπ' αὐτὴ τὴ μεριά, εἶναι ἄλλης ράτσας ἀρσενικό. Καίτοι ποῦ θέλει σίγουρα θά τὸ πάρει μὲ τὸ δικό του τρόπο, δίδως νὰ γυρέψει νὰ γίνῃ ἀρεστός στὴν « Κυρία » του. Ἴσως τὸ ἀντίθετο κιόλας. "Ὅσο γιὰ τὸ φῶς τῆς βουνοκορφῆς, φαίνεται πὼς εἶναι ὀλόετρα ἀκίβδονο κ' οἱ ἐκδρομὲς τῆς Λίγειας κει — ψηλὰ θάχουν ἄλλο σκοπὸ. Τὸ μόνο εὐχάριστο ποῦ συλλογιέμαι γιὰ τὸν Κύριλλο εἶναι ποῦ ὁ Νικήτας εἶναι δειλὸς ἄντρας, κατὰ βάθος.

Ἀκούω ξάφνου τὰ βήματα τοῦ μικροῦ ποῦ μὲ πλησιάζουν. Δειλὰ - δειλὰ, κρατώντας τὸ μολύβι καὶ τὸ χαρτί στὰ χεῖρά του, ἔρχεται κοντά μου.

— Κοιτάχτε, μοῦ κάνει.

Παίρνω τὸ χαρτί. Δὲν καταλαβαίνω πολλὰ πράματα. Εἶναι ζωγραφισμένο κάτι ποῦ μοιάζει μὲ τὸ ἐσωτερικὸ ἑνὸς δωμάτιου σπιτιοῦ· σὰ νὰ πᾶνε νὰ φανοῦν κάποιον ἄνθρωπο, χωρὶς ὅμως νὰ ξεχωρίζουν — καὶ σκιές, μουντζούρες... Τοῦ γυρεύω τὸ μολύβι καὶ γράφω πάνω στὸ χαρτί : « Memento mori. » Αὐτοὶ οἱ σιωπηλοὶ καλόγεροι ποῦ ζοῦνε γιὰ νὰ θυμῶνται τὸ θάνατο.

— Τί θὰ πεῖ αὐτὸ ; ρωτᾷε ὁ Ἀλέκος.

Μετάνιωσα : Πῶς νὰ τοῦ τὸ ἐξηγήσω ; Τί θὰ γίνουν τὰ θλιμμένα, παιδικὰ μῖτια ὅταν τοῦ δώσω νὰ καταλάβει ;

— "Α, τοῦ κάνω μ' ἄμνηχιά, εἶναι ἓνα λατινικὸ ρητὸ ποῦ θὰ πεῖ ... (μοῦρχειται κάτι σὰν γέλιο καὶ κλάμα μαζί)... θὰ πεῖ ... σπεῦδε θραδέως !

— Μήπως δὲν εἶναι καλὸ αὐτὸ ποῦφτιαξα ; Εἶναι, ξαίρετε, ἡ κάμαρα ποῦ ... νὰ αὐτὸ ἐδῶ εἶναι τὸ κρεβάτι, κ' οἱ ἄλλοι, ἐκεῖ ... δταν...

« Ὅχι, ὅχι, κάνω μέσα μου, ξαίρω τί θὰ πεῖς » ἐκείνη ἡ εἰκόνα ποῦ χάραξε μ' ἓνα τυραννικό, μαῦρο ἐρωτηματικὸ τὴ λευκὴ παρθενικότητα τῆς μνήμης σου, ποῦ δὲ σόηνη, ἄλλομονο, καὶ ποῦ ποῖός ξαίρει ποῦ θὰ σὲ ὀδηγήσει. »

— Ἀκουσε, τοῦ λέω. — Ἐδῶ εἶναι ἐξοχή γιὰτὶ δὲν πιάνεις νὰ ζωγραφίσσεις τὴ θάλασσα, τὸ δάσος ; Κοίταξε τί ὁμορφα ποῦ εἶναι ὅλα ἓνα γύρο !

— Τὴ θάλασσα, τὸ δάσος... Ψιθυρίζει κι ἀπομακρύνεται.

Τὸ κεφάλι τῆς γυναίκας τοῦ κάτω πατώματος ἔχει ξεπροβάλει στὸ κεφαλόσκαλο τῆς ταρατάσας:

—'Αλέκο, παιδί μου, ἔλα νὰ φᾶς.

(Ton souvenir en moi luit comme un ostensor)

Baudelaire

Περπατοῦσα στ' ἀκροθαλάσσι ὥρες νυχτερινές περασμένες. Ἡ ἐπιφάνεια εἴτανε τόσο ἡσυχὴ ποὺ καθρεφτίζονταν ἐκεῖ ὁ θόλος μὲ τοὺς πολὺπλοκοὺς συνδυασμοὺς τῶν κόσμων του. Θὰ κάνω μιὰ προσπάθεια, λέω: τὴ Μεγάλη Ἀρκούδα θὰ τῇ ἐρῶ σίγουρα, ἔτσι ἀνάποδα μὲς στὸ νερό, γιατί εἶναι καθαρώτατος κ' εὐκολοδιάκριτος ἀστερισμός. Ὑστερα καὶ τὸ Ἀστρο τῆς Τραμουντάνας. Μὰ ἐκεῖνον τὸ μακριομένον Ἀλντεμπάρν;

Νὰ δοῦμε...
...Περνάει λίγη ὥρα σὲ γυρέματα—ἓνα παιχνίδι τὸ νερό ἀρχίζει καὶ τρέμει. Στὸ μικρὸ κυματάκι ποὺ πεζογελάει μὲ τὴν ἀμμουδιά εἶναι τὰ δυὸ μάτια τῆς Μάρθας ποὺ φωσφορίζουν. Τ' ἀστέρινα χάσανε τὴ μαθηματικὴν ἀκρίβεια τῶν τροχιῶν τους καὶ τὰ μακρινὰ καράβια βουλιάζουν—ὅλα εἶναι ἔξω ἀπὸ κόσμους καὶ ρυθμούς. Ἡ Μάρθα ποὺ ἐγκατάλειψε τὸν ἑαυτὸ τῆς κ' ἔσδῃσε τὸν κλῆρο τῆς ἀπ' τῇ ζωῇ μὲ μιὰ μονοκοντυλιά, ἡ Μάρθα... Τὰ μάτια τῆς, μὲ τοὺς φωσφορισμοὺς ποὺ κάνουν πάνω στὸ νερό, τραβοῦνε νοητὲς γραμμὲς στὸ στερέωμα γιὰ νὰ φιλιώσουν τοὺς κόσμους τῆς ἀτέρμονης ἔκτασης σὲ σχήματα τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας. Τὸ κορμί τῆς, σὰν πεταμένο, ἀκίνητο πάνω στὴν ὀριζόντια πολυθρόνα, μένει ξεχασμένο ἀπ' τὴν ψυχὴ ποὺ δέχτηκε θαρραλέα τὸ χτύπημα.

Τὰ πράματα ἔγιναν ἔτσι πάνω-κάτω: ἓνα πρωτὶ ποὺ ξύπνησε, αὐτὴ ἡ γερὴ κοπέλλα...

'Αλλά... Τί χρειάζονται ὅλ' αὐτά; τί ἤρθαμε νὰ κάνουμε ἐδῶ; Καὶ ποῦ εἶναι μὲς στὸ νερό—τὸ νερό τρέμει ὅμως—ὁ Ἀλτεμπάρν, τὸ ἀστέρι τῶν νυχτῶν τῆς; Ἐγώ—εἶπα—ἔταξα μιὰ σφαγίδα σκληρὴ στὸ στόμα μου κι ὅλες οἱ πόρτες κλειστές. Τὰ ἄδυνα τῶν ἀδύτων! Τότε ποῦ, κάτω ἀπ' τὰ χαμηλωμένα ὕψη ἀέφαρα τῆς Μάρθας, εἶδα τὴ χρυσὴ ἀλυσίδα νὰ ραγίζει ἀπ' τὸ Ἀγνωστο Χέρι, τότε... Ἀς ξαναπῶ μονάχα πῶς μὲς' στὴ μνήμη μου—ποῦ ἀναδύθηκε—γλυκοχάραξε τὸ τοπίο τοῦτο τῆς Σιγῆς. Καὶ ἐρῆκα τὸ μονοπάτι ποὺ φέρνει στὴ γωνιά τῆς ξεχασμένης παιδικῆς χαρᾶς μαζί μὲ τὸ σχεδὸν ἄγνωστο λεφούσι τῶν—ποῦς ἔφαίρει ἀπὸ ποῦ—κονηγημένων. Καὶ θυμᾶμαι ἀκόμα τὸ ἀστέρι ποὺ ὀδήγησε τοὺς μάγου, ἀλλὰ δὲν ἔαίρω πῶς τὸλεγαν κ' εἶναι, μοῦ φαίνεται. Λίγο ἀστοχὴ ἡ σύγκριση μὲ τὸν Ἀλντεμπάρν ποὺ δὲν μ' ὀδήγει πρὸς τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν εἶναι ἀναποδογυρισμένο θόλο στὴ νυχτερινὴ θάλασσα, νὰ τὴ ματώσει. Τὸ ἀστέρι τῶν νυχτῶν τῆς, συλλογίζομαι μόνον,

(Ἀκολουθεῖ)

ποῦχει τὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς.—τὰ μάτια τῆς Μάρθας ἔχουνε τὸ χρῶμα τοῦ ὄνειρου.)

«—Ἥλια, ποῦ τρέχεις;»

Ἡ σιλουэта του παράδερνε σκουντουφλώντας στοὺς ἴσκιους. Δὲν ἄκουσε τὴ φωνή μου γιατί δὲ θῆκε ἀπ' τὸ στόμα μου. «Θὰ μοῦ μιλήσεις πάλι γιὰ φυγὴ; Ὀνόμασέ με ἂν θέλεις ἓναν νικημένο, μὰ ἐγὼ ἔαίρω καὶ τὴν ἄλλη ὀψὲ τοῦ νομίσματος: Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀσκήση, κ' ἡ ἀσκηση στὴ μοναξιά εἶναι μιὰ πράξη παληκαρία, ὅ,τι κι ἂν πεῖς».

Καὶ βέβαια μονολογοῦσα. Στὸ χωριὸ μπορεῖ νὰ χουνε κάποια γιορτὴ, γι' αὐτὸ ἀκούγονται καμπάνες, μακριά. Τὸ φῶς τῆς βουνοκορφῆς μοιάζει νὰ ταλαντεύεται μὲ τὸν ἥχο τῶν σήμαντρων καὶ τὸ ρυθμὸ τῆς σκιᾶς τοῦ Ἥλια ποὺ παρπατάει. Καὶ τὰ τρία μαζί—μὰ σιγά-σιγά θαρρῶ πῶς ἐγὼ κερδίζω πάλι τὴ γαλήνη. Τράβηξα κατὰ τὴ μεριά τοῦ παρωρίτη.

—Τὴ σκύλλα! μουρμούρισε θάνασσα ὅταν τὸν πλησίασα.

Θέλησα νὰ τοῦ παρατηρήσω δυὸ λόγια γιὰ εὐκοσμία, μὰ μετάνιωσα καί:

—Τί ἔχεις πάλι, Ἥλια; τοῦ εἶπα ἡσυχά.

Μ' ἄρπαξε ἀπ' τὸ μπράτσο. (Θὰ στηριχτεῖ καλὰ στὰ πόδια του τώρα, λέω).

—Ἐχτές, μοῦ κάνει, παρὰ λίγο· ἀλλὰ μοῦ γλίστρησης ἡ εὐκαιρία. Φρένιασα. Γιατί δὲν ἔχω καιρὸ, θέλω νὰ φύγω, καὶ πρὶν φύγω πρέπει.

—Νὰ φύγεις... σιγαφιδύρισα ἄοριστα.

—Νὰ φύγω. Κ' ἐγώ, κ' ἐσύ, κι ὅλοι μας. Τὶ θέλουμε ἐδῶ; μιλοῦσε τραχεῖα.

Ἀλλὰ ἐγὼ ποὺ κέρδιζα τὴ γαλήνη τὸν ἀντιμετώπιζα μὲ ψυχραιμία.

—Ἐλα νὰ περπατήσουμε λίγο μαζί, ἡ καὶ νὰ καθίσουμε κάπου, ἂν θέλεις.

Μ' ἀκολούθησε καὶ τραβήξαμε γιὰλὸ-γιὰλὸ κατὰ τὴ βουνοπλαγιά τῶν πεύκων. Ἐνα σφυρηχτικὸ τραγοῦδι ξεφάντωνε στὰ φυλλώματα—εἶχε σηκωθεί ἀγέρας ἔαφινικά, ἀπ' τὴ μεριά τῆς θάλασσας, νοτιάς. Οἱ καμπανοκρουσίες δὲν ἀκούγονταν πιὰ.

—Ἥλια, χτυποῦσαν καμπάνες πρωτύτερα ἢ ἔτσι μοῦ φάνηκε;

—Καλὰ ἄκουσες· αὐτοὶ οἱ ἀνόητοι χωριάτες κάνουνε, λέει, λιτανεία, νυχτιάτικα. Ἀλλὴ τρέλα κι αὕτη—καθένας μὲ τὴ λόξα του.

Ὑστερα μοῦ ἐξήγησε πῶς ὁ ἄνεμος ποὺ ἐπίασε τώρα ἔδιωχνε τοὺς ἤχους στὴν ἀντίθετη κατεύθυνση. «Θέλουν δροχὴ οἱ χωριάτες», πρόσθεσε, «καὶ τὴν γυροῦνε μὲ λάβαρα καὶ παπάδες». Εἴτανε κυνικά σαρκαστικὸς ὁ τόνος τῆς φωνῆς του. Πίσταψα πῶς ἡ σκέψη του ἀπομακρυνόταν ἀπ' τὴ Λίγεια, ἔτσι ποῦ ἀλλάξαμε κουβέντα. Μὰ μόλις γυροῦσαμε στὸ δάσος ἄρχισε νὰ στρέφει δῶθε-κεῖθε τὸ κορμί του, τὸ κεφάλι του, σὰν ἀγρίμι ποὺ δομίζεται λεία.

—Ἐδῶ, μοῦ κάνει.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΣ

JOHN STEINBECK

ΤΟ ΚΟΚΚΙΝΟ ΠΟΥΛΑΡΙ*

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΛΙΝΑΣ ΚΑΣΔΑΓΛΗ

Ο Τζόντυ καθόταν κι άκουγε ήσυχα, και στ' αυτιά του έρχόταν ή σιγανή φωνή του Τζιτάνο και τὰ λόγια του πού δεν έπαιρναν απάντηση: «Μά έδω γεννήθηκα». Ο Τζιτάνο ήτανε μυστηριακός σαν τὰ βουνά. Έβλεπες σειρές και σειρές βουνά, όσο πού έφτανε τὸ μάτι σου, αλλά πίσω από τήν τελευταία σειρά, πού όρθωνόταν πάνω στον ούρανό, είχε μιὰ μεγάλη άγνωστη χώρα. Κι ό Τζιτάνο ήταν ένας γέρος, ώσπου ν' αντικρίσεις τὰ σσημμένα σκοτεινά του μάτια. Και βαθιά πίσω τους είχαν κάτι άγνωστο. Δεν έλεγε ποτέ πολλά λόγια, ώστε νά σ' αφήσει νά μαντέψεις τί είναι μέσα του, πίσω από τὰ μάτια. Ο Τζόντυ ένιωσε πώς κάτι τόν τραβούσε στην παράγκα και δεν μπόρεσε ν' αντισταθεί. Κατέθηκε από τήν παράγκα ένῳ κουδέντιαζε ό πατέρας του, και γήγχε από τήν πόρτα χωρίς νά κάνει θόρυβο.

Η νύχτα ήτανε κατασκότεινη, κι οί μακρινοί ήχοι έφταναν καθαρά στ' αυτιά σου. Τὰ κουδούνια από τ' άλλα ενός κάρρου άνηχοῦσαν πέρα στη δημοσιά και πίσω από τὸ λόφο. Ο Τζόντυ προσανατολίστηκε στη σκοτεινή αλλη. Έβλεπε ένα φῶς από τὸ παράθυρο τῆς μικρῆς κάμαρας τῆς παράγκα. Καθὸς ή νύχτα ήταν μυστική προχώρησε αθόρυβα ως τὸ παράθυρο και κοίταξε μέσα. Ο Τζιτάνο καθόταν στην πολυθρόνα, κι ή ράχη του ήταν γυρισμένη κατά τὸ παράθυρο. Τὸ δεξί του χέρι σάλευε πέρα-δῶθε μπροστά του. Ο Τζόντυ άνοιξε τήν πόρτα με μιὰ σπρωξιά και μπήκε μέσα. Ο Τζιτάνο τινάχτηκε δλόρθος, άρπαξε ένα κομμάτι ξαγκαδοτόμαρο και προσπάθησε νά τὸ ρίξει πάνω από κεῖνο πού είχε στην ποδιά του, αλλά τὸ πετοῖ γλίστρησε κι έπεσε. Ο Τζόντυ στάθηκε σαστισμένος με κεῖνο πού κρατούσε ό Τζιτάνο στὸ χέρι—ένα λιγνό, όμορφο σπαθί με χρυσοπλεγμένη λαβή. Η λεπίδα ήτανε σαν φιλή άχτίδα σκοτεινὸ φῶς. Η λαβή ήταν φιλοδουλεμένη, όλο τρυπίτσες και σκαλισματα.

— Τί είναι αὐτό; ρώτησε ό Τζόντυ.

Ο Τζιτάνο τὸν κοίταξε μονάχα, με κακό μάτι· μάζεψε τὸ πεσμένο πετοῖ και τύλιξε σφιχτά τὸ ὠραῖο λεπίδι.

Ο Τζόντυ άπλωσε τὸ χέρι του.

— Κάνει νά τὸ δῶ;
Τὰ μάτια τοῦ Τζιτάνο άστραφαν θυμωμένα, και κούνησε τὸ κεφάλι.

— Ποῦ τὸ έρῆκες; Ἀπό πού είναι;
Τώρα ό Τζιτάνο τόν κοίταζε βαθιά, σαν νά ζύγιζε τὰ λόγια του.

— Τὸ έχω από τόν πατέρα μου.
— Και κεῖνος, πού τὸ έρῆκε;
Ο Τζιτάνο κοίταξε στὸ χέρι του τὸ μακρὺ δέμα πού είχε τυλίξει με τὸ πετοῖ.

— Δεν ξέρω.
— Δέ σου εἶπε ποτέ;
— Όχι.
— Τί τὸ κάνεις;
Ο Τζιτάνο έδειξε κάποιο ξάφνιασμα.
— Τίποτα. Τὸ φυλάω.
— Δεν κάνει νά τὸ ξαναδῶ;

Ο Τζιτάνο ξετύλιξε άργά τὸ άστραφτερό λεπίδι, κι' άφησε τὸ φῶς τῆς λάμπας νά παίξει για μιὰ στιγμή άπάνω του. Έπειτα τὸ ξανάδιπλωσε.

— Άντε τώρα. Θέλω νά πέσω.
Έσθῃσε τῇ λάμπα προτοῦ καλά καλά νά κλείσει ό Τζόντυ στην πόρτα.

Καθὸς γύριζε στὸ σπίτι, ό Τζόντυ ήξερε, πὸ καθαρά από κάθε τι πού ήξερε ίσαμε τώρα, πὸς δεν έπρεπε νά μιλήσει ποτέ, με κανέναν, για τὸ σπαθί. Θά ήταν φοβερό νά τὸ πεί σέ κανέναν, γιατί έτσι θά κατάστρεφε τόν εὔθραυστο σκελετό κάποιας αλήθειας. Ήταν μιὰ αλήθεια πού θά γινόταν θρύφαλα με τῇ μοιρασιά.

Περνώντας τῇ σκοτεινῇ αλλη, ό Τζόντυ άπάντησε τόν Μπίλλυ Μπάκ.

— Ρώταγαν πού είσαι, εἶπε ό Μπίλλυ.
Ο Τζόντυ τρύπωσε στην κάμαρα, κι ό πατέρας του γύρισε κατά τὸ μέρος του.

— Ποῦ ήσουν;
— Πῆγα νά δῶ μὴν έπιασα τίποτα ποντίκια με τήν καινούρια μου φάκα.

— Είναι ὥρα νά πᾶς για ὕπνο, εἶπε ὁ πατέρας του.

Ο Τζόντυ ήταν ό πρῶτος στὸ πρῶινὸ τραπέζι, τήν άλλη μέρα. Έπειτα μπήκε ό πατέρας του, και τελευταίος ό Μπίλλυ Μπάκ. Η κυρία Τίφλιν πρόβαλε από τήν κουζίνα.

— Ποῦ είναι ό γέρος, Μπίλλυ; ρώτησε.

* Συνέχεια άπ' τὸ προηγούμενο.

— Θὰ πῆγε κανένα γύρο, εἶπε ὁ Μπίλλυ, Κοίταξα στὴν κάμαρά του καὶ δὲν ἦτανε.

— Ἴσως θὰ κίνησε νωρὶς γιὰ τὸ Μόντερεϋ, εἶπε ὁ Κάρλ. Εἶναι πολὺς ὁ δρόμος.

— Ὁχι, ἐξήγησε ὁ Μπίλλυ. Τὸ σακκούλι του εἶναι στὴν καμαρούλα.

Μετὰ τὸ φαῖ, ὁ Τζόντυ κατέθηκε ὡς τὴν παρὰγκα. Οἱ μύγες ἐσκέιζαν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου σὰν σπύρες. Τὸ κτῆμα ἦταν ξεχωριστὰ ἡσυχο σήμερα τὸ πρωί. Ὅταν θεβαιώθηκε πῶς κανένας δὲν τὸν παρακολουθοῦσε, ὁ Τζόντυ μπῆκε στὴν καμαρούλα καὶ κοίταξε στὸ σακκούλι τοῦ Τζιτάνο. Εἶχε μέσα μίαν ἀλλαξιὰ μακριὰ μπαμπανερά σώρουχα, ἓνα πανταλόνι καὶ τρία ζευγάρια τριμμένες κάλτσες. Τίποτα ἄλλο δὲν εἶχε τὸ σακκούλι. Μιὰ πικρὴ μοναξιὰ τύλιγε τὸν Τζόντυ. Γύρισε στὸ σπῆτι σιγανοπερπατώντας. Ὁ πατέρας του στεκόταν στὸ κατώφλι καὶ κοιδέντιαζε μὲ τὴν κυρία Τίφλιν.

— Μοῦ φαίνεται πῶς ὁ γερο-Ἦστερ μᾶς ἄφηρε χρόνους, εἶπε. Δὲν τὸν εἶδα νὰ κατέβει γιὰ νερὸ μαζί μὲ τ' ἄλλα τ' ἄλογα.

Στὰ μισὰ τοῦ πρωينوῦ κατέθηκε μὲ τ' ἄλλογο ὁ Τζέξς Τέλορ, ἀπὸ τὸ χτήμα τῆς κορφῆς.

— Μπᾶς καὶ τὸ πούλησες, Κάρλ, ἐκεῖνο τὸ σταχτὶ γέρινο σιγάχτρο σου;

— Ὁχι δᾶ. Γιατί;

— Νᾶ, εἶπε ὁ Τζέξς. Εἶχα βγεῖ ἔξω πολὺ πρῶι κι εἶδα κάτ'ι γουστόζικο. Εἶδα ἓνα γέρο πάνω σ' ἓνα γέρινο ἄλλογο, χωρὶς σέλα, μονάχα ἓνα κορμάτι σκoinὶ εἶχε γιὰ χαλινάρι. Δὲν πῆγαινε ἀπὸ τῆ δημοσιᾶ, κάθε ἄλλο. Ἐκοθε ἴσα κατ' ἀπάνω, μὲς ἀπ' τὸ λόγγο. Θαρρῶ πῶς κρατοῦσε καὶ ὄπλο. Εἶδα τουλάχιστο στὸ χέρι του κάτ'ι πού γυάλιζε.

— Ὁ γερο-Τζιτάνο θάτανε, εἶπε ὁ Κάρλ Τίφλιν. Γιὰ νὰ δῶ, μπᾶς καὶ μοῦ λείπει κανένα ὄπλο;

Μπῆκε γιὰ μιὰ στιγμὴ στὸ σπῆτι.

— Ὁχι, μέσα εἶναι ὅλα. Κατὰ ποῦ πῆγαινε, Τζέξς;

— Ε, αὐτὸ εἶναι τὸ γούστο. Τραβοῦσε ἴσα γιὰ τὰ βουνά.

Ὁ Κάρλ γέλασε.

— Ὅσο καὶ νὰ γεράσουνε, δὲν ξεχνᾶνε τὴν κλεψιά. Σίγουρα θὰ τὸν ἐκλεψε, τὸ γερο-Ἦστερ.

— Θὰ τὸν κυνηγήσεις, Κάρλ;

— Ὁχι, νὰ πάρει ἡ ὁρτὴ! γλύτωσα καὶ τὸ θάψιμο τοῦ ἀλόγου. Νᾶξερτα μονάχα ποῦ τὸ θρῆκε τὸ ὄπλο. Νᾶξερτα τί θέλει κεῖθε πάνω.

Ὁ Τζόντυ πέρασε τὸ λαχανόκηπο κι ἀνέθηκε κατὰ τὸ λόγγο. Ἐφαξε μὲ τὰ μάτια τὰ βουνὰ ποῦ πυργώνονταν, ράχες καὶ ράχες καὶ ράχες, ὥσπου στὸ τέλος ἦταν ὁ ὠκεανός. Γιὰ μιὰ στιγμὴ τοῦ φάνηκε πῶς ἔβλεπε ἓνα μαῦρο σημάδι πού σεργιόταν στὴν πιά μακρινὴ ράχη. Ὁ Τζόντυ συλλογιζόταν τὸ σπαθὶ καὶ τὸν Τζιτάνο. Συλλογιζότανε τὰ μεγάλα βουνά. Μιὰ λαχτάρα τὸν περιγύριζε, κι ἦταν τόσο ὀδυνηρὴ, πού ἤθελε νὰ φωνάξει, γιὰ νὰ τὴν πετάξει ἀπὸ τὸ στήθος του. Ἐπαλώθηκε στὸ πράσινο χορτάρι, κοντὰ στὴ στρογγυλὴ γούρνα, στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγγου. Σκέπαζε τὰ μάτια μὲ τὰ σταυρωμένα του χέρια

κι ἔμεινε ἔτσι πολλὴ ὥρα κι ἦτανε γεμάτος ἀνέπιπτη θλίψη.

Η ΥΠΟΣΧΕΣΗ

Ἐνα ἀνοιξιάντικο ἀπομεσήμερο, ὁ Τζόντυ, τ' ἀγοράκι, περπατοῦσε ἀρειμάνια στὸ δρόμο, ποῦ πῆγαινε κατὰ τὸ χτήμα τους, ἀνάμεσα στὶς ἀλιφασκιές. Χτυπώντας μὲ τὸ γόνατό του τὸ χρυσὸ τενεκὲ τοῦ λαρδιοῦ ὅπου ἔβαζε τὸ μεσημεριανό του γιὰ τὸ σχολεῖο, ἔκανε μιὰ σπουδαία γκραν-κάσα, ἐνῶ ἡ γλώσσα του κροτάλιζε κοφτὰ πάνω στὰ δόντια του γιὰ νὰ κρατήσῃ τὸ μέρος τοῦ ταμπούρου καὶ πότε πότε τῆς τρουμπέτας. Ἐδῶ καὶ κάμποσην ὥρα, οἱ ἄντρες τοῦ λόχου, ποῦ γύριζαν τόσο καίμωτοι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, εἶχανε στρίψει στὰ διάφορα μικροφάραγγα καὶ πῆραν τοὺς καρδόδρομους γιὰ τὰ δικά τους χτήματα. Μὰ ὁ Τζόντυ βάδιζε ἀκόμα σηκώνοντας ψηλά τὰ γόνατα καὶ χτυπώντας τὰ πόδια του. Θάλεγε πῶς ἦταν ὀλομόναχος, πίσω του ὅμως εἶχε ἓνα στρατὸ φαντάσματα, μὲ μεγάλες σημαίες καὶ σπαθιά, αὐτοπλῶ, ἀλλὰ ἀτελείωτο.

Τὸ ἀπομεσήμερο ἦτανε πράσινο καὶ χρυσὸ ἀπὸ τὴν ἀνοιξή. Κάτω ἀπὸ τ' ἀπλωτὰ κλαδιά τῶν θαλανιδιῶν, τὰ χορτάρια γίνονταν χλωμά καὶ ψηλά, καὶ στοὺς λόφους τὸ γρασίδι ἦταν πυκνὸ καὶ μαλακό. Οἱ ἀλιφασκιές ἀστραφταν μὲ τὰ καινούρια ἀσημένια τους φύλλα κι οἱ δελα-νιδιές φοροῦσαν σκούφιες χρυσοπράσινες. Τέτοια χλωρὴ μπουρδιά πλανιόταν πάνω ἀπὸ τοὺς λόφους, ποῦ τ' ἄλλογα, στὰ ἰσιώματα, κάλπαζαν μανιασμένα κι ἐπειτα σταματοῦσαν, γεμάτα ἀπορία· τ' ἀρνιά, ἀκόμα καὶ τὰ γέρινα πρόβατα, πηδοῦσαν ἀνεπάντεχα στὸν ἀέρα κι ἐπεφταν πάλι, μὲ τενωμένα πόδια, καὶ ξανάρχιζαν τὸ φαῖ· μικρὰ ἄγαρφα μωσχάρια κουτούλαγαν τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο, κι ἐπειτα τραβιόυντανε πίσω καὶ ξανακουτούλαγαν.

Καθὼς προχωροῦσε μὲ βῆμα ὁ σταχτῆς σιωπηλὸς στρατός, ποῦ τὸν ὀδηγοῦσε ὁ Τζόντυ, τὰ ζῶα σταματοῦσαν τὴ βουκή καὶ τὰ παιχνίδια τους καὶ τὸν κοίταζαν πού περνοῦσε.

Ἐάφνου ὁ Τζόντυ σταμάτησε. Ὁ σταχτῆς στρατός ἔκανε ἄλτ, ἀπορημένος καὶ νευρικός. Ὁ Τζόντυ γονάτισε χάμω. Ὁ στρατός στάθηκε μιὰ στιγμὴ στίς μακριές ἀνήσυχες γραμμές του κι ἐπειτα, μ' ἓναν λυπημένο ἀναστεναγμό, ὤψωθηκε, ἀχρὸ σταχτερό σύννεφο, καὶ χάθηκε. Ὁ Τζόντυ εἶχε δεῖ τὸ ἀγκαστὸ μῆτωπο μιᾶς μπράσκας πού σάλευε κάτω ἀπὸ τὴ σκόνη τοῦ δρόμου. Ἀπλῶσε τὸ θρώμικο χέρι του καὶ τσάκωσε τὴν ἀγκιδωτὴ περικεφαλαία καὶ τὴν κράτησε σφιχτά, καθὼς τὸ ζουδι σπάραιζε. Ἐπειτα ὁ Τζόντυ γύρισε τὴ μπράσκα ἀνάποδα, φανερώνοντας τὴν ἀνοιχτόχρυση κοιλιά της. Μὲ τὸ δειχτὴ τοῦ χεριοῦ του τῆς χάιδεψε ἀπαλὰ τὸ λαιμό καὶ τὸ στήθος, ὥσπου ἡ μπράσκα χαλάρωσε, ἐκλείσει τὰ μάτια της κι ἀπόμεινε καρωμένη, κοιμισμένη.

Ὁ Τζόντυ ἀνοιξε τὴν παραβάνα του κι ἀπόθεσε μέσα τὸ πρῶτο του κυνήγι. Ἐακολούθησε τῶρα τὸ δρόμο του, μὲ τὰ γόνατα ἐλαφρὰ λυγιμένα, μὲ τοὺς ὦμους σκυφτούς· τὰ γυμνά του

πόδια ήταν σιωπηλά, γεμάτα γνώση. Στὸ δεξί του χέρι κρατοῦσε ἓνα μακρὸ σταχτερό ντουφέκι. Τὰ χαμόκλαδα ἀπὸ τὶς δυὸ μεριεὲς τοῦ δρόμου κυμάτιζαν ἀδιάκοπα κάτω ἀπὸ ἓναν καινούριο κι ἀνεπάντεχο λαὸ ἀπὸ σταχτιεὲς τίγρες καὶ σταχτιεὲς ἀρκούδες. Τὸ κυνήγι πῆγε περίφημα, γιατί τὴν ὥρα ποὺ ὁ Τζόντυ ἔφτασε στὸ σταυροδρόμι ὅπου, σ' ἓνα στυλό, ἦταν καρφωμένο τὸ γραμματοκιβώτιο, εἶχε αἰχμαλωτίσει δυὸ ἀκόμα μπράσκες, τέσσερες γουστερίτσες, ἓνα μπλάβο φίδι, δεκάξι ἀκρίδες μὲ κίτρινα φτερά καὶ μιὰ καφετιά ὑγρὴ σαλαμάνδρα, ποὺ τὴ βρῆκε κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα. Ὁλη αὐτὴ ἡ συλλογὴ χαρχάριζε μὲ ἀπελπισία μὲς στὴν τενεκεδένια παραβάνα.

Στὸ σταυροδρόμι, τὸ ντουφέκι ἔγινε καπνός, κι' οἱ τίγρες κι οἱ ἀρκούδες ἔσθησαν στίς πλαγές. Ἀκόμα καὶ τὰ ὑγρά καὶ ξεβολεμένα πλάσματα τῆς παραβάνας ἔπαψαν νὰ ὑπάρχουν, γιατί ἡ κόκκινη μεταλλινὴ σημαιοῦλα ἦταν σηκωμένη στὸ γραμματοκιβώτιο, δείχοντας πῶς ὁ ταχυδρόμος εἶχε ἀφήσει κάτι μέσα. Ὁ Τζόντυ ἀκούμπησε τὴν παραβάνα του χάμω καὶ ἀνοίξε τὸ γραμματοκιβώτιο. Βρῆκε ἓναν κατάλογο τοῦ Οἴκου Μοντιμέρι κι ἓνα φύλλο ἀπὸ τὴν «Ἐβδομαδιαία Ἑφημερίδα» τῆς Σαλίνας. Ἐκλείσε μὲ πρὸτὸ τὸ κουτί, μάζεψε τὴν παραβάνα του κι ἀνέβηκε τριποδίζοντας τὴν πλαγιά κι ὕστερα κατακύλησε στὸ θαυόλωμα ὅπου ἦταν τὸ χτήμα. Πέρασε τρεχάλα τὸ στάβλο, πέρασε τὴν ἀποσωμένη θημωνιά μὲ τὸ σανὶ καὶ τὴν παράγκα καὶ τὸ κυπαρίσαι. Ἐδῶσε μιὰ κι ἀνοίξε τὴν καγκελόπορτα τοῦ σπιτιοῦ φωνάζοντας:

— Μητέρα, μητέρα, ἔνας κατάλογος.

Ἡ κυρία Τίφλιν ἦταν στὴν κουζίνα κι ἔριχνε μὲ τὸ κουτάλι ξυνογάλο σὲ μιὰ πάνινη σακούλα. Ἀφῆσε τὴ δουλειά της καὶ ἔβλεπε τὰ χέρια της στὴ βρύση.

— Ἐδῶ, στὴν κουζίνα, Τζόντυ. Ἐδῶ εἶμαι. Ἐκεῖνος μπῆκε τρέχοντας καὶ δρόντηξε τὴν παραβάνα του στὸ νεροχύτη.

— Νά τα. Ν' ἀνοίξω τὸν κατάλογο, μητέρα;

Ἡ κυρία Τίφλιν ἔπιασε πάλι τὸ κουτάλι καὶ ξανάρχισε νὰ παλεῦει μὲ τὸ τυρί της.

— Μὴν τὸν χάσεις, Τζόντυ. Ὁ πατέρας σου θὰ θέλει νὰ τὸν δεῖ.

Ἐξυσε μὲ τὸ κουτάλι ὅσο γάλα ἀπόμεινε καὶ τὸ ἔριξε στὴ σακούλα.

— Ἀ! Τζόντυ, ὁ πατέρας σου θέλει νὰ σὲ δεῖ προτοῦ νὰ πιάσεις τίς δουλειές σου.

Ἐδῶξε μιὰ μύγα ποὺ πηγαινοερχόταν γύρω στὴ σακούλα μὲ τὸ τυρί.

Ὁ Τζόντυ ἔκλεισε τὸν καινούριο κατάλογο, πανικόβλητος.

— Τί εἶπες — ἔκανα τίποτα;

— Ποτέ σου δὲν ἀκοῦς. Εἶπα πῶς ὁ πατέρας σου θέλει νὰ σὲ δεῖ.

Τὸ παιδί ἄφησε μαλακὰ τὸν κατάλογο στὸ σανίδι τοῦ νεροχύτη.

— Τοῦ εἶπες — ἔκανα τίποτα;

Ἡ κυρία Τίφλιν γέλασε.

— Ποτέ δὲν εἶναι καθαρὴ ἡ συνείδησή σου. Τί ἔκανες πάλι;

— Τίποτα, μητέρα, εἶπε δισταχτικά.

Ἀλλὰ δὲ θυμόταν, κι ἐξάλλου ἦταν ἀδύνατο νὰ ξέρεις ποιά σου πράξη μπορούσαν ἀργότερα νὰ σ' τὴν παραστήσουν γιὰ ἔγκλημα.

Ἡ μητέρα του κρέμασε τὴ γεμάτη σακούλα σ' ἓνα καρφί ἀπ' ὅπου ἔσταξε στὸ νεροχύτη.

— Εἶπε μονάχα ὅτι θέλει νὰ σὲ δεῖ, ἄμα γυρίσεις σπίτι. Εἶναι κάπου ἐκεῖ κατὰ τὸ στάβλο.

Ὁ Τζόντυ γύρισε καὶ βγῆκε ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα. Ἀκούγοντας τὴ μητέρα του ν' ἀνοίγει τὴν παραβάνα κι' ἔπειτα νὰ ξεφωνίζει ἐξαγριωμένη, μιὰ θύμηση τὸν ἔκοψε, κι ἔφυγε τρέχοντας κατὰ τὸ στάβλο, φροντίζοντας ἐπίτηδες νὰ μὴν ἀκούει τὴ θυμωμένη φωνὴ ποὺ τὸν φώναζε ἀπὸ τὸ σπίτι.

Ὁ Κάρλ Τίφλιν κι' ὁ Μπίλλυ Μπάκ, ὁ παραιτός στὸ χτήμα, ἦταν ὄρθινοι κοντὰ τὸν κάτω φράχτη τοῦ λιθαδιοῦ. Ὁ καθένας τους ἀκούμπωσε τὸ ἔνα του πόδι στὴν πιὸ χαμηλὴ τραβέρσα καὶ τοὺς ἀγκῶνες στὴν ἀπὶνω ἀπάνω. Κουβέντιαζαν ἀργὰ καὶ ἄσκοπα. Στὸ λιθάδι, πεντέξι ἄλογα μασούλιζαν εὐχαριστημένα τὸ τρυφερό χορτάρι. Ἡ φοράδα ἡ Νέλλη, στεκόταν μὲ τὴ ράχη στὴ μπασιά τοῦ φράχτη κι' ἔτριβε τὰ καπούλια της στὸ θαρὶ παραστάτη.

Ὁ Τζόντυ ζύγωσε ἀπ' τὸ πλάι μὲ ἀνησυχία. Ἔσερνε τὸ πόδι του γιὰ νὰ κάνει ἐντύπωση μεγάλης ἀθωότητας καὶ ἀναμελιᾶς. Ὅταν ἔφτασε κοντὰ στοὺς ἄντρες, ἔβαλε τὸ ἔνα του πόδι στὸ χαμηλότερο ξύλο τοῦ φράχτη, ἀκούμπησε τοὺς ἀγκῶνες του στὴ δεύτερη τραβέρσα καὶ κοίταξε κι αὐτὰς κατὰ τὸ λιθάδι. Οἱ δυὸ ἄντρες τοῦ ἔριξαν μιὰ λοξὴ ματιά.

— Σὲ ἤθελα, εἶπε ὁ Κάρλ μὲ τὸν αὐστηρὸ τόνο ποὺ φύλαγε ἐπίτηδες γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ γιὰ τὰ ζῶα.

— Ναι, πατέρα, ἔκανε ἔνοχα ὁ Τζόντυ.

— Ὁ Μπίλλυ ἀπὸ δῶ λέει πῶς κοιτάξεις καλὰ τὸ πουλάρι προτοῦ νὰ φοφῆσει.

Δὲ μύριζε καθόλου τιμωρία. Ὁ Τζόντυ ἔγινε πιὸ τολμηρός.

— Ναι, πατέρα, τὸ κοίταξα.

— Ὁ Μπίλλυ λέει πῶς εἶσαι πιθῆξιος καὶ ὑπομονετικὸς μὲ τ' ἄλογα.

Ὁ Τζόντυ ἔνωσε ξαφνικά τὴν καρδιά του νὰ φουσκώνει ἀπὸ φιλία γιὰ τὸν παραγιά.

Ὁ Μπίλλυ μπῆκε στὴ μέση.

— Γύμνασε τὸ πουλάρι πιὸ καλὰ ἀπὸ τὸν πᾶσα ἔνα.

Τότε ὁ Κάρλ Τίφλιν ἔφτασε σιγὰ σιγὰ στὸ φητό.

— Ἄν ἦταν νᾶχες ἄλλο ἄλογο, θὰ δούλευες γιὰ νὰ τὸ δγαλεις;

Ὁ Τζόντυ ἄρχισε νὰ τρέμει.

— Ναι, πατέρα.

— Κοίτα δῶ, τὸ λοιπόν. Ὁ Μπίλλυ λέει πῶς ὁ πιὸ καλὸς τρόπος γιὰ νὰ γένεις πιθῆξιος στ' ἄλογα εἶναι ν' ἀναστήσεις ἓνα πουλάρι ἀπὸ μικρὸ.

(Ἀκολουθεῖ)

Τόδε μα πενθήμερο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Paul Van Tieghem.

Οι έρευνες τής συγκριτικής γραμματολογίας είχαν πριν λίγους μήνες μιά μεγάλη απώλεια με τό θάνατο του Γάλλου καθηγητή Paul Van Tieghem (1871-1948). Ο θάνατος αυτός είναι ένα δεύτερο σκληρό πλήγμα πού δέχεται ή συγκριτική γραμματολογία μετά τόν πρόωρο θάνατο στά 1944 του Paul Hazard, πού γι' αυτόν θά έπρεπε κάποτε νά γίνη πλατύτερος λόγος στίς σελίδες τής «Νέας Έστίας».

Ο Van Tieghem αφιέρωσε όλη τή μακρόχρονη ζωή του στήν καλλιέργεια τών συγκριτικών γραμματολογικών μελετών και μάς έδωσε πολλά έργα έρευνητικά και συνθετικά, πού έχουν κιόλας πάρει σημαντική θέση μέσα στή διεθνή διθλιτογραφία τής μελέτης τών νεωτέρων ευρωπαϊκών λογοτεχνιών.

Σέ ηλικία είκοσι χρόνων πτυχιούχος τής φιλολογίας και μαθητής τής περιφημής Ecole Normale Supérieure του Παρισιού, αφιερώθηκε από τότε στή μελέτη τής γαλλικής, τής γερμανικής, τής αγγλικής και τής ιταλικής λογοτεχνίας, μολονότι κύριο έργο του στή μέση παιδεία όπου υπηρετούσε ήταν ή διδασκαλία τών αρχαίων ελληνικών, τών λατινικών και τής γαλλικής γλώσσας και λογοτεχνίας. Έκείνο ακριβώς πού τόν ώθησε στήν καλλιέργεια τής συγκριτικής γραμματολογίας δέν ήταν ή διαπίστωση τών ξένων επιδράσεων στήν εθνική του λογοτεχνία, περίπτωση πού ισχύει γιά άλλους έρευνητές. Καθώς ό ίδιος γράφει σ' ένα αυτοβιογραφικό του σημείωμα, κίνητρο γιά τήν κατοπινή του σταδιοδρομία σάν συγκριτολόγου τής λογοτεχνίας στάθηκε ή επιθυμία του νά απομακρυνθώ από τόν καθιερωμένο τύπο τών σχολικών μαθημάτων και νά χρησιμοποιήση τίς δυνατότητες πού τού έδινε ή μεγάλη του γλωσσομάθεια και ή ένημέρωσή του σέ πολλές λογοτεχνίες. Πράγματι μιλούσε τά γερμανικά, τά ιταλικά και τά αγγλικά και κατανούσε εκτός από τίς γλώσσες αυτές και τά ισπανικά και τά ελληνικά. Στά τέλη τής ζωής του έμαθε και τά ρωσικά. Έτσι έγινε συγκριτολόγος. Είναι μάλιστα από τούς πρώτους πού καλλιέργησαν στή Γαλλία τή συγκριτική γραμματολογία μετά τούς θεμελιωτές τού κλάδου: τό Joseph Texte και τό σεβαστό και θαλερό πάντα Fernand Baldensperger.

Ο αυτοδίδαχτος στήν αρχή μελετητής με τόν

έρχομό του στό Παρίσι μετά τό 1906 και με τή βοήθεια τών καθηγητών Charles Andler και Baldensperger γίνεται συστηματικώτερος μελετητής τού κλάδου του. Παρουσιάζει μάλιστα περισπούδαστη διδαχτορική διατριβή, τό δίτομο έργο του (σελ. 984) «Ossian en France» (1917). Έκεί με βαθύτητα μελετούσε τήν ιστορία τής έπιτυχίας και τής επίδρασης τού Όσσιανού στή Γαλλία από τήν εποχή τών πρώτων μεταφράσεων τών «Αποσπασμάτων» πού είχε παλιότερα δημοσιεύσει ό Macpherson ως τίς μέρες μας και πρόσφερε έτσι μιά πολύτιμη συμβολή στή μελέτη τών άρχων τού γαλλικού ρωμαντισμού.

Μολονότι έδίδασκε στή Σορμπόνη — και ό συντάκτης τού σημειώματος τούτου είχε τήν τύχη νά άκουση τά μαθήματά του και πριν και μετά τόν πόλεμο — όμως δέν κατέλαβε έδρα ταχτικού καθηγητή. Έτσι ή δραστηριότητά του περιορίστηκε πού πολύ στή συγγραφή τών αξιολογων μεθοδολογικών και άλλων έργων του, πού όμολογουμένως είναι χρησιμώτατα σέ κάθε μελετητή τής λογοτεχνίας· μάλιστα σ' εκείνον πού μελετώντας μιάν εθνική λογοτεχνία δέν περιορίζει τόν όρίζοντά του στά όρια τής λογοτεχνίας αυτής, αλλά ζητά μιά βαθύτερη κατανόηση τών λογοτεχνικών φαινομένων με τή γνώση γεγονότων παράλληλων σέ άλλες λογοτεχνίες, γεγονότων πού είτε άνάγονται σέ κοινές άρχές και αίτιες, είτε αποτελούν τήν αίτία τών γεγονότων τής λογοτεχνίας πού μελετά.

Ο Van Tieghem μετά τή διδαχτορική του διατριβή έγραψε και ειδικώτερες πραγματείες συγκριτικής γραμματολογίας, πού οι περισσότερες άπ' αυτές δημοσιεύθηκαν στους τόμους τής Revue de littérature comparée. Άλλά ή βαθύτερή του τάση τόν οδηγούσε στή σύνθεση, μιά σύνθεση μάλιστα πού γι' αυτήν είχε διαμορφώσει προσωπικές ιδεολογικές κατευθύνσεις. Τέτοιες έργασίες είναι ή «Ιστορία τής λογοτεχνίας τής Ευρώπης και τής Αμερικής από τής Αναγέννηση ως τίς μέρες μας» (έκδ. 6', 1946) και ή «Λατινική λογοτεχνία τής Αναγέννησης» (1944). Καί έπιχείρησε ό Van Tieghem τήν τολμηρή σύνθεση μιάς καθολικώτερης ιστορίας τών λογοτεχνιών τής Ευρώπης και τής Αμερικής, γιατί αυτός επίτονος ακράδαντα στή δυνατότητα τής ύπαρξης ενός κλάδου, πού θά μπορούσε νά δημιουργηθώ με τό ξεπέρασμα και αυτής τής συγκριτικής γραμματολογίας (πού, όπως ξέρομε, περιορίζεται στή μελέτη τών σχέσεων μιάς λογοτεχνίας με μιάν ή με περισσότερες άλλες) και με τή θεμελίωση κλάδου πού εκείνος τού έδινε τό όνομα: καθολική γραμματολογία (histoire générale des littératures).

Στις γνώμες του αὐτὲς—τὶς τολμηρὲς ἴσως—γιά τὴ δυνατότητα μιᾶς καθολικῆς γραμματολογίας συνάντησε ὁ Van Tieghem τὶς ἀντιρρήσεις σημαντικῶν συναδέλφων του. Καὶ ὁ σημερινὸς καθηγητὴς τῆς συγκριτικῆς γραμματολογίας στὴ Σορμποννὴ καὶ ἀγαπητὸς μου δάσκαλος κ. Jean-Marie Carré συχνὰ συζητήσε ἀπὸ τὴν ἔδρα τὶς θεωρίες αὐτὲς τοῦ Van Tieghem, καὶ ἐντελῶς τελευταῖα ὁ θετεράνος τῶν Γάλλων συγκριτικῶν τῆς λογοτεχνίας, ὁ πολὺς Fernand Baldensperger σὲ πρόσφατὴ νεκρολογία του γιὰ τὸν Van Tieghem, μὲ ὅλην τὴν ἀναγνώριση γιὰ τὸ ἔργο του, συζητᾷ τὶς κάπως τολμηρὲς τοῦτες ιδέες του. Καὶ οἱ ἀντιρρήσεις κυρίως εἶναι πῶς ἡ καθολικὴ γραμματολογία δὲ θὰ μπορούσε νὰ βοηθῇ παρὰ σὺν ἑνας «συνδυασμός» τῶν διαφόρων λογοτεχνιῶν, πού γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς διδασκαλίας ἢ γιὰ νὰ γίνουν κτῆμα πλατύ-τερου κοινοῦ ἔχουν κίβλας ὑποστῇ ἕνα εἶδος λαμπικάρια, πού μ' αὐτὸ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὴ πιὸ ἄμεση μὲ τὶς λογοτεχνίες αὐτὲς ἐξοικειώση. Καὶ χωρὶς ἄλλο, προσθέτουν ὅσοι ἀντιλέγουν, ὁ τρόπος νὰ πηδᾷ κανεὶς ἀπὸ «κορφὴ σὲ κορφὴ» δίκαια μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ σὺν ὀχι μεθοδικός. Εἶναι δικαιολογημένες οἱ ἀντιρρήσεις αὐτές. Καὶ ὅμως, καθὼς προσθέτουν οἱ ἴδιοι πού ἀντιλέγουν, ὁ τρόπος αὐτὸς ἀναποκρίνεται σὲ μιὰ ἀπλούστευση πού ἱκανοποιεῖ τοῦλάχιστο ὅσο καὶ ἡ ἀπλούστευση ἐκείνῃ πού ἐξισώνει ὁλότερες περιόδους πού τοῦτος ἢ ἐκεῖνος ὁ μεγάλος συγγραφέας τους φαίνεται νὰ ἀποτελῇ τὴν ἀντιπροσωπευτικὴ καὶ γι' αὐτὸ μάλιστα κυδερνῆτρά ἀξία τῆς ἐποχῆς του.

Στὸ κλίμα τῆς «Ἱστορίας τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς» ἀνήκουν καὶ οἱ σημαντικώτατες μελέτες πού ἐδημοσίευσεν ὁ Van Tieghem σὲ τρεῖς τόμους μὲ τὸ γενικὸ τίτλο «Ὁ Προρωμαντισμός. Μελέτες εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνικῆς ἱστορίας» (ὁ τρίτος τόμος γιὰ τὴν «Ανακάλυψη τοῦ Σαίξπηρ στὴν Εὐρώπη» δημοσιεύθηκε τὸ 1947), καθὼς καὶ τὸ τελευταῖο του βιβλίον γιὰ τὸ «Ρωμαντισμὸν στὴν εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία» (1948).

Ἀλλὰ ὁ Van Tieghem ἔρρεπε καὶ στὴ συγγραφὴ χρήσιμων ἐγχειριδίων, καθὼς καὶ ἄλλων μεθοδολογικῶν καὶ δομητικῶν συγγραμμάτων. Ἐδημοσίευσεν λοιπὸν μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ρωμαντικὴ κίνησις (Ἀγγλία, Γερμανία, Ἰταλία, Γαλλία)» διαλεχτὰ κείμενα πού προέρχονται ἀπὸ τοὺς θεωρητικὸς μαχητὲς τοῦ ρωμαντισμοῦ στὴ Γαλλία καὶ τὶς ἄλλες χώρες, σχολιασμένα καὶ—τὰ μὴ γαλλικὰ—μεταφρασμένα σὲ γαλλικὴ γλῶσσα (ἐκδ. γ'. 1940). Μὲ τὴν διεύθυνσιν του δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν Διεθνῇ ἑπιτροπῇ νεωτέρων λογοτεχνιῶν τὸ χρησιμώτατο «Χρονολογικὸ εὔρετήριο τῶν νεωτέρων λογοτεχνιῶν» (1937). Ἀπὸ τὸν ἴδιον δημοσιεύθηκε καὶ τὸ πολὺτιμο μεθοδολογικὸ σύγγραμμά του «Ἡ συγκριτικὴ γραμματολογία», ὅπου μάλιστα ἀναπτύσσεται τὶς ιδέες του γιὰ τὴν καθολικὴ γραμματολογία.

Τελειώνοντας ἄς προσθέσω τοῦτο ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐπαφὴ μου μὲ τὸ Γάλλο σοφόν. Ὅταν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες μας συν-

αντήσεις στὸ Παρίσι τοῦ μίλησα κάπως πλατύ-τερα γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ ἐκεῖνος μὲ ἐνδιαφέρον ζήτησε, γενικώτατα ἔστω, νὰ ἐνημερωθῇ πᾶν στὸ θέμα, μοῦ περιέγραψε τὶς δυσκολίες πού συνάντησε κάθε φορὰ πού θέλησε νὰ κατατοπιστῇ στὴ γενικὴ πορεία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, γιατί δὲν ἔβρισκε σὲ γαλλικὴ γλῶσσα δοθῆναι πού τοῦ ἦταν ἀπαραίτητα. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι, νομίζω, περιέργου πού ὁ Γάλλος σοφὸς τὴν ἀδίκως τὴν λογοτεχνία μας στὸ παραπάνω βιβλίο του γιὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς καὶ ἀμερικανικὲς λογοτεχνίες, καθὼς τῆς ἀφιέρωσε ἐλάχιστο χωρὸ καὶ περιορίστηκε σὲ γενικώτατες πληροφορίες. Ἀλλὰ τὸ ἀδίκον δὲν ἦταν ὅλο δικό του, γιατί ἐκεῖνος θρῖσκταν σὲ ἀδυναμία νὰ ἀντλήσῃ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ ἐλληνικὰ κείμενα. Γι' αὐτὸ ἄς κλείσω τὸ μικρὸ τοῦτο σημείωμα μὲ μίαν εὐχὴ: Οἱ νεοελληνιστές, δικαί μας καὶ ξένοι, ἄς φροντίσουν σύντομα νὰ συμπληρώσουν τὸ κενὸ τοῦτο, ἱκανοποιώντας μάλιστα εἶται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πού ἀρχίζει τελευταῖα νὰ ἀναπτύσσεται γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα μέσα στὸ γαλλικὸ διανοούμενο κοινόν.

E. ΚΡΙΑΡΑΣ

Ἡ «Ἱστορία» τοῦ Χάου.

Ἀξιότιμε κ. Διευθυντά,

Στὸν «Καραϊσκάκη» του, πού δημοσίευσεν τὸ περιοδικό σας, ὁ μακαρίτης Γιάννης Βλαχογιάννης, μιλώντας γιὰ τὴ μαρτυρία περὶ Καραϊσκάκη τοῦ μεγάλου ἀμερικανοῦ φιλέλληνα Samuel G. Howe στὸ An Historical Sketch of the Greek Revolution, New York, 1828, λέγει αὐτολεξεῖ τὰ ἑξῆς: «Τῆς ἱστορίας του ὑπάρχει καὶ β' ἐκδ. ἀναθεωρημένη καὶ πλουτισμένη. Δὲν ὑπάρχει ἀντίτυπο στὴν Ἑλλάδα, οὔτε στὴ Γενναδίον... Κατὰ τὰ 1844 ὁ Howe ἤρθε πάλι στὴν Ἑλλάδα, «Ἀθῆναι» 5 Ἀπρ. Στὰ 1867 ἤρθε ἡ γυναῖκα του, «Ἐθνοφύλαξ» 4 Ἰουν. (Βλ. «Νέα Ἑστία», τευχ. 486, 1 Ὀκτ. 1947, σελ. 1194, σημ. 1).

Χάριν τῆς ἀληθείας παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω ὅτι στὴ σημείωση αὕτη ὑπάρχουν δύο ἀνακρίβειες.

1ον) στὴ Γενναδίον Βιβλιοθήκῃ ὑπάρχει ἀντίτυπο τῆς β' ἐκδόσεως τῆς Ἱστορίας τοῦ Χάου. Βγῆκε τὸ ἴδιο ἔτος μὲ τὴν πρώτην—1828—στὴ Νέα Ὑόρκη, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ συγγραφέα. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον τὸ ὅτι ὁ Βλαχογιάννης δὲν τὸ γνώριζεν αὐτὸ γιατί καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Γενναδίου ἦταν καὶ τὴ βιβλιοθήκῃ του, τοῦλάχιστον μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν της στὴν Ἀθήνα, τὴν ἤξερε καλὰ.

2ον) παραβολὴ τῶν δύο ἐκδόσεων (στὴ Γενναδίον ὑπάρχει δύο ἀντίτυπα τῆς α' ἐκδόσεως, δύο διαφορετικῶν ἐκτυπώσεων) δέχεται λανθασμένη τὴ γνώμην ὅτι ἔγινε ἀναθεώρησις ἢ πλουτισμός στὴ δεύτερη. Μάλιστα ἀπὸ τὴ δεύτερη ἐκδοσὴ λείπουν τὸ Παράρτημα (πού περιέχει τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα σὲ ἀγγλικὴ μετάφρασις) καὶ ὁ χάρτης τῆς Ἑλλάδος, πού θρῖσκει κανεὶς καὶ τὰ δύο στὴν πρώτη. Τοῦτο τὸ λάθος θὰ ὁ-

φείλεται προφανῶς στὸ ὅτι ὁ Βλαχογιάννης πιθανώτατα δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοῦ ἀντίτυπου τῆς 6' ἐκδόσεως καὶ δὲν εἶχε ποτὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ παραβάλλει τὴς δύο ἐκδόσεις, ἀλλὰ θὰ εἶχε τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν πληροφορίαν ἀπὸ τρίτον. Στὴ σελίδα τοῦ τίτλου, ἀλλήλωστε, ἡ 6' ἐκδόσις σημειώνεται ἁπλῶς ὡς Second edition χωρὶς καμμιάν ἄλλην φράση ἐνδεικτικὴ ἀναθεώρησης ἢ πλουτισμοῦ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι καὶ οἱ δύο ἐκδόσεις τῆς 'Ιστορίας τοῦ Χάου εἶναι πολὺ σπάνιες. Ὁ ἴδιος ὁ Χάου δὲν ἦταν εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἐπειδὴ τὸ εἶχε γράψει πολὺ θιαστικά ὅταν, μετὰ τριετὴ διαμονὴν στὴν Ἑλλάδα, γύρισε γιὰ λίγους μῆνες στὴν Ἀμερικὴ στὶς ἀρχὰς τοῦ 1828 γιὰ νὰ κάνει ἔργον γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνα. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο μετὰ τὴν τελικὴ τοῦ ἐπιστροφῆς στὴν Ἀμερικὴ τοῦ 1831 τὸ ἀπέσυρεν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν. (Letters and Journals of Samuel Gridley Howe, edited by his daughter Laura. E. Richards, τ. Α'. 1906. σελ. 279). Σύμφωνα μὲ μιὰ χειρόγραφον σημείωσιν τοῦ Ἰωάννου Γεννάδιου στὸ ἐξώφυλλο τοῦ ἀντίτυπου τῆς 6' ἐκδόσεως ποὺ ἔρρισκεται στὴ Γεννάδεια, ἡ σύζυγος τοῦ συγγραφέα, Julia Ward Howe, ποὺ πέθανε τὸ 1910, εἶπε κάποτε στὸ Γεννάδιο ὅτι γινώριζε τὴν ὑπαρξὴν τοῦ μόνου ἀντίτυπου τῆς δευτέρας αὐτῆς ἐκδόσεως, ποὺ ἀνῆκαν καὶ τὰ δύο στὴν οἰκογένειαν Χάου. Ὁ Γεννάδιος τὸ δικό του ἀντίτυπο τὸ ἀπέκτεινε τὸ 1889, ὅπου ἐνὸς ἀπὸ τοὺς Μπότσης (ἴσως τοῦ Ἰωάννου) ἐκ Ν. Ὑόρκης.

Ἡ σημείωσις τοῦ Βλαχογιάννη μιλά παρακάτω γιὰ τὴ δευτέραν, σύντομην, ἐπίσκεψιν τοῦ Χάου στὴν Ἑλλάδα τὸ 1844, καὶ κατοπινὴν γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς γυναίκας τοῦ τοῦ 1867. Ὅπως τίθεται αὐτὴ ἡ τελευταία πληροφορία («Στὰ 1867 ἦρθε ἡ γυναίκα του»), δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι μόνον ἡ γυναίκα τοῦ Χάου ἦρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1867. Χωρὶς ἄλλο ὁ Βλαχογιάννης θὰ ἐννοοῦσε «ἦρθε καὶ ἡ γυναίκα του», γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης τοῦ 1866—1867 ὁ Χάου, γέρος πιά ἀλλὰ μὲ τὴν ἰδια ἀγάπην γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμὸν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅπως καὶ στὸ Εἰκοσιένα, κατέβηκε καὶ πάλι στὴν πατρίδα μας, αὐτὴ τὴ φορά μὲ τὴ γυναίκα του καὶ τὴς δύο μεγαλειότερες του κόρες, κομίζοντας τροφίμα καὶ ρουχισμὸν ποὺ διανεμήθησαν μὲ τὴν προσωπικὴ ἐπιβλέψιν τοῦ ἴδιου καὶ τῆς οἰκογενείας του στοὺς Κρήτες πρόσφυγες τοὺς διασκορπισμένους σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. (Βλ. σχετικὰ, μεταξὺ ἄλλων, ἔφημ. «Ἡμέρα» [Τεργέστης] IB', ἀριθ. 617. 1/13 Ἰουλ. 1867, F. B. Sanborn, Dr. S. G. Howe, the philanthropist, 1891, σελ. 309—322 καὶ Julia W. Howe, Reminiscences, 1899, σελ. 312—321).

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενίαν

Μὲ τιμὴν

ΕΥΡΥΔΙΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ἕνας «μῦθος».

Κύριε Διευθυντά τῆς «Νέας Ἑστίας».

Στὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ὁδυσ. Ἐλύτη, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος σας τῆς 1 Μαρτίου, ἔχω ν' ἀπαντήσω τὰ ἑξῆς:

1. Πηγὴ τῆς πληροφορίας γιὰ τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ποιημάτων τοῦ ποὺ δημοσιεύθηκαν στὶς «Μακεδονικὲς Ἡμέρες» τὸ 1938 εἶναι ὁ ποιητὴς κ. Γ. Βαφόπουλος, ὁ ὁποῖος τότε ἦταν διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ ἐκείνου καὶ μᾶς διηγήθηκε τὸ περιστατικὸ ἀκριβῶς ὅπως τὸ δημοσίευσεν στὶς «Μορφές», ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε δημοσιευσθῇ σὲ μιὰ ἐπιφυλλίδα τῆς «Νέας Ἀληθείας», ἡ ὁποία θὰ ἀντλήσῃ θέματα ἀπὸ τὴν ἰδια πηγὴν. Καὶ μετὰ τὴ δημοσίευσιν τοῦ περιστατικοῦ στὶς «Μορφές», ὁ κ. Βαφόπουλος τὸ ἐπεβεβαίωσε καὶ μπροστὰ σὲ ἄλλους. Δὲν εἶχα λόγον νὰ δυσπιστῶ γιὰ τὴ φιλαλληλίαν του καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἐδημοσίευσεν, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ ἐξακρίβωσις του ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια εἶναι ἀδύνατη, γιὰτὶ τὰ χειρόγραφα δὲν ὑπάρχουν πιά.

2. Ὁ κ. Ἐλύτης ὅμως στὴν ἐπιστολὴν του ὁμολογεῖ ὅτι ὅταν ἦρθε τότε στὴ Θεσσαλονικὴ ἐδήλωσε ὅτι «δὲ βρῆκε καμμιὰ διαφορά» στὸ τύπωμα τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων του, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι τοῦ ἔγινε νόση ἀπὸ τὴ διευθύνσιν τοῦ περιοδικοῦ περὶ τυπογραφικῆς ἀνωμαλίας.

3. Ἐκεῖνο ποὺ κάνει ἐντύπωση εἶναι ὅτι καὶ τώρα ἐξακολουθεῖ νὰ βεβαιῶνῃ ὅτι τὰ ἴδια ποιήματα δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὰ πρωτότυπα χειρόγραφα στὴ συλλογὴν τοῦ «Προσανατολισμοῦ» καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως καμμιὰ διαφορά μεταξὺ τῶν δύο τυπωμάτων. καὶ αὐτὸ, γράφει, μπορεῖ νὰ τὸ ἐξακριβώσῃ ὁ καθένας μὲ μιὰ παραβολὴν τῶν κειμένων. Λοιπόν, ἐγὼ ἔκαμα τὴν παραβολὴν καὶ βρῆκα ὅχι μιὰ, ἀλλὰ ἑπτὰ διαφορές. ἀπὸ τίς ὁποῖες μερικὲς εἶναι κατὰ τὴ γνώμην μου ἀρκετὰ σημαντικὲς γιὰ νὰ προκαλέσουν τὴν ἀπαίτησιν τοῦ συγγραφέα γιὰ διόρθωσιν, ἂν ὄχι, καὶ τὴ διαμαρτυρίαν. Τὶς παραθέτω γιὰ νὰ ἰδοῦν ὅλοι ἂν καὶ σήμερα ἀκόμη ὁ κ. Ἐλύτης κατάλαβε (ἢ βρῆκε) ἡ ὄχι τίς ὑπάρχουσες διαφορές.

«Μακεδονικὲς Ἡμέρες» «Προσανατολισμοί»

α' Στὸ στήθος τῆς μη- τέρας	Στὸ στήθος τῆς ἀληθι- νῆς μητέρας
β' Ψηλὰ στὸ δρόμον	Ψηλὰ στὸ δέντρο
γ' Εἶσαι λοιπὸν ἐὺν ἐκεῖ πέρα ποὺ ξεχνᾷς	Εἶσαι λοιπὸν ἐὺν ποῦν ἐκεῖ
δ' Καθένας ψάχνει τὸ στόμα του	Καθένας ψάχνει στὸ στό- μα του
ε' Ρίχνε τὸν ἄσσο τῆς φωτιάς	Ρίξε τὸν ἄσσο τῆς φω- τιάς
στ' Ποῦ εἶσαι ὦ Πικρο-	Ποῦ εἶσαι ;
δάφνη ;	
ζ' Ἔχεις μιὰ γῆ θανά- σιμν ποὺ τὴ ψυλλο- μετρᾷς	Ἔχεις μιὰ γῆ θανάσιμν ποῦ τὴ ψυλλομετρᾷς

Τώρα ἐξακολουθεῖ ὁ κ. Ἑλύτης νὰ νομίζει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως καμιά διαφορά;

4. Ὁ κ. Ἑλύτης στὴν ἐπιστολὴ τοῦ παρασύρεται σὲ περιφρονητικούς χαρακτηρισμοὺς καὶ ῥισιές. Δὲν θὰ τὸν μιμηθῶ.

Μὲ τιμῇ

ΒΑΣ. ΔΕΔΟΥΣΗΣ

Σ η μ. τ ῆ ς «Νέας Ἑστίας». — Ὁ κ. Γ. Βαφόπουλος μᾶς ἐδήλωσε ὅτι στὴν «ὑπόθεσι» αὐτὴ ὑπάρχει κάποιος μῦθος καὶ ὅτι δὲν πρόκειται ὁπωσδήποτε νὰ παρασυρθεῖ σὲ ἐπιστολιμαῖες προστριβές. Εἶναι ὥστόσο πρόθυμος νὰ δώσει ἰδιαιτέρως ἐξηγήσεις στὸν κ. Ἑλύτη, ἂν τοῦ τὸ ζητήσει ὁ ἴδιος.

Καρτεσιανά.

Ἀγαπητὴ «Νέα Ἑστία».

Μὲ τὸ δικίον τοῦ κατακρίνει, νομίζω, ὁ κ. Θεοτοκάς τὸ «λόγος περὶ τῆς μεθόδου», στὴν ὥραία μετάφραση τοῦ κ. Χ. Χρηστίδη, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐβέβαια αἰσιωτὸ νὰ καταπατεῖ κανεὶς γιὰ λόγους ὕφους βασικὸ γραμματικὸ κανόνα (ὅπως τὸ περὶ συνταγμένο μὲ γενική). Ἡ τρίτη ἀλλοτε λύση ποὺ προτείνει ὁ κ. Θεοτοκάς δὲν ἔχει παρὰ δύο μόνο γιά, ποὺ μάλιστα δὲν παρορσιάζονται στὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία. Ὅσο γιὰ τίς ἄλλες, ἡ πρώτη λύση χρησιμοποιοῖ χωρὶς ἀνάγκη, νομίζω, τὸ ὁ ὅποιος, ἐνῶ ἡ τέταρτη λύση «λόγος ἀπάνω» στὴ μέθοδο» ξενίζει. Τί θὰ καταλάδουμε ὅσοι δὲν ξέρομε γαλλικά;

Ἡ πρωτοπόσωση αὐτὴ σύνταξη, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, δὲν εἶναι ἐβέβαια ἀπαραίτητη, ἀνῆκει ὅμως κι' αὐτὴ στὰ φραστικὰ μέσα τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς χαρίζει, ὅσο δὲν κάνουμε κατάχρηση, ἰδιαιτέρη χάρη καὶ ἐγκαρδιότητα.

Καλὸ καὶ τὸ «λογισμός» ἀντὶ «λογικὸ» τοῦ κ. Θεοτοκά. Μὰ γιατί «τὸ λογικὸ... τρίφτηκε καὶ φτῆγανε»; Ἀχ αὐτοὶ οἱ ξενισμοί!

Δ. ΦΡ.

Φοιτήτρια Φιλολογίας

«Θεσσαλονίκη».

Εἶναι οἱ σελίδες ποὺ θ' ἀφιερῶσι στὸ ἐρχόμενο τεῦχος ὁ διευθυντὴς τῆς «Νέας Ἑστίας» στὴ συμπρωτεύουσα, στοὺς ἀνθρώπους της, στὶς ἀνάγκες τους, στὰ αἰτήματά τους, σ' ἔναν ὁλόκληρο κόσμον πνευματικῶν ἐργατῶν, ποὺ τὸν ἐγνώρισε ἀπὸ κοντά, καλεσμένος ἀπὸ τὸν «Σύνδεσμο ἀποφοίτων ἐκπαιδευτηρίων Βαλαγιάννης» νὰ δώσει δυὸ διαλέξεις στὶς 11 καὶ 14 Μαρτίου μὲ θέματα: «Ἐξω ἀπὸ τὸν σύγχρονον μεσαίωνα» (Νέοι Ἑλληνες καὶ νέοι πολῖτες) καὶ «Μιά δραματικὴ περιπέτεια τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων». Θὰ δημოსιεύονταν οἱ σελίδες αὐτὲς στὸ τεῦχος τοῦτο, ἀλλὰ παραχώρησαν τὴ θέση τους σὰ κείμενα ποὺ πανηγυρίζουν τὴ μεγάλη Ἑθνικὴ Ἐπέτειο.

Ἡ «Μακεδονία» καὶ ὁ «Ρήγας».

Ἡ «Μακεδονία», τὸ γλυπτικὸ ἔργο ποὺ στολίζει τὸ ἐξώφυλλο τοῦ τεύχους, εἶναι τελευταία δημιουργία τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἀνωτ. Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν κ. Μιχ. Τόμπρου, ποὺ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται. Ὁ «Ρήγας» καὶ ὁ «Ρήγας» στὴ φυλακὴ» φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ τὸν Ὑποδιευθυντὴ τῆς Ἀνωτ. Σχολῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν κ. Οὐμβέρτο Ἀργυρὸ εἰδικῶς γιὰ τὸ πανηγυρικὸ τοῦτο τεῦχος.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Μιά μουσικὴ κωμωδία.

Θέατρο, θίλαος Κοτοπούλη: Δ. Γιαννουκάκης, Σ. Μπέζος (μετάφρασαι· διασκευασταί): «Μ' ἀγαπᾶ, δὲ μ' ἀγαπᾶ», μουσικὴ κωμωδία σὲ τρεῖς πράξεις, ὁκτὼ εἰκόνες.

Διαβάξω στὸ εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα στὸ πρόγραμμα: «Ἡ μουσικὴ κωμωδία... εἶναι παράδοσις τοῦ θεάτρου Κοτοπούλη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνέβασε τὴν πλειάδα τῶν ἀλησμόνητων ἐπιτεχνικῶν «Ταξίδι τοῦ γάμου», «Ἀλάτι καὶ Πιπέρι», «Τὸ Φάντασμα τοῦ Μετροπόλ» καὶ ἄλλες». Ὅσο κι' ἂν ἔχω συγνὰ ὑποστηρίξει, γιατί τὸ πιστεύω, ὅτι κανένα εἶδος δὲν πρέπει νὰ περιφρονεῖται, ὅτι στὸ πολύμορφο σημερινὸ θέατρο ἔχουν τὴ θέση τους κ' ἐκτελοῦν κάποιον προορισμό, ἀκόμα καὶ τὰ ἐργάκια ποὺ δὲν ἀποβλέπουν σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ χαρίσουν τέρψη στὸ κοινόν, δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἐαφνιασθῶ καὶ νὰ μὴν ἀπορήσω. Τὸ θέατρο Κοτοπούλη, τὸ ὁποῖο ἰδρῦθηκε καὶ λειτουργεῖ γιὰ νὰ παρουσιάσει ἔργα τῆς πρόζας, ἔργα μὲ πνευματικὸ περιεχόμενο, δὲν ἀρκεῖται νὰ ἀνεβάσει, ἐπειδὴ ἴσως τὸ ὑπαγορεύει ἡ ἀνάγκη, χωρὶς νὰ τίς συνοδεύει μὲ κανένα σχόλιο, ὁπερετίτσε, ἀλλὰ καὶ καυχίεται γι' αὐτό! Τὸ ἐπαναλαμβάνω: κάθε ἄλλο φρονὸν παρὰ πῶς ἡ ὁπερετίτσα πρέπει νὰ ἐξοστρακιστεῖ· δὲν τῆς λείπουν ὅμως οἱ σκηνές· ἀναμφισβήτητα δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει τίτλο τιμῆς γιὰ τὴ σκηνὴ ποὺ φέρνει τὸ ὄνομα, καὶ ῥισκεται κατὰ ἀπὸ τὴν αἰγλία τῆς Μαρίας, τὸ ὅτι τὸ ἔστω καὶ πολὺ ἐπιμελημένο ἀνέβασμα «μουσικῶν κωμωδιῶν» πάει νὰ τῆς γίνη παράδοση, τὸ ὅτι γιὰ μιὰ δλοκλήρη περίοδο καταρτίζει τὸ θίλασὸ τῆς μὲ τὴν πρόβλεψη ὅτι αὐτὴ τὴν παράδοση θὰ ἐξυπηρετήσει προσπάντων τὸ πρόγραμμά της.

Σκέπτομαι, ἀκόμα, ὅτι μιὰ ποὺ τὸ θέατρο Κοτοπούλη ἀποφάσισε νὰ καλλιεργήσει αὐτὴ τὴν εἰδικότητα θὰ μπορούσε τουλάχιστον νὰ διαλέξει ὁπερετίτσεσ ποὺ ἔχουν ὁπωσδήποτε ἔνα διόλογο ἔξυπνο. Θυμᾶμαι αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὸ «Φιφὴ» κι' ἄλλες ἀνάλογες γαλλικὲς μοντέρνες μουσικὲς κωμωδίες· ἡ κάθε σχεδὸν φράση σπινθηροβολοῦσε ἀπὸ ἐξυπνάδα καὶ στιγμές κι' ἀπὸ σάτιρα. Τὸ κοινόν δὲν γοητευότανε μόνο ἀπὸ τὴ χάρη, τὴ δροσιά, τὸ κέφι τοῦ σκηνικοῦ παιχνιδιοῦ, δὲν αἰσθανότανε μόνο μιὰ ἐντελῶς παθητικὴ, καὶ σάν

λικινιστική, εδχαρίστηση: κάθε τόσο διασκεδάζε και μ' ένα άστετο πού άξιζε νά προκαλέσει τó γέλιο του. 'Αντίθετα τó κείμενο όλων τών όπερεττών πού αναφέρει τó θέατρο Κοτοπούλη ότι αναγράφονται στό ένεργητικό του δέν μπορεί ούτε διαβατικά νά σταματήσιν τήν προσοχή μας. Τό «Μ' άγαπάς, δέν μ' άγαπάς» καθόλου δέν διαφοροποιείται από τά «'Αλάτια και Πιπέρια» και τά «Φαντάσματα τού Μετροπόλ». Οί μεταφρασται και διασκευασται κ. κ. Γιαννουκάκης και Μπέζος έκαναν πολύ καλή δουλειά: διατήρησαν στή σύνθεση τού παιχνιδιού, πού τó έγκλιμάτισαν πολύ έπιδείξια, όλη τήν ελαφρότητα της, τή γοργότητα στήν άνέλιξη της, και μαζί τή συνοχή της, κέντησαν ένα διάλογο και στίχους πού κυλούν άνετα και άβιαστα, και έχουν και κομψότητα, δέν μπορούσαν όμως φυσικά και νά προσθέσουν στραφαρίσματα σ' ένα κείμενο όπου δέν υπάρχουν, και πιθανόν δέν είναι κ' έπιδεχτικό νά τά έγκολπωθεί και νά τ' άφομοιώσει. Σέ ποιόν ανήκει αυτό τó κείμενο; Τό πρόγραμμα δέν τó αναφέρει, κι' ούτε μάς δίνει καμιά πληροφορία για τó συγγραφέα. 'Η περιφρόνηση αυτή για τó συγγραφέα, έστω κι' άν ό συγγραφέας αυτός είναι δημιουργός ενός έργου πού ανήκει σέ δεύτερη κατηγορία, όποια κι' άν είναι ή αιτία πού υπαγόρευσε τήν παράλειψη, είναι ένα από τά μελανά σημεία τής παράστασης. 'Ο κάθε συγγραφέας, όποιο κι' άν είναι τó έργο του, έχει δικαιώματα πάνω σ' αυτό. Σέ καμιά περίπτωση δέν επιτρέπεται νά άγνοείται. 'Αλλωστε αυτοί ακριβώς πού ξεχωρίζουν τó έργο του, αφού τó προκρίνουν για νά τó παρουσιάσουν, δέν έχουν καμιά δικαιολογία νά τόν παραπετάουν. Μόνον τόν καιρό τής κατοχής, έπειδή άνώτερη βία έπέβαλλε κάποτε τήν αποσιώπηση ή και τó καμουφλάρισμα, τήν αλλαγή τού όνοματος τού συγγραφέα, μπορούσαμε όχι μόνο νά συγχωρήσουμε, αλλά και νά εγκρίνομε αυτές τις μεθόδους. Σήμερα φοβόμαι ότι δέν τις υπαγορεύουν πάρα πολύ ύλικοί ύπολογισμοί. 'Αλλά φθάνουν οι γρήνιες: δουλειά τής κριτικής είναι νά εξετάζει ένεινο πού βλέπει, κι' όχι έκείνο πού θά ήθελε νά δει. 'Η έρμηνεία, ή όλη παράσταση, είναι στό είδος της εξαίρετη. 'Αν παραδεχθούμε ότι ή προσφορά ενός πολιτισμένου θεάματος, και μόνον αυτή, τιμá ένα θάσσο, τότε ασφαλώς, όφείλονται θερμάτοι έπαινοι σέ όλους όσοι συντελέσανε στό άρτιο άνέδασμα τού «Μ' άγαπά, δέν μ' άγαπάς», και ιδιαίτερα στό μάεστρο τής όλης παράστασης πού άρμονικότητα ένορχήστρωσε όλα τά μέρη, και συχνά έπέδειξε και φαντασία κ' έφευρετικήτητα, στό σκηνοθέτη κ. Μουζενίδη.

Για τή μουσική τού κ. Ριτσιάρδη φυσικά δέν έχω γνώμη, άκουσα όμως άπ' όσους κατανοούν τή μουσική, ότι σχεδόν όλα τά τραγουδάκια είναι γοητευτικά και συναρπαστικά, ότι πολύ γρήγορα θά διαδοθούν και θά γίνουν δημοφιλέστατα.

Όλοι οι ήθοποιοι, άκόμα και κείνοι πού είναι προπάντων ήθοποιοι τής πρόζας, είχαν άριστα συλλάβει τόν χορευτικό ρυθμό και τόν εύθυμο τόνο τής όπερέττας, στάθηκαν πλάϊ στις

ζωηρότατα μπριλλιάντικες και ειδικευμένες στό ελαφρό θέατρο δίδες Καλουτά, χωρίς ν' άποτελέσουν παραφωνίες. 'Ιδιαίτερα πρέπει ν' αναφερθούν οι έπιτεύξεις, στό πεδίο αυτό, τών κ. Γ. Δαμασιώτη, Μ. Φωτόπουλου, Α. Κωνσταντάρα, και προπάντων τού κ. Ντ. 'Ηλιόπουλου. Στόν κ. Κωνσταντάρα θά είχα μόνο νά παρατηρήσω ότι ένθ γενικά τó παίξιμό του ίκανοποίησε, σέ μερικές σκηνές τó γελοίο καπελλάκι πού διάλεξε νά φορέσει, όπερτόνωσε άτοπα τήν κωμική νότα: ή κωμικότητα έπρεπε, αυτό άπαιτούσε ή άριμονία τού συνόλου, νά διατηρηθεί άπαλή, κι' όχι νά φθάσει ίσαμε τή μπουφόνικη άπόχρωση: άναγνωρίζω ότι ή πρόθεσή του είταν πιθανόν ν' άποφύγει με τή γελοιοποίηση τού τύπου πού ένσάρκωνε νά έμφανισθεί άν ένας πολύ κοινός και γλυκερός ζέν πρεμιέ, αλλά νομίζω ότι αυτό θά μπορούσε νά τó είχε έπιτύχει και χωρίς νά χρησιμοποιήσει γελοιογραφικούς έκφραστικούς τρόπους.

Μαγειντικές, όνειρικά όμορφες είναι και πάλι, όπως πάντα, οι σκηνογραφίες τού κ. 'Ανεμογιάννη. 'Ο κήπος προπάντων, και τó ρόζ σαλόνι με τά καλαίσθητα διακοσμημένα άνθοδοχεία, είναι ασφαλώς από τις πιο εξαίσιες εικόνες πού έχει νά επιδείξει τó παγκόσμιο θέατρο. Κάποιος θεατής στό διάλειμα εξέφρασε τήν έπιφύλαξη, ότι οι εικόνες αυτές είναι υπερβολικά γλυκερές. Δέν νομίζω ότι έχει δικιο στις αντιρρήσεις του. Οι σκηνογραφίες δέν στέκονται μετώρες. 'Ο κ. 'Ανεμογιάννης σκηνογραφεί σύμφωνα με τις αξιώσεις και τόν τόνο τού έργου πού τó αναθέτουν. 'Η όπερέττα άπαιτεί τήν ώραioφάνεια και τήν κάποια γλυκερότητα. 'Αν ό κ. 'Ανεμογιάννης έχει τή δυνατότητα, όπως τó θεωρώ βάσιο, νά ξεπεράσει τόν διακοσμητή, και νά προβάλλει όλοκληρωμένες σκηνογραφικές δημιουργίες, θά τó δείξει άμα τó θέατρο Κοτοπούλη τού ζητήσει τή συνεργασία του για έργα πού δέν είναι ρηχά κ' έπιφανειακά, άμα τó θέατρο Κοτοπούλη άποφασίσει νά εγκταλείψει τά παιχνίδια, και νά γυρίσει στή γνήσια δική του παράδοση.

ΑΛΚΗΣ ΘΥΛΟΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Συναυλίες τής Κρατικής 'Ορχήστρας.—'Αλέξ. Ουνίνσκυ.—'Ο Τούρκος άρχιμουσικός Τζεμάλ Ρεσίντ.—'Η 'Ελένη Νικολαΐδου στή Ν. Υόρκη.—Γιώργος Θέμελης.—Γίτσα Σαλβάνου.—'Ελισάβετ Ουνίνσκι.

Στή συναυλία τής Κρατικής 'Ορχήστρας τής 30 'Ιαν. άκούσαμε τόν πολωνό πιανίστα 'Αλέξ. Ουνίνσκυ στό κοντσέρτο τού Σοπέν σέ μι έλασσον. Είχε δώσει κιόλας δύο ρεσιτάλ, πού προκάλεσαν θαύτατο θαυμασμό στό μουσικό κοινό. Δέ θά μιλήσω για τή δεξιοτεχνία τού διαλεχτού καλλιτέχνη. 'Εχουμε χορτάσει τελευταία από δεξιοτεχνικές έπιδείξεις, τόσο πού νά μή μας κάνει πιά έντύπωση ή τεχνική τελειότητα, πού μόνη της δέν άποτελεί τó άπαντο στήν καλλιτεχνική άπόδοση. 'Ο Ουνίνσκυ είναι μεγάλος και γνήσιος

καλλιτέχνης, ὅλγερα ἀκόμα ἓνας τίμιος καλλιτέχνης. Δὲν προβάλλει τὸν ἑαυτό του, δὲν παραμορφώνει τὸ ἔργο ποὺ ἐκτελεῖ, γιὰ νὰ ἐπιδιώξει χειροκροτήματα. Στὸ κοντσέρτο τοῦ Σοπὲν ἄφισε τὴν εὐγλωττὴ μελωδίαν τοῦ μεγάλου Πολωνοῦ νὰ μιλήσῃ μόνον τῆς, τὴν ἔπαιξε ἀπλά, ἡρεμα, φυσικά, χωρὶς τίς συνηθισμένες αἰσθηματικές ὑπερβολές, ὅπως μᾶς ἔχουν κακοσυνηθίσει οἱ περισσότεροι πιανίστες. Στὸ tempo rubato τοῦ Σοπὲν, ἔδωσε τὴν ἀπαιτούμενη εὐλυγισίαν τοῦ χρόνου στὴ μελωδικὴ γραμμὴ, χωρὶς νὰ κομματιάξῃ τὸ ρυθμό.

Ὁ Οὐνίνσκυ μᾶς φανέρωσε τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ τοῦ Σοπὲν, τοῦ ρομαντικοῦ ἀριστοκράτη, ποὺ ἔχει τὸ χάρισμα τῆς μελωδίας ὅσο κανένας ἴσως ἄλλος, κι ἀπὸ τοὺς πιὸ μεγάλους. Καὶ ἡ μελωδία αὐτὴ, ποὺ εἶναι γεμάτῃ αἰσθημα συγκρατημένο, δὲν ἔχει κανένα παραγέμισμα ἐντυπωσιακῶν, ἀποκλείει κάθε ρητορικὴ. Ὁ Gide, ποὺ μελέτησε βαθειὰ τὸ ἔργο τοῦ Σοπὲν, λέγει πὼς «ἡ μουσικὴ του εἶναι ἡ ἀγνότερη ποὺ ὑπάρχει». Κι ἀληθινὰ τὸ α' καὶ τὸ β' μέρος τοῦ κοντσέρτου σὲ μι ἑλασσον εἶναι γεμάτα ἀπὸ τίς πιὸ ἐξαισίες μελωδικὰς ἐμπνεύσεις. Τὸ γ'—Ρόντο—δὲ στέκει στὸ ἴδιο ὕψος, περιέχει πολὺς κοινοτοπίες, φαίνεται σὰν νὰ φράχτηκε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τελειώσει τὸ κοντσέρτο σύμφωνα μὲ τὴν καθιερωμένη συμβατικὴ φόρμα. Τὸ πυκνότατο ἀκροατήριό ἀποθέωσε τὸ λαμπρὸ καλλιτέχνη, ὅμως ἔδειξε καὶ τὴ δυσφορίαν καὶ τὴν ἀγανάκτησίν του γιὰ τὴν ἀθλιότητα τοῦ πιάνου, ποὺ χρειάστηκε νὰ σταματήσῃ στὴ μέσῃ ὁ πιανίστας γιὰ νὰ μπαλωθεῖ πρόχειρα τὸ πεντάλ. Ἐπιτρέπεται νὰ μὴ διαθέτῃ ἡ Κρατ. Ὁρχήστρα ἓνα πιάνο τῆς προκοπῆς, ποὺ νὰ μὴ ντροπιάζομαστε στοὺς ξένους καλλιτέχνες ποὺ μᾶς ἐπισκέπτονται καὶ νὰ μὴ ζημιώνονται καὶ οἱ δικοί μας; Καὶ πὼς ὁ περίφημος τεχνίτης Τσαμουρτζῆς ἀνέχεται νὰ παρουσιάζῃ τὸ πιάνο του σαυτὴ τὴν ἄβυσσον κατὰστασιν;

Ἡ συναυλία ἄρχισε μὲ τὸ μεγάλοπρεπο κοντσέρτο γκρόσο τοῦ Χέντελ γιὰ δύο βιολιά, βιολοντσέλλο καὶ ὀρχήστρα, ἔργο ρωμάλεο, ὅλο φῶς καὶ ὕψος.

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς συναυλίας παίχθηκε ἡ Συμφωνία ἀριθ. 1 τοῦ Γιάννη Παπαϊωάννου. Ὅπως εἶχα γράψῃ κι ὅταν πρωτοπαίχτηκε, τὸ ἔργο αὐτὸ παρουσιάζει ἔντονο ἐθνικὸ χρῶμα, ὅπου χρησιμοποιοῦνται οἱ ἤχοι τῆς βυζαντινῆς καὶ ρυθμοὶ καὶ τρόποι τῆς δημοτικῆς μουσικῆς. Τὸ α' μέρος ἀρχίζει μ' ἓνα θέμα σοβαρὸ, κατανυχτικὸ στὸν β' ἐκκλησιαστικόν ἤχο, ἀκολουθεῖ ἔπειτα ἓνα ἀνήσυχο, γοργὸ ρυθμικὸ θέμα, σὰν ἀντίθεσιν μὲ τὸ πρῶτο, παρουσιάζοντας μίαν ποικίλιαν στὸ πλέξιμο τῶν φωνῶν ποὺ κρατεῖ ἀδιάκοπο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατῆ. Καὶ τὰ ἄλλα μέρη εἶναι καλοδοουλεμένα μὲ ἐνδιαφερόμενες μουσικὰς ιδέας καὶ ποικίλιαν ρυθμικήν. Στὸ τελευταῖο μέρος ξανακούεται τὸ πρῶτο θέμα, κάπως ἀπότομα, ὅχι σὰν μιὰ φυσικὴ συνέπεια. Φαίνεται κάποια προσπάθεια νὰ δοθεῖ στὸ ἔργο μιὰ μορφὴ κυκλική. Δὲν μοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχει τόσο ἀνάπτυξη, ὅσο παράθεση τῶν θεμάτων κι ἔτσι ἔχει ἡ συμφωνία χαραχτήρα πιὸ πολὺ

γραψωδικό. Ἴσως νὰ ἦταν αὐτὴ ἡ πρόθεσις τοῦ συνθέτη. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ὁ χαραχτήρας τῶν θεμάτων μὲ πολὺ χτυπητὸ ἐθνικὸ χρῶμα δὲν ἐνδολύνει τὴν ἀνάπτυξιν μὲ τὴ σημασίαν ποὺ δίνεται στὸν ὁρο αὐτὸν στὴν κλασικὴ συμφωνία. Ἀξίζει ὥς τόσο νὰ τονιστῇ ἡ σημασία τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ποὺ φανερώνει τὸ ἀναμφισβήτητο ταλέντο τοῦ Παπαϊωάννου, τὴ σοβαρή του ἐργασία καὶ τὴ βαθειὰ του γνώση τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς δημοτικῆς μας μουσικῆς.

Στὴ συμφωνικὴ συναυλία τῆς 6 Φεβρ. διεῦθυνε τὴν Κρατ. Ὁρχήστρα ὁ Τούρκος Ἀρχιμουσικός Τζεμάλ Ρεσίντ. Τὸ πρόγραμμά περιλάμβανε, στὸ μεγαλύτερό του μέρος, ἔργα μὲ χαραχτήρα ἐθνικὸ, τὴ «Συμφωνία τοῦ Νέου Κόσμου» τοῦ Νττόρσακ, τὸ «Τρίπτυχο» τοῦ Καλομοίρη καὶ δύο χοροὺς τουρκικοὺς τοῦ Τζεμάλ Ρεσίντ. Μοῦ φάνηκε πὼς ἔνωσα τὴν πνοὴ τῆς «λαγγεμένης Ἀνατολῆς» τόσο στὰ ἔργα, ὅσο καὶ στὴν ἀπόδοσιν, τοῦ Τούρκου Ἀρχιμουσικοῦ. Εἶναι βέβαια ἓνας εὐσυνειδήτος μαέστρος, μὲ κυριαρχίαν πάνω στὴν ὀρχήστρα, μὲ προσοχὴ στὶς λεπτομέρειες, αἰσθάνομαι ὅμως πὼς εἶναι πιὸ πολὺ στὸ κλίμα του στὰ λυρικά μέρη, ποὺ τὰ ἀποδίδει μὲ κάποιαν ἡδυπάθειαν, κάποιον αἰσθησιασμό. Ἀπεναντίας δείχνει σχετικὴν ἀδυναμίαν στὴν ἀπόδοσιν τοῦ δραματικοῦ, τοῦ ἡρωικοῦ στοιχείου, ὅπως π. χ. στὸ δεύτερο μέρος τοῦ «Τρίπτυχου» τοῦ Καλομοίρη, τὸ πένθιμο ἡρωικὸ ἐμβατήριον, τὸ τόσο μεγαλόπρεπο καὶ ἐπιδραστηρικόν. Ἀληθινὰ γοητευτικοὶ οἱ δύο ζεῖμπέκικοι χοροὶ τοῦ Τζεμάλ Ρεσίντ, μὲ τὸ ζωντανὸ τους ἀνατολίτικο χρῶμα, τὸν ἱλιγγιώδη στρόβιλον τοῦ πρώτου, τὰ λάγνα μελίσματα τοῦ δευτέρου, γραμμένοι μὲ εἰλικρίνεια, ὅπως μόνο ὅταν πηγάζουν, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ συνθέτη, ποὺ δονεῖται ἀπὸ τὸν παλμό τῆς φυλῆς του.

Μὲ μεγάλην χαρὰ καὶ περηφάνειαν μαθαίνουμε τὴ θριαμβευτικὴ ἐπιτυχίαν τῆς μεγάλης καλλιτέχνιδας Ἑλένης Νικολαίδου, στὸ ρεσιτάλ ποὺ ἔδωσε στίς 20 Ἰαν. στὸ Town Hall τῆς Ν. Ἰόρκης. Ὁ ἐνθουσιασμός ποὺ προκάλεσε τόσο στὸ κοινὸ ὅσο καὶ στοὺς μουσικοὺς κύκλους ἦταν ἀπερίγραπτος. Ὁλόκληρος ὁ τύπος τῆς Ν. Ἰόρκης τῆς πλέκει διθυραμβικοὺς ὕμνους. Ὁ μουσικὸς κριτικὸς τῆς μεγάλης ἐφημερίδας «Κήρυξ-Βῆμα» γράφει ὅτι εἰκοσι χρόνια ποὺ ἄκουσε τοὺς μεγαλύτερους τραγουδιστὰς τοῦ κόσμου, δὲν ἄκουσε ποτὲ τέτια καλλιτεχνικὴ ἀπόδοσιν, μαζί μὲ τέτια ἐξαιρετικὴ ποιότητα φωνῆς, τόσο σὲ ἄριες ἀπὸ μελοδράματα ὅσο καὶ σὲ λίντερο. Ἡ ἔκτασις τῆς φωνῆς τῆς εἶναι σπάνια, οἱ δυναμικὲς τῆς ἀποχρώσεις φτάνουν ἀπὸ τὸ πιὸ αἰθέριον πιανίσμο ὥς τὸ πλουσιώτερον καὶ μαζὶ μαλακὸ φορτίσιμον. Καὶ ἄλλος κριτικὸς ρωτᾷ πὼς συμβαίνει καὶ δὲν τὴν ἀνακάλυψε ὥς τώρα ἡ Ὁπερα Μετροπόλιταν τῆς Ν. Ἰόρκης γιὰ νὰ τὴν προσλάβει ἀμέσως. Ἐγινε τώρα

ἀμέσως περιζήτητη ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἱμπρεσάριους τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ συναγωνίζονται ποιὸς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ συμμετοχὴ τῆς σὲ συναυλίες ποὺ ὀργανώνουν σὲ ὅλες τὲς μεγάλες πόλεις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Ἔτσι ἄλλη μιὰ φορά τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα δοξάζεται ἀπὸ ἐκπρόσωπο τῆς μεγάλης τέχνης καὶ ὅ,τι δὲν κατορθώνουν καὶ οὐτὲ στοχάζονται οἱ πρωτοβουλίες τοῦ ἐπισήμου κράτους, τὸ καταφέρνουν ἕνας Μητρόπουλος καὶ μιὰ Ἑλένη Νικολαΐδου. Τιμὴ καὶ δόξα στοὺς λαμπροὺς μας καλλιτέχνες.

Ἡ «Στέγη τοῦ Καλλιτέχνη» μᾶς ἔφερε καὶ φέτος τὸν ἐξάισιο ἑλληνα καλλιτέχνη τοῦ πιάνου, Γιωργό Θέμελη, ποὺ μᾶς εἶχε ἐνθουσιάζει πέρυσι μὲ τὰ ρεσιτάλ του. Ὁ Θέμελης εἶναι ἕνα μουσικὸ φαινόμενο ποὺ προκαλεῖ κατάπληξη. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς θέλησης καὶ τῆς ὑπομονῆς, ποὺ κατόρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὴ φοβερὴ του ἀναπηρία, ὁ τυφλὸς αὐτὸς καλλιτέχνης, μὲ τὴν τεχνικὴ του κυριαρχία, τὴ μουσικὴ του διαίσθηση, τὴ λογικὴ του ἐρμηνεία στὰ δυσκολώτερα καὶ θαυότερα ἔργα, μᾶς ἀναγκάζει νὰ ξεχνοῦμε τὸν τεράστιο ἄθλο του καὶ μᾶς κρατᾷ δεμένους μὲ τὴ γοητεία τῆς μουσικῆς του ἀπόδοσης. Θυμᾶζουμε τὴν ἐλεύθερη καὶ ὁμῶς ἰσορροπημένη ἀπόδοση τῆς «Χρωματικῆς Φαντασίας» τοῦ Μπάχ, μὲ τὸ τεχνικὸ ξεχώρισμα τῶν φωνῶν τῆς φούγκας, τὴν ποικιλία στὰ διάφορα ἄλλα ἔργα. Σοῦμαν, Φωρέ, Ραβέλ, τὸ καθένα μὲ τὸ ξεχωριστὸ του ὕψος. Πρὸ πάντων ὑπέροχος στὴν ἀπόδοση τοῦ Σοπέν, στὸ ρεσιτάλ μὲ ἔργα τοῦ μεγάλου Πολωνοῦ ποιητοῦ-μουσικοῦ, ποὺ ὁ κόσμος ὅλος γιορτάζει φέτος τὰ ἐκατόχρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του. Καὶ δὲ μᾶς παρουσίασε ἕνα Σοπέν ἀρρωστιάρινο, ἀλλὰ τὸ Σοπέν, ποὺ καὶ στίς παραμονὲς τοῦ θανάτου του ἤξερε νὰ ὑποτάσσῃ τὸ αἰσθημα καὶ τὸν πόνο του στίς ἀπαιτήσεις τοῦ ὅρατο. Ὅλη ἡ μουσικὴ εὐαισθησία τοῦ ἑλληνα καλλιτέχνη φάνηκε στὸ ἐξάισιο «Νυχτερινὸ» σὲ ντο δίεσις ἑλ. τὸ χρῶμα καὶ ἡ δεξιότητά στὴ Μπαλάντα σὲ φα ἑλ, καὶ τὴ σονάτα σὲ σι ἑλ. Ὅμως περισσότερο ἀπ' ὅλα μὲ γοήτευσε ἡ ἐκτέλεσή του τοῦ κοντσέρτου σὲ μι ὑφ. τοῦ Μπετόβεν, μαζὶ μὲ τὴν Κρατ. Ὁρχήστρα στὴ συμφωνικὴ συναυλία τῆς 13 Φεβρουαρίου μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. Φιλ. Οἰκονομίδη. Ἐκτός ἀπὸ τὴν τέλεια τεχνικὴ του, τὴν ἀναλλαγὴ τῶν δυναμικῶν ἀποχρώσεων, ὁ ρυθμὸς του ἦταν ὑπέροχος. Ποτὲ δὲν κλονίστηκε τὸ μεγαλειώδες αὐτὸ οἰκοδόμημα, τὰ ριταρντάντα ἦταν μετρημένα, λογικά, δὲν ὑπῆρχε κανένα κενό, καμιά ἀσάφεια. Ὁ Θέμελης εἶναι μιὰ δόξα ἑλληνικὴ, ποὺ ἀναγνωρίστηκε πανηγυρικὰ στὴν Ἀγγλία, στὴν τελευταία του καλλιτεχνικὴ περιοδεία.

Ἐνα καλλιτεχνικὸ ἄστρο ποὺ ἀνατέλλει εἰς τὴν ἡμερᾶ πλανίστρια Γίτσα Σαλθάνου, ποὺ τὴν ἀκούσαμε στίς 14 Φεβρ. σ' ἕνα ρεσιτάλ στὸ

Κεντρικόν. Ἐχει πολλὰ χαρίσματα ἡ νέα αὐτὴ καλλιτέχνιδα, ὠραίο, πλούσιο ἦχο, θερμὸ τεμπεραμέντο, καλὴ τεχνικὴ. Ἀνοίγεται μπροστὰ τῆς ἕνα λαμπρὸ στάδιο. Περιμένουμε νὰ ἐξελιχθεῖ καὶ ἡ προσωπικότητά της. Ἐνα μόνον θὰ ἤθελα νὰ συστήσω στίς νέες ποὺ βρίσκονται ἀκόμα στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξέλιξής τους. Ὅσο ταλέντο καὶ ἂν ἔχουν, ὅσο καὶ ἂν κατέχουν τὰ τεχνικὰ μέσα, νὰ μὴν καταπιάνονται ἀμέσως μὲ ἔργα ποὺ ἀπαιτοῦν ὄχι μόνον τεχνικὴ τελειότητα, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὠριμότητα καλλιτεχνικὴ καὶ πνευματικὴ. Ἡ σονάτα τοῦ Μπετόβεν, ἔργο 109, εἶναι ἕνα ἔργο σχεδὸν μεταφυσικὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ. Οἱ στοχασμοὶ οἱ μουσικοὶ πλέκονται μέσα στίς ρυθμικὰς ποικιλίες τῶν παραλλαγῶν στὸ τελευταῖο μέρος, ποὺ κάθε μιὰ εἶναι ἕνας ὁλόκληρος κόσμος, ὥσπου στὸ τέλος φθάνει σὲ μιὰ διαφάνεια σχεδὸν ἄβυλη. Μουσικὴ ποὺ δὲν εἶναι τοῦ κόσμου τούτου, ὅπως λέγει ὁ Κορτώ. Δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς πείσει μιὰ τόσο νεανικὴ ἀπόδοση. Ὑπάρχουν τόσες καὶ τόσες ἀριστουργηματικὲς σονάτες τοῦ Μπετόβεν, ποὺ εἶναι τόσο πιό κοντὰ σὲ μιὰ νεανικὴ ψυχὴ ποὺ πρωτοανοίγει τὰ φτερά της.

Ὅλοι μας, ἀλήθεια, ποὺ ἀσχοληθήκαμε μὲ τὴ μουσικὴ, εἴτε ὡς ἐκτελεστὲς, εἴτε ὡς παιδαγωγοί, δὲν μπορέσαμε νάντισταθοῦμε στὸν πειρασμὸ νὰ καταπιαστούμε μὲ τὰ δυσκολώτερα, νάνεθοῦμε στίς ἀπάτητες κορυφές. Γι' αὐτὸ μπορούμε καὶ νὰ μιλήσουμε μὲ στοργὴ στοὺς νέους καὶ νὰ τοὺς ποῦμε: Μὴ βιάζεστε.

Καὶ μιὰ γενικώτερη σύσταση στοὺς ὀργανωτὲς τῶν ρεσιτάλ. Ὁ τόπος εἶναι μικρὸς, τὸ κοινὸ περιορισμένο. Εἶναι δύσκολο νὰ παρακολούθησιν κανένας δύο ρεσιτάλ τὸ ἴδιο ἀπόγευμα καὶ τὴν ἴδια ὥρα.

Νομίζω μάλιστα πῶς καὶ τὰ δύο θὰ ζημιώνονται οἰκονομικά. Ἀφ' ἑνὸς ποὺ κάνει δυσάρεστη ἐντύπωση ἕνας τέτοιος ἀνταγωνισμὸς στὸ καλλιτεχνικὸ πεδίο. Τὴν ἴδια μέρα, μὲ τὸ πρῶτο ρεσιτάλ τοῦ Θέμελη ἦταν καὶ τὸ ρεσιτάλ τοῦ γάλλου πιανίστα καὶ ψημισμένου παιδαγωγοῦ Λαζάρ Λεβή. Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ συνεννοηθοῦν ἀναμεταξύ τους οἱ δύο ὀργανώσεις ὥστε νὰ μὴν παρουσιάζεται αὐτὸ τὸ ἄτοπο;

Ἡ Ἀμερικανίδα τραγουδίστρια Ἑλισάβετ Οὐλνσορ, ποὺ τραγουδῆσε μὲ τὴν Κρατ. Ὁρχήστρα στίς 20 Φεβρ. καὶ ἔδωσε καὶ δύο ρεσιτάλ τραγουδιοῦ, ἔχει μερικὰ σπάνια φωνητικὰ χαρίσματα, ἔκταση φωνῆς μεγάλῃ, ἀπὸ βαρεῖα κοντράλτο ὡς δραματικὴ σοπράνο. Ἐχει καὶ καλὴ σχολή, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ μερικὰ κενὰ στὸ μεσαῖο τῆς προπάντων ρεγκίστρο, ποὺ δείχνουν ἀρκετὴ ἀνομοιογένεια. Τῆς λείπει ἡ ἀπαλότητα καὶ ἡ εὐκαμψία ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν λυρικῶν τραγουδιῶν—lieder—ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ ἀποφθεύγει. Τῆς λείπει ἀκόμα ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ εὐαισθησία, ἀπαραίτητα

προσόντα για τὸ εἶδος αὐτὸ τὸ ἐσωτερικότερο. Παντάζομαι πὼς θὰ εἶναι περισσότερο στὸ στοιχεῖο τῆς σὲ θαγνερικά μουσικά δράματα, ἡ ποιητικὴ ἐργα, ὅπως τοῦ Μέργερμπερ. Αὐτὸ τοιαύτην φάνηκε ἀπὸ τῆς συναυλίας τῆς Κρατ. Ὁρχήστρας, ὅπου τραγοῦντο ἀριεῖς ἀπὸ τὸ «Τρίστην» τοῦ Βάγνερ καὶ τὸν «Προφήτη» τοῦ Μέργερμπερ.

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κώστα Η. Μπίρη : «Ἡ Βαβυλωνία».

Ὁ κ. Κ. Μπίρης εἶναι πολὺ γνωστός, ἀπὸ καιρὸ, στοὺς ἀναγνώστες τῆς «Νέας Ἑστίας» ἀπὸ ἀξιόλογα δημοσιεύματα σχετικὰ μὲ τὰ κτίρια τοῦ κοντινοῦ παρελθόντος μας καὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ καὶ αἰσθητικὴ τους ἀξία.

Ἡ ἀγάπη αὐτῆς πρὸς τὰ περασμένα μας φτασμένη σὲ ἀκρότατα ὅρια, τὸν ὁδηγεῖ καὶ πρὸς ἓνα ἄλλου εἶδους μνημεῖο, στὴ «Βαβυλωνία». Τὴ βλέπει σὺν ἓνα οἰκοδόμημα κ' ἐκείνην, ποὺ μᾶς ἔμεινε, γιὰ νὰ μᾶς θυμίζει τίς πρῶτες μέρες τοῦ ἀπελευθερωμένου ἔθνους καὶ καὶ ὁριζμένη του ἀγωνία, τὴν τάση πρὸς τὴ συγχώνευση τῶν ἰδιομορφιῶν του· δίνει στὴν κωμωδία τοῦ Βυζαντίου αὐτὴ τὴν πολὺ μεγάλη σημασία, νὰ ἐκφράζει δηλ. μιὰ σοβαρὴ πραγματικότητα, ἐνῶ ἔως τώρα δὲν τῆς εἶχε δοθεῖ τόση προσοχή· δὲν τὴ βλέπει ὡς ἓνα θεατρικὸ ἔργο μόνον. Ὁ συγγραφέας θερμαίνεται ἀπὸ τὸ φανατισμὸ τοῦ πιστοῦ, ποὺ ἀγαπάει τὸ ἀντικείμενόν του πάρα πολὺ, ὅχι τόσο γιὰ τὴν καθαρὴ καλλιτεχνικὴ του ἀξία, ὅσο γιὰ τὴν, κατὰ τὴν ἰδέαν του, συλλήψην τῆς ἱστορικῆς συνειρήνης ποὺ γίνεταί στὶς σκηνές τῆς.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη πρέπει νὰ κριθεῖ τὸ καινούργιον βιβλίον. Ἀφορμὴ πῆρε ἀπὸ τὴν τελευταία σειρά τῶν παραστάσεων τοῦ ἔργου στὸ «Βασιλικόν». Κατὰ τὴν γνώμη του δὲν ἐκυριάρχησε ὁ τόνος ποὺ ἦταν σ' ἐκεῖνον οἰκεῖος ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ του γνώση, ἐθεώρησε πὼς ἔγινε παραχάραξη τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Δὲ μᾶς περνᾷ ἀπὸ τὸ νου μᾶς τώρα νὰ υποστηρίξουμε τὰ δίκια τοῦ θεάτρου ἐκείνου, ἀλλὰ θὰ διαφωνήσουμε μὲ τὸν κ. Μπίρη, ἂν καὶ ὅχι τόσο γιὰ νὰ διαφεντέψουμε κανένα σκηνοθέτη, ἀλλὰ δὲν εἶναι δικαιολογημένα ὅσα καταλογίζει ὁ ἐκλεκτὸς φίλος. Ὁ Φῶτος Πολίτης ἔχει κυρίως τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν καινούργια σκηνικὴ ζωὴ τοῦ ἔργου· ὁ πρῶτος λοιπὸν καὶ τόσο ἀξιόλογος σκηνοθέτης τῆς ὁδοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου δὲν εἶχε στενὴ τεχνικὴ θεατρικὴ μόρφωση, καθὼς εἶναι γνωστὸν τὸν ἐξαρχαίτηριζε ἐιδικὴ λατρεία στὰ λίγα παλαιότερα πνευματικὰ μας ἐπιτεύγματα. Οἱ λύσεις ποὺ ἔδωσε καὶ τὸ ντύσιμό ποὺ ὅρισε στοὺς ἡθοποιοὺς ἦταν, κατὰ βάση, πολὺ μακριὰ ἀπ' ὅ, τι θὰ ποθοῦσε ὁ νέος ἐκδόσης τῆς «Βαβυλωνίας», ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ζητοῦσε ἡ θεατρικὴ ἀνάγκη.

Τὰ περισσότερα ποὺ βλέπει ὁ κ. Μπίρης, ἡ θαυότερη ἀπεικόνιση τῶν χαρακτήρων, δὲν εἶναι τόσο φανερά, τὰ καλύπτει ἡ ἀληθινὰ πετυχημένη ἐντύπωση τῶν διαφορετικῶν ἀποχρώσεων τῆς

προφοράς καὶ αὐτὴ προέχει στὴν ἐντύπωσή μας. Ὡστε, νομίζοντας ὅτι ἡ παράσταση ἀποτέλεσε μιὰ παραγνώριση τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, κάνει, μὲ τὴν ἐπιβολὴ ποὺ ἔχει μέσα τοῦ ὁ ἱστορισμός του, μιὰ υπερτίμηση τῆς ἱστορίας ἀπέναντι τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ θεατῆ.

Ἀλλὰ τὸ κέρδος μας ἀπὸ τὸ βιβλίον εἶναι ἄλλο, σὲ ὁρισμένες ἄλλες πληροφορίες καὶ ἀποψεις, ποὺ, ἐνῶ ἔρχονται νὰ διορθώσουν ἓνα θεατρικὸ λάθος ἀνυπαρκτο, μᾶς προσφέρουν πολλὰ καὶ σημαντικὰ. Θὰ τὰ υποδηλώσουμε ἀπλῶς καὶ θὰ συστήσουμε στοὺς φιλομαθεῖς νὰ τὰ μελετήσουν, καλύτερα, μόνον τοὺς : Σπουδαιότατη εἶναι ἡ συσχέτιση τῆς «Βαβυλωνίας» μὲ τὸν Καραγκιόζη (σ. 17-18), ποὺ διατυπώνεται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ποὺ δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνετο μεγαλύτερη τιμὴ γιὰ τὸ Βυζάντιο, νὰ παραδεχθεῖ δηλ. κανεὶς ὅτι ἀντλεῖ, μὲ πραγματικὴ ἐπιτυχία, ἀπὸ λαϊκῆς πηγῆς· ἡ ἀποψὴ του εἶναι πιθανὴ καὶ ὠραία, στ' ἀλήθεια· ἡ δραματογραφία μας δὲν ἔχει, δυστυχῶς, ἄλλα τέτια μνημεῖα καὶ ὁ «Καραγκιόζης» τοῦ κ. Συναδινού στηρίζεται σὲ ἄλλες ἐντελῶς δάσεις. Ἀκολουθεῖ (σ. 23-65) μιὰ ἐμπειριστικὴ ἀνάλυση τοῦ κάθε τύπου μὲ ὁλοφάνερη ἐπίγνωση τῶν περιπτώσεων καὶ μὲ μιὰ ξεκαθαρισμένη περιγραφὴ τῆς φορεσιᾶς τοῦ καθενός. Οἱ γνώσεις του οἱ ἱστορικῆς εἶναι τόσο πλούσιες καὶ ἡ χρησιμοποίησή τους τόσο ἀποδοτικὴ, ποὺ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔχει νὰ κάνει μ' ἓνα φιλόλογο μελετημένον καὶ εὐνοεῖστο. Ἐκεῖ ποὺ μιλάει γιὰ τὸν Ἀνατολίτη, μᾶς δίνει λεπτομέρειες ὡς πρὸς τὸν τρόπο ποὺ τὸν ἐπαίξε ὁ ἀσύγκριτος ἐκεῖνος γιὰ τὴν σοβαρότητά του θιασάρχης καὶ ἡθοποιός, ὁ Δημόθ. Ἀλεξιάδης· τοῦ τίς προσφέρει ἄνθρωπος ποὺ τὸν εἶδε, καὶ προφανῶς εἶναι ἀξιόπιστες καὶ χρήσιμες ἐπειδὴ τὸ παῖξιμο τῶν ἡθοποιῶν εἶναι φεγγαλό, δὲ μένει· καὶ περὶ τῶν λοιπῶν πρέπει νὰ μᾶς εἰν' εὐπρόσδεκτη. Ἀπὸ τῆς «Βαβυλωνίας» λείπει ὁ τύπος τοῦ ρουμελιώτη· σ' ἓνα κεφάλαιο μᾶς δίνει πληθεῖς καὶ πειστικῆς ἐξηγήσεις γιὰ τὸ φαινόμενο. Μαζὶ, ἐνισχυμένο ἀπὸ σημειώσεις καὶ ἀπὸ γλωσσάριο, ἔρχεται τὸ ἴδιον τὸ καίμενο ἀναμορφωμένο κατὰ τὴν ἀντίληψή του.

Ἔτσι ἡ παλαιὰ μας κωμωδία ποὺ ἔχει ἐκδοθεῖ τόσες φορές, εὗρηκε τὴν καλύτερη, ἀσφαλῶς, ἐκδοτικὴ παρουσίασὶς τῆς μὲ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Μπίρη.

Λυποῦμαι, ποὺ δὲν ἔχω τὴν ἀρμοδιότητα νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὴν εἰκονογράφηση τῆς, φιλοτεχνημένη ἀπὸ τὸν κ. Α. Σπυρίδωνος. Ἡ διακόσμηση τῶν βιβλίων ἔχει προχωρήσει πιά στὸν τόπο μας καὶ βέβαια θὰ εἴτανε ἀπαραίτητη μιὰ μελέτη ποὺ θὰ μᾶς ἔδειχνε τί ἔχει γίνετο, τί ἀξίζει καὶ τί θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτυγχῇ.

ΓΙΑΝ. ΣΙΔΕΡΗΣ

Κ. Κουρκιῖδη : «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμελάνια, ὁ πρῶτος συνεταιρισμὸς τοῦ νόσου».

Σιγὰ-σιγὰ, νέες πηγὲς καὶ νέες ἐρευνες φω-

τίζουν δλοένα πιό βαθειά τὴν ὑψηλότερη περίοδο τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, τὸ ἀνάβασμα τοῦ ὑπόδουλου 'Ελληνισμοῦ στὴν 'Επανάσταση τοῦ 21. Φωτίζουν τὴν ἱστορία γιὰ τὴν πνευματική, κοινωνική καὶ οἰκονομική του κατάσταση. Στάθηκε ἐποχή πού οἱ ἱστορικοὶ μόνο γιὰ τὰ «δεινοπαθήματα τῶν 'Ελλήνων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας» ἔγραψαν στὰ βιβλία τους. Πέρασαμε ὑστερα σὲ περίοδο ὅπου ἡ πνευματική ὑπεροχή τοῦ ὑπόδουλου λαοῦ ἀναγνωρίστηκε ὡς ἡ βαθύτερη δύναμη πού τὸν κράτησε ἱκανό ν' ἀντισταθεῖ στὴ φθορά καὶ τὸν ἀνύψωσε στὴν 'Επανάσταση. Κανεῖς ὥστόσο δὲν πίστευε πῶς καὶ στὸν θετικό τομέα τῆς εὐρωστίας ἐνὸς λαοῦ, τὸν οἰκονομικό, ἡ ἔσπνια καὶ δραστήρια ἰδιουσυγκρασία τῶν 'Ελλήνων εἶχε κατορθώσει νὰ τοὺς ἐξασφαλίσαι τὴν εὐημερία καὶ κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῆς σκλαβιάς. Μὴ ἔχοντας θετικώτερες πηγές ὡς πρὸς αὐτὸ οἱ ἱστορικοὶ, οὕτε καὶ τὴ σχετική ἐμπειρία πού θὰ βοηθοῦσε τὴ διαίσθησή τους, ἀφῆθηκαν νὰ πάρασυρθῶν ἀπὸ φτωχοπροδρομικά χρονικά καὶ ἀπὸ ρωμαντική διάθεση, στὴν ἰδέα ὅτι κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὁ λαὸς αὐτὸς ἐξοῦσε ἐξαθλιωμένους μέσα σὲ μεγάλη φτώχεια. 'Ενας Τούρκος περιηγητής, ὁ 'Εβλιά-τσελεμπή, ἦρθε νὰ διαλύσει αὐτὴν τὴν πλάνη. Μὲ ὁλοφάνερο φθόνο δεδαιώμεν στὸ ὀδοιπορικό του πῶς οἱ 'Ελληνες εἶχαν τὴν οἰκονομική ὑπεροχή σ' αὐτὸν τὸν τόπο, ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς βιοτεχνικές καὶ ἐξαγωγικές ἐπιχειρήσεις. 'Ὅτι εἶχαν σχέσεις καὶ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Εὐρωπαίους, ὅτι ἦσαν ντυμένοι μὲ μεγάλη πολυτέλεια καὶ γενικά ζοῦσαν μὲ ἀνση οἰκονομική. Οἱ μεγάλοι Τούρκοι, νοῦβροι καὶ ἀμόρφωτοι, εἶχαν στὰ χέρια τους τὰ κτήματα καὶ τὴν ἐξουσία. 'Ὁ λαὸς τους ἐξοῦσε μᾶλλον φτωχικά.

Πολὺ πρωτότερα ἀπὸ τὴν μαρτυρία αὐτὴν ἦταν γνωστή ἡ οἰκονομική ἀκμὴ καὶ ἡ θαυμαστὴ συνεταιριστικὴ ὀργάνωση τῶν Ἀμπελακιωτῶν. Πρῶτος κατὰ τὰ νῦντερα χρόνια τὴν ἐμελέτην καὶ τὴν εἰδείξε σὰν προβάδισμα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ στὸν θετικό τομέα τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτονας Φρ. Μπουλανζέ τὸ 1847. 'Εξετάζοντας ἀπὸ τὴ σκοπιά τῆς εἰδικότητάς του τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπικρισμοῦ τοῦ νεοσύστατου κράτους, ὑπέβαλε στὸν πρωθυπουργὸ Ἰ. Κωλέττη ἕνα μακρότατο ὑπόμνημα, προτείνοντάς του νὰ ὀργανώσει τὶς κοινότητες τῆς χώρας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν Ἀμπελακιωτῶν, πού τὸ περιγράφει καὶ τὸ ἀναλύει. Πολλοὶ ἔγραψαν ἀργότερα ἀπάνω στὸ ἴδιο θέμα, μὰ μὴ ἔχοντας τὴν εἰδικὴ μόρφωση πού χρειάζεται γιὰ τὴ διερεύνησή του ἀπὸ τὴν οἰκονομική ἀποψη καὶ γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς κοινωνικῆς του σημασίας, τὸ εἶδαν ἐντελῶς μεμονωμένο μέσα στὴν ἔκταση τῆς ζωῆς τοῦ 'Ελληνισμοῦ καὶ περιόρισθαι μόνο στὴν φιλολογικὴ του ἐπιφάνεια. 'Ὁ κ. Κ. Κουκίλδης, ἐπιστῆμονας ὀριμασμένος στὴν ἔρευνα κοινωνικῶν θεμάτων καὶ μὲ τὶς εἰδικές σπουδὲς καὶ μὲ τὴν δημοσιογραφία, θέλοντας νὰ παρουσάσει μιὰ διδακτορικὴ ἐργασία στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Παρισιοῦ, διάλεξε αὐτὸ τὸ θέμα πού τιμᾷ προνομιακά τὴν πατρίδα του στὴν ἱστορία τῆς Οἰκονομίας: τ' Ἀμπελάκια. Καὶ μὲ τὸ

βιβλίον του αὐτό, πλαταίνοντας τώρα ἀκόμα περισσότερο τὴν ἔρευνά του, μᾶς δίνει τὴν πιό ἐξαντλητική ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς θεώρησή του. Ἀναζητώντας τὶς ρίζες τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, στὴν παράδοση τοῦ συνεργατικοῦ πνεύματος, βρίσκει καὶ περιγράφει ἕνα πλῆθος ἀπὸ συνεταιρικές ὀργανώσεις, ψαράδων, δασοκόμων, χτιστάδων, κτηνοτρόφων, ναυτικῶν, πού δέχονταν πῶς ὁ λαὸς αὐτὸς κατόρθωσε νὰ συλλάβει τὴν ἐννοία τῆς συλλογικῆς ἐργασίας, σὰ δύναμη καὶ ἀσφάλεια τοῦ ατόμου στὴν κοινωνία, καὶ πῶς σοφίστηκε νὰ τὴν ὀργανώσει. Κι' ἔρχεται κατόπιν στὴν περίπτωση τῶν Ἀμπελακιωτῶν ὅπου οἱ 'Ελληνες μᾶς κωμικοπολῶς ἀπλῶσαν τὴν ἔκταση τοῦ πνεύματός τους καὶ τῆς δραστηριότητάς τους σ' ὅλην τὴν Εὐρώπῃ, δέχοντας πρῶτοι ἐκεῖ τὸ σύστημα καὶ τὴ δύναμη τοῦ συνεργατισμοῦ. Ἀνιχνεύει τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς Συντροφιάς τους, τὸ κοινωνική, οἰκονομική καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσή τους, τὸ δίχτυ τῶν ἀντιπροσώπων τους στὸ ἐξωτερικό. Μένει κατὰπληκτος ὁ ἀναγνώστης γιὰ τὴν τελευταίη τὰ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος πού ἐπέβαλαν μὲ τὸν συνεταιρισμὸ τους οἱ Ἀμπελακιῶτες, ὅπως μᾶς τὸν ἐκθέτει ὁ κ. Κουκίλδης: "Ἐνα παράδειγμα: "Ἐκ συμφώνου μὲ τοὺς τεχνίτες, ἐπιδύοντο τὸ σύστημα τῶν ἐλαττωμένων εἰσφορῶν (20.000 γρόσια τὸ ἀνώτατο ὄριο), γιὰ νὰ μὴν μποροῦν οἱ πλούσιοι νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν ἀποκλειστικότητά σ' ὅλα τὰ κέρδη. Παρουσιάζονται πολὺ προωθημένοι στὸν δρόμο τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας, πού ἀποβλέπει ν' ἀπολυτρώσῃ τοὺς ἐργάτες ἀπὸ τὴν μισθωτὴ πλῆρωμή καὶ ν' ἀποτρέψῃ τὴν καθυπόταξί των στὸ κεφάλαιο».

Ἡ εὐημερία τοῦ Συνεταιρισμοῦ τῶν Ἀμπελακιωτῶν κορυφώνεται στὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19ου αἰῶνα τόσο, ὥστε ἡ κατάκτηση τῶν ἀγορῶν τῆς Εὐρώπης ἀρχίζει νὰ ἀνησυχεῖ τοὺς ἔθνους. Ἀκριβῶς ὁμοῦ τότε ἀρχίζει ἀπὸ τομα ἡ παρακμὴ καὶ τὸ σῆσιμο. Ἡ αἰτία, κατὰ κύριο λόγο, στάθηκε στὴν Εὐρώπῃ ὁ συναγωνισμός τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, πού εἶχε πιά πολὺ ἀναπτυχθεῖ, καὶ διάφορες παρεκτροπὲς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς 'Εταιρείας καὶ στὰ Ἀμπελάκια οἱ καταπιέσεις τῶν Τούρκων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ἐκδηλώθηκε μὲ τὸν τρόπο τοῦ τὸ ἐνδιαφέρον τους γιὰ τὴ μεγάλη ἐκείνη δημιουργία τῶν 'Ελλήνων. Σ' ὅλο τὸ προηγούμενο διάστημα τῶν 40 χρόνων ἀπὸ τὴ σύσταση τοῦ Συνεταιρισμοῦ, ἡ ἐπιβολὴ τῆς πανίσχυρης αὐτοκρατορίας δὲν χρειάστηκε παρὰ μόνο γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν καρavanῶν μὲ τὰ ὅπλα μείψαν στὴν κεντρικὴ Εὐρώπῃ τὸ ἐμπόρευσμά τους οἱ μεγαλόπνοοι ἐκείνοι ὑπόδουλοι. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ γένος τους κάνει τὴν Ἐπανάσταση, γιὰ νὰ ξαναπάρει στὰ χέρια τὸν καὶ τὴν ἐξουσία τοῦ τόπου.

Τὸ θέμα τῶν Ἀμπελακιωτῶν, πού εἶναι μοναδικὸ στολίδι τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος μέσα στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου, γιὰ πρώτη φορὰ μᾶς δίνεται πλατεία ἐρευνημένο ἀπὸ τὶς δύο του ἀπόψεις: τῆς ἱστορίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Καὶ θὰ ἦταν ἀπόλυτα ἀψεγάδιαστο τὸ εἶχμο τοῦτο ἔργο τοῦ κ. Κουκίλδης, ἂν εἶχε τὸν καιρὸ

νά τὸ προσέξῃ καὶ ὡς πρὸς τὴ μορφή. Θὰ ἔλειπαν τότε μερικές ἀτέλειες στὴν ἐξέλιξη τοῦ καιμένου, πού χωρὶς νὰ ζημιώνουν τὴν οὐσιαστική ἀξία τοῦ ἔργου, πέφτουν ὅπωςδήποτε στὴν ἀντίληψη τοῦ ἀναγνώστη.

ΚΩΣΤΑΣ Η. ΜΠΙΡΗΣ

ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΑΓΓΛΙΑ

Τὰ τελευταῖα ἀξιόλογα βιβλία. *

Ἡ «Τζὼν Ὁμπρυ καὶ οἱ Φίλοι του» τοῦ Ἀντονίου Πάουελλ εἶναι μία γοητευτική μελέτη γιὰ ἓναν ἀπὸ τοὺς ζωηρότερους καὶ διασκεδαστικότε-

ρους ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς χρονικογράφους καὶ βιογράφους. Ὁ Τζὼν Ὁμπρυ μᾶς ἀφηγεῖται ἰδίως τίς «Σύντομες Βιογραφίες» καὶ τὴ «Φυσική Ἱστορία τοῦ Οὐέλτσαϊρ», πού εἶναι περισσότερο γνωστὴ ἀπὸ τοὺς συμπατριώτες του τῆς Δυτικῆς Ἀγγλίας. Ἡ ζωὴ του, ὅπως μᾶς τὴ διηγείται ὁ Ἀντονίου Πάουελλ, εἶναι τὸ ἴδιο ἐνδιαφέροντα ὅπως ἡ ζωὴ τῶν συγχρόνων του, πού μᾶς τὴ διηγείται ὁ ἴδιος μὲ ἰδιαίτερη χάρη καὶ ἀπλότητα. Ὁ Τζὼν Ὁμπρυ ἐζήσῃ στὴν τρικυμισμένη ἐπαναστατική περίοδο τοῦ 1649-1660, ὕστερα ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Καρόλου Α', καὶ ὁ ἴδιος ἀναφέρει πῶς ἐγνώρισε καὶ μίλησε μὲ ἀνθρώπους πού εἶχαν ζήσει στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρρίκου Η' (1509-1547) καὶ εἶχαν δεῖ τὰ πολυτίμα χειρόγραφα τῶν παλαιῶν μοναστηριῶν νὰ σκορπίζονται στοὺς δρόμους ὅταν κλείστηκαν τὰ μοναστήρια καὶ ἐξώσθησαν οἱ καλόγεροι. Ὁ Τζὼν εἶχε δεῖ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ σπάνια χειρόγραφα νὰ χρησιμοποιοῦνται γιὰ καλύμματα τῶν τετραδίων του καὶ τῶν σχολικῶν του βιβλίων! Καὶ λυπόταν ὅταν ἄκουγε τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὰ συνιστοῦν ὡς μοναδικὰ γιὰ νὰ κλείνουν τίς τρύπες τῶν βαρελίων. Ἐκεῖνος εἶχε γιὰ συντρόφους τοὺς ἑταίρους τῆς βασιλικῆς ἑταιρίας, πού εἶχε τότε ἀκριβῶς ἰδρυθεῖ (τὸ 1660), τὸν Πέτρου, τὸν ἱδρυτὴ τῆς στατιστικῆς, τὸν φυσικό καὶ ἀστρονόμο Χούκ, τὸν φιλόσοφο Θωμὰ Χόμπς.

Ἡ φιλία ἦταν ἡ ἀπαραίτητη βάση γιὰ τὴ ζωὴ του, γράφει ὁ Πάουελλ. Πίσω ἀπ' ὅλη του τὴ δραστηριότητα βρισκότανε μιὰ ἀχόρταγη, ἐλαφρὰ εὐκολόπιστη καὶ κάπως αἰσθηματικὴ περι-

έργεια γιὰ γεγονότα καὶ πρόσωπα, ὅμως εἰδειχνε περισσότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ μεγαλιθικά ἐρεῖπια τοῦ Στόνχεντ παρὰ γιὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν «Στρογγυλοκέφαλων» (ὁπαδῶν τοῦ Κρόμγουελ) ἢ τῶν «Ἰπποτῶν» τοῦ Καρόλου Α', καὶ αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία του γιὰ τίς σύγχρονες πολιτικές διαμάχες τοῦ ἐξασφάλισε μιὰν καταπληκτικὰ εἰρηνική καὶ εὐχάριστη ζωὴ μέσα σὸν τρομερὸ πολιτικό σάλο τῆς ἐποχῆς του. Τὰ πολιτικά τὸν ἐνοχλοῦσαν, βέβαια, λιγώτερο ἀπὸ τὰ προσωπικά του χρέη, τίς δίκες του ἢ τίς ἐρωτοδουλειές του, ὅμως ἀποτελοῦν ἓνα θεαματικὸ φόντο στὸ βιβλίο του γιὰ τὰ ξεχωριστὰ καὶ χαριτωμένα πορτραῖτα πού βρισκονται στὸ πρῶτο ἐπίπεδο. Ὁ Πάουελλ γέμισε τὸ βιβλίο του μ' ἓνα σωρὸ λεπτομέρειες, πού παρέλαβε ἀπὸ ἓνα τεράστιο ἀπόθεμα βιβλικῶν πού βρίσκονται ἀκόμα σὲ χειρόγραφα. Εὐτυχῶς ἔχει καὶ αὐτὸς τὸ σπινθηροβόλο χάρισμα τοῦ Ὁμπρυ νὰ δίνει ἐνδιαφέρον καὶ στίς φαινομενικὰ περισσώτερο ἀσημαντές λεπτομέρειες, σὲ τρόπο πού αὐτὸ τὸ βιβλίο, μ' ὅλο πού εἶναι φορτωμένο ἀπὸ πολυμάθεια, δὲν εἶναι οὔτε βαρὺ οὔτε σχολαστικό, ἀλλὰ γεμάτο ζωὴ καὶ διαβάζεται εὐκολά.

JOHN AUBREY (1625-1695)

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια τυπώθηκε μιὰ λαμπρὴ σειρά ἀπὸ βιογραφίες τῶν συγγραφέων τῆς Βικτωριανῆς ἐποχῆς. Φαίνεται ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀναγνώστες δείχνουν περισσώτερο ἐνδιαφέρον στὴν προσωπικότητα τῶν Βικτωριανῶν συγγραφέων παρὰ στὰ ἔργα τους. Μολοντοὺ παρατηρήθηκαν ἀρκετὲς διακυμάνσεις στὲς προτιμήσεις τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ γιὰ τὰ ἔργα τῶν Βικτωριανῶν (ἐκτός ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ντίκενς καὶ τῆς Αἰμιλίας Μπρόντε, πού δὲν τοὺς ἔλειψαν ποτὲ οἱ ἐνθουσιώδεις ἀναγνώστες), πολλοὶ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μ' ὅλο πού τὰ ἔργα τους ἦταν καταθλιπτικά ἢ βαρετά, ξαναγυρίζουν στὴ ζωὴ μὲ τίς βιογραφίες τῶν συγχρόνων τους.

Ἡ κ. Οὐνα Πῶπ-Χέννεσσυ ἔγραψε τὴ βιογραφία τοῦ «Κανονικοῦ Τσαρλς Κίγκσλεϋ» (Τσάτσο καὶ Οὐίντουν) ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑπέροχη βιογραφία τοῦ Ντίκενς πού εἶχε δημοσιεύσει πέρυσι. Χωρὶς νὰ ξεφετάσουμε ἀν τὸ βιβλίο τῆς πρόκειται νὰ ἀνανεώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Κίγκσλεϋ, εἶναι βέβαιο ὅτι θὰ διαβαστῇ πολὺ γιατί εἶναι μιὰ συναρπαστικὴ καὶ γοητευτικὴ βιογραφία. Σήμερα ὁ

* Ἀρβέρο γραμμένο ἀποκλειστικῶς γιὰ τὴ «Νέα Ἑστία».

Κίγκσλεϋ είναι κυρίως γνωστός για τὸ βιβλίο του «Πρὸς τὴ Δύση!» ποὺ διαβάζεται ἰδίως ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα παιδιά. Ἐδῶ ὅμως καὶ πενήντα μόλις χρόνια τὰ ἔξη μυθιστορήματα ποὺ εἶχε γράψει — καὶ ποὺ ἔχουν σήμερα λησμονηθεῖ — τυπώονταν σὲ λαϊκὲς ἐκδόσεις τῶν 6 πενήτων καὶ γίνονταν ἀνάρπαστα. Ὁ ἀδελφὸς του Χένρυ Κίγκσλεϋ εἶχε μεταναστεύσει στὴν Αὐστραλία, ὅπου ἔγραφε ἓνα μυθιστόρημα, τὸν «Τζέφρυ Χάμλιν», ποὺ ἀκόμα διαβάζεται σήμερα μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἐπισκιάζει τὰ ἄλλατε τόσο γνωστὰ μυθιστορήματα τοῦ διασημοτέρου ἀδελφοῦ του. Ὁ Τσάρλς Κίγκσλεϋ εἶχε προκαλέσει τὸ θαυμασμὸ τῶν συγχρόνων του, κι' αὐτὸς ὁ Καρλάιλ, ἐπαινεῖ τὸ βιβλίο του «Ἄλτον Λόκ», ὅπου περιγράφονται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα οἱ οἰκτρὲς συνθήκες ἐργασίας τῶν ραπτεργατῶν. Ὁ Κίγκσλεϋ στὴν ἀρχὴ τοῦ σταδίου του ἦταν ἄθεος, ἀλλὰ ἡ ἐπίδραση τῆς Φράνσεϋ Γκρήνφελλ — ποὺ ἀργότερα τὸν παντρεύθηκε — ἦταν τόσο, ὥστε ὄχι μόνον ἔγινε θεϊστικὸς ἀλλὰ καὶ χειροτονήθηκε πάστορας. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ περιπαθὴς ἀγάπη του γιὰ τὴν Φράνσεϋ, ποὺ ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Μπράουνινγκ κατέληξε σὲ εὐτυχισμένη ἔνωση, ἀποτελεῖ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον σημεῖο τῆς βιογραφίας του. Ἐξιστορώντας τὴ ζωὴ τοῦ Κίγκσλεϋ, ἡ συγγραφεὺς βρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ περιγράψῃ τὶς πολιτικὲς καὶ θρησκευτικὲς διαμάχες τῆς ἐποχῆς του, στὶς ὁποῖες αὐτὸς ἐπῆρε ἓνα τόσο ζωηρὸ μέρος. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι κατέληξε στὴ συκοφαντικὴ ἐπίθεσιν του κατὰ τοῦ Καρδινάλιου Νιούμαν. Ὁ κόσμος ὅμως θὰ ἐδ-γνωμονῇ πάντα τὸν Κίγκσλεϋ, γιὰτὶ μὲ τὴν ἔστω καὶ ἄδικη αὐτὴ ἐπίθεσιν του, ἀναγκάστηκε ὁ Καρδινάλιος Νιούμαν νὰ γράψῃ τὴν περίφημη «Ἀπολογία τῆς Ζωῆς του».

Ἐπίσης ἔχουν ἐκδοθεῖ τώρα τελευταῖα πολλὰ «Ἀνάμικτα», ποὺ συνδυάζουν εὐχάριστα τὸ περιοδικὸ μὲ τὴν ἀνθολογία. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι τὸ «Μίντ» τοῦ Τζέφρυ Γκρίνσον ποὺ ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν οἶκο Ράουτλετζ. Ὁ Γκρίνσον εἶναι ὁ παλαίμαχος ἐκδότης τοῦ «Νέου Στίχου», τοῦ καλύτερου περιοδικοῦ γιὰ τὴν ποίησιν ποὺ ἔζησε στὴν Ἀγγλίαν τόσα χρόνια, καὶ σπαμάτῃσε στὰ χρόνια τοῦ πολέμου. Συνεργάτες του εἶναι ὁ Ὄντεν, ὁ Οὐίντχαμ Λιούις, ὁ Νιούμπι, ὁ Λάβριν, ὁ Ντίμορ καὶ ὁ Σίμων Οὐέλ, ποὺ δημοσιεύει ἓνα θραυστάτο ἄρθρο του γιὰ τὴν Ἰταλία. Ὁ Ὄντεν γράφει ἓνα ἐνδιαφέρον ἄρθρο γιὰ τὴν Κριτικὴ, ἀλλὰ σὲ ὕψος ἀφόρητα δασκαλικό. Ὁ Λιούις δημοσιεύει ἓνα δοκίμιον γιὰ τὸ βιβλίο «Δημοκρατία στὴν Ἀμερικὴ» τοῦ Τοκβίλλ. Ἐπίσης καλὸ τὸ δοκίμιον τοῦ Νιούμπι γιὰ τὸ μυθιστόρημα.

Οἱ σημερινοὶ συγγραφεῖς εἶναι ἓνα ἄλλο «Ἀνάμικτο», ποὺ τύπως ὁ οἶκος Σίτζουϊκ καὶ Τζάκσον. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τοῦ ἔργου τοῦ Σάρτερ ἀπὸ τὸν Ραῖνερ Χέππενσταλ, καθὼς καὶ ἀπὸ δοκίμια γιὰ τοὺς Ὄντεν, Μπέιτς, Κάουπερ-Πόουλις, Τόμας Μάν καὶ Σώμσετ Μόρι.

Ὁ οἶκος Χάρβιλ Πρές καὶ οἱ Πουητικὲς Ἐκδόσεις τοῦ Λονδίνου παρουσίασαν ἓναν τόμον ποιημάτων τοῦ Γ. Σ. Φρέιζερ μὲ τίτλο: «Νο-

σταλγίς Ταξιδιώτη». Ὁ Φρέιζερ εἶναι ἓνας ἐκλεκτὸς καὶ καλὰ προικισμένος Σκωτσέζος ποιητής. Πολλὰ ποιήματά του ἔγιναν γνωστὰ ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ποὺ τὰ δημοσίευσαν, καὶ μολοντὶ εἶναι γραμμένα ἀγγλικά καὶ ὄχι στὴ Σκωτικὴ διάλεκτο — ὅπως ἔχουν γράψει πολλοὶ Σκωτσέζοι ποιητὲς — φαίνεται πὼς τὰχει γράψῃ Σκωτσέζος ἀπὸ τὸν τονισμὸ ποὺ δίνει μὲ τὸ στίχο του στὶς Ἀγγλικὲς λέξεις. Τὸ καλὺτερο ποίημα τῆς συλλογῆς εἶναι «Τὸ ἐλεγίον τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας», ποὺ, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα καλὰ ποιήματά του, ἔχει ὑπόθεσιν παρμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Σκωτίας. Ἐνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ ποιήματά του τὰ ἔγραφε ἀπάνω στὸν πόλεμον στὴ Μέση Ἀνατολή. Ἄλλα ποιήματα εἶναι μεταφράσεις ἀπὸ τοὺς παλαιούς Ἰταλοὺς ποιητὲς ὡς τὸν Μαλλαρμέ. Ὁ Φρέιζερ εἶναι ἀκόμα πολὺ νέος, ὅμως ὑπόκειται πολλὰ. Ἐχει τὸ μεγάλο χάρισμα — ποὺ τόσο λείπει ἀπὸ πολλοὺς συγχρόνους — νὰ μπορεῖ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ διατυπώῃ τίς σκέψεις του σὲ καθαρὰ καὶ συγκεκριμένους εἰκόνες, καὶ ἂν σὲ μερικὰ σημεῖα τὸ ἔργο του φαίνεται κάπως ἀνώριμον, αὐτὸ συμβαίνει γιὰτὶ κάποτε γυρίζῃ στὸν συμβατικὸ φιλολογικὸ αἰσθηματισμὸ, σφαλῆμα ποὺ παρατηροῦμε συχνὰ τόσο στὴ σκωτσέζικη ὥς καὶ στὴν ἱρλανδικὴ ποίησιν.

ROY KAMPBELL

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δελτίο ἀναλυτικῆς βιβλιογραφίας

57.—**Ἐμμ. Α. Κασμάτ, Καινούργιες Θεριοψύ-λες.** Πίνδος—Γράμμος—Ἀρένα. Ἱστορικὴ ἀφήγησις τῆς ἐποποιίας τῆς Πίνδος, ὅπως τὴ ζήσαμε στὸν πόλεμον τοῦ 1940—41. Ἀθήναι, Ὀκτώβριος 1948. <Τό-ποις: «Ἐταιρεία Ἐπιστημονικῶν Ἐκδόσεων» Δι-μελίας 55.—Ἀθήναι >, 80, σελ. 48. Στὴ σελ. 6, πρό-λογος τοῦ Ἀντίχ Κ. Ἀθανασίου.

Ἀφήγημα βασισμένο στὸ προσωπικὸ τοῦ συγγρα-φεᾶ πολέμικὸ ἡμερολόγιον.

58.—**Ἐπίκαιρη μελέτη ὑπὸ Π. Μανεργιάννη, ταγ-ματάρχου πεζικοῦ (τοῦ Γ. Ε. Σ.) Ποῦ πᾶμε; Μα-κρόννηος, Ἰούλιος 1948. 80, σελ. 32.**

Ὁ συγγραφεὺς στηρίζεται στὰ πορίσματα τῆς ἱ-στορίας τοῦ Θουκυδίδου, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς εἶναι ἀναπόδραστος ἓνας τρίτος παγκόσμιος πόλεμος, ποὺ θὰ καταλήξῃ σὲ περιλάμπρην νίκη τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου.

59.—**Ἡ Ἑλλάδα τοῦ 1940.** Ἡ «Ἑλλήν». Τὸ «Ὁ-χι», Γ. Χ. Γιωργόπουλου, «Ἐκρέκα» Πάτραι. [1948], 80, σελ. 8 χωρὶς ἀρίθμηση. Χωρὶς ἐξώφυλλο. Στίχοι.

60.—**Κ. Σνώκ. Τὸ γράμμα ἐνὸς στρατιώτη.** Χαῖρε Ἑλλάδα! Δαυτὸ Σὺ ἀλύγιστος καὶ αἰώνιος νικη-τής. Θεσσαλονίκη—1948. 80, σελ. 31.

Παρόντορας ἀφορμὴ ἀπ' ἓνα γράμμα τοῦ στρατιώτη Κώστα Δεληγιάννη, βρίσκει ὁ συγγραφεὺς τὴν εὐκαιρίαν νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ αὐτὸ ποὺ γίνεται στὰ σύνορα καὶ νὰ μᾶς πρὶ τὸ πρᾶξι νὰ γίνῃ γιὰ ν' ἀπαλλαγόμε ἀπ' τὸ βραχνὰ τοῦ συμμορισμοῦ.

61.—**Κώστα Η. Μπίρη, Ἡ Βαβυλωνία τοῦ Δ. Κ. Βυζαντίου** [=Δημητρίου Χατζη-Κωνσταντῆ Ἀολάνη]. Ἱστορικὴ καὶ σκηρικὴ ἀνάλυσις. Ἀναμώρφως τοῦ κειμένου. Εἰκονογράφος Ἀγγ. Σπυρίδωνος. Ἀ-θήναι 1948. <Τυπογραφεῖον Μηνᾶ Δ. Μυρτίδου, Ἀ-θήναι, Ἡρώσεως 9, > 80, σελ. 160.

Ὑστερα ἀπὸ μίαν πλατύτατη καὶ διαφωτιστικὴ εἰσαγωγή, ὅπου τοποθετεῖται ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ τὸ ἔργο καὶ ἀναλύνονται ἔνας ἕνας οἱ τύποι του, ὁ κ. Μιχ. οῦς ξανατυπώνει τὴν κωμωδία, ἀναμορφώνοντας τὸ κείμενο—μὰς δίνει μίαν καινούργια μορφή με σύνθεση τῆς πρῆτης καὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως—καὶ ξεκαθαρίζοντάς το ἀπὸ τ' ἀπειρα τυπογραφικὰ λάθη καὶ παραμορφώσεων τῆς πρόσφατης ἐκδόσεως του.

62.— *Λεονίδα Παν. Δούβου*, ταγματάρχου πεζικοῦ. Οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. **Σλαβοκομμουνιστὰι—Χιλιασταί.** Ἀθήναι 1948. 160, σελ. 44. Μελέτη ποὺ ἀπευθύνεται στοὺς νέους τῆς Μακρόνησος.

63.— *Α. Ι. Θρανόση*. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα καὶ τῶν μιμητῶν του, μ' ἓνα ἄγνωστο «Θούριον ἄσμα». Ἀθήνα—1948. 80, σελ. 17. Ἡ γνωστὴ φιλολογικὴ μελέτη, ξανατυπωμένη ἀπ' τὰ τεύχη 510 καὶ 511 τῆς 1 καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1948 τῆς «Νέας Ἑστίας».

64.— *Μανόλη Χατζηδάνη*, Ἐφόρου Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων. **Μυστράς.** Ἱστορία—Μνημεῖα—Τέχνη, 1 Τοπογραφικὸ διάγραμμα—12 Σχέδια στὸ κείμενο—32 Πίνακες ἐκτὸς κειμένου. Φ. & Χ. Παπαχρυσάνθου—Ἀθήναι, 1948. 160, σελ. 104+1 σχεδιάγραμμα + 32 πίνακες.

Ἐνας καλογραμμένος καὶ καλοτυπωμένος ὁδηγὸς γιὰ τὴν ὁρειομένη βυζαντινὴ πολιτεία, ποὺ μιλεῖ γιὰ τὰ ἱστορικὰ της, γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν τέχνη της, γιὰ τὰ μνημεῖα της καὶ γιὰ τὸ μῦθο ποὺ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας γεννήθηκε, πὼς ὁ Μυστράς εἶναι ἡ ἀρχαία Σπάρτη.

65.— *Μανόλης Ἀναγνωστάκης*. Ἐποχές 2. 1948. [Θεσσαλονίκη]. <Τυπογραφί, Θανάση Γραϊκόπουλου>. 80, σελ. 23 χωρὶς ἀρίθμηση. Λυρικὲς πρόζες.

66.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*. Ἀπὸ τὰ σιωπηλὰ δράματα τῆς ζωῆς. Ἡ φυλακισμένη. Τύποις: Γεωρ. & Ἀθαν. Ὑφαντίδης—Πειραιεὺς, 1947. 180, σελ. 47. Διήγημα.

67.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*. Διαβάζοντας τὴ ζωὴ. Τὸ πρῶτοχροניתικο ὄρωρ. Τύποις—Γεωρ. & Ἀθαν. Ὑφαντίδης—Πειραιεὺς, 1947. 160 σελ. 49. Διήγημα.

68.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*. Παλιὲς ρομαντικὲς ἱστορίες. Ἡ Μπαϊσέ. Ἀνατύπωση [Πειραιὺς 1948]. 160, σελ. 48. Διήγημα.

69.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη. *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*. Πρωτότυπες ρομαντικὲς ἱστορίες. Ἡ Μαργαρίτα Ντουαρτέν. Τύποις: Γεωρ. & Ἀθαν. Ὑφαντίδης—Πειραιεὺς, 1947. 160, σελ. 52. Στὸ χρωματιστὸ ξώφυλλο: Ἀνατύπωση 1948. Διήγημα.

70.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη. *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*, Σὺν γράφει ἡ μοῖρα. [Πειραιὺς 1948]. 160, σελ. 47. Διήγημα.

71.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη. *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*, Σ' ἓνα μετόχι τῆς Κρήτης. [Πειραιὺς 1948]. 160, σελ. 44. Διήγημα.

72.— Μικρὴ Βιβλιοθήκη. *Μιχ. Κ. Περοδοσκαλάκη*, Συντρίμια. 1948. [Πειραιὺς]. 160. σελ. 40. Διήγημα.

73. Μικρὴ διαφωτιστικὴ βιβλιοθήκη. Ἀρ. 10. **Γιατὶ πολέμαμε.** (Πὼς βλέπει ἡ ἐθνικὴ ἐργασία τὸν σύγχρονο πόλεμο τῆς Ἑλλάδος.—Τὰ πραγματικά του καὶ μοναδικὰ του αἷτια.—Συστηματικὴ συνω-

μοσία ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς [.]—Προδοσία τοῦ Ἑθνους καὶ τοῦ Λαοῦ.—Ὁ ρόλος τῆς «σοσιαλιστικῆς» Ρωσίας.—Ἐκμετάλλευσις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ λαοῦ μας.—Τί δὲν εἶναι φασισμὸς καὶ τί εἶναι δημοκρατία.—Γιὰ τὴν Ἑλλάδα κοί γιὰ τὴν Λευτερίαν, γιὰ τὴν Ἀλήθεια καὶ γιὰ τὴν Ἰδέαν.—Ὑπόθεσις ἑλληνικὴ καὶ ὑπόθεσις παγκόσμια.—Ὁ Λαὸς καὶ ἡ Νίκη. Ἑθνικὲς Ἑργατικὲς Ἐκδόσεις. Ἀθήναι 1948. <Τύποις: Ν. Ἀπατολίδης, Μενάνδρου 4—τηλ. 29-193.> 160, σελ. 52.

Φυλλάδιο ἐθνικιστικῆς προπαγάνδας.

74.— *Μίλτον Σαχτούρης*. **Παραλογαῖς.** Ἀθήνα, 1948. <Τυπογραφεῖο τοῦ Στέφανου Ν. Ταρουσόπουλου στὸ Νέο Φάληρο>. 80, σελ. 77.

Λυρικὴ συλλογὴ με σαρανταδύο ποιήματα. Ἀντιγράφω λίγους στίχους:

Ὁ μουγγὸς ξεκρεμαῖ παλῆς
φωτογραφίες
κινεῖται πτώματα τρομάζει ζηλεύει
στόματα νοστιμῶν
κλαίει, βγάξει ἓνα κόκ(κ)ινο
οκαμνὶ στὸ πεζοδρόμιο.

75.— *Μεγάλη Κουρμούλη*. Ὁ μανδύας τῆς εἰρήνης. Ἀθήνα 1948. <Ἐκδοτικὸς Οἶκος Πέτρου Δημητράκου Α. Ε., Ἀθήναι—Πεσμαζόγλου 9.> 80, σελ. 88.

Στὴν καινούργια του νουβέλλα, ὁ συγγραφέας μὲς δηγιέται τὴ θλιβερὴ ἱστορία μιᾶς ἀπατημένης γυναίκας τοῦ λαοῦ σὲ σελίδες ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἀφηγηματικὴ τους δύναμη.

76.— *Ν. Π. Ἐνδοστρίων*. **Λαϊκὸν Κόμμα.** Ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τρίτης Ἀρχηγίας (Ὑποσχέσεις καὶ πραγματοποιήσεις). Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ὁ Πλάτων», Ἀθήναι 1948. 80ν, σελ. 128.

Σύντομη ἱστορικὴ ἀνασκόπηση ποὺ παρουσιάζει τὸ ρόλο ποὺ «παίξε τὸ Λαϊκὸ Κόμμα στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου ἀπ' τὰ 1915 ποὺ ἰδρύθηκε ὡς τὸν Μάρτη τοῦ 1946.

Γ. Ι. ΦΟΥΣΑΡΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στὸ «Βήμα» (15 Μαρτ.) ὁ κ. Γ. Φτέρης ἐλέγχει τὸ δημοτικὸ αἶσθημα τοῦ Ψυχάρη, με παραδείγματα ἀπὸ τὰ βιβλία του, τὸ «τελεσιδικία λεβαντινικο γλωσσικὸ του γούστου», ἀλλὰ καὶ δὲν παραλείπει νὰ μνημονεύσει καὶ νὰ ἀναγνωρίσει «τὶς ὑπηρεσίες ποὺ ἐπρόσφερε μὲ τὴν ἐπανεστατικὴ του ἰδιοσυγκρασία καὶ μὲ τὸ σύνθημα ποὺ ἔδωσε στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ ὅταν ἐβγάλε τὸ «Ταξίδι».

— Στὴν «Καθημερινή» χρησιμοῖ ἔρευνα (μιλοῦν οἱ ἐκδότες μας) γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων.

— Στὴν «Ἐλευθερία» (17 Μαρτ.) παρατηρήσεις τοῦ κ. Πέτρου Χάρη γιὰ τὸ πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῶν ἐφετεινῶν διαλέξεων, καὶ ἀρθρο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Ἀμάντου (20 Μαρτ.) γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (13 ἐπέτειος τοῦ θανάτου του).

— Ἀξιόλογες λογοτεχνικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες στὴν «Παιδεία», στοὺς «Νέους Ρυθμούς», μνηνιαὶο ὄργανο τῶν «συναισθηματιστῶν», στὰ «Ἐλευθερά Γράμματα», (τεύχη 1-2 τῆς γ' περιόδου), στὴν «Ἀλφειανδρινὴ Λογοτεχνία 1949», στίς «Μορφές», στὰ «Μετέωρα», στὰ «Χρονικά» τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στὴν «Ποιητικὴ τέχνη» καὶ στὰ «Μακεδονικὰ Γράμματα».

Ἐλάβαμε, ἀκόμα, «Προφυγικὸν Κόσμον», «Ἐπιθεώρηση» Πόλης, Ἀδύλη, Πόργου, «Καθολικὴν», «Νέμεσιν», «Φωνὴν τῆς Πατρίδος», «Φορτηγόν», «Ἀλήθειαν», «Πολεμιστήν», «Κερκυραϊκὰ Νέα», «Νέα Κόρινθον», «Νέους Καίρους» Πειραιῶς, «Δελτίον Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως», «Φωνὴν τῆς Γορτυνίας» καὶ «Ἐλεύθερον Λόγον».

Η ΑΚΑΔΗΜΙΑ

493 Συνεδρία τῆς Ὀλομελείας
τῆς 10ης Μαρτίου 1949.

Εἰδικὲς παρουσιάσεις βιβλίων :

1) Ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Κωνσταντῖνο Τριανταφυλλοπούλου : Κωνσταντῖνον Κουκλίδην : «Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τὰ Ἀμπελάκια. Ὁ πρῶτος Συνεταιρισμὸς τοῦ κόσμου». Ἀθήναι, 1948.

2) Ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ κ. Στυλ. Λυκούδη : α) Βασίλειον Φραγκοῦλη : «Ἡ τεχνικὴ τοῦ πλοίου». Τόμος 3. Ἀθήναι, 1948 καὶ β) Ἀνδρέου Θ. Δρακάκη : «Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας». Τόμος Α'. Ἑρμούπολις Σύρου, 1948.

Ἐκθεσὶς νέων ζωγραφικῶν πινάκων τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἐπαμ. Θωμοπούλου καὶ σχετικὴ ὁμιλία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σωτῆρος Σκίτη.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ὁ Δήμαρχος Πάφου τῆς Κύπρου ἔστειλε στὸν κ. Λέων Κ. Παλαμᾶ καὶ στὴ δ. Ναυσικά Κ. Παλαμᾶ τὸ ἀκόλουθο τηλεγράφημα :

«Ἡ Ἑλληνικὴ Πάφος ἑορτάζουσα ὑπὸ προστασίαν καὶ διοργανώσιν τοῦ δήμου Πάφου, καθιέρωσεν ἀπὸ ἐφέτος παλαιὰ ἑβδομάδα ἀπὸ 20 μέχρι 27 Φεβρουαρίου, εἰς παλαιὰς ἑορτάς ἐνθουσιασμοῦ, μαρμαρίων ἀναμνηστικῶν πλακῶν με στίχους διὰ Κύπρον μεγάλου ἐθνικοῦ ποιητοῦ μας καὶ με ὀνομασίαν κεντρικῆς πλατείας πόλεως μας με ἀθάνατον νομῶτα τοῦ. Με προκηρύξεις ἐτήσιου δημοτικοῦ παλαμικοῦ ἐπάθλου, με διαλέξεις, ὁμιλίας ἐπὶ ζωῆς καὶ ἔργου τοῦ, ἔκλεισεν ἑορτάς με εὐλογίαν Ἐκκλησίας δημοτικῶν ἐκκλησιαστικῶν μνημόσυνον. Ὑποβάλλει οἰκογένειάν τοῦ χαιρετισμοῦς Ἑλληνικῆς Πάφου καὶ προσωπικοῦ χαιρετισμοῦς. Εἶθε ἀνατελεῖ συντόμως ἡμέρα ἐλευθερίας πολυκαθῶς Κύπρου, τὴν ὅταν ἐτραγοῦνται ποιητῆς. — Γαλατῶπουλος, Δήμαρχος Πάφου». Τὰ παιδιὰ τοῦ ποιητῆ ἀποκριθῆκαν : «Εὐχαριστοῦμε θερμῶς διὰ τηλεγραφημάτων σας. Με συγκινοῦν πληροφоруόμεθα παλαιὰν ἑβδομάδα. Χαιρετίζομεν Ἑλληνικὴν μεγαλόνησον θρύλου ἱστορίας».

— Τὸ νέο δικαί. συμβούλιο τῆς «Ἐνώσεως Νέων Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν» ἀποτελοῦν οἱ κ. κ. Ἀγγ. Φουριώτης, πρόεδρος, Ἀνδρ. Σακαλῆς, ἀντιπρόεδρος, Δημ. Γιάκος, γεν. γραμματεὺς, Κ. Κολάσης, ταμίας, καὶ Φρ. Θεοφανίδης, γεν. ἑσφορος, με ἀναπληρωματικὰ μέλη τοὺς κ. κ. Α. Παπαδήμα καὶ Χ. Πύρπασο.

— Ἡ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Λογοτεχνῶν πανηγύρισε τὴν Ἑθνικὴν Ἐπέτειον στὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν με ὁμιλίας τῶν κ. κ. Στράτη Μυριβήλη, Ν. Προεστοπούλου, Γ. Θεοτοκά, Ἀντρέα Καραντώνη καὶ Πέτρον Χάρη καὶ ἀπαγγελίας τῶν κ. κ. Σπ. Παναγιωτόπουλου καὶ Ν. Σημηριώτη καὶ τῆς δ. Ἐλσας Βεργῆ.

— Ἡ Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη προκηρύσσει καὶ πάλι τὸ διαγωνισμὸν τουριστικῶν διαλέξεων με τὸν ἐξῆς ὅρον (ὅπως ἀναγράφονται στὴν προκήρυξη) : «α) Τὰ θέματα τῶν διαλέξεων πρέπει ν' ἀναφέρονται εἰς τὸν τουρισμὸν, τὴν φύσιν, τ' ἀρχαιολογικὰ μνημεῖα, ἢ ἰοανθιπότε ἄλλην ἐνδιαφερόμεσαν γενικώτερον ἀπομὴν τῆς ἑλληνικῆς γῆς».

β) Ἐκάστη ὁμιλία δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει τὰς 12 σελίδας συνήθους κειμένου γραφομηχανῆς, οὐδὲ νὰ εἶναι αἰσθητῶς μικρότερη τοῦτων.

γ) Τὰ χειρόγραφα τῶν ὁμιλιῶν δὲν νὰ κατατεθοῦν εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Λέσχης (Λεωφόρος Ἀμαλίας 28) μέχρι τῆς 20ῆς Ἀπριλίου τοῦ βραδύτερον.

δ) Μετὰ δεκαπενθήμερον ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἀνω προθεσμίας θὰ ἐπιλεγῶν ἀι δέκα καλύτεραι ὁμιλίες καὶ θὰ προσκληθῶν οἱ συγγραφεῖς τῶν νὰ τὰς ἐκφωνήσωσιν ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὴν διάρκειαν ἐκδρομῶν τῆς Λέσχης ὁρισθησομένων ἐκ τῶν προτέρων. Δεδομένου ὅτι ἡ Λέσχη ἀποδίδει τὴν αὐτὴν σημασίαν εἰς τὴν γραπτὴν σύνθεσιν τῶν ὁμιλιῶν καὶ εἰς τὴν ἐν ὑπαίθρῳ ἐκφώνησιν τῶν, ἡ ἀρμοδία Κριτικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ λάβῃ καὶ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ὑπὸν, προκειμένου νὰ προβῇ εἰς τὴν τελικὴν τῶν βαθμολογήσιν.

ε) Ὅριζονται τρία βραβεῖα, τὸ μὲν πρῶτον ἐξ ἐνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν, τὸ δὲ δεύτερον ἐξ ὀκτακασίων χιλιάδων καὶ τὸ τρίτον ἐκ πεντακασίων χιλιάδων δραχμῶν. Ἀνὰ ἑκατὸν χιλιάδες δραχμῶν θὰ δοθῶν εἰς ἑκάστην τῶν ἐπὶ ἀπολειφθεσομένων ἐκ τῶν δέκα ὁμιλιῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ προκριθῶν.

ζ) Κάθε προσπάθεια πρέπει νὰ καταβληθῇ, ὥστε αἱ ὁμιλίες νὰ εἶναι γραμμέναι εἰς ὕφος ἐπαγωγῶν καὶ ἐπιγραμματικῶν, νὰ εἶναι δὲ ἀπηλλαγμέναι περιτολογίῶν, ἐπαναλήψεων, ρητορικῶν ἀριστολογιῶν καὶ στόμφου. Ἡ Λέσχη ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνθαρρύνῃ μόνον τοὺς σαφεῖς, ἀκριβολόγους καὶ σεβόμενους γενικῶς τὴν τέχνην τοῦ λόγου ὁμιλητὰς καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πρωτότυπον ἐπεξεργασίαν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῆς θεμάτων. Ποιητικὴν περισσολογίαν χωρὶς ποίησιν καὶ ρητορικὰ γυμνάσματα χωρὶς ἀληθῆ ρητορείαν καὶ ἐπιδείξεις ἐμβριθείας, χωρὶς ἀπλοτήτα καὶ χωρὶς βάθος δὲν ἔχουν θέσιν εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῆς».

Τὴν Κριτικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ διαγωνισμοῦ ἀποτελοῦν οἱ κ. κ. Ἡλίας Βενέζης, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Εὐάγ. Παπανούτσος, Πέτρος Χάρης καὶ Στέλιος Χιλιαδάκης.

— Στὶς 17 Μαρτίου ὁ κ. Ἀγγελος Προκοπίου ἀνέλυσε στὸν «Παρνασσὸ» τὸ ἔργο τοῦ Ροντέν καὶ τοῦ Μαγγιόλ. Τὴ διάλεξιν συνόδεψαν δύο ἐνδιαφερόμεσαι ταῖνες.

— Ἀπὸ τῆς 12-31 Μαρτίου στὴν αἴθουσα Ἐκθέσεων τῆς ὁδοῦ Ρουζβέλτ (Ἀκαδημίας 28) οἱ «Νησιώτικες ἐντυπώσεις» (τοπία Ὑδρας) τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἐπαμ. Θωμοπούλου.

— Στὸν «Ρόμβο» ἀπὸ τῆς 11-31 Μαρτίου ἡ νέα ζωγραφικὴ παραγωγή τοῦ κ. Γ. Γουναρόπουλου.

— Ἀπὸ τῆς 21 Μαρτίου στὴν αἴθουσα «Antiquaire» ὁδοτογραφίες τοῦ κ. Γ. Πεταλοῦδη.

— Στὶς 18 Μαρτίου διάλεξε τὸν Καθηγητὸν τοῦ Πολυτεχνεῖου κ. Α. Ρουσόπουλον κατὸν «Παρνασσὸ» με θέμα «Θρησκεία ἀγάπης καὶ κατασκευῆς».

— Στὶς 20 Μαρτίου τὸ «Παλλάδιον» Καλλιθέας ἐτίμησε τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ Καλλιθεάτη κ. Σωτ. Σκίτη με ὥραια ἑορτή. Ἐγκωμιάσαν τὸν ποιητὴ καὶ ἀνέλυσαν τὸ ἔργο τοῦ ὁ πρόεδρος τοῦ «Παλλάδιου» κ. Κωνσταντῶπουλος καὶ οἱ κ. κ. Λέων Μακκάς καὶ Γιάγκος Ἀργυρόπουλος.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

22 Μαρτίου

Στὴ μελέτῃ τῆς κ. Ε. Μωραίτη - Βάσσου : «Ὅταν ἀνθίζει ἡ ζωὴ σὺ Κατεστημένο», ποῦ δημοσιεύθηκε σὺ τὸ τεῦχος 520, τὸ διστίχον τῆς σελ. 305 νὰ διαβαστεῖ : Τώρα ποῦ φεύγω, μάννα μου, ἔβγα πᾶνω σὸ δῶμα, καὶ πές με κατεῦθλο σου με τὸ γλυκὸ σου στόμα.

Καὶ στὴν ἴδια σελίδα, δεξιὰ, τὸ : «Κι ἂν τὸ κορμὶ σου...», νὰ γίνῃ «Κι ἂν τὸ κορμὶ μου».

κ. Ἀ. Θ. Ρ. ο. υ. μ., Ἐνταῦθα. Ἡ διέουθονση ποῦ μᾶς ζητήσατε εἶναι : Mr Pyrrhus John Dellas, C/o Crystal Hotel, Johnstown, Pa, U.S.A. — κ. Μ. Β. ι. ρ. μ. Σπάρτη. Στίχοι μέτροι, γραμμένοι γιὰ νὰ γραφῶν. Ἡ ἐπιστολὴ σας με πολὺ τᾶκτ. Τὴν προτιμοῦμε ἀπὸ τὴν ποιητικὴν σας ἐπίδοσιν... — κ. Ἀ. χ. Μ. Β. Κόρινθο. Θυμωσοφὴ διάθεσις δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποῦ διαγράφεται κ' ἐκφράζεται ὁμως πολὺ ἱσχνά, — κ. Μ. Ἰωάννινα. Πλαδαρότητα στὴ διὰτύπωσιν. — κ. Π. ε. ρ. φ. Καβάλα. Στόμφος κυρίου ἀρθροῦ ἐφημερίδας τοῦ 1850. Ἡ μῆψος πρόκειται γιὰ μίμησιν αὐτοῦ τοῦ εἰδούς. — κ. Ε. Κ. Γ. α. β. Αἴγιον. Τὸ «διηγηματικόν» σας θυμίζει «σκαλαθρόματα» τοῦ παλαιοῦ καλοῦ καίρου. Ἡ καθαρὰ τοῦ συμμαθητικῆς. — δ. ε. Ἐνταῦθα. Κριτικὴ ἀναγνωστὴν δὲ δημοσιεύομε. — κ. Γ. ι. ο. λ. Ἐ. μ. Ἐδεσσα. Ὅχι δὲ καὶ ὁμνούς σὺν... Νταβέλη ! Ἐοεῖς κοντεύετε νὰ ἡρωποιήσετε, με τὸν τρόπον αὐτό, κάθε ὑπαίθρια ἐκνομία καὶ ν' ἀνακηρύξετε — χωρὶς ὑπερβολὴν — τοὺς ληστές ἐθνικοὺς ἐδεργέτες ! — κ. Ζ. α. ρ. Πάτρα. Αἰσθηματισμὸς ἀνεδαφικός κ' ἀδικαίωτος αἰσθητικῶς. Τὸ γράψιμό σας, πάντως, ἀξιοπρόσχωτο.

Η ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,,
Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΤΣΩΡΤΣΙΑ 38 — ΑΡΙΘ. ΤΗΛ. 23-136

ΒΙΒΛΙΑ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΤΟΥ 1821

ΜΙΛΑΡ - ΔΑΜΠΡΟΥ. 'Η Τουρκία καταρρέουσα. 'Ιστορία τῆς 'Οθωμανικῆς αὐτοκρατορίας 1801—1913	Δραχ.	25.000
ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΣΙΤΣΑΣ. 'Ο γυῖος τῆς Καλογρήας, βιογραφία τοῦ Καραϊσκάκη	»	20.000
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝ. Καραϊσκάκης, βιογραφικὴ ἀρχαικὴ μελέτη	»	15.000
ΜΕΛΑ ΣΠΥΡ. Τὸ 21 καὶ ἡ Κρήτη	»	3.000
ΜΙΛΑΡ ΟΥΪΛ. 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ 1821—1921 δεμένον	»	10.000
ΞΑΝΘΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. 'Απομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς 'Εταιρείας.	»	10.000
ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ ΙΩΑΝ. Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας. Δεμένον μεταχειρισμένον	»	100.000
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε. Θ. 'Ο Νικηταρᾶς (Νικήτας Σταματελόπουλος)	»	10.000
ΚΑΛΑΝΤΖΗ ΚΩΣΤΑ. 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης (1792—1828)	»	25.000
» » Πετμεζάδες	»	10.000
ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ Π. Μ. 'Ιστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν 'Ελλην. 'Επανάστασιν	»	7.500
ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ. ὑπομνήματα περὶ τῆς 'Επαναστάσεως τῆς 'Ελλάδος (1820—1823)	»	100.000
ΚΟΚΚΙΝΟΥ ΔΙΟΝ. 'Η 'Ελληνικὴ 'Επανάστασις. Τόμοι 1—6	»	12.000
ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ. Τὸ Εἰκασίενα στὴν Λαϊκὴ ζωγραφικὴ του	»	50.000
ΤΡΙΚΟΥΠΗ ΣΠ. 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως Τόμοι 1—4	»	40.000
ΚΡΙΕΖΗ ΘΕΟΔ. ΑΝΤ. Οἱ Κριεζῆδες τοῦ Εἰκασίενα	»	15.000
ΘΕΟΦΑΝΙΔΟΥ ΙΩΑΝ. 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ ναυτικοῦ. Σεπτέμβριος 1824 'Απρίλιος 1826	»	20.000
ΜΑΓΙΑΚΟΥ ΠΑΝΑΓ. 'Ο Λάμπρος Κατσώνης (1752—1804)	»	10.000
ΑΜΑΝΤΟΥ Κ. 'Ανέκδοτα ἔγγραφα περὶ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή	»	7.500
ΘΕΟΤΟΚΗ ΣΠ. Οἱ τελευταῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ Ρήγα	»	3.000
ΔΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ Δ. 'Ο Ρουμελιώτης Καπετᾶνος τοῦ 1821 'Ανδρῆτσος Σαφάκας καὶ τὸ ἀρ- χειο του	»	7.500
ΜΠΑΣΤΙΑ ΚΩΣΤΗ. 'Η Μπουμπουλίνα	»	10.000
ΛΑΠΑ ΤΑΚΗ. Ρουμελιώτες στὴν 'Επανάστασιν. Σαλῶνων 'ΗΣαΐας Γιαννάκης Λογοθέτης Βασίλης Μπουσγος	»	6.000
ΓΟΥΔΑ ΑΝΑΣΤ. Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς 'Ελλάδος διαπρεφάντων ἀνδρῶν. Τόμοι 1—8. Δεμένον μεταχειρισμένον	»	200.000
ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ ΤΑΚΗ. Γρηγόριος Ε'	»	10.000
ΜΑΓΙΑΚΟΥ Π. Ρήγας ὁ Βελεστινλή	»	10.000
ΑΛΙΜΠΕΡΤΗ ΣΩΤ. Αἱ ἡρωίδες τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως	»	50.000
ΒΑΡΔΟΥΝΙΩΤΗ Δ. 'Η καταστροφὴ τοῦ Δράμαλι	»	15.000
ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ ΤΑΚΗ. 'Η Φιλικὴ 'Εταιρεία 1814—1821	»	15.000
ΚΤΕΝΑΒΕΑ Σ. Αἱ 'Ελληνικαὶ Κυβερνήσεις. Αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις καὶ τὰ δημοψηφί- σματα ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1947	»	8.000
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΗ. 'Ανέκδοτα Καραϊσκάκη - Κολοκοτρώνη	»	8.000
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΗ. 'Απομνημονεύματα Σπυρομήλιου Β'. Πολιορκίας Μεσόλογγίου	»	22.000
ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΗ. Κλέφτες τοῦ Μοριά 1715—1820	»	30.000
ΚΑΣΟΜΟΥΔΗ ΝΙΚΟΛ. 'Ενθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν 'Ελλήνων 1821— 1833. Τόμοι 1—3	»	120.000
ΓΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ. 'Ιωάννης Καποδίστριας	»	18.000
ΗΡΩΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ (1821). 40 τετραχωμαὶ τοῦ φόν "Ες μετ' ἐπεξηγηματικὸν κειμέ- νου. Δεμένον	»	200.000
ΜΕΛΑ ΣΠ. 'Ο Γέρος τοῦ Μωριά. Τόμοι 1—2. Δεμένον	»	50.000
ΜΕΛΑ ΣΠ. 'Ο Ναύαρχος Μιαούλης. Δεμένον	»	25.000
ΜΕΛΑ ΣΠ. Ματωμένα ράσα. Δεμένον	»	25.000
ΚΑΝΔΗΛΩΡΟΥ ΤΑΚΗ 'Ο ἀρματωλισμὸς τῆς Πελοποννήσου 1500—1821	»	15.000

ΔΡΧ. 3.000